

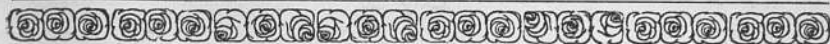

Manuscrisele se trimit d=ului C. Brătescu, profesor universitar,
Cernăuți.

Redacția nu ia sub a sa răspundere nici una din opiniunile
emise de autorii articolelor publicate.

DESEMNUUL CA MIJLOC DE EXPRIMARE

La început n'a fost cuvântul... a fost mişcarea, căci mişcarea e viaţa.

1. Din epoca gestaţiei, toate animalele prin *mişcare* îşi exprimă existenţa şi vigoarea, deci mişcarea e primul mijloc de exprimare al fiinţelor. Din mişcări directe sau derivate s'au format toate celelalte mijloace de exprimare care, cultivându-se de specialişti, au devenit arte, pentrucă mişcarea e însăşi viaţa.

2. Al doilea mijloc de exprimare e *sunetul* produs de vibraţiunile coardelor vocale, care e tot o mişcare, însă mascată.

Intreaga activitate omenească se prezintă sub două aspecte: *munca* şi *jocul*. Omul şi-a întreţinut viaţa prin muncă, iar prin joc şi-a făcut-o mai plăcută. Munca e interesul practic, iar jocul plăcerea desinteresată. Când întreg organismul fizic şi psihic funcţionează în limitele energiei acumulate, activitatea aceasta potrivită produce plăcere, iar plăcerile măresc energia vitală. Din munca interesată s'au format activităţile practice, meseriile, agricultura, comerţul, etc.; din joc s'au format artele, produs fără scop utilitar, ci numai pentru a face viaţa mai plăcută, mai frumoasă. Omul jucându-se şi-a exercitat mijloacele de exprimare şi din utile le-a făcut frumoase, adică plăcute prin ele înşile. Mişcările ritmice au devenit *dans*. Ritmul dansului era ordonat de sunetele produse de lemnele sau pietrele lovite şi de strigăte de îndemn şi de comandă. Aceste strigăte au devenit mai armonice şi melodice şi astfel apare *muzica vocală*. Nu numai cântând omul şi-a dezvoltat coardele vocale, ci şi imitând şerăutul sau mugetul animalelor şi fluieratul păsărilor; le momea ca să le vâneze. Prin exerciţiu, sunetul vocal s'a cultivat, registrul s'a mărit, iar timbrul a devenit mai armonic. Muzica a pregătit astfel coardele vocale pentru limbajul articulat, după cum dansul şi jocurile copiilor le pregătesc muşchii corpului pentru muncă şi lupte.

3. Omul preistoric, dupăce şi-a construit instrumentele, obiectele casnice, armele şi adăpostul, a căutat apoi să le înfrumuseţeze încrustându-le, cum fac şi acuma artiştii populari; şi-a ornamentat caverna cu imagini vopsite; a modelat în lut, lemn şi piatră diferite chipuri de lucruri şi fiinţe. Incrustările sunt primele *desemne*, iar modelările sunt începutul *sculpturii*.

Sunt paseri care cântă, castorii sunt buni constructori, unele animale dansează, dar afară de om nici-o fiinţă n'are intenţia de în-

frumusețare, dovadă că ornamentarea, mijlocul acesta de exprimare, e mai evoluat și deci posterior dansului și muzicii.

În ordinea apariției, al treilea mijloc de exprimare e *desemnul* care e produs tot de mișcare: „O linie e urma pe care a lăsat-o un punct ce s'a mișcat“. Deci mișcarea, ca ordin mintal, e factorul care a produs linia. Mai multe linii combinate, deci mai multe mișcări, compun o imagine, adică un desen; iar desenul, produsul acestor mișcări, e alfabetul, adică baza artelor plastice. Omul preistoric era bun vânător și constructor, dar cea mai delicată și mai evoluată dintre acțiunile lui a fost înfrumusețarea, adică desenul și modelarea. „Oamenii preistorici aveau gust, simțul simetriei și al proporțiilor în imaginile lor sobre, pline de viață și mișcare, care se pot compara cu desenele oamenilor moderni“¹⁾.

Cea mai prețioasă dintre calitățile unei opere de artă plastică sau dinamică e mișcarea, adică viața pe care o evocă sau o redă. Artele plastice, derivate și ele din mișcare, au ca scop principal să redea și să fixeze în timp și spațiu mișcarea, adică viața.

Știința modernă a dovedit că omul posedă un organ special al limbajului, situat în creier, în partea circumscriasă în hemisfera cerebrală stângă, unde e și centrul motor al mișcărilor membrilor din dreapta. Dacă această parte e distrusă, omul înțelege bine sensul cuvintelor, citește și scrie, dar e afazic, adică nu mai poate vorbi, ceea ce dovedește că acest organ nu se poate confunda cu organul analizei sau al memoriei.

Copiii anormal dezvoltăți și cari nu puteau vorbi și-au căpătat graiul făcând mișcări regulate cu mâna, lucrând și desenând. S'a dovedit, prin urmare, că orice exercițiu al mâinii influențează creierul; că desenul și orice lucru manual sunt mijloace de educație psihică, pentru că mâna e drumul care duce direct la creier; că, educând mâna, educăm în același timp creierul. Pentru acest motiv cu drept cuvânt s'a spus că: „Mâna lucrând gândește“.

Ordinea în mișcări și acțiuni nu numai că face educația organului vorbirii, dar produce și ordine în gândire și judecată. Pe principiul acesta se sprijină „Școala activă“ din America, pentru ea pedagogii europeni se trudesc să învingă tradițiile medievale din școlile europene, ca apoi să o treacă peste ocean.

Revenind la filogeneză, adică la fazele de dezvoltare ale civilizației omenești, am arătat că muzica a pregătit coardele vocale pentru articulațiunea și modulațiile limbajului; iar acum am arătat cum lucrul și desenul, ca acțiune psiho-fizică, a trezit, a stimulat și a dezvoltat însuși organul vorbirii după principiul: „Funcțiunea creiază și dezvoltă organul“. Ontogeneza în cazul acesta repetă perfect fazele filogenezei. Copilul la început numai se mișcă și țipă; după ce și-a luat atitudinea verticală, imită șgămotele și mișcărilor din jurul lui, articulează cuvinte monosilabice și onomatopeice, mângălește și șgărie, cântă

¹⁾ S. REINACH: Apollo.

și dansează în același timp, ca la vârsta de șapte ani, când ajunge să vorbească mai bine, să înceapă școala cu „scris-cetitul“.

Dansul cu *mimica*, cu râsul și plânsul, *sunetul muzical*, vocal sau instrumental, exclamările cu onomatopeele și *desemnul* ornamental sau figurativ, fie ele mijloace de exprimare primitive sau arte rafinate, n'au nevoie de traducere sau comentarii. Înțelegerea lor e nelimitată pe tot spațiul planetei. Fiecare ființă umană de pe globul terestru dansează, râde, plânge, cântă, gesticulează și desemnează cam la fel, pe înțelesul futuror. Acestea sunt prin urmare mijloacele de exprimare ale umanității. Dintre acestea, singur desemnul, pe lângă acest important privilegiu al nelimitării în spațiu, îl mai are și pe cel al nelimitării în timp. Nu mai știu cum dansau sau cum cântau străbunii preistorici din quaternar, dar acum, după mai multe zeci de mii de ani, știu cum desemnau, pentru că efortul lor mental și de mișcare educată, contopite în desemnele lor, l-au încredințat să li-l păstreze materia — os de ren, sau piatră silex — care nu moare nici-odată. Deci, ca nici un alt mijloc de exprimare, desemnul e nelimitat, nu numai în spațiu, dar și în timp.

4. Muzica și desemnul cu lucrul manual au pregătit al patrulea mijloc de exprimare, care e *limbajul articulat*.

Nevoia permanentă și mereu crescândă de a exprima un gând a silit pe om să producă limbajul articulat. Cauza principală și adâncă a progresului e facultatea superioară pe care o are omul de a analiza și sintetiza, iar rezultatul cel mai important și mai minunat al acestui privilegiu intelectual a fost creațiunea limbajului.

La instinctul de *mai bine* s'au asociat instinctele de *a cunoaște*, *a imita* și *infrumuseța*, care au stimulat pe om și au contribuit, împreună cu acțiunile psicho-fizice, la apariția și dezvoltarea vorbirii și în genere la dezvoltarea civilizației omenești.

Limbajul, la început onomatopeic, apoi monosilabic și ritmic, a evoluat la limbajul actual. Limbajul ritmic poetic s'a menținut până în timpurile istorice. Vedele, Ramayana, Mahabharata, Iliada, Odissea, Psalmii, Coranul, etc., sunt concepute în forma versificată. În tot ce a făcut omul ca muncă, joc și artă, a pus *proporție*, *ritm* și *simetrie*. Egocentrismul lui inconștient i-a impus aceasta. I-a plăcut proporția și simetria, pentru că organismul lui fizic e proporționat și în mare parte simetric; i-a plăcut și ritmul, pentru că funcțiunile lui fiziologice, ca respirația și pulsația, activează într'un ritm perfect.

Practica îndelungată a limbajului a devenit predispoziție înăscută pentru toți oamenii. Fiecare trib sau națiune și-a făurit cuvintele de care au avut nevoie; astfel s'au format limbile și apoi literaturile populare, naționale. Toate aceste literaturi s'au transmis din noaptea vremurilor trecute, din generație în generație, numai prin viu graiu. Aezii, rapsozii, truverii, trubadurii, conocarii, colindătorii, etc. erau cârțile vii ale literaturilor populare. Această literatură nefiind scrisă, mari comori folcloristice și de gândire s'au uitat și s'au pierdut.

Trebuința de a păstra și a transmite posterității gândirea, sim-

firea și experiența omenească, a satisfăcut-o desemnul. Prima manifestare a acestei necesități a fost scrierea hieroglifă. Acest fel de a scri, pe lângă greutățile tehnice pentru execuție, necesita mult timp și spațiu. Mii de ani s'a practicat această scriere, până când Fenicienii — după alții Hicsoșii — simplificând tot mai mult imaginile, au ajuns la alfabetul fonetic întrebuințat astăzi. Cu ajutorul scrierei fonetice se pot exprima nu numai idei concrete, dar și tot rodul gândirii omenești și, astfel exprimat, se poate transmite generațiilor actuale și viitoare.

Ațiunea de a desemna, după ce a stimulat și cultivat în creierul omenesc organul special al vorbirii, tot ea vine în ajutorul limbajului, pentru a-l înregistra și a-l răspândi în timp și spațiu cu ajutorul grafiei.

Scrierea, adică grafia, e un desemn convențional. Prin exercițiul repetat, semnele care reprezintă sunetele, adică literele, au trecut în inconștient și, ca urmare, executarea lor se face în mod automat.

Scrierea sau grafia derivată din desemn e un fragment din el și, ca orice fragment, se integrează și se diferențiază din întreg, păstrând însușiri de ale întregului. Toți știutorii de carte cunosc fragmentul, în timp ce întregul e foarte puțin cunoscut. Desemnul e cel mai neglijat și mai puțin întrebuințat dintre toate mijloacele de exprimare de care se servește omul.

Pe cât îmi va permite spațiul, voi încerca să explic întregul (desemnul) cu ajutorul fragmentului (grafia) care e mai bine cunoscut.

Modelele desemnului sunt toate formele concrete din natură, pe când modelele grafice actuale (caracterele: latin, chirilic, german, grec, armean, etc.) sunt câteva figuri din geometria plană. Modelele desemnului au, prin urmare, două și trei dimensiuni, pe când ale grafiei numai două; ele sunt: *punctul*, *linia dreaptă*, *ovalul* și *spira* (primul tur al unei spirale). Aceste elemente sintetice sunt generatoarele tuturor literelor care compun toate alfabetele care se scriu cu mâna. Dar punctul, linia și ovalul sunt noțiuni abstracte, închipuite numai de mintea omenească. Punctul e capătul unei linii sau locul unde s'au întretăiat două linii. E ceva care n'are dimensiune, ori ceva ce nu putem aprecia cu simțurile noastre; e abstract. Cu cele mai bune instrumente grafice, nimeni nu poate construi o figură geometrică perfectă, care să corespundă identic cu definiția.

Scrierea caligrafică e un desemn calculat și deci conștient, pe când scrierea curentă e acelaș desemn convențional, dar care se execută în mod automat. Semnele care reprezintă sunetele, adică literele, prin exercițiul repetat, forma și executarea lor, au trecut în inconștient și se execută automat. Când scriem, nu ne gândim la forma și executarea literelor, ci la ideea pe care dorim să o exprimăm cu ajutorul acestor litere. Tot așa când desemnăm, nu ne gândim la executarea liniilor, ci la forma modelului pe care voim să o reproducem pe hârtie cu ajutorul acelor linii

Pentru grafie elementul component al unui cuvânt (al unei ima-

gini) e litera, iar pentru desemn acest element e linia. Și linia și litera sunt semne grafice produse în acelaș mod, adică sunt urmele ce le-a lăsat un punct care s'a mișcat, creionul sau penița. Liniile care compun orice desemn sunt de două feluri: *linia dreaptă* și *linia curbă* sau ondulată, pe care francezii le numesc linii mame (lignes mères) pe când grafia are 26 de forme deosebite de litere minuscule și 26 majuscule, adică 52 de semne deosebite.

În școala primară copilul, după câteva luni de exercițiu zilnic, cunoaște semnele grafiei și le desemnează din memorie; iar după un an i s'au fixat în inconștient, adică le execută automat. Cu mult mai ușor și într'un timp mai scurt ar trece în inconștientul copiilor cele două feluri de linii necesare desemnului, decât cele 52 de semne ale grafiei manuale și alte 52 ale grafiei imprimare.

Dacă știutorii de carte nu întrebunțează desemnul cu aceeaș ușurință cu care întrebunțează grafia, e din cauză că pentru grafie în clasa întâia primară, s'au executat în fiecare zi și în fiecare oră, pe când cu desemnul nu s'au executat decât cel mult — conform programei analitice — două jumătăți de oră pe săptămână.

Ca și la grafie, la desemn deosebim două părți: una conștientă, adică imaginea sau ideea exprimată și alta inconștientă, adică liniile care au servit pentru conturarea acelei imagini. La un manuscris sunt aceleași părți ca și la desemn: acțiunea conștientă sau ideea ce am avut de exprimat și partea inconștientă, grafia, sau mijlocul de exprimare grafic. Atât la grafie cât și la desemn avem scopul conștient și mijlocul automat. La ambele exprimări, atât prin linii cât și prin cuvinte, creierul dictează conștient și mâna execută automat.

Modelele generatoare ale grafiei fiind abstracte, sunt mai greu de reprodus, pe când modelele desemnului sunt concrete, se pot verifica prin pițăire, comparațiuni și măsurători.

Modelele reale ale desemnului nu sunt perfecte ca expresiile geometrice. Ele au forme variate chiar la acelaș tip și din cauza acestei mari variabilități și imaginile lor reproduse în desemn pot varia, deci pot fi puțin greșite și totuși să placă. Ovoidul făcut de găină nu-i perfect ca cel definit de geometrie. Nu numai desemnatorul, dar nici găina n'ar mai putea să facă un al doilea identic.

Nimeni nu scrie ca în modele; ori, neputința aceasta de conformare n'a descurajat pe nimeni; toți câți au trecut prin școala primară scriu, dar foarte puțin pot să și desemneze după cum scriu. Fiecare avem grafia noastră specială, individuală, și variabilitatea aceasta e infinită. După cum nu s'au găsit doi oameni identici, tot așa nu s'au găsit nici două grafii identice. Variabilității infinite a indivizilor corespunde variabilitatea infinită a grafiilor. Fiecare desemnator are felul său de a desemna, stilul său propriu care nu se poate confunda. Fiind amestecate deseme de ale lui Leonardo cu deseme de ale lui Rembrandt, chiar un neinițiat le-ar putea ușor deosebi.

Savanții au studiat grafia și au făcut importante observații asupra ei. Diferitele caractere tipice de scrieri le-au ordonat și clasificat, for-

mând adevărate dicționare de tipuri de scrieri, care corespund cu temperamentele umane. Pe aceste cercetări științifice se întemeiază grafologul și expertul-grafic. Grafologul, în cercetările sale, pleacă dela niște premise controlate în mod științific, însă interpretarea lor depinde de iscusința cercetătorului. Din această cauză Alf. Binet a dovedit că grafologia nu-i știință, ci mai mult artă.

Din mai multe probe de scriere grafologii distinși pot face portretul psihologic al scriitorului mai bine și mai exact decât l-ar fi făcut bazându-se pe cunoașterea tuturor celorlalte patru mijloace de exprimare enumerate până acuma; aceasta pentru că scrisul nu reprezintă numai traducerea grafică a limbajului, ci este în acelaș timp și imaginea constituției, a temperamentului, a caracterului, cu un cuvânt a întregii noastre individualități psihice și fizice.

5. Pentru motivele arătate și cele ce vor urma, considerăm grafia, fragmentul desemnului, că este al cincilea și ultimul, în ordinea apariției, dintre mijloacele de exprimare de care se servește omul modern.

Grafia variază în cursul vieții, dela copil la omul bătrân. Tot așa variază și desemnul. Copiii au o grafie naivă, care se aseamănă în aspectul ei general dela un copil la altul și dela băieți la fete, așa cum se aseamănă și desemnele lor. Scrierea aceasta „școlărească” sau „bucherească” se deosebește de scrierea stângace a adultului incult, după cum se deosebesc și greșelile de vorbire sau pronunțare ale copilului mic de ale adultului imbecil.

În epoca adolescenței, când începe să se formeze caracterul școlarului, și în grafia lui apar trăsături caracteristice individuale, pe care nu le avea mai înainte. În această vârstă numită și „periculoasă”, adolescentul, ca și puberul, trec repede dela o extremitate la alta; chiar în aceeași zi poate să comită un act de mare curaj și altul de lașitate; dar și grafia sa marchează aceste oscilații și sbucium clocofitor.

Nu numai în cuprinsul unui caet, dar chiar pe aceeași pagină poate să aibă două și chiar mai multe feluri de scrieri, foarte deosebite în aparență. La această vârstă deosebirea dintre scrisul fetelor și al băieților e bine marcată. Deosebirea aceasta e tot atât de evidentă și la liniile desemnului; numai elevii transferați dela alte licee, cari nu mă cunosc, îndrăznesc să-mi prezinte spre notare desemne făcute de fete.

Literele și trăsăturile mici din grafie reproduc ritmul respirației și al pulsațiilor. Penița e un minunat indicator grafic pentru cei ce știu să interpreteze rezultatul. Literele mari, buclatele, tremele, acoladele, firatele și parafele, corespund gesturilor, sunt fotografiile lor. Pentru acest motiv și bătrânețea, cu slăbiciunile ei, o arată plastic grafia. După alterările grafismului se poate preciza data când a început vreo turburare cardiacă sau a sistemului nervos, chiar fără ca pacientul să fi simțit și să fi reclamat aceasta medicului său. Grafia mai evidențiază fazele boalei și crizele ei, agravarea sau ameliorarea, mai bine decât chiar mărturisirea bolnavului. Pentru unele boale medicul se poate servi de grafie pentru fixarea diagnozei; cu ajutorul ei poate urmări

fazele boalei, așa cum se servește de termometru pentru măsurarea febrei.

Sunt unele cazuri de afazii, când bolnavul nu poate vorbi ; atunci scrie ; deci agrafia e o stare malativă mai gravă decât afazia și aceasta pentru că limbajul e un mijloc de exprimare conștient, pecând grafia, derivând din desemn, care a apărut la om cu foarte mult timp înaintea limbajului, e un mijlocul de exprimare al inconștientului. Și copiii mâzgălesc cu creioanele înainte de a vorbi bine. Limbajul e inconștient în lapsusurile studiate de psihanalistul S. Freud, în vis, în aiureala febrei și în somnul hipnotic. Grafia însă e numai semiconștientă, atunci când culpabilul în cabinetul Judecătorului Instructor, face eforturi pentru a-și masca scrisul obicinuit, spre a nu fi descoperit. Intenția aceasta de mascare a scrisului obicinuit corespunde cu ascunzătoarea struțului, căci cel care face acest efort, totdeauna e trădat de uzconștient, care nu se lasă înăbușit de conștient. Conștientul se exprimă prin limbaj, iar inconștientul prin grafie.

Potrivit obiceiurilor, credințelor religioase și conveniențelor sociale impuse de gradul de civilizație la care am ajuns, suntem siliți să mascăm, să refulăm în inconștientul nostru cât putem mai bine toate pornirile primitive egoiste și antisociale. Ca urmare, ne prezentăm în lume cu masca și poza care credem că ne-ar avantaja, imităm fără să ne dăm seama pe oamenii pentru cari am avut admirație.

Totul poate minți, gestul, afitudinea, expresia, fapta, haina și mai cu seamă vorba ; dela copilul din leagăn, care plânge fără să-l doară ceva, ci numai pentru a fi luat în brațe, până la omul bătrân care geme fără dureri, numai ca să inspire mila și compătimirea celor din jurul lui. Toate pot minți, numai scrisul nu minte și nu minte pentrucă nu poate.

Scrierea e mijlocul de exprimare al omului civilizat. Nu toți căți întrebunțează celelalte mijloace de exprimare pot să și scrie. Omul primitiv ne apare așa cum e, el nu-și controlează faptele și dorințele și nu-și dă seama că e imoral sau antisocial. Omul civilizat moștenește dela omul primitiv aceleași porniri și dorințe, dar le maschează și e cu atât mai civilizat și mai educat, cu cât știe mai bine să le mascheze. Pornirile primitive, feroce și egoiste, refulate în inconștient, fiind să năvălească afară din adâncul ascunzătorii și, fără să ne dăm seama, găesc în grafie o supapă deschisă de mișcările automate, prin care se strecoară să se înșire pe hârtie, în văzul tuturor, alături de toate calitățile care compun caracterul scriitorului. În văzul tuturor, dar pentru înțelegerea numai a grafologilor distinși. Grafia e trădătoare, vorbele însă pe unii oameni îi maschează foarte bine. Vorbele pot să spună ceva vesel, în timp ce trăsăturile feței, adică expresia mimică care e mai sinceră decât vorba, trădează tristețea lăuntrică. Conținutul unei scrisori poate să exprime idei nobile și altruiste, iar grafia să arate tocmai contrariul, adică un suflet negru și egoist. Din acest punct de vedere căsătoriile prin corespondență, ca și ori ce altă afacere, mai

bine s'ar face, dacă nu s'ar lua în considerație limbajul, ci s'ar interpreta expresia grafică prin grafologie.

Oricare știutor de carte poate fi într'o măsură oarecare grafolog. Oricine poate distinge o scriere murdară de alta curată. Dacă e ordonată și îngrijită, sau e desordonată și neglijentă. Dacă scriitorul e copil sau adult, dacă e bărbat sau femeie, dacă e cult sau incult, etc. Se spune despre omul conștiincios și meticulos că „e cu punctul pe i“ și poporul știe că, dacă scrisul e „talpa găștii“, și cuprinsul „e gândul muștii“.

Tot ce am arătat despre grafie (fragment) se poate spune și despre desemn (întreg). Desemnul evidențiază plastic puterea de analiză și sinteză a desemnatorului, împreună cu toate calitățile și defectele psihice și fizice, mai bine decât grafia, pentru că desemnul e în același timp grafie și limbaj, mijloc și scop, fond și formă, gândire și exprimare.

După comparația desemnului cu grafia, din care se vede că desemnul e mijloc de exprimare automat și inconștient ca grafia și, pe lângă aceasta, mai e și mijloc de exprimare conștient ca vorbirea, vom continua comparația lui cu limbajul.

Exprimarea prin viu graiu impresionează direct și mai puternic decât exprimarea prin vorbele scrise, pentru că ideile ce se transmit auditorului sunt dinamizate de mimica plastică și cea sonoră a vorbitorului. Oratorul e în același timp autor și actor.

Mijlocul de exprimare prin vorba rostită a înflorit în grădinile lui Academus și a devenit artă desăvârșită în *forum* și *agora*. Cuvântul rostit e mijlocul de exprimare sfințit de marii profeți propoveduitori ai religiilor. Viul graiu a răsunat prin văile Gangelui, Yemenului și Iordanului. Are însă desavantajul că se manifestă într'un spațiu și timp foarte limitat. Exprimarea prin vorba scrisă permite lectorului să mediteze ideile scriitorului, dar spațiul și materia — cartea sau manuscrisul — care e între autor și cetitor, fac ca impresia să fie mai mică, deoarece comunicativitatea și farmecul direct au dispărut. În schimb exprimarea prin vorba scrisă se adresează unei întregi națiuni — știutorilor de carte — ca spațiu, iar în timp, poate dura și un veac fără prea multe adnotări sau comentarii. Peste aceste limite de timp și spațiu ideile gânditorilor și artiștilor pot trece, dar numai pentru specialiști, filologi și poliglofi în original, iar pentru marele public e nevoie să fie traduse. Ori traducerea, după zicătoarea italiană, „Traduttore è traditore“, niciodată nu redă întreaga frumusețe a originalului, pentru că în fiecare limbă sunt forme intraductibile.

În afară de această cauză de alterare a frumuseței originalului, limbile, ca și organismele vii, evoluează ca structură și rezonanță dela o generație la alta, aproape fără să ne dăm seama. După cum spiritul unei națiuni evoluează, în același ritm se transformă și limbajul practicat de ea. Pentru fiecare lucru sau noțiune nouă apare și un nume sau expresie nouă; totuși, „Ce departe-i strofa ce-o purtăm în minte de cea scoasă la lumină!“ Cuvintele, ca și organismele vii, se nasc, cresc și apoi îmbătrânind, mor. Ideea însă nu moare, își schimbă

numai haina; când învelișul în care a fost concretizată, cuvântul, nu mai e încăpător, îl sparge, cum sparge puilul coaja oului și apoi sboară să-și caute un cuib sau o haină mai încăpătoare sau „à la mode“.

Ideea exprimată prin desemn nu evoluează, nici nu are nevoie de traducere, pentru că e exprimată cu ajutorul unui mijloc de exprimare universal și e fixată pe materie — os, bronz, granit, marmoră, pânză etc. — care nu crește, nu îmbătrânește, nici nu moare, nefiind organism viu cum e limbajul.

Cuvintele scrise sau vorbite pot exprima nuanțe fine și idei abstracte care nu se pot exprima prin desemn. Când avem nevoie să descriem o imagine plastică și ne servim de cuvinte pronunțate sau scrise, niciodată nu vom isbuti să evocăm în mintea cetitorului sau auditorului forma exactă, caracterul sau proporția părților care compun imaginea plastică ce voim să o descriem, tot atât de exact cum am evoca-o, dacă această descriere am face-o prin desemn. De acum mai bine de o sută de ani Napoleon I a spus: „Un simplu crochiu de desemn îmi spune mai mult decât un raport detaliat, scris sau vorbit“.

Efortul de a evoca imagini plastice cu ajutorul cuvintelor e cu mult mai mare decât a evoca aceste imagini cu ajutorul desemnului. Marii literați, cu talentul lor de exprimare și imaginația lor reproduc-tivă, pot evoca tablouri din natură, dar sunt lipsite de precizie. Cuvintele, comparațiile, imaginile, metaforele și toate mijloacele lor de evocare, trezesc și înfiripă în mintea cetitorilor cu fantazii diferite, imagini și tablouri diferite. Poetul nu compune un singur tablou ca pictorul, ci o mare mulțime de tablouri, câte unul pentru imaginația fiecărui cetitor. Cuvintele marilor poeți, purificate de sensul comun, devin neprecise, nedefinite ca sunetele armonice ale marilor muzicani. Ca și sunetele armonice, cuvintele lor ne transportă în „lumea supra-sensibilă“, în Olimp, în Nirvana, sau în Paradis, adică în infinit. Suntem o scânteie de lumină apărută din infinit, trăind și urmând legile firii; infinitul ne atrage și ne farmecă, iar noi spre dânsul ne îndreptăm, să ne topim definitiv în el. Din noi va rămânea numai ce am exprimat ca gândire și simțire cu ajutorul grafiilor și prin desemn.

Neprecisul, nebulozitatea, clar=obscurul, „il sfumato“, sunt elemente estetice de mare valoare, dar din punct de vedere practic, tehnic, sau științific, lipsa de precizie e un mare defect. Preciziunea și claritatea desemnului, caracterul lui sintetic, rezumativ și de o perfectă înțelegere universală, a făcut să apară, să progreseze și să se perfecționeze toate produsele tehnice industriale, mecanice și științifice. Pentru gândirea concretă, prima realizare e un desemn; iar pentru acest fel de gândire, exprimarea prin desemn e superioară exprimării prin vorbele scrise sau rostite. Pentru acest motiv cu drept cuvânt s'a spus că: „Desemnul e promotorul întregii activități plastice a ome-nirei și în acelaș timp limbajul ei universal nelimitat în timp și spațiu“.

Desemnul, pe cât e de precis în exprimarea imaginilor concrete, pe atât e de elocvent în concretizarea imaginilor fantaziei creatoare și

constructive, artistice și științifice. E destul să ne amintim de simboalele matematicilor superioare, formulele chimice, planuri, hărți, diagrame, etc. Paradisul și infernul, ca și reconstituirile istorice, ale geologiei și arheologiei istorice și preistorice, cu ajutorul desemnului au fost exprimate, cunoscute și înțelese; prin el intuite și transmise tuturor generațiilor actuale și viitoare.

Desemnul are diferite și variate aspecte, ajută activitatea omească și înfrumusețează totul. Pătrunde umil în căsuțele sărace și se resfață în palate; iar omul e cu atât mai mulțumit și mai fericit, cu cât l-a întrebuințat mai mult pe el și derivatele lui tehnice și artistice. Desemnul e cultivat de artiștii populari și de cei culți, de modeștii meșteșugari și de inventatori; dela primitivi la savanți, tuturor li-e necesar. Prin puterea lui de evocare, claritate, precizie, e bine simțit de copii, înțeles de surdo-muți și cefit de analfabeții din lumea întreagă.

Desemnul a evoluat cu civilizația umană, ajutând pe om la muncă și la joc, la meserii și la carte. El singur poate dovedi gradul de civilizație la care a ajuns un popor. După ce a creat artele plastice, a venit și în ajutorul artelor dinamice, dându-le posibilitatea de a supraviețui, transmițându-le din generație în generație, răspândindu-le pe tot spațiul cunoscut prin ajutorul grafiilor speciale. Muzica Egiptenilor sau Elinilor nu se cunoaște, pentru că n'a fost scrisă; deabea prin veacul al XI-lea, dela călugărul italian Gui d'Arezzo, notația muzicală capătă precizie și, prin aceasta, puterea de dezvoltare, înregistrare și transmisie în timp și spațiu. O simfonie de Beethoven se poate executa astăzi, după mai bine de o sută de ani, tot atât de exact ca și cum orchestra ar fi condusă de însuși genialul musician.

Sunetul, care durează o clipă, a devenit etern. Miracolul acesta desenul l-a înfăptuit cu grafia muzicală, care a înregistrat perfect toate nuanțele sunetului, le păstrează și le transmite veacurilor viitoare și omenirii întregi, fără nici-o alterare, căci sunetele armonice nu se învechesc, nu mor cum mor cuvintele, nici nu trebuiesc traduse.

„Nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu“.

Față de această importantă contribuție ce a adus desenul culturii omenesci, el n'a fost introdus în școală ca obiect de studiu decât pe la mijlocul veacului trecut, când Pestalozzi, genialul pedagog, teoretician și practician, l-a introdus în școlile conduse de el. În comparație cu celelalte obiecte de studiu, care figurează în programele școlilor de mii de ani, chiar dela începutul de organizare al lor, desenul e un obiect nou, a cărui didactică și metodică încă nu-i fixată. A oscilat mereu între artă și dexteritate, nu numai la noi, dar și în alte țări. La noi predarea desenului a fost încredințată pictorilor. Și acum se crede că cel mai bun profesor de desen e cel care pictează mai bine, ca și cum s'ar spune că cel mai bun profesor de

limba maternă ar fi un poet ; ori artistul, de cele mai multe ori, nu-i pedagog. În orice caz calitatea de artist în predarea desenului nu trebuie să primeze. Școalele de Belle=Arte aveau un scop bine determinat: de a pregăti artiști, sculptori și pictori. În programul lor de studii nu figurau caligrafia, desenul liniar, nici pedagogia. Aceste școale s'au transformat în Academii de Arte=Frumoase, care, după mai bine de zece ani, tot nu au secțiunea pedagogică complet organizată. Școalele de Belle=Arte de altădată, ca și Academiiile de acum, pregătesc pictori=artiști, cari devin maștri de desen, obligați să predea ce n'au învățat și să uite ce știau.

La Seminariile pedagogice universitare absolvenții școalelor de Belle=Arte puteau să capete cunoștințe de pedagogie generală, iar despre didactica și metodică desenului aproape nimic. Desenul în școalele pregătitoare, din această cauză, a fost și mai este considerat sub aspect artistic, ca și cum, vrând să învățăm limba maternă, am începe cu analiza literară, metrică, sau retorică.

Din cauză că artiștii=pictori sau muzicanți, cari n'aveau suficientă pregătire pedagogică, erau într'o situație inferioară față de colegii lor, profesori de obiecte teoretice, era firesc să facă multe greșeli pedagogice și, din această cauză, să fie desconsiderați și, odată cu desconsiderarea lor, să fie scăzut și prestigiul obiectelor predate de ei. Mai sunt încă profesori, cari mai curând scuză un viciu decât o greșală de exprimare sau de ortografie. Au fost destui profesori cari au făcut traduceri greșite, alții au lăsat probleme nerezolvate, altora nu le-a reușit experiența, dar nu s'a pomenit vre-o dată ca un artist, maestru de desen, să nu poată corecta o greșală de desen, sau un maestru de muzică să nu distingă o greșală de intonație. Acești artiști=pictori sau muzicanți aveau o educație artistică cu mult superioară celei necesare unor buni maștri de curs secundar, dar această însușire nu se vedea, nici nu se auzea. Ceeace li se remarcă în totdeauna în cancelarii și pe catedre erau numai greșelile lor pedagogice.

Niciodată nu s'a dat desenului de către legi și regulamentele școlare o importanță mai mare decât cea actuală, căci s'au anulat dispoziții care desconsiderau obiectul, făcându-l „cea mai unilă dintre dexterități“. Acum 250 de ani un medic genial cu cunoștințe enciclopedice, John Lake, a văzut și a propovedit importanța educativă a desenului. La noi tot un distins medic, d-l d-r C. Angelescu, în calitate de Ministru al Culturii Naționale, a reparat greșelile din vechile dispozițiuni și regulamente. Era firesc ca un distins chirurg să prețuiască mai bine ca predecesorii săi cât valorează pentru educație cultivarea simțului de observație, a memoriei vizuale și siguranța mișcărilor mânei.

În viața practică, desenul a avut și are trei faze. Incepe prin a fi *dexteritate*, când e tipic și special, cum e desenul meseriașului, care repetă mereu aceleași forme în diferite mărimi. Când însă meseriașul amplifică sau înfrumusețează un lucru util cu ajutorul desenului, deci când face o mică creație, în asemenea caz desenul

nu mai este dexteritate, ci e un mijloc de exprimare și, în fine, a treia fază e *desemnul artistic*, când mijlocul acesta de exprimare a devenit element estetic și se numește stil.

În școalele elementare, la grădinițe, când copiii mici calchiază un desen, sau fac unul stigomografic, adică unesc niște puncte imparate pe caetul lor și obțin o imagine, atunci întrebunțează desenul ca dexteritate, pentru că în acest fel de deseme nu se vede nicio trăsătură proprie individuală; toate desemele copiilor sunt la fel, ca lucrările manuale, sau ca o poezie, sau rugăciune, memorată de toți la fel. Dacă copiii desemnează după natură, desemele lor, deși au avut același model, diferă mult unul de altul, nu mai sunt asemănătoare ca în copiile calchiate; fiecare dintre aceste deseme după natură are ceva original și individual, pentru că reprezintă grafic calitățile și defectele lor psihice și fizice. Aceste gânduriri grafice naive și diforme, din care abea se recunoaște modelul, sunt foarte simpatice; au făcut pe unii pictori să imiteze naivitatea, logica specială și stângăcia copiilor și astfel a apărut un nou gen de pictură decadent: *Dadaismul*. În asemenea caz copiii n'au întrebunțat desenul nici ca dexteritate, nici ca artă, ci ca mijloc de exprimare. Dacă copiii mici întrebunțează desenul ca mijloc de exprimare, cu atât mai mult în școala primară și secundară nu trebuie să mai fie socotit ca dexteritate. În liceu, pentru un foarte mic procent de elevi, desenul poate fi considerat și ca artă. Ori, în școala secundară legile și regulamentele pentru clasificare îl numesc artă, dar e considerat ca dexteritate; iar artiștii cari-l predau îl concep numai ca artă. Echivocul acesta ar trebui să înceteze și desenul să fie considerat ceea ce este, un mijloc de exprimare.

Omul a selecționat fructele, legumele, cerealele, florile și animalele mai bine decât și-a educat copiii; aceasta din cauza tradițiilor medievale care, sub alte forme, se mai mențin și acuma în școală. Școala teoretică are ca scop îngrămădirea de multe cunoștințe în capul elevilor și aceasta indiferent de modul cum sunt asimilate și cum vor fi reținute și utilizate mai târziu în viața practică. Se învață teoretic prea mult și se reține prea puțin, adică atât cât se experimentează. Teoriile și formulele abstracte se învață greu și se uită ușor, dacă nu sunt plantate pe un teren bine pregătit și dacă nu sunt fixate în mintea elevilor prin lucrări, deseme și experiențe.

Educația trebuie să țină seamă de fazele de dezvoltare ale ontogenezei care, în privința desenului, repetă perfect fazele filogenezei. Educația va începe cu exercitarea mișcărilor, a sunetului vocal, lucrul manual, desenul, limbajul și la urmă scrierea. Primele mijloace de exprimare, care trebuiesc exercitate la copilul mic, sunt mișcările și sunetul glasului. Ne amintim că omul preistoric și-a găsit adăposturi, obiecte casnice, arme de vânat și apărare, în urmă a simțit trebuința de a le înfrumuseța; deci, după exercițiile de mișcare, sunet și lucru manual, ar trebui să urmeze exercițiile de înfrumuse-

țare, adică *desemnul*; un desen elementar liniar și decorativ. După desen s'a desăvârșit *graiul* și după *grai scrisul*.

Copiii, înainte de a vorbi bine, simt trebuința de a mâzgăli cu creioanele, mai ales cele colorate și aceasta chiar când n'au văzut pe nimeni din casă scriind. Copilul nu mâzgălește; el înfrumusețează; aceste manifestări, pentru noi adulții sunt mâzgălituri; pentru copii sunt ornamente, sau înfrumusețări, după cum pentru noi calul copilului nu-i decât un bețișor. Toți pedagogii de altădată și de acum au constatat la copii trebuința de a mâzgăli; totuși școala n'a exploatat-o, cultivând-o atât cât ar fi trebuit; ori această trebuință înăscută trebuie cultivată chiar din prima copilărie, atunci când ea apare.

În afară de nevoia de dezvoltare și cultivarea mijloacelor de exprimare, copilul are trei trebuințe instinctive, iar pentru satisfacerea lor se servește de mijloacele de exprimare. Acestea sunt: trebuința de a ști, care se manifestă prin *curiozitate*; trebuința de *imitație*, care se manifestă mai mult prin *activitate* și trebuința de *înfrumusețare*, care corespunde *mâzgălelilor*, modelajului și vopselelor. Trebuința de *imitație* e cea mai puternică dintre aceste trebuințe; o au și animalele, dovadă posibilitatea de a fi dresate. În al doilea rând vine *curiozitatea*, pe care o au în formă rudimentară puține animale (mămuța, elefantul, câinele, etc.); iar ultima dintre aceste trebuințe, adică de *înfrumusețare*, o are numai omul.

Dintre aceste trei trebuințe instinctive, pe care ar trebui să se bazeze educația, școala teoretică a cultivat mai mult instinctul *cu-nostiinței* și a neglijat pe celelalte două. Dar aceste trei instincte corespund celor trei funcțiuni ale sufletului: *inteligenta*, *voința* și *afectivitatea*, care formează un tot unitar inseparabil. Dacă o uzină are trei motoare și dintre ele funcționează numai unul singur, iar celelalte două stau în rezervă, uzina își îndeplinește perfect serviciul pentru care e destinată. Aceasta pentru că motoarele uzinei sunt făcute ca să lucreze separat și independent; pe când motoarele sufletului se sprijină și depind unul de altul. Buna funcționare a unuia din ele depinde de funcționarea celorlalte două, oricare din ele ar fi dominant într-o anumită împrejurare. O plantă, pe orice teren și în orice climat ar răsări, are nevoie de lumină, căldură și umiditate. Unul din aceste elemente dacă-i lipsește, total sau numai în parte, moare sau degenerază. Adevărul acesta l-au știut horticultorii când au făcut selecțiunea plantelor, dar pedagogii nu l-au aplicat și în educație, pentru că tot temeiul a fost și mai este pus numai pe cunoștințe teoretice. Tradițiile sunt mai tari decât convingerile. Morții medievali ne mai stăpânesc încă.

„Școala de azi comprimă mobilitatea copilului, ucide curiozitatea lui nativă, taie aripile imaginației creatoare, tocește spiritul și omoară voința de dragul vorbeii, de dragul cărții, al abstracției și al generalizării“¹⁾. Din aceste cauze școala teoretică, pe lângă puține elemente

¹⁾ I. NISIFEANU și T. GEANTĂ. *Pentru educația estetică a copilului*. Editura „Cultura Românească“, pag. 69.

de valoare, mai produce și mulți diplomați fără cunoștințe, surmenați și neurastenici, oboșiți fără să muncească, îmbătrâniți fără de vreme și desgustați de viață fără să o fi trăit.

În Statele-Unite ale Americii filozofii pragmatişti au pus bazele *școalei active* pe principiul „Learning by doing“, adică a învăța lucrând, cercetând și creind. W. James a scris :

„Cel mai mare progres al educației e introducerea în școli a lucrărilor manuale. Importanța acestei introduceri nu stă în faptul că vom avea oameni mai dibaci, mai practici și mai experimentați în viața de toate zilele, ci în formarea de cetățeni a căror fibră intelectuală va fi cu totul nouă“. Munca în laborator și atelier sau grădina dezvoltă spiritul de observație, dă o intuiție a realităților complexe ale naturii, are avantajul precizunii, dezvoltă lealitatea . . . , dă încredere în sine, menține interesul și atenția într'o continuă vioiciune“¹⁾.

Împrejurările care au urmat în epoca post-belică, au dat dreptate voluntariștilor sau pragmatiştilor. În unele țări lucrătorii manuali au fost puși pe aceeași treaptă socială cu intelectualii. În Europa de astăzi, în locul monarhilor de drept divin, sute de milioane de oameni sunt conduși de foști lucrători. Atât raionaliștii cât și voluntariștii au dreptate fiecare din punctul lor de vedere. Foștii lucrători n'ar putea fi atât de destoinici conducători de popoare, dacă n'ar fi ajutați de intelectuali, pentru că acțiunea sau voința nu rodește fără ajutorul gândirii. Educând însă numai voința și rațiunea, n'am făcut o educațiune completă, dacă nu educăm în aceeași măsură și afectivitatea. Educația aceasta necompletă s'ar putea compara cu o sobă bună, în care arde un foc mare, dar care nu dă căldură. O educație completă va fi aceea care va avea de scop educarea echilibrată și armonică a întregului organism psihic, adică *inteligenta, voința și afectivitatea*, sau într'o formă mai puțin științifică : *mintea, mâna și inima*.

Psihologii spun că în prima copilărie domină sensibilitatea și voința, iar rațiunea începe să se dezvolte după vârsta de 13—14 ani. Educatorii trebuie să țină seamă de această ordine de dezvoltare fiziogenetică și ontogenetică și să nu piardă timpul oportun potrivit fiecărui fel de educație. Ca urmare, *exercițiile de desenn trebuiesc făcute din prima copilărie împreună cu primele lucrări manuale*.

Desennul e o acțiune psiho-fizică, deci o acțiune completă. Fizică prin mâna care lucrează și psihică prin ideea ce o exprimă. Orice desen e un produs intelectual, afectiv și voluntar. Desennul poate fi tehnic-industrial, științific sau artistic. Orice caracter dominant ar avea un desen, el reprezintă cele trei elemente care l-au produs. Orice destinație ar avea un desen, poate fi în acelaș timp *bun* sau *util, frumos și adevărat*. Aceasta pentru că desennul a fost și este cel mai important instrument al omului, pentru căutarea binelui, frumosului și al adevărului.

---

1) W. JAMES. *Psihologie și Educație*. Traducere de G. I. Simeon.

Promotorii școlii active susțin că lucrările manuale contribuiesc în aceeași măsură ca și studiile teoretice la educarea sufletească a școlarului. Ei nu tăgăduiesc importanța educativă a desenului, dar nu-i relevă în deajuns această importanță. Ori, după cum am arătat, desenul poate fi joc, muncă, sau lucru=manual și mijloc de exprimare științific și artistic, sau gândire și simțire. Chiar desenul elementar, ornamental sau decorativ, e o acțiune mai evoluată pe scara filogenetică decât lucrul=manual. Omul preistoric și-a făcut mai întâiu obiectele, armele, instrumentele de lucru, casa și apoi le-a înfrumusețat ornamentându-le sau sculptându-le.

Cu o lucrare manuală bună, care nu poate fi decât o imitație sau copie, mai mult sau mai puțin fidelă, se poate obține un brevet de maestru, pe când cu un desen bun se poate obține o diplomă de artist, inginer, arhitect sau inventator.

Educatorii trebuie să stimuleze interesul pentru subiectul pe care-l predau; ori, interesele înăscute ale copilului fiind din domeniul senzației, acesta e domeniul care trebuie mai întâiu stimulat și educat. Copilul e mai atent la ceea ce face educatorul decât la ceea ce spune și, pentru acest motiv, mai mult instruieste fapta decât vorba.

Orice obiect fără interes propriu poate să-l împrumute dela un obiect interesant, grație asociațiilor care se formează între ele. În urma împrumutului izvorul nu seacă și întregul poate deveni mai interesant decât cum era la început obiectul cu interes propriu. (După W. James).

Obiectul prin excelență intuitiv e desenul și, prin faptul că e o acțiune produsă de senzații superioare, e și cel mai interesant. Desenul e instrumentul însuși al tuturor intuițiilor vizuale. El face interesante pe toate celelalte obiecte cărora le vine în ajutor și acestea devin mai clare și mai ușor de înțeles, cu cât ajutorul desenului e mai important.

Atenția voluntară și activă se poate dobândi prin exercițiu și cel mai indicat exercițiu de atenție voluntară e desenul. Desenul este pentru cultivarea atenției ceea ce sunt jocurile și sportul pentru educația fizică. Efortul fizic dela joc și sport nu s'ar face dacă n'ar fi însoțit de plăcere; tot astfel, efortul de atenție pentru desen e compensat de plăcerea ce o simte elevul când recunoaște în liniile lui imaginea obiectului din natură. Copilul e mulțumit că a pătruns puțin în tainele naturii; iar gustul lui pentru proporții și frumos nefiind desvoltat, îl mulțumesc și desemele lui greșite. Copilul nu vede clar și precis, dar aceasta e un avantaj, pentrucă nu-l descurajează deosebirea dintre desenul lui și model.

După cum prin exercițiu, organismul fizic nu se fortifică numai pentru sport, tot astfel atenția nu se cultivă numai pentru desen. După toate felurile de măsurători ale gradului de oboseală, în urma lecțiilor dela toate obiectele de studiu, s'a constatat de toți pedologii din lume, că desenul nu produce niciun fel de oboseală, tocmai

pentru că e însoțit de plăcerea compensatoare. (Măsurătorile pedologilor : A. Binet, Wannod, Wagner, Sakaki, etc.).

Desemnul cultivă toate funcțiunile sufletești. Ceeace a susținut W. James pentru muncă sau lucru-manual, cu drept cuvânt se poate spune și pentru desen, pentru că și desenul „desvoltă simțul de observație, dă intuiția realităților complexe ale naturii, are avantajul precizunii, desvoltă lealitatea, dă încredere în sine, menține interesul, desvoltă simțul de ordine și curățenie“ etc. Pe lângă toate acestea desenul mai mult decât lucrul-manual, desvoltă și *simțul pentru frumos*. Se știe ce mare importanță are educația estetică pentru ea însăși și pentru rolul armonizator în educația generală, deoarece sentimentul moral e stimulat și ajutat în desvoltarea sa de sentimentul estetic. Mai mult decât lucrul-manual, desenul mai cultivă *memoria vizuală* și *imaginația*. Desenul din memorie probează, calitativ și cantitativ, cât timp și cum au fost reținute impresiile primite, dacă imaginația desenatorului e constructivă sau creatoare. După gândurile grafice ale copiilor se poate vedea ce subiecte îi interesează și cum le reproduc. Desemnele lor sunt, prin urmare, cele mai complete teste după care se poate măsura gradul de desvoltare al facultăților sufletești. Se mai poate diagnostica gradul de sănătate psiho-fizică ca și aptitudinile sau vocația lor, după cum au dovedit aceasta G. Kerschensteiner, A. Binet, Ed. Claparède, etc.

La lucrările de desen, ca și la compozițiile dela limba maternă, mai mult ca la oricare alte obiecte de studiu, elevii au ocazia să-și afirme originalitatea și individualitatea, pentru că ambele aceste exerciții cultivă câte un mijloc de exprimare : unul prin cuvinte scrise sau vorbite și altul prin linii ¹⁾.

Desemnul desvoltă în copii puterea creatoare. Instinctul creator, care e și la copii în formă embrionară, vibrează în inconștient și apare sublimat în dorința de a crea, de a construi și a produce, imitând sau inventând ; iar în desenul copiilor, ca și adulților în artă, găsesc posibilitatea de descărcare și realizare (după S. Freud) ²⁾.

În școlile noastre elevii cultivă toate mijloacele de exprimare ; mișcarea (educația fizică), sunetul vocal (muzica), desenul, scrierea și limbajul. Cel mai important loc îl ocupă exprimarea prin vorba scrisă sau rostită, iar desenul e mijlocul de exprimare cel mai puțin cultivat și cunoscut, cu toate că nu este niciun obiect de studiu care să aibă o mai strânsă legătură cu toate celelalte și o valoare educativă mai mare ca desenul ³⁾.

Pragmatistii sau voliționistii, doctrinarii *școlii active*, susțin că

¹⁾ GH. CARP : „Analele Dobrogei“ anul I Nr. 3 din 1920.

²⁾ GH. CARP : Le Dessin comme moyen d'expression. Communication faite au congrès international de l'enseignement secondaire, reuni à Bucarest entre le 18 et le 23 Julliet 1928.

³⁾ GH. CARP : „Revista Generală a Invățământului“. Anul XVI Nr. 6 din Iunie 1928.

în primul rând trebuie educată *voința*. Ei mai susțin că lucrul-manual are o putere educativă superioară obiectelor teoretice; ca atare, un lucrător calificat, un maestru, e mai armonic pregătit pentru lupta vieții și mai de folos societății decât un fitrat specialist și unilateral. Ei pun tot temeiul educației pe *voință*, pecând raționaliștii sau Kantienii îl pun pe cultivarea inteligenței sau rațiunei. Integraliștii activiști fac tranziția între voliționiști și raționaliști, căci vor o educație armonică și complexă.

Desemnul e premergătorul lucrului-manual de orice fel; pe de altă parte obiectele teoretice nu se pot învăța fără ajutorul desenului; prin urmare desenul apropie și servește deopotrivă toate concepțiile: cea raționalistă, cea activistă și cea integralistă, pentrucă e în acelaș timp aplicație practică și teorie, dexteritate și mijloc de exprimare, care poate deveni artă. În școală și în viața practică desenul, servind toate genurile de activitate, câștigă în valoare el însuși devenind mijloc de exprimare artistic. Mulți artiști plastici și tehnicieni de mare valoare au început prin a fi meseriași, dovadă istoria sau biografiile oamenilor celebri.

Activiștii susțin că, pentru educația psihică, singur lucrul-manual valorează cât toate obiectele teoretice. Noi susținem că desenul valorează mai mult decât lucrul-manual, pentrucă el nu cultivă numai *voința* ca lucrul-manual sau numai inteligența ca obiectele teoretice, ci pelângă acestea el mai cultivă și sentimentul estetic sau *afectivitatea*. Profesorul de filosofie dela Universitatea din Paris G. Chartier nu-i maestru de desen; el n'a exagerat când a scris că „Tot învățământul este învățământ de desen, ori altfel nu-i decât vorbărie, pentrucă desenul e cu mult mai aproape de gândire, așa cum nu poate fi limbajul“.

„(On peut dire que, tout au moins pour les notions proprement scientifiques, et peut-être pour toutes les notions, l'éducation de l'œil et de la main se confond avec l'éducation de l'esprit. Tout enseignement est enseignement du dessin; ou bien ce n'est que bavardage, parce que le dessin est bien plus près de la pensée que ne peut être le langage“¹⁾).

Adeseaori auzim pe unii intelectuali declarând, unii cu regret, iar alții fără nicio jenă, că nu sunt în stare să tragă măcar o linie la desen. Declarația aceasta cu nici un chip n'ar face-o despre oricare alt obiect, dar pentru desen unii o fac chiar cu satisfacție, adăogând explicația falșă și comodă că „n'am avut talent“, ca și cum ar spune pentru muzică „n'am avut ureche muzicală“. În adevăr, cine „n'are ureche muzicală“, nu poate gusta din plăcerile și farmecul muzicii, dar pentru desen numai orbii și idioții n'au orgănul apercptiv, numai ei se pot compara, la desen, cu cei cari n'au ureche muzicală.

Ne-am întrebat cum se explică faptul că intelectuali normali și

1) GASTON QUENIAUX. Manuel de Dessin, pag. 3.

chiar distinși, cari au învățat desemnul 12 ani în școala primară și în liceu, să nu fie în stare să tragă măcar o linie la desemn, când din fiecare obiect pe care l-au învățat, și-ar aminti ceva. Am observat apoi că cei cari declară că „n'am talent la desemn“, disting cele mai fine nuanțe de formă, lumină și culoare, că percepția lor vizuală se face normal și cu fineță; că ochiul lor e perfect educat. Acești intelectuali văd, simt și înțeleg bine desemnul, dar numai mâna lor nu poate să redea ce a văzut ochiul; însă mâna e cel mai educabil dintre organe. După ce am constatat lacuna aceasta în educație, am cercat să ne-o explicăm.

Se spune: „măcar o linie la desemn“; prin aceasta se crede că tragerea unei linii e cel mai elementar lucru. Elementar e numai în aparență, căci în realitate tragerea unei linii e totul. Cine poate să tragă o linie, poate să tragă și mai multe și, în asemenea caz, obține o imagine, deci un desemn. Trasarea unei singure linii, adică desemnarea ei, echivalează cu cunoașterea literelor și scrierea lor în mod automat; deci cine știe să desemneze o linie, știe să desemneze orice imagine. Pentru desemn trasarea unei linii cu ușurință și siguranță, adică în mod automat, înseamnă posibilitatea de exprimare prin linii, care echivalează cu celelalte exprimări de a scri, ceti, vorbi, etc. Ori, după cum vedem, tragerea unei singure linii a fost mai greu de învățat decât scrisul, cețitul și celelalte exerciții, dovadă că toți știutorii de carte citeșc și scriu, dar nu pot desemna. Marea majoritate a cărturarilor pregătiți de școala actuală nu-și pot exprima gândirea și prin acest mijloc de exprimare de o importanță capitală.

În schimb țărancă analfabetă, pentru trebuințele ei de înfrumusețare, cunoaște alfabetul desemnului și citește cu ajutorul lui; încondeiază ouă minunat, trage chenare colorate împrejurul ferestrelor și ușilor, etc. fără să o fi învățat cineva desemnul. Mai ușor putem învăța pe un analfabet să desemneze, decât pe unul care știe să scrie și să citească. Susținem că școala împiedecă avântul copiilor de a desemna și face aceasta inconștient, fără niciun avantaj pentru celelalte exerciții și cu mari pagube pentru tot învățământul de toate gradele.

Trebue să se țină seamă mai bine de fazele ontogenezei care, în cazul desemnului, repetă exact fazele filogenezei. Omul a desemnat mai întâiu și pe urmă a scris, iar copilul mângălește înainte de a vorbi bine. Ca urmare, în școală ar trebui să se facă mai întâiu exercițiul desemnului și apoi al scrisului. Înainte de a face să treacă în inconștientul copiilor cele 52 de litere ale grafiei manuale și alte 52 ale grafiei imprimate, e cu mult mai ușor să se facă automatizarea celor două feluri de linii necesare desemnului, *linia dreaptă* și *linia ondulată*, care sunt alfabetul desemnului. (Ambele linii s'ar reduce la una singură, linia dreaptă). Dacă copiii pot executa cu îndemănare și automat aceste linii, s'a ușurat enorm toată educația, nu numai cea din școlile primare, ci și cea din școlile secundare și universități.

Dacă automatizarea acestor linii nu s'a făcut înainte de exer-

ciul „scris=cetitul“, mai târziu e foarte greu și, în majoritatea cazurilor, e imposibilă. Timpul cel mai potrivit e înainte de a învăța copilul să scrie. Toți cei cari pot să desemneze au avut posibilitatea de a se exercita înainte de a învăța să scrie. Copiii în jurul vârstei de șapte ani au sensibilitatea și receptivitatea cea mai mare și mișcările, des repetate, se automatizează mai femeinic și mai repede la această vârstă. Mai târziu, pentru marea majoritate a copiilor, locul pentru automatizarea acestor linii e complet ocupat de mișcările automate ale grafiei și, pierzându-se timpul oportun sau ocazia, parecă s'a pierdut și locul. La elevul în vârstă de 11—12 ani, când vine la liceu, modalitatea spirituală a copilului de șapte ani s'a schimbat în duritate. La această vârstă, încetând de a mai fi copil, adolescentul are vederea mai concretă, e mai puțin imaginativ, vede bine diferența dintre modelul din natură și desennul lui; simțul lui critic e mai cultivat decât mâna; iar lipsa de exercițiu îl face să creadă că n'are talent și nu se mai exercitează la desenn decât silit.

Dacă automatizarea liniilor necesare desennului s'a făcut înainte de a se începe exercițiul scrierii, atunci desennul, ca și scrierea pentru toți știutorii de carte, va fi acțiune automată și, ca urmare, *desennul va fi întrebuițat de toată lumea cu aceeași ușurință cu care se întrebuițează acum numai grafia. Fiecare știutor de carte va desenna așa cum scrie, adică să se citească ce a scris și să se înțeleagă ce a desennat.* În cazul acesta profitul pentru învățământ va fi realizat, căci la fiecare obiect se va învăța desennând, adică lucrând și creind („Learning by doing“). Toți profesorii de orice materie își vor intui obiectul cu ajutorul desennului, elevii îi vor imita și se va învăța mult mai ușor și mai femeinic. Ceeace s'a învățat cu ajutorul desennului se fixează în inconștient și nu se mai uită, cum nu se uită nici desennul. Școala secundară nu va mai fi urâtă și nu vor mai fi atât de mulți surmenați și desgustați de preocupările intelectuale, adică ignoranți cu diplomă.

Se cuvine să repet ce a scris W. James cu privire la lucrul manual și aceasta fără nicio nuanță de exagerare pentru desenn: „Vom avea oameni mai dibaci, mai practici și mai experimentați în viața de toate zilele și mai cu seamă se vor forma cetățeni a căror fibră intelectuală va fi cu totul nouă“. În viața practică orice știutor de carte va avea la îndămână un limbaj plastic universal cu care să se înțeleagă cu toate ființele de pe glob.

E ușor de constatat răul, dar e greu să-i găsim originea, iar dacă i-am găsit-o, e și mai greu să ne hotărâm pentru a-l combate.

Elevii din liceu, cari „nu pot“ să desemneze, când vor să tragă o linie, încep să facă niște mișcări mici în aer, par'că s'ar pregăti să cânte cu mandolina, iar când încep să tragă linia, o întrerup, o fac din mai multe bucăți, adeseori suprapuse. Liniile făcute în acest mod

sunt urâte, greoaie, nesigure și totdeauna greșite. Mișcărilor acestea mici fac ca linia să fie des întreruptă, iar faptul că acești începători privesc vârful creionului, în loc să vizeze direcțiunea sau punctul (șinta) unde trebuie să ducă linia, face ca linia trasă astfel să ajungă cu totul în altă parte decât la punctul unde trebuie să ajungă. Ori, pentru a desemna o linie, după ce s'a pus creionul pe hârtie, trebuie să vizăm punctul unde trebuie dusă linia. Ochiul în clipa următoare nu mai privește vârful creionului, ci șinta, așa cum șintașul vizează cătarea și pe urmă șinta.

Mișcarea aceasta întreruptă e tocmai mișcarea automată a grafiei pe care începătorul, în mod inconștient, când simte creionul în mână, o întrebuițează și pentru desemn.

La grafie nu trebuie să vizăm un punct la care trebuie să ajungem. Direcțiunea sau alinierea rândurilor, dacă nu e neglijată, o regulează transparentele; iar când scriem, privim vârful și îndărătul peniței, nu atât pentru forma grafică, ci pentru a ceti ce am scris. La grafie trebuie să privim în urma peniței sau creionului, iar la desemn trebuie să privim înaintea lor.

Dacă mișcarea aceasta specială grafiei s'a automatizat înainte de a se exercita desemnul, faptul acesta constituie, pentru marea majoritate a elevilor, un obstacol peste care li-e imposibil să mai treacă vreodată. Oricând ar voi să desemneze vor întrebuița și pentru desemn mișcarea grafiei. Greșala pe care o fac acești începători la desemn, de a nu viza șinta, n'ar face-o în altă împrejurare. N'ar ochi bățul — punctul care se mișcă — în loc de minge, nici ciocanul în loc de cuiu, pentru că la fiecare abatere și-ar primi pedeapsa: s'ar tăia, înșepa cu acul, n'ar lovi minge, sau și-ar zdreli degetele cu ciocanul; pe când la desemn văd numai că linia n'au făcut-o bună și nu-și explică altfel cauza decât că „n'au talent“.

È necesar să rezum această observație foarte importantă, pe care nimeni n'a semnalat-o: *Mișcărilor automate ale grafiei împiedică automatizarea mișcărilor proprii desemnului.* În schimb, dacă s'ar exercita mai întâi mișcărilor desemnului, aceste mișcări ar folosi mult grafiei. Omul mai întâiu a desemnat și apoi a scris. Copilul mâzgălește și apoi scrie; când vrea să desemneze, îi vine în minte o imagine reală, cunoscută și iubită, nu o formă perfectă și abstractă din geometria plană. Din acest punct de vedere efortul de a scrie e cu mult mai mare decât efortul de a desemna, pentru că desemnul corespunde unei trebuințe naturale, instinctive, moștenită de mai multe mii de ani; pe când scrierea e un desemn convențional, un artificiu.

Cu mult mai ușor desemnătorii pot deveni caligrafi, decât caligrafi desemnători, pentru că desemnul e întregul, iar grafia fragmentul lui. Pictorii absolvenți ai școalelor de Belle-Arte reușeau la examenul de capacitate pentru caligrafie, pentru că *desemnau* literele. *Literele se pot desemna, dar liniile desemnului nu se pot scrie.*

Din cele expuse se vede lămurit din care cauză oamenii culți, cari au absolvit școalele pregătitoare cu succes la toate obiectele, „nu

sunt în stare să tragă măcar o linie la desen“, pentru că ei, în loc să *desemneze* linia, o *scriu*. Unii se tânguesc ca de o infirmitate, când în realitate ei n'au nicio vină; cauza a fost și mai este sistemul sau programul, care cere să se clădească întâiu casa și apoi temelia.

Onor. cetitori, cari cred că „n'au talent la desen“, sunt respectuos rugați să binevoiască a-și face această observație introspectivă și, chiar după câteva încercări, se vor convinge că *au talent la desen*, cel puțin tot atât cât au și la celelalte mijloace de exprimare.

Celor cari știu să innoate, să pedaleze, sau să danseze, li se pare curios faptul că ceilalți, cari nu știu, nu-și dau osteneala să facă cu ușurință și siguranță mișcările pe care le fac ei atât de natural. Tot așa, pictorilor profesori de desen li se pare curios faptul că elevilor nu le alunecă creionul pe hârtie, așa cum le alunecă lor. Mișcările acestea sunt greu de observat și explicat, pentru că sunt simple și automate. Profesorii toți au observat la elevii lor, când desennau, mișcările automate ale grafiei, dar nu și le-au putut explica. Ei nu și-au dat seama de această formidabilă piedică, ce le stă în cale elevilor cari „nu pot desenna“, pentru că ei n'au avut-o. Toți desenătorii pe cari i-am întrebat, invariabil mi-au răspuns că ei *au desennat* înainte de a învăța să *scrie*. E și explicabil, căci în caz contrar, poate că nici ei „n'ar fi avut talent la desen“...

Prezint aici un exemplu din care se pot vedea avantajele desenului pentru profesor și elevi:

La liceul din Constanța a fost profesor de științe-naturale d=1 Onoriu Mironescu. Toți foștii d=sale elevi, și ai mei, își aduc aminte cu multă plăcere de lecțiile d=lui Mironescu și entuziasmați îmi spun că nu le vor uita niciodată, pentru că au fost magistral intuite prin desen.

D=1 Mironescu, pecând era elev de liceu, a avut profesor de desen pe un fost profesor și director al școalei de Belle-Arte și totuși n'a învățat desenul dela el, deși profesorul d=sale era un artist desăvârșit. L=a învățat singur, pecând era student la universitate, desenul științific, necesar pentru intuirea obiectului său. Am văzut desenne făcute de acest distins coleg și susțin că, din punct de vedere științific, niciun artist desenator sau pictor n'ar fi putut executa un desen mai bun ca d=sa, pentru că numai un profesor de științe și pedagog știe ce anume detalieri trebuie să scoată în evidență prin desen, detalieri pe care artistul le=ar fi neglijat.

La diferite clase din liceu, unde am fost diriginte, între altele am cerut elevilor să-mi răspundă în scris, fără să semneze, la întrebarea: „Care e obiectul de studiu care le place mai mult și pentru ce?“ Rezultatul a fost că obiectele predate de d=nul Mironescu: zoologia, botanica, geologia, anatomia, etc., în mod invariabil, totdeauna au întrunit cele mai mari majorități de voturi. Motivările variate se pot rezuma în: „Pentru că e obiect frumos, ușor, interesant și mai cu seamă pentru că ne desennează pe tablă cu crete colorate“.

rate și înțelegem mai bine“. În clasa întâia am avut elevi atât de slabi, încât din cele unsprezece obiecte de studiu, ei n'au avut media decât la gimnastică și la zoologie. Cercetez să văd cum s'a făcut de nu au media la desen și aflu că la lucrările scrise sau desenate, la zoologie, au nota trei, iar la oral șapte. D=mul Mironescu n'are corijenți. Arta lui de a preda, sprijinită de desen, a interesat pe apatici, a liniștit și a făcut atenți pe neastâmpărați, a stimulat atenția și memoria celor leneși, a încântat pe cei buni, iar pe cei slabi nu s'a obosit. D=mul Mironescu nu dă pedepse disciplinare, pentru că față de d=sa elevii fimiți au curaj, iar obraznicii au respect și cu toții îl iubesc. Semnalul pentru recreație nu-i așteptat de elevi, adeseori îi surprinde în mod neplăcut, de oarece îi trezește dintr'o vrajă dulce care le-a nutrit sufletul.

D=mul Mironescu a văzut lumina zilei și albastrul nemărginit în munții Tazlăului, între copaci, gâze și burueni, între animale și paseri blânde și sălbatice. S'a cățărat prin copaci și a sărit din stâncă în stâncă. Fără să știe că urmează indicațiile lui Rousseau, a trăit în contact cu natura și a cunoscut-o mai întâiu prin simțuri. L=sa înviorat frumusețea priveliștilor, l=sa încântat ciripitul paserilor, l=sa îngrozit mugetul fiarelor și l=sa îmbătat mirosul florilor. A cunoscut natura odată cu chipul mamei, deaceia o și iubește atât de mult. Când l=sa înțepat urzica sau furnica, a știut cum ustură fiecare, dar n'a știut cauza. Târziu, când în laboratorul de chimie a studiat acidul formic, și-a regăsit o veche cunoștință, îi era viu în amintire mirosul lui pipărat și gustul acru.

D=mul Mironescu cu o mare îndemânare nu mănuește numai creionul, ci toate instrumentele, dela microscop și microtom, până la ac și mașina de cusut; îndemânarea dela desen îi servește pentru toate acțiunile lui: în laboratorul de științe dela liceul din Constanța, în menaj și în atelierul de tâmplărie dela Tazlău. Fericirea pe care alții nu o cunosc, el a găsit-o acolo unde trebuie să o căutăm, în activitatea rodnică manuală și intelectuală.

D=mul Mironescu, ca să se pună în curent cu noile cercetări științifice, are nevoie să citească, dar ca să-și prepare în fiecare seară lecțiile pentru a doua zi, el n'are această nevoie, pentru că cunoștințele pe care le-a acumulat în Universitate și în anii de practică, le-a asimilat lucrând, experimentând și desemnând; iar desemnul, ca și scrierea, fiind acțiune automată, nu se uită și pentru acest motiv n'a avut nici odată nevoie să-l prepare, nu numai pe el, dar nici cunoștințele căpătate cu ajutorul lui.

D=mul Mironescu, în ultimul an de funcționare — acum e pensionar — rănit din războiu și bolnav fizicește — e scânteiitor de veselie tinerească, pe care o comunică tuturor cunoșcuților și elevilor; e mai vesel și mai plin de energie psihică decât mulți din colegii tineri, cari sunt la începutul carierei. *El nu-i surmenat și nici pe alții n'a surmenat.* Miracolul acesta l=sa făcut principiul pe care l=sa urmat, principiul școlii active integrale, a cunoscut viața și natura mai în-

tâiu prin simțuri și apoi prin rațiune, a învățat lucrând, observând și tot așa, mai mult de 30 de ani, a învățat și pe alții.

Cu acest exemplu am vrut să arăt cum: „*Cunoștințele dobândite cu ajutorul desemnului împrumută dela desemn proprietatea specială lui de a trece și a se fixa în inconștient*. Ori după Gustav le Bon și toți pedagogii: „Educația este arta de a face să treacă conștient în inconștient“ (*L'éducation est l'art de faire passer le conscient dans l'inconscient*)¹).

Pentru atingerea acestui scop educatorul n'are alte mijloace mai bune decât lucrările, experiențele și mai cu seamă desemnul, care în școala de până acuma a fost considerat ca „cea mai umilă dintre dexterități“.

Puterea educativă a lucrului manual, demonstrată de activiști, e incontestabilă. Funcțiunile sufletești cultivate de el folosesc tuturor obiectelor, dar aceasta în mod indirect, deoarece lucrul=manual, nu se poate asocia cu ele; pecând desemnul e în același timp lucru=manual, dar care mai are proprietatea de a se asocia și a servi direct fiecare obiect în parte și mai cu seamă de a fi cel mai bun mijloc de a fixa cunoștințele în inconștient.

Ca urmare, desemnul în școală nu trebuie să mai fie considerat nici ca dexteritate, nici ca artă, ci ca mijloc de exprimare. Considerat astfel, contribuțiunea lui pentru educație va fi tot atât de valoroasă ca și a limbei materne și a lucrului manual. Toți elevii pot să desemneze și vor desemna după cum scriu și întrebuințează celelalte mijloace de exprimare. Indemânarea la desemn se capătă cu mai multă ușurință de toți elevii și mai temeinic, urmând ordinea filogenetică, dacă mai întâiu se automatizează mișcările desemnului și pe urmă mișcările grafiei. Școala actuală nu poate deveni „activă“ sau „integrală“ decât prin întrebuințarea în mod obicinuit a desemnului. Cei cari fac observații la microscop, știu că „creionul conduce ochiul“; deci pentru omul modern, îndemânarea lui va fi adevărata diplomă. Exercițiul de îndemânare, pe care-l face copilul la desemn sau lucrul de mână, se transformă în dexteritate de specialist: mecanic, chirurg, sau artist. În viața practică, desemnul poate fi întrebuințat de toți cu aceeași ușurință și îndemânare, cu care se întrebuințează acum numai grafia, pentrucă fiecare știutor de carte are neapărat nevoie de un minimum necesar de exprimare grafică: să se citească ce a scris și să se înțeleagă ce a desemnat.

Desemnul fiind controlat de cel mai puternic și mai complet dintre simțuri, orice om și la orice vârstă îl poate învăța și singur și, odată învățat, nu se mai uită, cum nu se uită nici grafia.

O descriere făcută cu cuvinte scrise, o poate cefi numai știutorii de carte conașionali, pe când un desemn îl pot cefi copiii, surdo=mușii și analfabeții, nu numai din aceeași țară, ci din lumea întreagă. Astfel toată lumea s'ar putea servi de desemn ca de un limbaj plastic universal.

1) Dr. GUSTAVE LE BON. Psychologie de l'Éducation.

Desemnul e o mină foarte bogată pentru instrucție și educație, pe care școala tradiționalistă n'a exploatat-o. Nefiind practicat cum trebuie, n'a dat nici educației, nici civilizației tot cât poate da. Mijloacele tehnice și de locomoțiune progresând vertiginos, relațiile omului modern ca și interesele lui îl vor sili să-l întrebuițeze din ce în ce mai mult și, practicându-l, va găsi în desemn noi surse de exprimare, pe care acumă nici nu le bănuim.

Mișcărilor, sunetele glasului și cuvintele le produce omul direct, fără nici-un instrument; pentru acest motiv le întrebuițează mai mult decât desemnul și e mai mulțumit de felul cum s'a exprimat cu ele. În schimb desemnul prefinde întrebuițarea unor materiale, pe care nu le avem totdeauna la îndemână. Pe de altă parte, desemnul fiind controlat de cel mai puternic și mai perfect dintre simțuri, greșelile sunt remarcate imediat și precis, „sar în ochi“.

Toată lumea gesticulează, dansează, cântă și vorbește, dar nimeni n'are pretenția să gesticuleze ca un actor, să danseze ca o balerină, să cânte ca un solist de operă, sau să vorbească ca un orator. Fiecare e mai modest, gesticulează, dansează, fredonează și vorbește așa cum poate. Numai când desemnează cineva, e mai nemulțumit, vrea să desemneze artistic, așa cum desemna artistul care l-a învățat.

Când scriem, nimeni n'are pretenția să scrie caligrafic. Nimeni nu se jenează de o scriere urâtă și nedescifrabilă; scrie așa cum poate. Unii afectează neglijența, crezând că aceasta e un semn de distincție, când în realitate nu e decât un semn de inpoliteță.

Cei cari dansează, nu dansează pentru a se produce pe scenă ca dansatori coreografi, ci pentru plăcerea lor. Fredonează sau fluieră melodii din opere muzicale. Tot așa, chiar fără să le arate cineva, dacă vor, pot să și desemneze. Vor desemna la început greșit, nemulțumitor; gustul lor pentru forma corectă va fi contrariat; dar și când au învățat să meargă, au căzut; când au învățat să vorbească, au gângurit, iar când au învățat să dansese, au călcat pe picioare pe cel care-i iniția, dar n'au spus ca pentru desemn: „N'am talent și nu pot să-l învăț“.

Cine n'are puțin simț al ritmului, nu poate dansa, dar poate desemna și fără acest simț. Cine n'are ureche muzicală, poate desemna. Cine n'are timbru plăcut, voce sonoră și dicțiune clară, nu poate fi bun vorbitor, dar poate fi desemnator. Conversația și dansul presupune două persoane; muzica poate supăra pe vecini; pecând desemnul îl putem exercita singuri și nu supărăm pe nimeni. Toată lumea îl poate învăța, dacă vrea. Un desemnator are nevoie de cel puțin un ochiu cu care să vadă, de una din mâni, oricare din ele, dar care să aibă trei degete cu care să țină creionul, de o minte normală și de voința de a se exercita. Cu aceste condițiuni minime, poate deveni cineva artist.

Cei cari știu să scrie fac dovada că ar putea să și desemneze. Nu-l pot învăța numai orbii, idioșii și cei cari nu vor. Desemnul îl știu toți oamenii normali, îl au în minte; numai mâna nu-i deprinsă

să execute și să servească facultățile spirituale. Dar mâna e mai educabilă pentru desemn, decât urechea pentru muzică. Mâna nu găngăe, nu fonfăe, nici nu stropește. Ea e instrumentul cel mai supus al creierului, căci atunci când ea lucrează, creierul gândește prin ea. (Denkende Hand).

Elen Keller, celebra infirmă, nu dansează pentru că e oarbă, nu cântă pentru că e surdă, nu vorbește pentru că e mută, nu desemnează pentru că desemnul n'are relief; în schimb sculptează, modelând ca o artistă și scrie ca să se citească și să i se poată tipări operele. Mâna ei îi înlocuește simțurile pierdute, căci cu ajutorul ei vede, aude, vorbește și înțelege. Mâna ei a făcut-o să-i fie dragă viața și să se simtă fericită. Niciun alt organ nu i-ar fi făcut atâtea servicii câte i-a făcut mâna ei minunată.

Infirmii îndemânatici, plini de multă bună-voință sunt o dure-roasă și aspră mustrare pentru toți cei normali, cari nu știu să lucreze nimic și neglijează să-și cultive mâna, „dascălul creierului și prin creier al întregii făpturi omenești“ (S. Mehedinți).

În rezumat: Desemnul în viața practică a fost muncă și joc, lucru-manual și mijloc de exprimare, după cum a fost și este artă.

În școală el e scop și mijloc, e instrumentul însuși al intuiției, se intuește singur, după cum intuește și pe celelalte obiecte. El e teorie și practică, e vorbă și faptă, sau exprimare, acțiune și idee. E scriere (grafie) și conținut, fond și formă. E detaliu și rezumat, sau analiză și sinteză. E concretizare și abstracțiune. E meșteșug, artă și știință. E expresia întregului aspect psihic, e voință, gândire și simțire. El e cel mai important și aproape unicul mijloc de a face să treacă cunoștințele din conștient în inconștient. El, ca și grafia, fragmentul lui, e expresia inconștientului și afirmarea individualității, așa cum nu poate fi nici limbajul. El e suprema probă a cunoștinței și a inteligenței, cum nu poate fi limbajul. El nu-i numai limbaj plastic național, e și universal. Prin desemn se răspândesc și supraviețuiesc: cultura, tehnica, artele, știința și toată gândirea omenească. El le-a dat darul nemărginirii în spațiu și al nemuririi în timp, direct și prin grafiile speciale.

Gh. Carp

Profesor de desemn la liceul din Constanța

CRITIC ȘI POET

Criticul

Și codrul și marea și norul
Și dragostea'n versuri s'au spus.
La ce să mai cânți? Poezia
Rămâne un soare apus.

Din tainele firii eterne
Un colț n'a rămas nedescris.
În vrafuri de tomuri celebre
A lumii splendoare s'a'nchis.

Citește, admiră mai bine
Pe cei ce-au vibrat înainte,
Căci tot ce voești a ne spune,
S'a spus în eterne cuvinte.

Poetul

Și dacă de veacuri șoptește
Prin codri, vrăjind călătorul,
De-acuma, prin crânguri în floare,
Ca piatra să tacă isvorul?

Și'n undele lui când răstrânge,
Al nopților cer înstelat,
Să nu ne mai spună în taină
Ce altele ieri au cântat?

Criticul

Poeme cu valuri și stele
Atâta-s de vechi pentru noi!

Poetul

Și luna și marea par nouă
În fața privirilor noi.

Criticul

*Pușini vei găsi împrejuru=ți
S'asculte cântările tale,
In care roșește amurgul
Și floarea se'mbracă'n petale.*

Poetul

*Acei ce au inimi în piepturi,
Sub flori cunoscute și stele,
In valuri și raze de lună,
Găsi=vor simțirile mele.*

*Si fără ca nimeni s'asculte,
Nu cântă pădurea de brazi?
Eu scriu pentru ochii de mâine
Și nu pentru orbii de azi.*

Criticul

*Pe lumea aceasta, eterne
Nici piatra, nici bronzul nu sânt.
Topi=se=vor toate, când focul
Va arde și cer și pământ.*

*Atunci, manuscrisele tale,
Pământul și marea și luna,
Luată'n vârtejul pieirii,
S'or face cu pulberea una.*

*Doar clipa'ncălzește mulțimea ;
Vorbește clipitei de azi ;
Ne cântă simțirea de=acuma,
Nu luna pe vârfuri de brazi.*

*Ne toarnă în versuri aprinse
Blesteme scrâșnind printre dinți ;
Descrie=ne trupul bacantei,
Stârnește bolnave dorinți !*

*Te lasă de versuri eterne
In marmură ! Scrie pe lut.
Și gloria ta va fi mare.
E totul să placi un minut.*

Poetul

De nu mai rămâne nici urmă,
Ce-mi pasă de gloria clipei ?
Dar, Cel ce dă pulberii viață
Și-avântul de flăcări aripei,

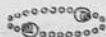
Acela ce-mi dă poruncă
Să fiu, să vibrez de uimire,
În fața naturii mărețe,
Isvor nesecat de simfire,

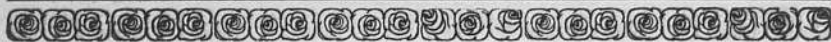
Tot El poruncitu-mi-a tainic
Frumosul în versuri să-l cânt !
Iar dacă vreodată zdrobi-va
Și ceruri și mări și pământ,

El singur în minte purta-va
În orele-acele supreme,
Aduceri-aminte din veacuri :
Statui, simfonii și poeme.

Și nimeni nu poate să știe
Ce nou, fermecat univers,
Ce lumi fericite deapururi,
Ce rai va crea dintr'un vers !

Grigore Sălceanu

GALOP

Costume roșii de mătasă,
Mănuși de nea, biciuști de-alun,
Cilindre negre, cai de rasă...
Galopul rotopă nebun.

Pe=aleea parcului, prăfoasă,
Pare că trece un șimun;
Ies glonț copii din umbra deasă
Și mâna streășină și=o pun.

Privesc văzduhul cum îl taie,
Sărind în goană peste=un gard,
Un vultur uriaș, sălbatec...

Parc'a sburat o vâlvătaie...
Și'n fundul zării, tot mai ard
Ca roșii fluturi de jăratec.

Grigore Sălceanu

ELEGIE DE TOAMNA

Toamnă târzie, Pe geamul din fund,
Frunze de aur în casă pătrund;
Roșu covorul de jar se 'nfioară,
Cade adâncă tăcere de seară.

Forme rotunde de trup pe divan...
Sună departe talazu 'nspumat...
Cine, prin noapte, foșnind a sburat?
Cine a smuls melodii din pian?

Formele albe zâmbind au căzut.
Buzelor cine le-a smuls un sărut?
Formele albe, în toamna târzie,
Brațul le strânge în dulce beție.

Mâine, pe-alee, încet când va trece
Rochia 'n foșnet prin flori de rugină,
Cine-o să știe că 'n trista grădină
Frunzele strâns-au o lacrimă rece?

Grigore Sălceanu

VISÂND ÎN UMBRA

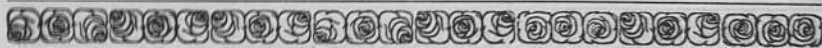
Visând în umbra încăperii,
La focul vânat de stejar,
Năluci în farmecul tăcerii
Naintea ochilor răsar.

În noapte ușa se deschide
Spre singuratecele stânci;
Văd marea vâjiind cum vine,
Cu valuri mari din zări adânci.

Pătrunzi în casă ca o umbră...
Se' nchide ușa după tine
Și-ascult, la sânul tău, talazul
Cum urlă, spumegă și vine.

Grigore Sălceanu

IN CEASUL DIN URMA

*Goniți de foc, pieriră de'nghieț! Invingătorii
Din Austerlitz priviră cum soarele apune,
Și Moscova, în urmă, văpaie și tăciune
Arzând apoteoza de visuri și de glorii.*

*Și frământând nămeții îngămădiți în dune,
Imbrățișară caii, tovarăși de victorii,
Ci'nghiețul îi străpunse, iar seara luptătorii
Priveau cu groază clipa când moartea-i va răpune.*

*Lumina lunii rece se revârșa cascadă,
Gemea imprăștiatul, înfrânt batalion . . .
Și'n ceasul cel din urmă, chircindu-se grămadă,*

*Zări ca'n vis, cum, fulger, urmat de un dragon,
Trăgând o umbră neagră pe câmpul de zăpadă,
Pe-un cal mai alb ca neaua, sbura Napoleon!*

Grigore Sălceanu

CARIERA ROMANĂ DELA CERNAVODA

Pe malul dobrogean al Dunărei, la Cernavoda, lângă podul „Regele Carol I“, spre Sud, s'a deschis o carieră de către fabrica de ciment din localitate (Fig. 1). În cursul exploatării masivului calcaros, la circa 400 m. dela pod, a ieșit la iveală o serie de excavațiuni cu pereții drepti și de o formă mai mult sau mai puțin regulată. Din ele, la început, lucrătorii neștiind ce sunt, s'a distrus o parte, adică vreo 10 metri în adâncime, spre uscat. Când însă, la circa 50 metri mai spre Sud, a ieșit la iveală o excavațiune mai mare (Fig. 2), cu pereți drepti și formând unghiuri drepte ca și o cameră, iar pe peretele din fund a apărut și o sculptură, direcțiunea fabricii de ciment a oprit lucrările și a anunțat autoritățile.

În urma intervenției Muzeului Național de Antichități din București, Comisiunea Monumentelor Istorice m'a delegat cu cercetarea acestor descoperiri.

La primele investigații am constatat că în acest loc se află o mare carieră romană, de piatră calcaroasă, care se întinde dela circa 400 metri dela pod, dealungul malului Dunărei, până la Hinog (*Axiopolis*), adică pe o distanță de aproape 2 km. Dincolo de ceace s'a descoperit în actuala carieră a fabricii de ciment, se observă pe de arândul, la suprafața terenului, partea superioară a pereților excavațiunilor, astupate chiar în antichitate, însă numai în parte.

Descoperirea e foarte importantă pentru că e prima carieră romană pe teritoriul nostru, pe care o putem cunoaște destul de precis.

Cu fondurile puse la dispoziție am putut libera numai excavațiunile ieșite la iveală în cariera actuală¹⁾, asupra restului, până la Hinog, rămânând a se decide de către Comisiunea Monumentelor Istorice.

Prin săpătură, am constatat că umplutura acestor excavațiuni era

¹⁾ Și această operație a putut fi dusă la sfârșit numai datorită sprijinului dat de d-l Col. Petrescu, comand. Reg. 2 Grăniceri, din Cernavoda, care mi-a pus la dispoziție o grupă de 10 soldași, pentru care îi aduc și aici cele mai vii mulțumiri.

compusă din elemente variate și avea o stratificație complicată, însă explicabilă. Astfel, partea de sus era compusă din pământ și pietriș, adus de pe deal — terenul este înclinat dinspre uscat spre fluviu — de torenții formați în timpul ploilor, și forma un strat gros de circa 1—2 m., înclinat ca și torenții cari l-au depus, adică dinspre uscat spre fluviu. Sub acest strat, umplutura e compusă aproape numai din piatră fărâmată — bolovani, așchii și chiar praf — care în cursul timpului și din cauza umezelii s'a petrificat aproape din nou, opunând o mare

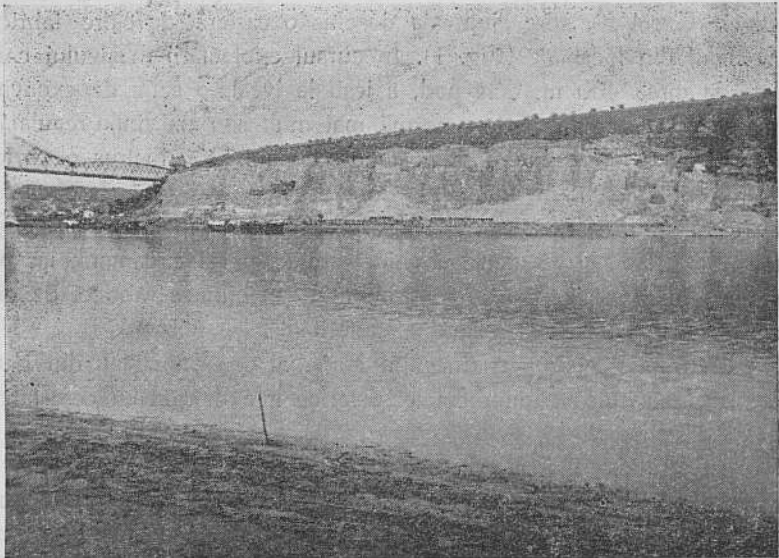

Fig. 1.

rezistență fărnăcopului în cursul săpăturii. Stratificația acestei umpluturi se prezenta sau dela dreapta la stânga, sau dela stânga la dreapta, sau dinspre uscat spre fluviu și, în fine, chiar sub formă de mușuroiu. Această varietate în stratificație e o dovadă limpede că toată această umplutură a fost aruncată de mâna omului. Și anume lucrul s'a întâmplat astfel: după scoaterea pietrei dintr'un loc, lucrătorii s'au mutat alături, la dreapta, la stânga sau înainte. Tot pământul de deasupra stâncei, ca și fărâmăturile de piatră rezultate din săparea șanțurilor printre blocurile ce trebuiau extrase (vezi mai departe) au fost aruncate în groapa părăsită de alături, formând în cădere straturi înclinate în diferite direcții, după locul de unde erau aruncate.

Exploatarea antică a început în marginea masivului stâncos, dinspre fluviu, și a înaintat înspre uscat.

Din ceace a scăpat nedistrus de exploatarea actuală, se constată că, pe distanța de circa 100 metri, până unde s'a întins cariera actuală, erau patru excavațiuni, la rând. Din prima excavațiune, începând dinspre pod, se păstrează foarte puțin din peretele din fund; din a doua se păstrează o bună parte din peretele din fund și cel din stânga; din a treia iarăși foarte puțin, iar a patra, cea cu sculpura pe peretele din fund, se păstrează în întregime și e adâncă de 15,30 m.; largă, pe peretele din fund, de 18 m. și lungă, pe laturi,

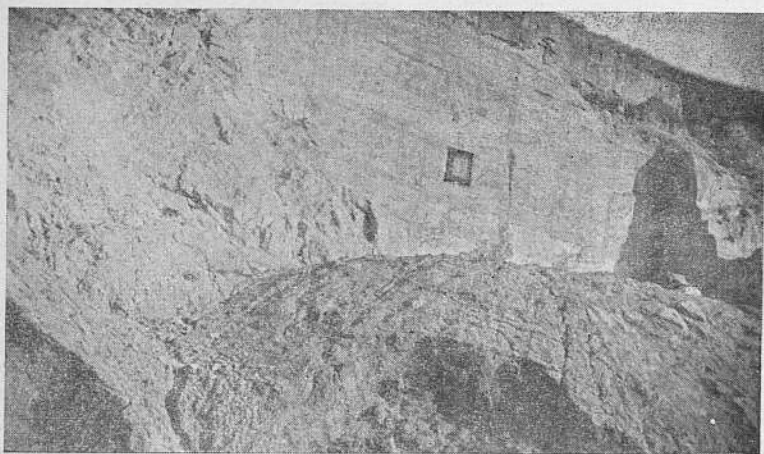

Fig. 2.

de 14 m. (Fig. 2). Excavațiunea a doua are peretele din fund, săpat foarte regulat, adus, sus, în interior, în formă de boltă (Fig. 3). Fără îndoială că această „hrubă“ a fost intenționat săpată în acest chip, spre a fi folosită drept cameră, fie pentru adăpostirea lucrătorilor, fie pentru păstrarea uneltelor etc.

În spatele acestei din urmă „camere“, adică înspre uscat, se află o altă excavațiune de o formă foarte neregulată. Neregularitatea ei provine, fără îndoială, din faptul că exploatarea aci abia a fost începută și a trebuit să fie părăsită dintr'odată, lăsându-se lucrul în stadiul în care se afla în acel moment (Fig. 4). Dar tocmai această particularitate a carierei noastre este de cea mai mare însemnătate, pentrucă ea ne dă posibilitatea unor precizări cu privire la tehnica exploatării și, într'o oarecare măsură, și la fixarea datei.

Cu privire la tehnică, în primul rând, e de constatat că exploatarea se făcea sub cerul liber¹⁾. După ce se curăța pământul de deasupra masivului, se începea extracțiunea blocurilor de sus în jos pe o suprafață care depindea de numărul lucrătorilor, fiecare lucrător ocupând, după cum reiese din ceea ce se păstrează în cariera noastră, o porțiune de circa 8—10 m. p. în suprafață²⁾. În excavațiunea noastră aceste suprafețe=porțiuni, pentru câte un lucrător, se prezintă sub formă de terase etajate, în urcare, dela marginea carierei spre interior

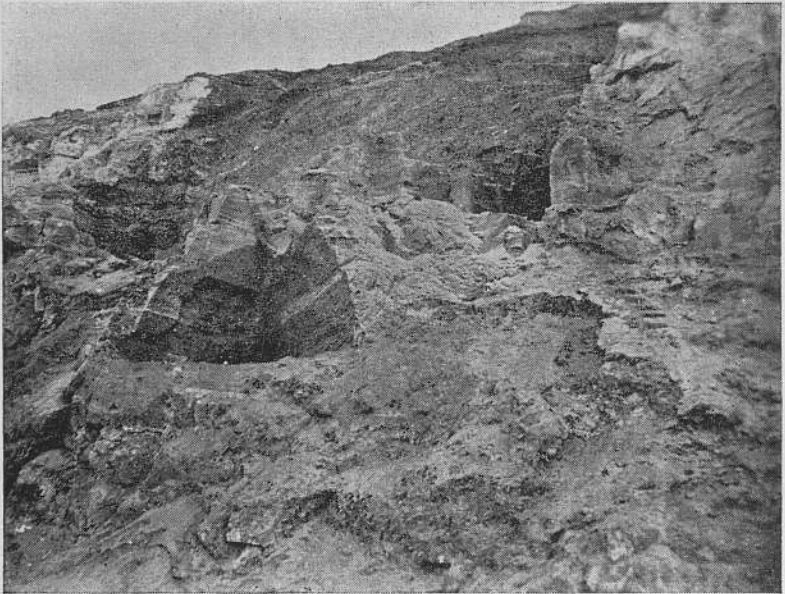

Fig. 3.

(Fig. 4). Prima terasă nu răspunde în marginea masivului, ci e limitată de un perete gros de circa 1 m., lăsat, probabil, intenționat, ca măsură de precauție, ca să nu se întâmple vreun accident lucrătorilor. După cum se observă însă, și din acest perete se mai extrăgeau blocuri, păstrându-se o diferență de nivel între el și terasă de

¹⁾ Cf. DAREMBERG SAGLIO, *Dict. des ant. s. v. Metalla*, 1860. Studiul lui CH. DUBOIS nu mi-e accesibil.

²⁾ Pentru distribuirea câte unui singur lucrător într'un loc, vezi : MORGAN, *Les carrières ant. de Ptolémaïs*, în *Mém. publ. par les membres de la Mission fr. au Caire VIII/3*, 1894, p. 358 sq. ; Pauly-Wissowa, *R. E. III* (seria II) s. v. STEINBRUCH, col. 2288.

circa 1,50 m., fapt care e în perfect acord cu rolul său ca de „balustradă“.

De toate terasele se păstrează aproape toate blocurile, liberate de jur împrejur însă nedesprinse, pe fața de jos, din masiv (Fig. 4, 5 și 6). De aici constatăm că blocurile erau izolate pe laturi prin șanțuri continui săpate cu târnăcopul¹⁾. Șanțurile sunt largi de circa

Fig. 4.

0,15—0,20 m. și adânci de circa 0,45 m. Acest sistem de izolare a blocurilor prin șanțuri continui de jur împrejur e determinat, fără îndoială, de natura pietrei. Este o piatră calcaroasă, moale, care pe de o parte se sapă foarte ușor cu târnăcopul, deci prezintă spor la lucru,

¹⁾ Sistemul acesta al șanțurilor continui în jurul blocurilor apare acum pentru prima dată. După cele cunoscute până acum, se făceau la rând mai multe șanțulețe-gropi pentru pene — cf. Pauly-Wissowa, *R. E. I* s. v. BAALBEK, 34; idem, III (seria II) s. v. STEINBRUCH, 2289; idem, suppl. IV, s. v. BERGBAU, 124.

iar pe de alta, dacă s'ar fi întrebuințat sistemul penelor, blocul s'ar fi rupt în bucăți. Numai pe fața de jos a blocului, ca să fie desprins din masiv, s'au întrebuințat și pene. Dar și aci au fost combinate ambele sisteme, adică și al șanțului continuu și al penelor. Astfel, după cum se observă la un bloc, care a început să fie desprins din peretele despărțitor dintre excavațiunea cu relieful și cea din dreapta, după ce acest bloc a fost izolat la capete, ca să fie desprins de jos, s'a săpat în lungul lui un șanț lat de circa 5 cm. și adânc de 6 cm., iar în acest șanț s'au săpat două găuri adânci de aproximativ 10 cm. și la distanțe egale dela capetele blocului și între ele. În aceste găuri,

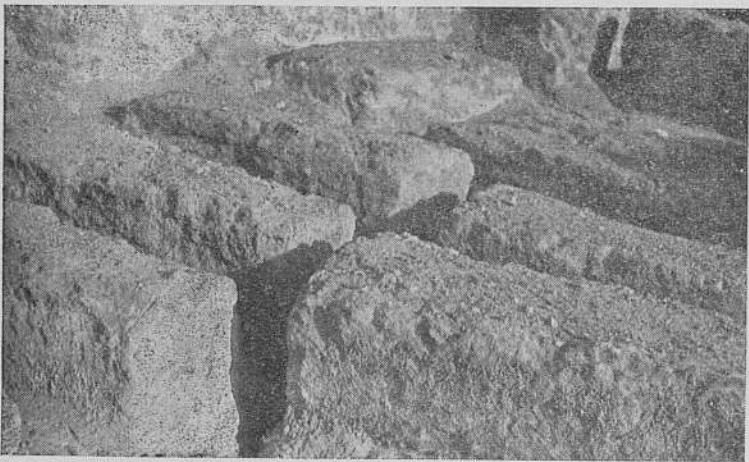

Fig. 5.

de sigur, erau introduse pene, subțiri la capătul introdus și din ce în ce mai groase spre capătul din afară. Totuși nu e de admis că se întrebuința apa ca să umfle penele și în felul acesta să forțeze desprinderea blocului, pentrucă, găurile fiind orizontale, apa se scurgea imediat. Ci, mai degrabă, forțau desprinderea blocului prin baterea penelor mai groase decât găurile în care aveau să intre. În lipsa apei însă, care, pe lângă acțiunea ei de umflare a penelor, mai avea una și asupra blocului de desprins, determinând o omogeneitate de rezistență a acestuia și, deci, evitând fărâmarea lui în bucăți, în cazul nostru, ca să se înlăture acest inconvenient, cred că se punea deasupra penelor, în șanțul săpat, de sigur și cu acest scop, un drug sau placă mai groasă de fier, cu aceeași lungime ca și a blocului. În felul acesta

apăsarea penelor se exercita asupra drugului sau plăcii de fier care, la rândul său, o transmitea blocului pe toată lungimea lui, evitând astfel fărâmarea lui, cum s'ar fi întâmplat prin forțarea numai într'un punct, dată fiind natura moale a pietrei.

Privitor la uneltele întrebuințate ¹⁾, fără îndoială, în primul rând era fârnăcopul, cu care se putea lucra foarte ușor în stânca această moale. După urmele păstrate pe pereții excavațiilor, fârnăcopul avea un vârf ascuțit într'o parte și o lamă lată la capăt în cealaltă. Lățimea lamei, măsurată în mai multe urme găsite pe pereți, este de

Fig. 6.

circa 4 cm. În afară de fârnăcop, de sigur că se întrebuința și dalta la facerea găurilor pentru pene, și ciocanul, mai ales la baterea penelor.

Blocurile găsite în carieră au dimensiuni variate. Cele rămase pe loc în excavațiunea părăsită sunt lungi de circa 1,10—1,20 m., late de circa 0,45 m. și groase, măsurate în adâncimea șanțurilor, de circa 0,43—0,45 m. Sunt prin urmare de o mărime potrivită ca să poată fi manipulate cu ușurință chiar numai de doi oameni ²⁾. Unele din ele au forma curbă (Fig. 5), făcând anume, desigur, având să fie întrebuințate la construcții cu zid rotund, cum ar fi, de ex., turnurile unei cetăți. Blocurile din excavațiunea cu relieful au dimensiuni mai

¹⁾ Cf. Dict. des ant. s. v. MALLEUS și I, p. 381, fig. 465 ; R. E. III (seria II) s. v. STEINBRUCH, 2288.

²⁾ Ținând seama că ele trebuiau încă cioplite, ca să li se dea o formă regulată și o față curată, dimensiunile lor deveneau și mai mici

variate și mai mari decât cele din excavațiunea părăsită. Cele mai mici dintre acestea au lungimea de c. 1,50 m., lățimea de c. 0,65 m., și grosimea de c. 0,60 m.

Nu e lipsit de importanță acest fapt, căci dimensiunile blocurilor pot fi utilizate ca element de datare.

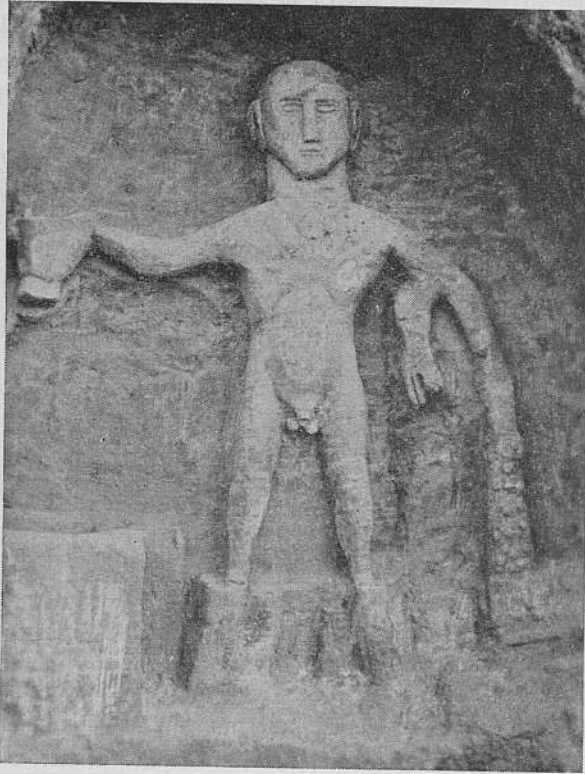

Fig. 7.

În adevăr, chiar în construcții se observă acest lucru, că anume, în zidurile din epocă mai veche, de obicei sunt întrebuințate blocuri cu lungimea de c. 1,20—1,50 m. și lățimea de 2 picioare, adică c. 60 cm., iar în cele din epocă mai nouă, lățimea blocurilor nu trece de 1,5 picioare adică c. 45 cm., ba chiar e și mai mică, iar lungimea lor rar trece peste 1 m. Micsorarea aceasta a dimensiunilor materialului de construcție în epocă târzie, e determinată, firește, de situația critică în care se găsea imperiul în acea vreme. Năvălirile

barbare fiind în continuu amenințătoare, construcțiile — în general refaceri de cetăți etc. dărâmate în năvăliri anterioare — trebuiau executate cu cea mai mare repeziciune. De aceea, în această vreme, când se întrebuițează material nou de construcție, se caută să se taie în dimensiuni mici ca să poată fi ușor și repede manipulat. Ba chiar

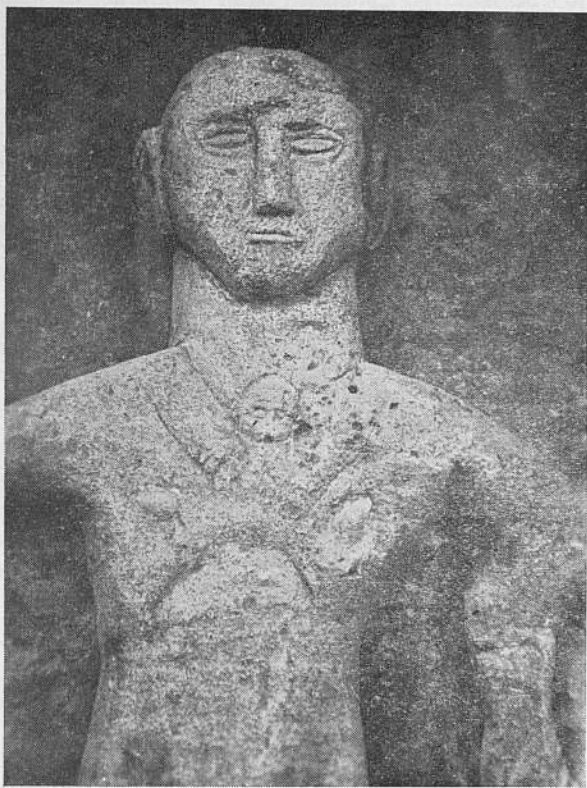

Fig. 8.

blocurile de talie nu se mai întrebuițează decât la paramentul turnurilor, în acela al cortinelor fiind întrebuițate blochete mici, de 20—40 cm. o latură, și făcute sumar din câteva lovituri de ciocan. Așa este la Capidava¹⁾, la castelul dela Seimenii Mari, la cetatea dela Topalu etc., pe malul Dunărei și tot așa e și la Adamklissi.

Prin urmare deosebirea de dimensiuni la blocurile din cele două

---

¹⁾ Vezi GR. FLORESCU, *Fouilles...* în Dacia III.

excavațiuni poate fi un indiciu de exploatarea lor în epoci deosebite. Și anume, excavațiunea părăsită, cu blocurile mai mici, poate fi datată într'o epocă mai târzie, când năvălirile barbare se întefiseră. În-suși faptul că această excavațiune a fost părăsită dintr'odată, în toiul lucrului, lăsându-se pe loc blocurile izolate de toate părțile, rămânând

Fig. 9.

numai să fie desprinse pe partea de jos, e o dovadă că trebuie să se fi întâmplat, pe neașteptate, un fapt alarmant, de sigur, un atac al barbarilor năvălitori. Suntem deci în vremea năvălirilor barbare, cel mai de vreme în a doua jumătate a secolului III p. Chr., când aceste năvăliri devin violente¹⁾. Câteva cioburi de vase, găsite în acest loc,

¹⁾ Cf. S. LAMBRINO: *La destruction d'Histria et sa reconstruction au. III e siècle*, în *Revue des Études lat.* tome XI, 1933, p. 457.

confirmă datarea noastră. Ele sunt prea mici ca să ne dăm seama de forma vasului, însă au o culoare roșie-gălbue, o pastă puțin frământată și nepătrunsă cu arsul, la mijloc păstrând culoarea cenușie, iar în exterior sunt decorate cu striuri, frase cu pieptenele, orizontale și în valuri. Acestea sunt caractere ale ceramicii pe care o găsim în mod frequent în straturile târzii romane, ba chiar se continuă și în straturile barbare.

Fig. 10.

Dimpotrivă, excavațiunea cu relieful datează dintr'o epocă mai veche, foarte probabil din secolul II p. Chr. În afară de dimensiunile mai mari ale blocurilor, această dată e confirmată și de cioburile de vase găsite aci. Deși nici acestea nu ne spun nimic cu privire la forma vasului și, încă, nici în exterior nu prezintă niciun ornament, au însă o culoare roșie și o pastă fină și bine arsă, ceea ce e obișnuit într'o epocă bună. În afară de aceasta exploatarea a mers până jos, la o adâncime de c. 16 m., formând o excavațiune în formă de cameră cu pereți drepți și cari, la intersecție, formează unghiuri drepte.

Această regularitate presupune o epocă liniștită în care s'a putut lucra sistematic, nu cu graba din vremuri turburi.

Relieful. Pe peretele din fund al acestei „camere“, la o înălțime de 6,30 m. de jos, într'o nișă arcuită sus, înaltă de 0,90 m, lată de 0,76 m și adâncă de 0,15 m, e săpat în relief înalt, aproape ronds-bosse, chipul unei divinități, *Hercule* (Fig. 7). Este așezat pe o bază înaltă de 0,12 m., care a fost curmată la mijloc — probabil că la început sculptorul a schițat picioarele până jos pe baza nișei; când însă a început să modeleze, socotind că picioarele sunt prea lungi, le-a scurtat, dându-le o bază jos, rămasă însă cu șanțul vertical la mijloc.

Chipul zeului, înalt de 0,62 m., e reprezentat gol. Pe piept se vede un cap între două benzi care, coborând de pe umeri, se înoacă sub acest cap (Fig. 8). Este desigur blana și capul de leu redat cu stângăcia unui meșter fără experiență și care nici măcar nu are un model la îndemână, ci lucrează după ceace-și aduce aminte despre chipul zeului. Dovadă e că mai reprezintă odată pielea de leu și cu tot atâta stângăcie, făcând-o să atârne în aer sub brațul stâng în loc s'o așeze pe umăr. Capul și picioarele dinainte ale leului, în această a doua reprezentare, sunt redat iarăși atât de stângăciu, încât la prima vedere ai impresia că este un cap de șarpe cu gura deschisă. (Fig. 9),

În mâna stângă zeul ține măciuca sprijinită jos, iar în dreapta, întinsă lateral, ține un vas care se apropie de forma unui cantharos. Jos, sub acest vas, e reprezentat un altar de formă simplă, fără profil, și cu o scobitură pe fața de sus, în care se văd urme de foc — piatra este înroșită — ceea ce înseamnă că această icoană a fost făcută pentru a răspunde unei necesități religioase a lucrătorilor din carieră, iar urmele de foc de pe altar sunt un indiciu de practicarea cultului acestei divinități în cariera noastră.

După cum am spus mai sus, zeul reprezentat este *Hercule*. Adorarea lui în această carieră nu e datorită numai faptului că aci au lucrat soldați, ca aproape în toate regiunile militarizate ale imperiului roman¹⁾, și cum a trebuit să se întâmple mai ales în regiunea noastră și în vremea aceasta a năvălirilor; ci *Hercule*, în calitatea lui de biruitor în toate grelele cazne pe care le-a întâmpinat, era firesc să fie adoptat ca divinitate protectoare — după cum dovedesc numeroasele

---

¹⁾ Cf. DAREMBERG SAGLIO: *Dict. des ant. s. v. Metalla*, p. 1866; Pauly-Wissowa *R. E.*, III (seria II), s. v. STEINBRUCH, col. 2254.

inscripții votive descoperite — a carierelor și lucrătorilor mineri, sub numele de *Hercules Saxanus*¹⁾.

În atitudinea din relieful nostru — făcând libații — îl mai aflăm pe Hercule pe un altar găsit la Amberloup, în Franța²⁾ și pe o icoană de calcar, aflătoare în Muzeul Regional al Dobrogei, din Constanța, sub No. Inv. 24, și publicată de d-l T. Sauciuc-Săveanu în legătură cu temeinicul său studiu despre „*O stelă funerară cu inscripție și cu palmele deschise în relief*“³⁾. E drept că figura reprezentată în această icoană e și stângaciu de tot lucrată și atât de mult roasă încât cu greu poate fi fălmăcită (Fig. 10). Observată însă mai cu atenție — după cunoașterea reliefului nostru din carieră — se vede că mâinile nu sunt ridicate în sus, în semn de rugă, ci stânga, întinsă lateral, ține măciuca, sprijinită în pământ, iar cu dreapta ține vasul pentru libații, ca și în relieful nostru din carieră. Sub vas, pe icoana din Constanța, pare a fi tot o figură omenească. Nu văd care ar fi rostul acestei figuri aci, ci mai degrabă ar putea fi o deformare, prin coroziunea pietrei, a altarului care trebuia să fie reprezentat în acest loc, dată fiind atitudinea arătată a lui Hercule din icoana noastră.

Despre un stil nu putem vorbi nici în relieful nostru, nici în icoana din Muzeul din Constanța. Amândouă sunt opera unor meșteri improvizați și cari nu au nici măcar un model după care să copieze. Sunt deci lucrări spontane isvorâte dintr'un sentiment, cel religios, și executate cu multă naivitate. Dar tocmai aceasta le dă calitatea de lucrări de artă.

În relieful din carieră, deși se constată o totală lipsă de proporție între elementele corpului, artistul a isbutit să redea ideia pe care o întrupa zeul protector. Mărimea disproporționată a trupului față de picioare, lărgimea exagerată a pieptului, grosimea și mai exagerată a grumazului și severitatea feței colțuroase, dau impresia, la prima vedere, a forței biruitoare a tuturor greutăților, deci, a lui *Hercules Saxanus*.

Dar tocmai faptul că avem de a face cu un meșter lipsit de experiență și care nu are nici măcar un model după care să lucreze, e o dovadă că ne aflăm într'o epocă de turburări, de sigur în epoca

1) Cf. W. H. ROSCHER : *Lex. griech. u. röm. Myth.* p. 3014 sqq. ; Pauly-Wissowa, *R. E.*, VIII, 610 și III (seria II) s. v. STEINBRUCH, col. 2254 sq.

2) Vezi S. REINACH : *Rep. de reliefs gr. et. rom.* III. p. 474.

3) T. SAUCIUC-SĂVEANU : *O stelă funerară cu inscripție și cu palmele deschise în relief*, în *Analele Dobrogei*, XV, 1934, p. 13, fig. 2.

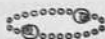
inceputului năvălirilor barbare, când meșterii pietrari devin din ce în ce mai rari, modelele, care circulau prin provincii, dispar, iar tradiția artistică se curmă, revenindu-se, pe baza amintirilor, la dibuiri rudimentare ale formelor cerute de necesități spirituale.

Așa dar putem data relieful nostru în aceeași vreme cu excavațiunea părăsită, adică a doua jumătate a secolului III p. Chr.

Această dată se confirmă și prin așezarea reliefului: pe perețele din fund al excavațiunii datată în sec. II p. Chr., la 3,50 m. înălțime dela fundul ei. Dacă ar fi fost contemporan cu această excavațiune, nu putea fi așezat la înălțimea de 3,50 m., penfrucă nu s'ar fi putut practica cultul pentru care fusese făcut. Este deci clar că icoana aceasta n'a putut fi făcută decât după ce excavațiunea fusese umplută, cu fărămiturile de piatră din excavațiunile vecine, până sub nișă. Și, de fapt, stratificația dovedește că așa s'a întâmplat. Căci, începând de sub nișă, dela c. 1 m. în sus până la c. 2 m. deasupra nișei, umplutura era compusă numai din pământ roșu și pietriș adus de pe deal de ape. Sub acest pământ s'a găsit o umplutură bine bătăturită, formată din fărămituri de piatră și depusă în straturi de diferite direcții după locul de unde fusese aruncată.

Prin urmare, când relieful a fost săpat pe perețele excavațiunii noastre, aceasta nu mai avea adâncimea de 3,50 m. dela relief în jos, ci cel mult 1 m., fiind umplută cu mult înainte, pentru ca această umplutură să se fi așezat bine și să fi permis mersul comod pe deasupra ei în vederea cultului. Cum pe de altă parte nu se constată în acest loc o altă funcționare a carierei decât aceea din a doua jumătate a secolului III p. Chr., trebuie să admitem această dată și pentru relief.

Gr. Florescu

SATIRA

In perdele mișcătoare marea=și vântură argintul,
Vin din depărtări catarge, pânze ce=au văzut Corintul,
In albastru pescărușii cad ușori ca niște fulgi.
Dar privirea din adâncuri nu gândi să fi=0 mai smulgi,
Dacă vrei ca vraja dulce din culori înfiripată,
Tot ce cântă în auzu=și să nu piară dintr'odată.
Căci, în soare, pe terasă, în adâncă toropeală,
Fără umbră de rușine stăpânește proza goală.
Încă ude de talazuri, cu ochi lacomi de succese,
Iată stoluri de fecioare trecând goale printre mese.
Peste șold, o'nchipuire, o fășie de mătăasă,
Care'n loc s'ascundă trupul, par'că și mai gol îl lasă.
O dorință numai mintea fiecăreia=i străbate :
Cum să fie mai râvnită și mai goală decât toate.
Orice tânăr, ce de farmec are plină fantasia,
Din femei uimit privește cum dispăre poezia.
Trupul ce=l credea, în haină, inocență de zăpadă,
Las'acuma orișicine goliciunea să i=0 vadă,
Ca femeile pierdute ! Și trecându=și mâna'n plete,
Contemplând așa minune, mai inspiră=te poete !

* * *

Altădată, câte lacrimi, câte nopți în vis pierdute,
Pân'ce tânărul s'ajungă chipu=i palid să-l sărute !
Câte rugi fierbinți, cât sbucium, câte lacrimi, până când !
Din mătăsurii să=i răsară, ca zăpada, fulgerând !
Roș ca macul de rușine, chipul ei zâmbea cuminte ;
Copleșea atunci femeia un torent de jurămintе.

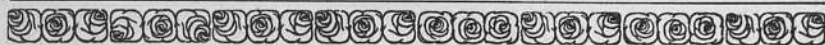
* * *

Ca privirea ta să vadă frumusețile-i intime,
Nu mai trebuie decât-acuma inima să-ți bată'n rime.
Nu!... această desfătare e un lucru foarte lesne,
Căci se plimbă desbrăcată dela creștet pân' la glesne;
Cu țigara'n colțul gurii, ea zâmbește orișicui,
Orice ochiu o cântărește, socotind-o că-i a lui.
Chipul fetei nu mai știe să roșească de sfială:
Azi, sfiela e-o rușine și tupeul e o fală.
Nu mai trebuie de doruri să te mistui, tânăr bard:
Pe terasele marine, diminețele când ard,
Ele singure te chiamă și cu brațele deschise,
Vrând s'o dăruască, sfarmă fericirea ta din vise.
Azi, plimbarea pe alee, când apune'n zări lumina,
Nu mai are nici un farmec: ele sboară cu mașina.
Luncile rămân în urmă, florile se sfing uitate,
Ochii lor vopsiți disprețul și-l aruncă peste toate;
Vălul de pe cap în vânturi fluturând tremurător,
Pare că închipuește fumul vanității lor.
Praful ridicat în urmă, fastul aprigei viteze,
Iată sufletul, iubirea rătăcitelor burgheze!
Cine mai visează vraja unui ceas de așteptare?
Un poet nebun!... și poate, cine știe? visătoare,
La un geam, pe-un vârf de munte, o sfiasă copiliță,
Cu ochi mari, cu gene dese, cu păr lung și cu altiță.

25 August, 1936

Grigore Sălceanu

MAIMUȚELE ȘI LEUL

Intre figri și pantere, o maimuță a zărit
Leul stând trufaș la mijloc, admirat și măgulit.
Iar sub fruntea ei turtită, de necaz, urzi un gând :
Ce-ar fi leul să ia masa cu maimuțele la rând ?
Și s'a dus, ca să se'nalțe printre alte animale,
Cu smerenie să ceară vizita Măriei Sale.
Leul a tăcut o clipă, neștiind ce să priceapă.
Apoi, mila cuprinzându-l, s'a gândit că'n drum spre apă,
Ar putea pe la moșia maimușoilor să treacă ;
Doar nu-i scris numai cu figri laolaltă să petreacă.
Iar a doua zi, maimuțe așezară trufandale
Și podoabe împrejurul unei mese tropicale.
Și, mă rog, unde-o să stee ? a'ntrebat cu ifos una.
Eu rămân în fruntea mesei, unde-am stat întotdeauna.
Bine, spuse maimușoiul care leului vorbise ;
O să stee lângă tine. Dar, o alta se zbârlise.
Frământând din ochi angelic și mișcând păroasa-i frunte,
Legănându-se pe labe, a'nceput ca să-i înfrunte :
Mi-ați uitat, se vede, rangul ; nu mă mir : un leu ! firește !
Dar, să văd, cine din locu-mi să mă miște îndrăznește ?
Nu-i nimic : va sta alături de Măria Ta, atunci...
Cum ? a isbucnit a treia ; îndrăznești ca să-mi arunci
O asemenea insultă ? Mi se pare prea de tot !
O să spună toată lumea că ni-i frică de-un netot.
Dacă vrea, cu dinadinsul, leul neamul să-mi cinstească,
Nu în fruntea tuturor, ci la coadă să poștească !
Astfel, pe la gard, vecinii când or trece, s'or mira
Că la coada mesei noastre leul s'a'nvoit să stea.
Jaguarul, elefantul ne vor ști astfel de frică ;
Chiar pantera 'n fața noastră se va face mitifică.
Toți, atunci, în jurul mesei începură să se'nșire,
Miorlăindu-se în prada nebuniei de mărire.
Cu pași leneși, printre arbori, leu 'nainta semeș,
Și de groază, pe maimuțe le cuprinse un înghieț.
Dar, când leu 'n coada mesei l-au văzut cum se așează,
Frica s'a topit ca umbra în lumina de amiază.
Când își dete leul seama de obrăznicia lor,
Pe la gard, pantere, figri îl priveau surâzător.

Unii simt o cinste rară lâng'o frunte 'mpărătească.
Proștii, ca să se înalțe, trebuie să înjosească.

23. IV. 1936.

Grigore Sălceanu

SATIRA

Gâștele-s incredințate că se frag din Capitol ;
Orice bou cu pețe multe și cu capul plin de gol,
Crede că-i din boul Apis ; și 'ndărătnicul măgar
Și-amintește cu plăcere că'n pustiul solitar
Un strămoș, odinioară, pe Isus l-a dus departe
Ca să-l scape dela moarte.
Dar, să vezi un om, pe care de-animal îl osebește
Și o inimă ce simte și o minte ce gândește,
Că îl scade pe un semen, nefiind fiu de bancher,
El, nerodul cu avere, socotindu-se boer,
Vrând s'arate că noblețea nu-i în suflet, ci în pungă,
Să nu-i spui ce se cuvine : minte scurtă, mână lungă ?
Iară el, meșteșugarul, chinuindu-se avan,
Când copilul și-l ridică printr'o muncă de titan
Și-l dă țării, un tezaur de știință și de minte,
Cea din urmă secătură să-i arunce înainte
Tot ce poate să străbată creerul unui apaș,
Ca'n noroiu să terfească breasla de meseriaș ?
Dar, s'au întrebat vreodată : ei din cine se coboară ?
Arborul genealogic îl presimți pe din afară :
Dacă-i judeci după fapte, după a lor înfățișare,
După josnicele inimi, toți se trag din niște fiare !
Parcă-i văd cerșind la poartă îndurarea lui Isus,
Dânșii, pleava omenirii, care azi se cred de sus !
Căci sârmana gospodină, mândra fată din popor,
Care țese, zi și noapte, la vestmântul tuturor,
Lucrătoarele din fabrici, după dânșii, sunt de jos !
A fi castă, e-o rușine ! a munci, e odios !
A minți cu dibăcie e o marcă de noblețe,
A umbla pe stradă goale, aruncând priviri semețe,
A uita Dumnezeuirea în spoelile științii
Și-a rămâne stană rece înaintea suferinții !

Grigore Sălceanu

CULTUL „CAVALERILOR DANUBIENI“ ÎN TOMI

1. — **Relief fragmentar** cioplit în marmoră albă. Se găsește acum în colecția M. C. Soutzo, donată Academiei Române din București (Inv. 7, A.). Dimensiunile: lungimea plăcii e de 0,115 m., înălțimea de 0,078 și grosimea cea mai mare de 0,018 m.

Partea de sus a monumentului e complet distrusă și se pare că era arcuită. Reprezentația e închisă într'un cadru simplu, mai lat la bază și săpat neregulat în înălțime.

În centrul reliefului se ridică bustul unei femei fără brațe, căreia i s'a pus în față un trepied pe care nu se vede nimic. Zeița e îmbrăcată cu o haină lungă, strânsă peste mijloc; iar pe corp are un văl ce-i cade pe umeri și spate. În dreapta și în stânga ei sunt dispuși în schemă heraldică doi Cavaleri, ce sunt îmbrăcați cu câte o *tunica manicata*, peste care aveau prinse câte o chlamidă fluturând în vânt, păstrată fragmentar numai la cel din stânga. Capetele lor cu o parte din bust sunt distruse. Ei aleargă peste doi oameni căzuți cu fața la pământ pe cari, prin atitudinea încordată a călăreșilor, par a-
lovi cu ceva.

Urechile exagerat de mari ale animalelor, le face să fie identificate cu asini.

Execuția sculpturii e foarte neîngrijită și sumară. Fără îndoială că era complectată prin pictură ce nu a resistat agenților atmosferici.

2. — **Fragment dintr'un relief** de marmoră, rupt în colțul stâng de jos. Se află în Muzeul Național de Antichități din București, în deposit. Măsoară: 0,105 m. lungime, 0,070 m. înălțime și 0,020 m. grosime.

Era deasemenea încadrat cu un chenar mai lat în partea inferioară și abia vizibil pe latura stângă. Din figurații mai rămân: partea inferioară a unui cal și talpa piciorului Cavalerului, sub care e căzut pe partea stângă un om pe jumătate ridicat. Copitele calului sunt săpate în mărime exagerată și nu ating pe cel căzut. Personajul do-

borât sub cal se reazimă de pământ pe cotul stâng și privește de față. În fața calului și pe marginea spărturii din dreapta se distinge o dungă simplă, care poate fi un picior al trepedului sau haina divinității feminine ce se așează în acest loc.

Relieful e mult tocit de apă. Picioarele calului, bine modelate, ca și corpul celui căzut, ne indică mâna unui meșter pietrar mai pri-ceput decât al monumentului precedent.

E pentru prima dată când aflăm existența religiei „Cavalerilor danubieni“ la Tomi. Cultul lor, deși extrem de popular în Dacia, Pannonia și cele două Moesii, e aproape inexistent pe coasta vestică

Fig. 1.

a Pontului Euxin¹⁾. Aci pătrunde târziu, cam prin secolul III d. Cr., de când datează cele două fragmente prezentate mai sus. Tehnica ne-îngrijită a lor (nr. 1), ca și dublarea Cavalerului sunt o bună dovadă în acest sens. Primul fragment are unele părți din reprezentare lipsă, care totuși trebuiau să existe, cum ar fi brațele Zeiței duse spre botul cailor pe cari-i hrănește, peștele lipsă de pe trepedul din fața ei, ar-

¹⁾ La mine, *I. Cavaleri danubiani*, în *Éphemeris Dacoromana*, VII, mon. 50 (Odessus) și 53 (Troesmis ?), v. și harta anexă (sub tipar) Cf. deasemenea, Școrpil, *Descrierea antichităților din ținutul Mării Negre*, II, nr. 14, fig. 10, Sofia 1927 (în bulgărește) (= Kazarow, în *Osterr. Jahresheft.*, XXIV (1929), Beibl., col. 130, nr. 2, fig. 48) și Cumont, în *Bull. arch. com. trav. hist. et scientifiques*, 1896, p. 11 ff, pl. III. (= acelaș. *Textes et mon. figures relat. aux myst. de Mithra*, II, p. 526 sq., nr. 328, bis și fig. 493, Bruxelles, 1896).

mele din mânlele Cavalerilor, etc., elemente ce se întregeau prin pictură. În această epocă policromia joacă mare rol în iconoplastica acestor ex-voturi¹⁾, în ale Cavalerului Trac²⁾ și la cele mithriace³⁾.

Relieful pe care sunt păstrați cei doi Cavaleri este redus, ca reprezentăție, numai la elementele principale: Zeița, tovarășii ei și oamenii căzuți sub cai. În partea superioară, ce lipsește acum, putem bănuși a fi fost cel mult busturile divinităților solare: *Sol* și *Luna*, care se așează frecvent în această zonă. Sărăcia repertoriului ca și schițarea sumară a figurilor sunt indiciile epocii de decadență ale acestui cult⁴⁾. Aftitudinea cailor și urechile lor mari sunt o caracteristică întâlnită numai la unele monumente de acest gen găsite în Dacia⁵⁾. Probabil că fragmentul din fosta colecție Soutzo să fi fost lucrat în Dacia și adus la Tomi de un credincios, probabil soldat, căci acest cult se refugie în primul rând între militari.

Depărtat, din punct de vedere artistic, de grupul tăblițelor danubiene închinatelor celor doi Cavaleri, ne apare fragmentul dela Muzeul Național din București. Picioarele calului, așat cât se păstrează, au o siluetă și o tratare amănunțită a detaliilor, neîntâlnită în regiunea expansiunii acestei religii. Animalele apar într'o atitudine liniștită și nu calcă dușmanul dintre picioarele lor. Personagiul doborât are o modelare și o atitudine deasemenea neobișnuite în cercul artistic al acestor monumente. El e pe jumătate culcat, sprijinindu-se pe cotul stâng și într'o poziție asemănătoare personificării unui fluviu în arta greco-romană. Stând astfel, îl găsim numai pe o placă de marmoră din Rafiaria⁶⁾. Pieptul și fața lui sunt pline, căutând a imita modelele plastice ale artei bune. Pe câtă vreme fragmentul din colecția Soutzo e un import la Tomi, cel dela Muzeul Național din București este opera unui artist local, care se îndepărtează de normele plastice și

¹⁾ La mine, o. c., mon. 61 și text la policromie.

²⁾ Kazarow, s. v. *Heros* (thrak. Reiter) în Pauly-Wissowa, *Realencycl.*, III Suppl., col. 1133.

³⁾ Cumont, *Textes et. mon. Mithra*, I, p. 217 și Rostovtseff, în *Mitt. deut. arch. Inst.*, 1934, p. 186.

⁴⁾ La mine, mon. 15, 39, 61, 67, 68 și 116. Cf. deasemenea la mine, în *An. Ist. Studii Clasice-Cluj*, vol. II (1933-1935), p. 181 sqq., nr. 1 și fig. 1.

⁵⁾ *Ibid.* mon. 4, b; 9, b; 2, b; etc.

⁶⁾ *Ibid.* mon. 41, b. Cf. și Kazarow în *Archiv f. Religionswiss.*, XV (1912), p. 156, nr. 4 și pl. I, 4; Rostovtseff, *Une tablette votive thracomithriacque du Louvre*, p. 31 și pl. V, 2, Paris 1923. (în *Mem. présent. par div. savants Acad. Inscr.*, tom. XIII, II=c part.).

religioase, tradiționale în acest cult, numai în centrul de înflorire al lui, care fu în Dacia și Pannonia.

O altă contribuție de seamă a pieselor prezentate mai sus, e că ele apar într'o localitate în care cultul Cavalerului thrac²⁾ și al Cabiro=Dioscurilor¹⁾ erau populare. Deci, toate aceste religii ne apar independente una față de alta în aceeași localitate, fără a putea considera „Cavalerii danubieni“ ca fiind unul și același cult cu al Eroului thrac sau al Cabiro=Dioscurilor, așa cum greșit l-au confundat unii savanți³⁾. Au fost numai legături artistice în primul rând și apoi reli-

Fig. 2

gioase între acești zei, fără să se ajungă la un sincretism perfect.

Cultul cavalerilor danubieni e sărac în Scitia minoră, fiindcă în vremea în care el înflorea în garnizoanele romane din Valea Dunărei, această regiune era lipsită de centre militare mari și cu element oriental, adoratorii cei mai asidui ai acestor zei călăreți.

D. Tudor

¹⁾ Bibliografia la mine, în *Cronica numism. și arch.*, an. XI, Nr. 102, p. 3, nota 5. *Un nou monument al Cavalerului thrac descoperit la Tomi.*

²⁾ Vezi pt. bibliografie, art. respective din Roscher, *Aus. f. Lex. griech. röm. Mythol.* Pauly-Wissowa, *Realencycl.*, și Daremberg-Saglio, *Dict.* Cf. deasemenea Netzhammer, în *Bul. Soc. numism. rom.* an. X, nr. 20, p. 29 sqq. și Teodorescu, *Monumente inedite din Tomi*, p. 97, nr. 40 și 142 sqq., București 1918.

³⁾ Discuția, ca și alte date, la mine, în *Eph. Dacoromana*, VII.

Q. HORATIUS FLACCUS: ODE

LUI HIRPINUS

Hirpinus, ni se duce finerețea
Cu farmecul ființei împreună . . .
Pe vise și pe dragostea nebună
Are să-și cearnă albul bătrânețea.

Nu-s totdeauna florile podoabă,
Nici luna nu-i tot roșie la față:
De ce atunci sărmana fa viață
Eternei plănuiri să-i fie roabă?

La umbra unui paltin, ori sub pinul
De colo tolăniți, cu trandafir
Pe părul uns cu nardul din Asir,
De ce să nu sorbim din cupe vinul?

El singur de neazuri ne mai scapă.
— Hei, unde-i sclavul care, la izvor
Ducând în cupe vinul arzător,
Să-și răcorească repede cu apă? (II, 11)

LUI BACCHUS

Prin stâncile ascunse, am zărit
Cum Bacchus învăța pe zâne versul.
El ascultau și Satirii cu mersul
De capră și auzul ascuțit.

Evoc! tremur și acum de frică,
De și e plin de Bacchus pieptul meu.
Evoc Bacchus, cruță-mă mereu
De firsul tău grozav când se ridică.

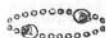
Eu voiu cânta Bacantele nebune,
Isoarele de vin și râuri care
Au lapte și nu apă, voiu mai spune
De mierea de prin trunchiuri curgătoare.

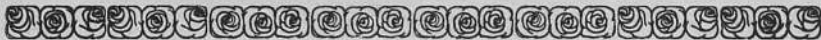
Tu fluvii potolești și mări întinse,
Tu, îmbătat, pe căi de munți colinzi.
Cu împletiri de vipere, tu prinzi
Bacantelor șuvițele desprinse.

.....

(II, 19)

Traducere de Ioan Micu

AMURG

*Când zeii, oboșiți și în declin,
Se'ntunecă, stingându-se 'n amurg,
În plebea de pigmei, de sine plin,
Zoii se'nnață 'n fine ... demiurg!*

*Prin ciurul minții sale, strecurate,
Valorile de=avalma iar se cern:
Din temelie toate=s răsturnate
Și=i trecător ce ieri a fost etern.*

. . . . .

*Un felinar te=orbește prea de=aproape
Și=i palidă lumina lunii pline
Care planează peste munți și ape!
Dar ... pune spațiul între el și tine!*

*Și=atunci când argintosul nopții soare
Înundă de lumină întreg cerul
Și te'nfioară vraja și misterul
Eternității fără de hotare, —*

*Cu ce măsură mai măsoari valoarea
Feștilei clipocinde'n felinar?
O! Perspectiva spațiului și=a vremii
E=a judecății clare îndreptar!*

*Altcum, mărșul soare când apune
Și lumea obosită cade'n somn,
În negura ce'nvăluie planeta
Stă felinaru'n colțul străzii ... Domn!*

Salsovia

IDEAL

*In van, în van! Nu în genuni,
Ci'n slăvi de limpede azur
Străfulger'adevărul pur:
Chemarea tainelor-minuni.*

*Dar cât de aspră=i până sus
Cărarea printre steiuri reci!
Toiag de-oțel pe-un drum de veci;
Calvar și crucea lui Isus!*

*Cu plumb în aripi, ca un rob,
De urci mereu, — tot alte zări,
Cu alte piscuri și cărări,
Sub înghețatul Lunei glob,*

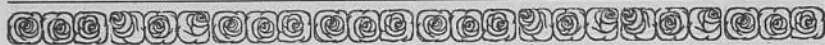
*Ca treptele se'nnalță 'n cer!
Și tot mai sus e creasta lor!
Acum se'nvăluie 'ntr'un nor
Și se ascunde în mister!*

*Iar dacă te avânți, ca'n vis,
Cu brațele întinse 'n zbor, —
Destinul meu și-al tuturor:
Genunea negrului abis!*

*Aieva să-l știi întrupat
Frumosul vis nu-ți este dat.
Străfulger'adevărul pur
In slăvi de limpede azur!*

Salsovia

TREI LUPI

Eram la vânătoare lângă crângușorul dela Ghiaur Amzalia, loc bogat în păsăret, la care țin din vremuri vechi — potârnicile.

Stând înfinși sub un tufan și gustând ceva de amiază, făceam haz mare de doctorul Macarie, un vânător așa de pățimaș, în cât se spunea despre el că nu s'a însurat, tocmai ca să vâneze neturburat și care înainte cu un ceas dăduse alarma, că i-a ieșit în cale un lup, fără să fi tras măcar un foc.

— Da, se scuza el simplu, n'am tras, fiindcă n'aveam în armă decât o singură încărcătură cu ploae, pentru păsări. Voi nu știți, lupii sunt agresivi, ei nu țin seamă că ești doctor. De-aveam carabina...

— Făceai tot așa! Programul: potârnică... Nu ieși din program.

— Totuși... Eu știu să calc și peste program. Odată, cu toate că nu plecasem la vânătoare și eram singur-singurel, — am împușcat trei lupi!

— Trei lupi? E interesant!... atrase atenția un vânător distins.

— Da, eram lângă moarte... Cu lupul nu e de glumit. E fiara care n'a avut nevoie de armonia cu care omul a binecuvântat pământul...

Și doctorul, uitând să istorisească, se cufundă, cum îi era obiceiul, în considerații filosofice.

— De câte ori aud urlul lui, mă înfior... Mă gândesc: mai avem ceva de cucerit! Urletul lui e simbolic, e țipătul naturii care moare, dar nu se lasă îmlânzită. Și e logic: viața e întâi și 'ntăi—putere! El este înzestrat cu toate însușirile animalului, care poate trăi ca dușman omului: singuratec, mizantrop... Puternic și calculat, dă lovitura ca un strateg. Dacă e și crud, e din instinctul puterii, — urăște, nu cruță, distruge cu sete pe cel slab...

— Și cum a fost cu lupii, nene? Intrebarăm cu toții.

— Eram medic de plasă, reședința în Murfatlar, locuința la Alacap, unde-mi găsisem casă bună. Cei câțiva kilometri erau pentru mine, tână, o plimbare.

Obicinuiam să plec de cu noapte, cu pușca 'n mână, bătând dealul și valea până la reședință. Iarna luam carabina și un ciomag fățuit, o măciucă 'naltă ca un toc de biliard, cu bold la capăt pentru sprijin.

Intr'o dimineață de iarnă plecasem mai de vreme, eram grăbit, fineam șoseaua, să trec pe la un bolnav...

Imbrăcat cu mantaua blănită, armat cu carabina cu opt cartușe, cu un briceag cât un iatagan și cu măciuca, nu mă gândeam la nimic rău. Era lună; pârtia de zăpadă strălucea, aerul tare îmi făcea bine, mă simțeam ușor ca și cum aș fi fost imbrăcat în câțiva fulgi de vată, iar sub pași zăpada scârțâia, zornăia ca niște pinteni de argint.

Mă depărtasem bine de Alacap; șoseaua se întindea albă, liniștită, îmbietoare. Grămezile conice de piatră, depuse pe margine, îmi însoțeau pașii ca niște buni tovarăși. Pluteam, visam... Mă gândeam: când va trece trenul de zece, voi fi în gară; în tren voi vedea, în cele câteva minute de oprire, pe aceea pe care o iubiam; doriam să fie soare în ziua aceea la ora zece, s'o pot vedea bine... Și fantezia mea se întindea s'o îmbrățișeze, să-i mângâie obrajii, ochii, gura... Nu-i nevoie, cred, să vă spun, că eram înamorat.

De-odată aud fășiituri, sărituri de animal, — nu eram singur... Privii împrejur...

— Cei trei lupi! Exclamarăm noi.

— Da, cei trei lupi mergeau cu mine la Murfatlar... parcă vorbiți; unul era înainte la vr'o sută de pași, iar ceilalți: unul în dreapta și altul în stânga mea, cam la aceeași depărtare. Aveam suită „Mă, voi n'aveți gânduri bune!“ le zisei eu.

— Cu gura pe jumătate!

— Ba chiar pe sfert! Frica e frică... Mă stăpânii, îmi micșorai pasul, desprinsei carabina de la cingătoarea de sub manta, so cotindu-mă: cum să scap?

Prin minte îmi trecură crâmpes din viața mea... Mi-era necaz, un fel de turbare, că mă voiu sfârși stupid ca o oaie. Alte crâmpes din viață... Și deodată mi se opri în gând o scenă: eram mai mulți studenți, era și unul de la drept. Noi, mediciniștii, vorbiam de boale, tratamente. Cel dela drept se ridică și ne zise râzând: „Mă, doctorilor, când tratați boalele, nu uitați că microbul trebuie surprins, ca și adversarul nostru la bară, — nu dați doctoria de cât ca o lovitură de teatru“! În fine, el ne făcea o teorie a surprinderii microbilor, o teorie de strategie medicală, iar noi râdeam, râdeam...

Din scena asta parcă a scăpărat în creierul meu o lumină : mijloc de scăpare.

Privii la lupi. Prefăcuții . . . Mergeau liniștiți, mă studiau ! Imi prinsei carabina iar la cingătoare, sub manta. Din mers desbrăcai mantaua. Infipsei ciomagul într'o movilă de piatră. Agățai mantaua în vârful ciomagului ca să rămâe în locul meu, iar eu mă furișai pe vine, printre grămezile de piatră, înapoi, repede, ușor . . .

Oprit la vr'o douăzeci de pași de manta, pitiți după o grămadă de piatră, spionam ce=are să fie, de astă dată cu carabina în mână și cu briceagul pus la loc potrivit. Mă așteptam chiar la o luptă corp la corp.

Ce credeți ? Lupii au văzut ceva, dar nu și=au explicat substituirea, m'au crezut în ea. S'au oprit în loc, apoi furiș s'au lungit pe zăpadă. Ca la comandă, în fine, au început să se târască, aproape, mai aproape, veneau spre manta.

Mantaua sta înfipită, ca o victimă înlemnită de spaimă, ce=așteaptă să fie sfâșiată . . .

— Bravo, doctore ! Strigarăm noi ridicând paharele.

— Așteptați, măi oameni buni, să=i împușc . . .

Și doctorul, sorbind din pahar, reluă :

— Cum stam așa pitiți, cu o mulțumire perversă că schimbasem destinul, la adăpost, rezemai carabina pe piatră și ochii pe cel din=ainte, care era mai mare și s'apropia îndrăzneț. Lovit în cap, a rămas svârcolindu=se.

Bubuitura armei nu turbură pe ceilalți, — au rămas doar câteva clipe pe loc și iar s'au pornit, — atâta sânge rece . . . Spun drept, îi compăttimeam.

Ochii și pe cel din stânga mea ; venise tocmai în lumină . . . Nu știam unde l=am nimerit, căci a sărit urlând îngrozitor, umplând seninul nopții de fiori și=a căzut sbătându=se. Am văzut în urmă că=i străpusesem deșertul. Dar urletul acestuia a fost pentru cel din urmă un semnal par'că. Acesta s'a repezit sălbatec asupra mantalei.

Și mai liniștit am tras și în el. Am tras de două ori. Era cu dinții în umerii mantalei, când am tras a doua oară. Glontele i=a paralizat picioarele dinapoi, căci, căzut, cercă vr'o câțiva pași să se depărteze, târându=se, — a rămas însă rîcâind zăpada spasmotic cu picioarele dinainte . . .

— Acum să ne spui, doctore, ai avut curaj să mergi la manta ? Il încolți unul.

— Cum nu, cu briceagul în mână... râse altul.

— Cu briceagul și carabina! Ce credeți voi, e glumă să ai de-a face cu așa dușmani? Cel împușcat în urmă tot își clănțănea dinții, mușca în gol. L-am băgat țeava carabinei pe gât și i-am înfipt briceagul în beregată!

— Doctore, te-ai purtat ca un lup!

— În momentele acelea, între dihăniile însângerate, m'apucase o furie, o poftă de-a ucide... Aș fi înjunghiat pe oricine mi-ar fi eșit în cale: om, animal, — aș fi vărsat cel mai scump sânge, aș fi băut sânge...

Mi-am adunat febril dușmanii, isbindu-i cu piciorul, i-am legat de-o curea, am îmbrăcat mantaua și am plecat spre Murfatlar sprinten, cu accese de bucurie copilărească, târând după mine lupii, ca pe-un trofeu, pe pârtia șoselei, prin întunericul din spre ziuă. Nu mă bucuram că am scăpat cu viață, ci că i-am ucis...

Când am intrat în sat și le-a mirosit câinilor a lup, huia satul de lătrători... Nemernicii, nu fac doi bani față de-un lup, — ar muri de foame de n'ar fi mâna omului să le arunce bucata de pâine!

— Auzi, Dudaș, cum te tratează doctorul! se adresă unul câinelui său.

— Știma pentru dușman, suflet civilizată! admiră altul.

— Doctore, să bem pentru cel cu teoria surprinderii microbilor! se ridică al treilea.

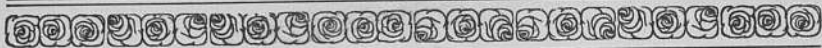
— Să bem, da, da!... coboři glasul doctorul Macarie; să bem pentru el! Iubita mea n'a trecut în ziua aceea cu trenul... când o așteptam renăscut, — n'a mai trecut niciodată, se logodise cu altul...

— Făcea să rupă, ba chiar să divorțeze!... trei lupi!... îl mângâiarăm noi și cu toții golirăm paharele.

D. Stoicescu

ȚĂRANUL DELA DUNĂRE

de *La Fontaine*

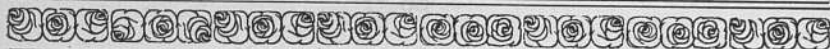
*Nu judecați pe oameni, după ceea ce par!
Sfat bun, dar nu e nou.
Greșala cu ecou
A unui șoarec azi apare în zadar
In ceea ce urmează. Deci, ia'aduc în plan
Pe alții: pe Socrate, Esop și pe=un țăran
Dela Dunăre, cărui chiar Marcu Aurel
Ne=a dat portret fidel.
Urâți păreau aceia, cât despre=acest erou
Vi-l zugrăvesc din nou:
Bărbia lui creștea o barbă=arababura,
Ce=i îmbrăca statura,
De=ai fi crezut că urs e, dar urs nelins, sburlit.
Sub grape de sprincene pândea un ochiu mocnit,
Privirea într'o parte, nas greu pe=o buză groasă,
Iar sarica mișoasă
Incinsă cu băiran...
Și omu=acest era trimisu=unor cetăți
De Dunăre udate,—căci nu mai erau părți
Scăpate de Romani
Și lăcomia lor, care sugea avan.
Sosi dar deputatul și=acest discurs ținu:
„Senat și voi, Romani, ce stați a m'asculta,
Mă rog întâi de zei, să sară=a m'ajuta.
Ei țină frâul limbei, ce=i dau drumul acu,
Ca să nu uit ceva, ce=ar trebui răs=spus!
Să vă sădească 'n cuget, alte=ajutoare nu=s,
Că rău și nedreptate
Doar zeii pot să 'nfrângă cu legea lor divină,
Ca probă?—Noi! Ne stinge romana strâmbătate, —*

Și Roma ne 'ngenuchie prin ceia ce ne desbină,
Nu prin mărețe fapte!
Temeți=vă, Romani, că cerul într'o zi,
Pe voi să nu răstoarne mizerie, ocări,
Și dând în mâna noastră spre a ne mântui
Chiar arma ce ajută amarei răsbunări,
S'ajungem la 'nfruntări,
S'aveți nouă=a robi...
De ce v'am fi noi—vouă? Ia spuneți-mi curat,
Cu ce întreceți pe=alte o sută de popoare?
Și=a fi voi domni pe lume—cu care drepturi, oare?
De ce=ați căzut cu silă pe=un neam nevinovat?
Noi ne munceam în pace pe=ogoare și pe arii,
Iar mâna ni=era 'n arte și meșteră și vie...
Cu ce=ați cjioplit barbarii?
Curaj au, dibăcie,—
Iar de v'ar fi 'ntrecut
In lăcomie, silă,—
In locul vostru dâșșii puterea=ar fi avut
Și ar fi mânuit=o, ca și voi, fără milă!
Precum pretorii voștri atât ne=au asuprit,
E de ne 'nchipuit,—
Chiar ale voastre=altare
Ocara au simțit!
Dumnezeirea are
Asupra noastră ochii. I=ați dat din plin exemple,—
Să știți, că zeii voștri văd numai grozăvie,
Dispreț de ei și temple
Și lăcomia, care se scaldă 'n nebulie.
Pe cei ce dela Roma la noi i=aruncă vântul,
Nici munca, nici pământul,
Nu=i satură și doară cu toții ne silim.
Chemați=i. Nu voim
Ca numai pentru dâșșii s'asude cele frunți,—
Vom părăsi cetăți și vom fugi în munți,—
Tovarășele noastre iubite—părăsim!
Nu vom mai sta de vorbă decât cu urși sburliți,
Ferindu=ne=a da viață la alți nenorociți,
Popor a crește Romei în țări ce ea oprimă.

Copii, ce=avem acum,
Dorim ca să=și sfârșască curând al vieței drum,
Căci pretorii, ce=avem ne mână pân'la crimă.
Chemați=vă=i, căci dâșii nu ne vor învăța
De cât lene și vișii, —
Ca ei barbarii noștri curând s'or răsfața
In rapt și avariții.
Iată, vă spun cum Roma văzui dintr'o cătare.
Nu viu s'aduc vr'un dar,
Nici laude 'n porfiră. Vă spun că în zadar
In legi cătăm azilul; serviciul lor e iar
Drum lung de asupraire. Discursul e cam tare,
Poate vă pare=amar,
E gata! Imi dau capul, dar nu vă cer iertare,
C'am plâns cinstit și clar!"
Zicând, el ingenuchie ... Și toți—popor, senat—
Admiră elocința, bun=simțul, avântarea,
Pe care le=arătase barbarul prosternat.
Patriciu il făcură ... Aci fu răsbunarea
Ce se crezu mai bună la=așa discurs. S'alese
Alți pretori. Prin adrese
Ceru senatul scrisă întreaga cuvântare,
Model celora cari ar fi să cuvinteze ...
Dar Roma nu fu 'n stare,
Prea mult după aceea modelul să urmeze!

Traducere de D. Stoicescu

CAVARNA MEDIEVALĂ ȘI MODERNĂ (MONOGRAFIE ISTORICĂ)

A) IMPRESII ASUPRA ORAȘULUI ACTUAL, CAVARNA

La 50 km. de Bazargic și la 15 km. depărtare de Balcic, se află orașelul Cavarna, situat pe un podiș la 100 m. dela nivelul mării și la 3 km. de Portul cu acelaș nume. Spre seară sau ziua dealurile calcaroase sub razele soarelui scânteie ca argintul, de aici și numirea Coasta de Argint, pentru regiunea dela capul Caliacra până la Ecrene.

Poziții pitorești, locuri pline de grai, dar mute pentru cei de azi, mozaic de naționalități, — e Cavarna.

O lumină vie, veselă scaldă orașul, lumină bună pentru penelul unui maestru, ce ar scoate efecte admirabile pe o pânză. Lipsește numai pictorul talentat, cu sufletul sensibil la tot ce-i frumos sau etern omenesc, să prindă în culori viața cavarneană sub multiplele ei înfățișări.

Strada principală, strada Carol, străbate orașul dela un cap la altul, până la „Cișmele“, de unde urcă pe stradă un măgăruș cu două butoiașe pe spinare, pline cu apă, urmat de un copilăș. Două turcoaise cu feregea pe față și îmbrăcate în albastru trec în sus. La cafeneaua lui Alexe, afară pe scaun stă un Găgăuz, vorbește cu un Bulgar; amândoi gonesc măregele de pe un șirag. Macedonence în rochii negre și lungi, cu basmale negre pe cap, aduse puțin de umeri, calcă voinicește. Un Turc cu fes roșu și murdar, dar în haine verzi, mănâncă „elengelic“ (semințe); iar copiii sglobii se joacă sau fug spre „Cișmele“. Acolo Orientul parfumat subfil își surâde.

Dela „Cișmele“ începe valea și râul Cavarnei; ambele duc până în Port, unde s'a amenajat o plajă artificială, spațioasă și draguță. Tot în Port era pe vremuri colonia Bizone, distrusă printr'un cutremur în sec. I după Christos; Acropola ei se afla pe platoul Ciragman.

În apropiere de „Cișmele“ era baia turcească, credem noi, astăzi transformată în baie comunală.

Vecină cu baia se găsește un bazin cimentat, alimentat de Buiuc-Ceșmesi, unde femeile și fetele cu fustele prinse în brâu și desculțe, spală scoarțele sau rufele; unele cântă, altele râd de cine știe ce gând rău, ascuns; în timp ce măgărușii, urmați domol de stăpânii lor, se duc și le umplu butoiașele cu apă proaspătă, iar mai departe, caii se adapă la Sovat-Ceșmesi.

E atâta mișcare și atâta viață și pitoresc, că nu te poți sătura privind !

Însă frumusețea orașului e noaptea. O podoabă a naturii sunt vara, nopțile cavarnene, — nopți albe, când e așa lumină de parcă-i ziua. Se vede piatra pe care calci... Veri călduroase, adesea cu zile tropicale, încât țărâna „frige“ sub picioare, cu după amiezi alintate de briza mării, răcorind plăcut atmosfera; cu vânturi puternice iarna, dar neregulate și zăpezi de 2—3 zile, topite de razele soarelui, cu toamne dulci ce „se prelungesc în iarnă, iar iernile în primăvară“¹⁾ aceasta-i clima cavarneană, — climă de tranziție între cea continentală și cea mediteraneană, unde smochinii cresc la Balcic, Cavarna și pe litoral la capul Caliacra, ca în țările calde.

Sunt zile, în toilul iernii în Decembrie sau Ianuarie, când la București a nins și-i ger, la Cavarna e soare și poți ieși în haină.

Dar ciudățeniile de priveliști pitorești nu oferă numai Cavarna; dimpotrivă, toată Coasta de Argint cu Balcicul, Veneția Orientului, valea Batovei și faimosul cap Caliacra cu focile sale, cu mormântul Sf. Nicolae îndoelnic, cu poarta celor 40 de fete, „Cârc cās capusă“, toate te mută într'o lume a basmelor orientale....

Cavarna face să fie văzută într'un sezon pentru specificul său, pentru împrejurimi și pitoresc.

B) LEGENDA FUNDĂREI ORĂȘELULUI CAVARNA

Nimic nu este mai dificil decât a reconstitui trecutul din material istoric insuficient; totuși, — întru cât în anii precedenți am publicat în „Analele Dobrogei“, „Bizone — Portul Cavarna“²⁾ și „Descoperiri arheologice dobrogene“³⁾, o continuare și o confirmare a ipotezei, că în nici un caz Bizone, așezarea antică, nu trebuie identificată cu orașul actual Cavarna, ci cu orașul Cavarna situat la 3 km., depărtare de mare, — acum prezentăm o *monografie a orașului* sus numit.

Din cercetările noastre rezultă că și orașul Cavarna are legenda sa. De aceia o menționăm: Se spune că orașul Cavarna a fost întemeiat imediat după distrugerea prin cutremur a cetății Βολώνη (Βιζώνη), de către doi tineri bogăți, un frate și o soră.

Fratele se numia Gheorghe, iar sora *Cavali*; și aceștia au pus temelia orașului Cavarna, numit așa după numele Cavalei, ca amintire, și fratele ei ar fi zidit o biserică, Sf. Gheorghe, dându-i numele⁴⁾.

¹⁾ C. BRĂTESCU: Clima Dobrogei în „Dobrogea“, 50 de ani de viață românească, București, Cultura Națională, 1928, p. 793, v. p. 70.

²⁾ OCTAVIAN MĂRCULESCU: Bizone-Portul Cavarna, în „Analele Dobrogei“, Anul XV, 1934, Cernăuți, Ed. „Glasul Bucovinei“ v. p. 145—162.

³⁾ OCTAVIAN MĂRCULESCU: Descoperiri arheologice dobrogene (cu 20 clișee) în „Analele Dobrogei“, Anul XVI, 1935, Cernăuți, Ed. „Glasul Bucovinei“, v. p. 119—132.

⁴⁾ Legenda culeasă dela d. Ion Ciomu, Secretarul Gimnaziului Mixt de Stat Cavarna, căruia, pe această cale, îi mulțumim.

Alte persoane dau ca fondator al oraşului pe un Italian *Caverino*¹⁾.
Adevărul este următorul :

Cavarna n'a putut fi întemeiată *imediat* după distrugerea prin cutremur a cetăţii Bizone, pentrucă din anul 47 d. Ch., când dispare „o mare parte din cetate“²⁾ şi până în sec. XIII, izvoarele nu po-
menesc nimic despre Cavarna. Ori, izvoarele făcând, înseamnă că la
altă dată trebuie pusă fundarea Cavarnei. De asemenea nu corespunde
realităţii nici afirmaţia că Gheorghe ar fi pus temelie Bisericii Sf.
Gheorghe din oraş ; această biserică abia să aibă vechime de peste
un secol. Totuşi legenda Cavarnei aminteşte o altă *legendă mileziană*³⁾,
ce vorbeşte tot despre un frate şi o soră, care au ridicat un templu,
în cazul de faţă un oraş şi un templu, o biserică.

În schimb asemănările dintre ambele legende *confirmă* părerea
emisă de noi *asupra originii locuitorilor cetăţii Bizone*⁴⁾. Cealaltă
părere, că Italianul Caverino ar fi fondat Cavarna şi i-ar fi dat nu-
mele, ni se pare gratuită.

Adevărul trebuie căutat în altă parte.

Deci *nu se poate stabili cine a întemeiat oraşul Cavarna.*

C) CÂND S'A FUNDAT CAVARNA

Cea mai veche mărturie despre existenţa Cavarnei o dă *Por-
tulanele italiene* dintre anii 1318—1580, în care oraşul e numit :
Gauarna, Cauarna, Gavarna⁵⁾.

Altă menţiune veche o găsim prin anul 1320, cu ocazia unei
liste a posesiunilor Patriarhiei din Constantinopol : „Τὰ περὶ Βάρναν
Πατριάρχην καστέλλα, ἢ Κάρναβα, ἢ Κρανέα, ἤτοι τὸ Λικοστόμιον, τὰ
Γεράνια, Δρύστρα, Γαλλιάρια“⁶⁾.

Din aceste citate se poate deduce, că oraşul Cavarna exista în
mod indubitabil în sec. XIV ; dar, existând sigur în acel veac, pre-
supunem c'a existat şi în cele anterioare : XIII şi XII.

Deoarece d-1 *Athanase Manoff* în studiul său consideră Cavarna
drept capitala principatului Oguzilor prin anul 1263 sub Sari Saltuk⁷⁾,

1) Afirmaţie culeasă dela d-na Drăgan Goceff, Ion Ciomu etc.

2) OCTAVIAN MĂRCULESCU : Bizone-Portul Cavarna, op. cit. p. 157.

3) Prof. Dr. FRIEDERICH BILABEL : Die Ionische Kolonisation p. 97 şi urm.

4) OCTAVIAN MĂRCULESCU : Bizone-Portul Cavarna, op. cit. (p. 148) : „Deci
locuitorii Bizonei erau barbari traci amestecaţi cu Greci dorienei din Mesembria şi
Greci ionieni din Milet“.

5) KONRAD MÜLLER : Itineraria Romana, 1916, (p. 511—512) : „...Jetzt Ka-
varna an deren Stelle, Gavarna (ital. Portulana 1318—1580)...“.

6) MIKLOSICH şi MÜLLER : Acta Patriarchatus Constantinopolitani, 1, 95. „Cas-
telele patriarhale din jurul Varnei sunt : Kavarna (Karnava), Cranea (Ecrene), Chilia
(Licostomion), Gerania (Dispudac) Silistra şi Caliacra“.

7) ATHANASIE MANOFF : Qui sont les Gagaouzes, în „Le Messenger d'Athènes,
Nr. 3700 (3700), 20 Février 1934.

urmează că orașul Cavarna dăinuia în sec. XI și *probabil în prima jumătate a secolului XI a fost întemeiată*.

Nu putem admite părerea d-lui O. Tafrați care, bazat pe două inscripții găsite la școala greacă, desființată de Bulgari după anul 1878, — o inscripție greacă și una latină¹⁾ — conchide: „il est prouvé que la ville actuelle (Cavarna) a un passé bien ancien“²⁾.

Inscripțiile provin mai mult ca sigur din Cetatea Bizone; și din Portul actual al Cavarnei, unde sunt urme de așezare veche și, probabil, au fost aduse din port în oraș. Oare cine nu știe câte vandabilisme se fac la noi, în Dobrogea, cu monumentele anifice?

Trecut îndepărtat a avut Bizone, — nu orașul Cavarna, (cum crede d-l O. Tafrați), care abia în sec. XI exista.

Aceasta cu atât mai mult, cu cât după venirea Cumanilor în Dobrogea (sec. XI), Cavarna a fost unul din centrele cele mai însemnate a neamurilor turce: Pecenegi, Cumani, Turco-Uzi, cărora aparțin și Găgăuzii³⁾.

Prin urmare, credem că *s'a fundat Cavarna în prima jumătate a veacului XI*, jucând un rol important în secolele următoare.

D) DIFERITE NUMIRI ALE CAVARNEI

Am văzut că în lista ce indică castelele Patriarhiei din Constantinopol din anul 1320, Cavarna e numită: „*Karnava* sau *Carnava*“⁴⁾, iar în hărțile maritime ale Italianilor, în Portulane, Cavarna e numită: *Gauarna*, *Gavarna*⁵⁾, adică *Cavarna*. Într'o hartă limitrofă din anul 1589, reprezentând litoralul Mării Negre dela Nipru până la Bosfor, se dau localitățile: „Moncastro,... Constanța, Pangalia, *Cavasco*“⁶⁾, adică orașul Cavarna.

Ragusanul Paul Giorgio, scriind la finele sec. XVI, în constatările sale etnografice numește orașul: *Cavasno*⁷⁾.

În textele bizantine din sec. XIV Cavarna se numește: *Carvouna*, *Karbona*.

Astfel Ioan Cantacuzen numește pe Balica, arhonte de *Kar-*

1) JIREČEK: Arch. Epigr. Mitteilungen 10—12, 1886—1888, p. 186: v. și E. Kalinka, Antike Denkmäler in Bulgarien, Wien, 1906.

2) O. TAFRAȚI: La cité pontique de Dionysopolis, Kali-Akra, Cavarna, Teké et Ekréné, Paris, 1927, p. 72, v. p. 50.

3) ATHANASE MANOFF: ibid.

4) MIKLOSICH și MÜLLER: ibid. p. 95.

5) KONRAD MÜLLER: ibid. p. 511—512: v. și G. Popa-Lisseanu, Cetăți și orașe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei, 1921, p. 40—41.

6) IOAN C. BĂCILĂ: Stampe și hărți privitoare la trecutul Dobrogei, în „Analele Dobrogei“, Vol. II, 1928, p. 260.

7) MARUSCEV: Monumenta historica Slavorum meridionalium II, Glasnik, vol. XV, p. 243.

vona sau *Karbona*¹⁾, care — după noi — nu-i decât Cavarna, deși d-l O. Tafrales se îndoiește dacă Carvona și Cavarna e unul și același oraș și vede mai mult o asemănare între nume²⁾, fiindcă „Skorpil a descoperit“ o inscripție interesantă în satul Adjemler aproape de Varna și foarte departe de Cavarna.

Inscripția menționează numele lui Teodoros, Theofilos și alții, apoi al lui Balica și numele Carvouna, inscripția fiind săpată pe o piatră pusă pe mormântul lui Teodor, fratele lui Balica. Aceasta de-termină pe d-l Tafrales să i se mărească „le doute que Carvona corres-pondat vrayment à Cavarna“³⁾.

Nu vedem cum o inscripție, care prin cuprins nu infirmă afir-mația că orașul Carvona și Cavarna e unul și același, mai poate provoca o îndoială. De pildă: o inscripție dela Histria, în care se vorbește despre Kallatis, înseamnă că una din aceste cetăți n'a existat sau dovedește contrariul, adică existența cetății Kallatis și relațiile ei cu Histria?

În cazul sus-citat se poate deduce că *Balica, seniorul de Car-bona (Cavarna), stăpâna până la Sud de Varna*, unde s'a găsit in-scripția (în satul Adjemler), iar nu să ne îndoim asupra denumirii *Carvona ce trebuie identificată cu Cavarna*.

De asemenea nu se poate admite altă opinie: „Il se pourrait peut-être que l'ancien nom de Carvona fût Bizoné“⁴⁾, deoarece noi am stabilit într'un articol, că *Bizone* a fost o colonie greacă ce trebuie identificată cu *Portul actual al Cavarnei*⁵⁾ și sprijineam cele susținute printr'un alt articol, unde arătam *descoperirile arheologice făcute până la anul 1935*⁶⁾, pe locul fostului Bizone.

Denumirea de *Cavarna* se găsește la scriitorul *Philip Callimachi*⁷⁾, cu ocazia luptei dela Varna din 1444, când orașul a fost cucerit de oștile lui Vladislav, regele Ungariei și Poloniei.

În hărțile occidentale din sec. XVII și XVIII, orașul poartă numele actual⁸⁾, spre deosebire de geograful *Meletios* din sec. XVIII, care numește regiunea Karia, iar portul Cavarna, Karon⁹⁾.

1) IOANNIS CANTACUZENI: Ex imperatoris historiarum, Ed. Bonn, in Corpus scriptorum historiae byzantinae, vol. II, (p. 584): „Πρὸς Μπαλικαν τινὰ τοῦ Καρβωνᾶ ἄρχοντα“.

2) O. TAFRALI: La cité pontique de Dionysopolis, op. cit. p. 53.

3) ibid. p. 51—52.

4) ibid. p. 53.

5) OCTAVIAN MĂRCULESCU: Bizone-Portul Cavarna, în „Analele Dobrogei“, 1934, p. 145—148.

6) OCTAVIAN MĂRCULESCU: Descoperiri arheologice dobrogene, în „Analele Dobrogei“, 1935, p. 119—129.

7) PHILIP CALLIMACHI: De rebus a Vladislav Polonorum atque Hungarorum rege gestis, Ed. Schwandtner, 1746, Tom. I, (p. 512): „Decimisque castris Cavarnam assecutus...“

8) O. TAFRALI: Ibid., p. 52.

9) MELETIOS: Γεωγραφία παλαιά και νέα, Veneția, Glykys, 1728.

Dar afirmația noastră, că orașul Carbona sau Carvona e tot una cu Cavarna se confirmă și prin alți cercetători străini. Astfel d-l Konrad Kretschmer spune: „*Gauarna... Carbona, Kawarna, kleines Dorf östlich von Baltschik in einem Tal versteckt liegend*“¹⁾, adică *Gauarna... Carbona, Cavarna, mic sat la răsărit de Balcic*.

Deci nu identifică Carbona cu Balcicul, ci cu Cavarna. Aceeași identificare stabilește și d-l N. Iorga: „... la Carvona, care nu e decât Cavarna în teritoriul anexat la 1913...“²⁾. O afirmație similară dă în alt studiu³⁾.

Această părere o are și d-l Tafrali⁴⁾ și d-l C. Brătescu⁵⁾.

Din cele spuse mai sus rezultă, că orașul Cavarna a purtat diferite numiri în cursul vremii și anume: *Karvona, Gauarna, Gavarna, Cavasco, Carbona, Carvona și Cavarna*; că orașul Cavarna este tot una cu Carbona, unde avea capitală arhonte Balica și, în consecință, cade afirmația istoricilor bulgari: *Ireckek*⁶⁾ și *Slatarski*), cari identifică Carbona cu Balcicul și nu cu orașul Cavarna.

E) LOCUITORII CAVARNEI

Istoria și etnografia română și apuseană recunoaște existența Românilor în Evul-Mediu⁸⁾, pe malul drept al Dunării, în Dobrogea. Pe când noi, prin cercetări, am ajuns — într'un articol și în teza noastră de doctorat — la concluzia, că a existat o populație românească și pe țărmul Mării Negre.

Pe ce ne întemeiam afirmația ?

Pe un argument toponimic, (aflat prin cercetările noastre) și

---

1) KONRAD KRETSCHMER: Die italienischen Portolane des Mittelalters, Berlin. 1909, p. 688, v. p. 641.

2) N. IORGA: Veneția și Români, în „Cinci conferințe despre Veneția“, p. 125,

3) N. IORGA: La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire, Première partie, Dobrofitsch, v. p. 289—290.

4) O. TAFRALI: La cité de Dionysopolis, op. cit., (p. 21): „La résidence était Carbono ou Carvouna, qui correspondait à Cavarna, ville voisine de Dionysopolis“.

5) C. BRĂTESCU: Populația Dobrogei, în „Dobrogea“. Vol. festiv, p. 221.

6) Др. КОНСТ. ИРЕЧЕКЪ, ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЪ, превод редактора проф. В. Н. ЗЛАТАРСКИ, софия, 1929, (p. 462) v. (p. 247). „...управлявалъ почти самостоино архонтътъ валикъ съ седалище въ карбонъ (балчикъ)“ conduce aproape independent arhonte Balica cu scaunul la Carbona (Balcic).

7) DR. W. N. SLATARSKI: Geschichte der Bulgaren, I. Teil, Leipzig, 1918, p. 182, v. p. 172: „Ausserdem wurde ungefähr um dieselbe Zeit ein anderer Teil des Landes, das Gebiet von Karwona (Baltschik) unter der Führung von Balic unabhängig vom Zartum Tirново“.

8) Este imposibil de dat o listă fie și a lucrărilor capitale asupra acestei chestiuni, fiindcă sunt atât de numeroase, încât am umple pagini cu bibliografie. De aceea renunțăm a le menționa.

anume: „*In oraşul Balcic exista şi există o mahalala, numită de bătrâni şi acum Vlah-Mahle sau Vlah-Mahlesi, adică Mahalaua Vlahilor (Românilor)*¹⁾. Această denumire dată de Turci unei mahalale din Balcic şi sub care bătrânii o cunosc şi acum, — e un indiciu şi, în acelaşi timp, un argument ce trebuie luat în considerare.

Dacă ne gândim că Vlah-mahlesi exista sub Turci, putem afirma, că *Românii erau aşa de numeroşi, încât au impus Otomanilor să dea denumirea mahalalei de Vlah-mahlesi, după originea populaţiei locale. Deasemenea acest argument toponimic „ne permite, fără a exagera, să tragem următoarele concluzii: 1. Vlahii (Românii) au vieţuit în Dobrogea nu numai dealungul Dunărei, ci şi pe litoralul Mării Negre; 2. Românii au existat înainte de stăpânirea otomană, cât şi în timpul ei; 3. Dar, existând înainte şi în timpul Turcilor, Românii au existat şi după 1878, deci au fost autohtoni în Dobrogea*²⁾. Iar existenţa lui Vlah-mahlesi din Balcic şi a satului Vlahlar (Vlahii sau Românii), puţin mai la Sud de Ekrene sunt o dovadă, că *Românii în Evul-Mediu au existat în masse compacte şi pe ţărmul Mării Negre, nu numai pe malul drept al Dunărei.*

Chiar inscripţia runică (finele sec. XI) dela Sjonhem, în Gotland, care pomeneste despre Rodfos, Varegul suedez ucis de Blakumen (Vlahi) în drumul său dela Baltica la Marea Neagră, — *trebuie înţeleasă ca o afirmaţie despre existenţa Valahilor către Marea Neagră*³⁾, precizăm, în special spre Nord-Vestul Pontului Stâng, iar nu „la Români din stânga Dunărei se referă denumirea „Blakumen“⁴⁾, cum crede d-l C. C. Giurescu.

Însă, *existând Românii în Evul-Mediu pe litoralul Mării, în mod cert trebuie să fi existat şi la Cavarna, fiind o pânză deasă de autohtoni Români la Cavarna, Balcic-Vlahmahlesi şi până dincolo de Ecrene, la satul Vlahlar-Românii.*

Tofuşi, nu-i exclus ca, în cursul timpului, Românii din Cavarna să se fi împuşinat „până aproape de dispariţie“⁵⁾ şi sub Turci să nu mai fie deloc, pe când alţi Români sub Turci trăiau la Balcic în Mahalaua Vlahilor, Vlah-mahlesi şi'n satul Vlahlar.

Deasemenea Cavarna trebuie să fi avut între locuitorii săi şi numeroşi Greci, urmaşi ai vechilor colonişti; cât şi Pecenegi. Aceştia

1) OCTAVIAN S. MĂRCULESCU : Din drepturile Românilor asupra Dobrogei. Un argument toponimic, Vlahmahlesi=Mahalaua Vlahilor din Balcic, în „Revista Invăţătoria Vasluiană“, Anul I, Nr. 8, p. 358.

2) ibid. p. 359

3) G. I. BRĂTIANU : Recherches sur Vicina et Cetatea Albă, Bucarest, 1935, p. 195, v. Vicina (p. 26, Nota 2): „Pour la présence des Vlaques au XI-e siècle sur la route de la Baltique à la mer Noire il faut rappeler l'inscription runique de a pierre de Sjonhem, qui mentionne le meurtre de Rodfos par les Blakumen“.

4) C. C. GIURESCU : Istoria Românilor, Vol. I, p. 309.

5) C. BRĂTESCU : Populaţia Dobrogei, în „Dobrogea“. Vol festiv, p. 211.

în 1048, sub Kegen¹⁾, în număr de 20.000 se stabilesc în Dobrogea sudică, implicit Căvarna, cu asentimentul împăratului bizantin Constantin Monomahul (1042—1054). Peste Pecenegi năvălesc mai târziu Cumanii, Uzii sau Oguzii, cât și Găgăuzii, cari aparțin neamului Turco-Uguzilor²⁾. Deci Găgăuzii nu-s nici Bulgari, nici Greci, ci un neam turc „parlant le turc et professant l'orthodoxie chrétienne, sous le nom d'Ouzes, Oguzes et généralement Gagaouzes“³⁾

Găgăuzii s'au stabilit „sur la côte de la Mer Noire (en Sılistrie, Mangalia, Căvarna, Baljic, Varna 4)“, constituind în Căvarna, în cursul Evului-Mediu, elementul etnic majoritar.

În urma cercetărilor recente, se știe că în anul 1263, doi ani după recucerirea Constantinopolului, împăratul Mihail VIII Paleologul admise stabilirea sultanului dețronat, Isseddin Kaikavuz din Koniieh (Iconium) cu oamenii săi, în Dobrogea. Isseddin, cu încuviințarea împăratului bizantin, creie „une principauté indépendante“ la Nord de Balci, organizând feudul și se reîntoarse la Constantinopol, lăsând ca guvernator pe unchiul său, Sari Saltuk, cu vreo 10.000 de familii turcești. Creștinismul fu declarat religie oficială a noului Stat. Căvarna deveni capitala lui⁶⁾.

S'a mai stabilit, bazați pe dialectologie, „la permanence de la population turque immigrée au XIII-e siècle en Dobrogea“ (Turcii lui Sari Saltuk) și „la parenté des Gagaouzes de Bessarabie et des Turcs du Deli-Orman, au Nord-Est de la Bulgarie et aux confins de la Dobrogea méridionale“⁶⁾. *Asupra existenței Bulgarilor băștinași în Căvarna și în Dobrogea întregă, în Evul-Mediu, nici nu-i de vorbit, fiindcă nici toponimia nu le confirmă existența multiseculară, așa cum o doresc unii istorici bulgari.*

Dar, ca să fim preciși, să cercetăm toponimia Căvarnei și fugitiv a Dobrogei sudice. Părăsind strada Carol I, unde-i centrul orașului Căvarna și coborând pe șoseaua ce duce spre port, dăm de „Hamam“, adică Baia turcească (era în ruine până în anul 1935; azi s'a transformat într'o baie comunală; zicem baie turcească, fiindcă însăși inscripția găsită cu ocazia nouilor lucrări e turcească, iar baia, prin construcția ei, indică originea otomană). Baia se află pe o ridicătură, numită Dermen-Bair, sau Ceșmesi-Bair, adică Dealul Cișmelelor. În adevăr, în apropiere de baie se află 5 cișmele, care curg încontinuu și toate poartă denumiri turcești și anume: Buuc-Ceșmesi

1) GIORGIOS KEDRENOS: Pecenegii, în „Analele Dobrogei“, 1924—1925, p. 146—150.

2) ATHANASE MANOFF, Qui sont les Gagaouzes? op. cit. — „... il faut prouver qu'il s'agit d'un race turque particulière, nommée Turco-Oguzes, à laquelle, très probablement, appartiennent les Gagaouzes“.

3) Ibid.

4) Ibid.

5) ATHANASE MANOFF, ibid. v. Le Messager d'Athènes Nr. 3701, 25 Février 1934.

6) G. I. BRĂTIANU, ibid. p. 80.

= cişmeaua-mare, situată în faţa băiei, are loc şi pentru spălat chili-murile, rufe, într'un bazin cimentat. 2. *Sovat-Ceşmesi* = Cişmeaua adăpatului. Puţin mai încolo e: 3. *Ochiuz-Ceşmesi* = Cişmeaua vitelor; 4. *Ghiumuş-Ceşmesi* = Cişmeaua argintie, care se află la poalele dealului *Şeitan-Bair*-Dealul dracului, care pe drept îşi merită numele, urcându-se anevoie. 5. *Ciragman-Ceşmesi* = Cişmeaua *Ciragman-ului*, este la poalele platoului *Ciragman*, apa-i bună, se folosea pe vremuri la fabricarea renumitei mastici de Cavarna. Insuşi podişul *Ciragmani* pe care se găsea Acropolea Bizonei, este cuvânt de origină turcă şi înseamnă *loc înalt, loc întărit*.

Tot pe ţărnul Mării, spre Vest de *Ciragman*, curge lin un izvoruş cu apă de pucioasă, pe care Cavarnenii o socotesc apă de leac. Izvorul e numit *Chior-Bunar*; *Chior* = orb şi *Bunar* = fântână, adică Fântâna orbului. Izvorul, deşi curge mereu, are o legendă, ce spune, că nu curge decât în preajma războaielor. Dacă străbatem valea Cavarnei dinspre port, paralel cu calea Balcicului, dăm de o altă cişmea, tot cu denumirea turcă: *Coci-Bunar*, *Coci*-berbec şi *Bunar* — fântână, adică *Fântâna berbecului*, şi poate fi considerată mai mult un izvor; însă, prin felul cum cade apa, îţi dă aspectul unei mici cascade.

Lângă *Şeitan-bair* = Dealul Dracului, este o movilă mare cu pământ roş, denumită plastic: *Kâzil-iuk* = Movila roşie, *Kâzil* — roşie şi *iuk* — movilă, unde se zice că s'a găsit frâul de aur al calului lui *Lysimachos*. Faţă'n faţă cu *Ciragmanul* se găseşte alt podiş, *Ceair-Burun*, *Ceair* — fâneaţă, *Burun* — cap¹⁾.

Prin urmare, întreaga toponimie, — din raza oraşului Cavarna şi până în port, — e turcească şi trebuie de reţinut că Turcii au numit cei dintâi astfel cişmelele, dealurile şi movilele regiunii şi că aceste denumiri *Bulgarii* le-au păstrat după 1878; mai mult, se întrebuinţează şi azi, în anul 1937.

Dacă *Bulgarii* ar fi fost majoritari sub dominaţia otomană, de ce n'au putut impune schimbarea toponimiei în bulgăreşte, cel puţin în parte?

Dar să vedem satele din împrejurimile Cavarnei ce numiri poartă şi ce origină vădesc.

Oraşul Cavarna se mărgineşte la Est cu satul *Ghiaur-Suiuciuc*, situat la 7 km. de Cavarna, pe ţărnul Mării; la Vest cu satul *Mihalbei*, la Nord cu satele *Cara-iaşchioi*, *Iuzghiubenlic*, *Seid-Ahmed*, *Hagi Bairam*.

Satul *Ghiaur-Suiuciuc* corespunde denumirii turceşti *Răchită creştină*, adică *Ghiaur* = creştin şi *Suiuciuc* = răchită. Turcii i-au dat o numire adecvată, populaţia satului *Ghiaur-Suiuciuc* fiind compusă, în majoritate, sub *Otomanii*, cât şi actualmente numai din

¹⁾ Toată toponimia Cavarnei este rezultatul cercetărilor noastre în acel oraş unde am vieţuit şapte ani.

Găgăuzi, (neam turc, însă de religie creștină); *de aici și numirea satului*.

La fel satul *Malcoci* trădează numele fundatorului turc; *Mihalbeiu* este satul *beiului* (gubernatorului) *Mihal*; satul *Caraiășchioi* înseamnă: *chiori* = sat și *Cara* = negru, adică *satul Negru*; satul *Iuzghiubenlic* = o sută de movile; satul *Seid-Ahmed* este satul fundat de pașa *Seid Ahmed*, care era proprietar acolo, iar *Bulgarii* abia după 1905 l-au numit *Racovski*; satul *Hagi Bairam* e numele *Turcului* hagi.

Ne-am limitat la denumirea satelor, renunțând la numeroasele *movile și dealuri din cuprinsul satelor sus-menționate, care toate, dar absolut toate poartă denumiri turcești*. De asemenea renunțăm la *enumerarea tuturor comunelor din județul Caliacra, care toate au nomeclatură turcă și, spre exemplificare, dăm numai câteva comune mai însemnate din județul Caliacra*:

Tatar-Suiuciuc-Salcia tatară, comună locuită în majoritate de *Tatari*, chiar și acum.

Teke = țapul, dar și mănăstire de derviși, scris așa: *Tekke*.

Ceaușchioi = satul sergentului = *chiori*-sat și *ceauș*-sergent.

Suleimanlâc, după întemeietorul *Suleiman*, botezat de *Bulgari Spasovo*, după 1878.

Gargalâc = ciorărie.

Șabla, dela *Aișe-Abla*, fiica *beiului*, proprietarul comunei.

Duranculac, dela *culac*-ureche, vale și *Duran*-stănut; deci *Valea închisă*.

Diuvaniuvasi = Cuibul vulturului; dela *Dogan*-vultur și *iuvasi* = cuib.

Ceairlighiol = Lacul din fâneață, adică *Ceair*-fâneață și *ghiol*-lac. *Ghelengic*, lălea sălbatecă, dedețel.

Orașul *Balcic* = dela *Balcik-noroiu*

Orașul *Bazargic*, dela *Hagi Oglu Bazargic*.

Din toate aceste *denumiri de proviniență turcă rezultă că absolut toată toponimia, nu numai a orașului Caverna, ci a județului Caliacra și a întregii Dobroge sudice este turcă și abia dacă se găsesc 30 de denumiri bulgare și acele introduse în circulație după 1878.*

Această constatare ne duce la concluzia că, *toponimia fiind în majoritate otomană, cei mai vechi stăpânitori ai Dobrogei sudice, după Români, au fost neamurile turce: Pecenegii, Cumanii, Uzii, Găgăuzii și Turcii.*

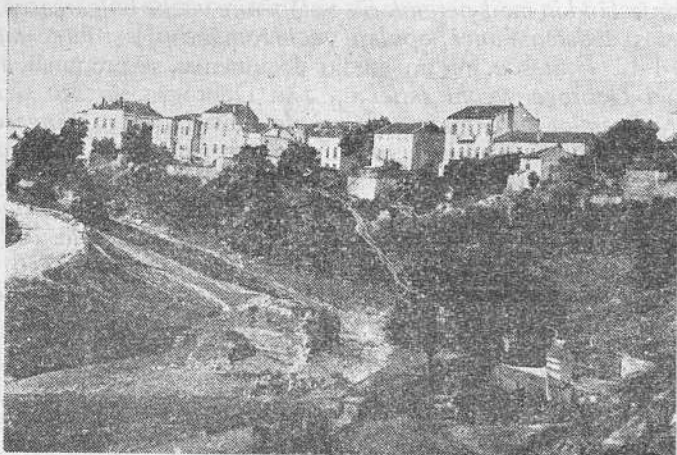
Deasemenea, *neexistând o toponimie veche bulgară, e cert că n'a existat nici o dominație veche și multiseclară bulgară și'n mod neîndoios rămâne stabilit, că Bulgarii au venit în Dobrogea în cursul sec. XIX.*

Astfel, dintre cercetătorii români, nu menționăm decât pe unul ce nu poate fi învinuit de nici-o părtinire, întrucât a străbătut Dobrogea în 1850, când nu se putea vorbi de *drepturi bulgare* asupra

ei. Acest Român obiectiv este Ion Ionescu dela Brad. El spune : „Bulgarii au venit (in Dobrogea) de 20 de ani, părăsind niște pământuri sterpe, pentru a se așeza pe cele mult mai fertile, pe care le-au găsit aci“¹⁾.

Prin urmare, *Bulgarii au început să se așeze in Dobrogea după 1830.*

Referitor la această chestiune, etnograful bulgar Miletici aduce o contribuție importantă. Cităm : „споменах по-горѣ, че и въ

Vedere din Covarna

Partea de răsărit a orașului, X =. Cișmelele

ромънска добруджа българското население състон отъ сравнително нови поселенци отъ края на по-миналото столѣтие насамъ на дори до послѣдната руско-турска война“²⁾.

Iar în altă lucrare ne spune de unde au venit în Dobrogea Bulgarii : „So geschah es, dass jetzt die bulgarische Bevölkerung in Nordostbulgarien, speciell in Dobrudza und in den Kreisen von Varna, Silistra und Sumen überwiegend aus Südbulgarien und den Balkangebirgsgegenden (Stara Planina) herstammt“³⁾; adică : Bulgarii provin în Dobrogea întregă din Sudul Bulgariei și ținuturile mun-

¹⁾ ION IONESCU dela Brad : Excursiune agricolă în Dobrogea, în anul 1850, tradusă de Fl. Mihăilescu în „Analele Dobrogei“, 1922, Anul III, Nr. 1, Ianuarie—Martie, v. p. 153.

²⁾ Др. Л. МИЛЕТИЦ, СТАРОТО ВЪЛГАРСКО НАСЕЛЕНИЕ въ сѣвероизточна вългария, софия, държавна печатница, 1902, вългарска библиотека, Бр. 1. (v. p. 167—118) : „Am menționat mai sus, că in Dobrogea românească populația bulgară este compusă comparativ din colonizările recente dela sfârșitul secolului precedent (sec. XVIII) și până în ultimul războiu ruso-turc“.

³⁾ Prof. DR. L. J. МИЛЕТИЦ : Schriften der Balkancommission, Linguistische Abteilung II, Das Ostbulgarische..., Wien, Alfred Hölder, 1903, col. 13.

tilor Balcani (Stara Planina). Mai mult, *Miletici contestă răspicat vechimea Bulgarilor în Dobrogea*: „Да си мислимъ, че въ добруджа, като изключимъ градоветъ, има и старовръмско българско население, би било голъма самоизмама“¹⁾

Prin urmare *Bulgarii nu-s autohtoni în Dobrogea întreagă, ci au venit la finele sec. 18 și în cursul secolului 19, din Sudul și centrul Bulgariei.*

Acestea ne dau dreptul să spunem: *în Dobrogea a fost o populație veche românească, turcă, tatară etc., dar bulgară nu; toponimia contestând în mod peremptoriu o stăpânire veche bulgărească, confirmă totuși existența unei populații vechi românești²⁾ și turco-tatara³⁾.*

D-1 C. Brătescu, într'un studiu documentat, se pronunță asupra populației Dobrogei vechi astfel: „... în Dobrogea, în sec. XIX, în cursul războaielor ruso-turce, alături de majoritatea românească — întrecută numai de populația musulmană, considerând pe Turci și pe Tătari în bloc —, începe a se forma și o minoritate bulgară, a cărei lipsă de rădăcini mai adânci în trecutul acestei provincii se vede și din cercetarea toponimiei⁴⁾. Intr'adevăr, în cele 738 hărți ale vechii Dobroge, ridicate de S. M. R., aflăm în total 3776 nume topice, dintre care 367 sunt nume de sate, iar 3409 nume de văi, coline, lacuri, bălți, ruine, cariere, cruci și fântâni izolate etc. După origina lor, se găsesc: 2338 nume turco-tătara, sau 61.89% ; 1260 românești, adică 33.34% ; 145 rusești (mai cu seamă în deltă), sau 3.84% ; 28 bulgărești, sau 0.71 și 6 de origini diverse, sau 0.22%⁵⁾.

Asupra toponimiei de origină turcă din raza Cavarnei, a județului Caliacra și a Dobrogei sudice, ne-am ocupat mai sus (v.p.).

Dar și etnografia Dobrogei arată că Turcii erau elementul etnic majoritar, în al doilea rând stăteau Românii iar Tătarii în al treilea rând.

Acestea le afirmă Ion Ionescu dela Brad⁶⁾, Camille Allard⁷⁾, Francis Lebrun⁸⁾ și Emmanuel de Martonne⁹⁾, abținându-ne de a mai cita și părerile lor și ale etnografilor români, altul fiind subiectul nostru.

¹⁾ ДУ. Л. МИЛЕТИЧ, СТАРОТО ВЪЛГАРСКО... *ibid.* p. 168—169: „Să credem că există în Dobrogea, exceptând orașele, o populație veche bulgară, ar fi pentru noi înșine o mare înșelăciune“.

²⁾ N. IORGA: *Droits notionaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea*; Jassy, 1917, p. 90, v. p. 51—52.

³⁾ AL. P. ARBORE: *Contribuțiuni la studiul așezărilor Tătarilor și Turcilor în Dobrogea*, în arhiva Dobrogei, Vol. II. 1919, p. 213 și urm.

⁴⁾ C. BRĂTESCU: *Contributions à la question de la Dobrogea în „La Dobrogea roumaine“*, Bucarest, 1919, p. 87.

⁵⁾ C. BRĂTESCU: *Populația Dobrogei*, în „Dobrogea“. Vol. festiv, p. 235.

⁶⁾ ION IONESCU dela Brad: *ibid.* p. 153.

⁷⁾ CAMILLE ALLARD: *Mission médicale dans la Tatarie Dobrouitcha*, Paris, Tipographie Felix Malteste & Co. p. 66, 1857, v. p. 57, 64, 58, 59.

⁸⁾ FRANCISLEBRUN: *La Dobroudja*, Paris, Alcan, 1918, p. 44, v. p. 7 și p. 16—17.

⁹⁾ EMMANUEL DE MARTONNE: *La Dobroudja*, Paris, Imprimerie Nationale, 1918, p. 20, v. p. 8: în preajma Congresului dela Berlin, 1878; în Dobrogea raportul etnic era: „Après les Turcs et les Tatares, l'élément dominant n'était pas les Bulgares, mais les Roumains“.

Referitor la *etnografia Cavarnei*, vom menționa ce spune Kanitz : „... À l'époque de ma visite (1860—1880), le chiffre des habitans musulmans et celui des chrétiens était à peu près en epuilibre : 125 maisons turques et 60 tatars contre 150 grecques et 25 bulgares. Parmi ces 1800 à 2000 habitans, les Grecs commerçants forment la majorité et l'élément le plus actif“¹⁾.

Prin urmare, judecând după datele lui Kanitz, rezultă că în Cavarna, între 1860—1880, *Turcii erau cei mai numeroși, apoi Grecii*, între cari trebuie să înțelegem și pe Găgăuzii ce vorbesc limba greacă și turcă, încât i-a confundat cu Grecii, deși-s de neam turc, iar în al treilea rând erau Tatarii și ultimii, Bulgarii, judecând după cele 25 de case, locuite de ei.

Din cercetările noastre am aflat și mijlocul prin care populația bulgară s'a mărit simțitor în Cavarna după anul 1878. Bulgarii, după recunoașterea Statului lor, au început să se așeze în Cavarna printre Turci, Găgăuzi, Greci și Tătari. Fiindcă Turcii erau mari proprietari de pământ, au recurs la persecuții și bătăi. Acestea nefăcându-i să-și părăsească pământurile, Bulgarii au născocit un procedeu simplu, dar sigur. Turcii sunt opriți de Coran să mănânce carne de porc și, cum fântânile erau rare și foarte necesare plugarilor, Bulgarii spurcau fântânile cu carne de porc sau osânză. Neputând să mai folosească fântâna spurcată de Ghiauri, Turcii vindeau pe prețuri derizorii moșiile sau le amanetau, dându-le actele de proprietate și plecau. Dacă se întâmpla, câțiva ani mai târziu, ca Turcul să se întoarcă și să vrea să-și vândă pământul, era bătut și gonit de Bulgarul, devenit proprietar cu actele Turcului sau, dacă nu avea acte, își făcuse cu martori ad-hoc, cari confirmau în fața primarului din sat, că-l știu a fi proprietar acolo.

Așa au fost deposedați Turcii din Cavarna și întreaga Dobroge de pământurile lor și au devenit mari proprietari Bulgarii²⁾.

Așa numărul lor s'a mărit, încât în timp de 50 de ani raportul etnic a fost inversat, Bulgarii constituind elementul majoritar în Cavarna.

Spre exemplificare dăm două statistici referitoare la Cavarna, una făcută de Bulgari, din care s'au omis Găgăuzii, amestecați intenționat probabil cu Grecii și chiar Bulgarii³⁾.

Pe timpul stăpânirii bulgare Cavarna făcea parte din plasa Balcic, județul Varna.

---

¹⁾ F. KANITZ : La Bulgarie Danubienne et le Balcan, Hachette, 1882, p. 572, (Études de voyage (1860—1880), v. p. 479.

²⁾ Aceste chestiuni le-am tratat pe larg în teza noastră de doctorat, ce va apărea în cursul anului 1937, intitulată „Dobrogea sudică între 1913—1919“.

³⁾ În statisticile lor școlare Bulgarii din Dobrogea sudică trec pe fiii Găgăuzilor ca fiind de naționalitate bulgară. Acestea le știm noi precis, stând atâția an prin acele meleaguri.

I. Statistica din 31 Dec. 1910¹⁾

Numele comunelor și localităților populate	N A T I O N A L I T A T E																TOTAL								
	Bulgari		Rușii		Turcii		Tătarii		Grecii		Românii		Evreii		Armenii			Țigani		Alte		Total			
	B	F	B	F	B	F	B	F	B	F	B	F	B	F	B	F		B	F	B	F	B	F		
Com. Cavarna	1182	996	3	—	177	108	174	154	196	179	7	—	9	13	13	13	5	118	115	—	1	—	2392	2136	4528
Orășul Cavarna	924	795	3	—	155	90	15	—	6	196	5	—	9	13	13	13	5	107	110	—	—	—	1938	1761	3699
s. Malkoci	60	39	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	61	40	101
s. Mihael-Bei	117	93	—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	137	100	237
s. Turk-Saintaie	81	69	—	—	20	18	153	147	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	256	235	491

¹⁾ Majorul G. A. Darbu, Cadrilaterul bulgar, Ed. II, București, „Soccc”, 1913, p. 200, v. p. 32.

Din această statistică bulgară rezultă că Bulgarii în comuna și orașul Cavarna constituiau elementul majoritar; Grecii, implicit Găgăuzii, dețin rândul al doilea, Turcii și Tătarii în rândul al treilea. Aceasta datorită recentelor colonizări făcute de Bulgari între anii 1878—1913, cât și prigoanei dusă contra elementului turco-tatar care, între anii 1860—1880, ne arată Kanitz, forma majoritatea, iar Bulgarii erau elementul etnic minoritar.

II. Statistica pe naționalități a locuitorilor din Cavarna în anul 1930 ¹⁾

N A Ţ I O N A L I T A T E A								
Români	Bulgari	Găgăuzi	Turci	Greci	Țigani	Alte	Omise	TOTAL
656	1.979	1.476	301	229	376	66	2	5.085

Din statistica noastră rezultă că Găgăuzii împreună cu Românii și Grecii constituiesc majoritatea absolută a Cavarnei, că în realitate Bulgarii sunt etnicește majoritari, în rândul al doilea stau Găgăuzii și în al treilea Românii.

Însă aceasta nu înseamnă că Bulgarii au drepturi asupra Cavarnei sau Dobrogei, unde n'au fost autohtoni, toponimia, etnografia și arheologia contestându-le orice vechime în această provincie.

F. RELAȚIILE CĂLĂTORILOR STRĂINI ASUPRA ORAȘULUI CAVARNA ȘI DOBROGEI

Mărturiile călătorilor străini asupra Cavarnei și Dobrogei nu numai că sunt rare, dar abia se găsesc către finele sec. 16, pe când provincia transdanubiană era în stăpânirea Turcilor.

Paul Giorgio în 1590, constată că orașul Cavarna este locuit de creștini și de Turci, iar Balcicul numai de creștini ²⁾.

Marco Vernier, în anul 1596, afirmă că alături de Turci s'au așezat în Dobrogea 40.000 de Tatari sub conducerea unui frate al hanului tătăresc ³⁾.

¹⁾ Date luate dela Primăria Cavarna de autor.

²⁾ MAKUSCEV: Monumenta historica Slavorum meridionalium, II, p. 243.

³⁾ HURMUZAKI: XI, CCLIII (pag. 151): „ma colui affirmo che quelle gente non erano del Re di Tartaria, ma dell fratello del Re, quali pasati a Dobrizza al numero per quanto vien detto di 40 mille, vivevano di preda allo campagna“.

Balthasar Walther, în descrierea sa, spune: „*In câmpiile cele întinse ale Dobrogei, peste Dunăre, ce se întind dela Marea Neagră spre Ungaria și dela Dunăre până la Provadia Bulgariei... sunt așezate cu locuința, în dese dar mizerabile sate, peste șase mii de Tătari amestecați cu Turci*¹⁾).

Negustorul din Bolonia, Thomas Alberti, numește în 1612 Bazargicul „*città dei Turchi*“²⁾.

Evlia Celebi descrie Cavarna în 1651 ca un oraș ce depindea de Balcic, având 300 case acoperite cu olane, vii, grădini, câteva prăvălii, un han și o baie. Satele de prin împrejurimi fiind bogate, a devenit un loc bun pentru exportat³⁾.

Iar *Paul de Alep*, un diacon arab, însoțitorul Patriarhului Macarie, arată că: „Sultanul Mahomed a colonizat Dobrogea cu Tătari aduși din Caramania și din părțile Alepului, ca să întărească malurile Dunărei în contra inamicilor săi creștini, căci e o provincie mărginașe și ca să întărească hotarul Rumeliei, care e opusă Dunărei, Moldovei și Valahiei⁴⁾).

*Cornelio Magni nu cunoaște în Dobrogea decât cetăți turcești și sate românești*⁵⁾.

Călătorul francez *Xavier Hommaire de Hell*, care a străbătut Dobrogea în 1846—1848, dă relații importante asupra Cavarnei: „*Cavarna... forma altădată un înfloritor și magnific burg de mai mult de 1.000 case. A fost complet distrusă de Ruși în 1828,...* Astăzi o populație turcă și bulgară (!) își împarte aproape egal cele 200 de case mizerabile ale Cavarnei. Imprejurul lor totul este ruină...“⁶⁾.

Românul Ion Ionescu dela Brad vorbește despre „orașul Ca-

1) BALTHASARIS WALTHERI: *Brevis et vera descriptio rerum...* în *Tesauru de Monumente istorice* de A. Papiu Ilarian, Buc. 1862, Vol. I, p. 38.

2) TOMMASO ALBERTI: *Viaggio a Constantinopoli* (Bulet. Instit. p. l'étude de l'Europe sud-orient.), II, (1915) p. 225.

3) V. STROESCU: *Dobrogea Nouă. Pe căile străbunilor*, Vol. II, Bazargic, 1925, p. 47.

4) TRAVELS OF MACARIUS Patriarch of Antioch written by his attendant arch-deacon Paul of Aleppo in Arabia translated by F. C. Belfour A. M. Oxon, London, 1829, Vol. II, (p. 41—42): „On ouf left were Romelia, Silistria and Barza on which we had non anded whercof all the inhabitants ore Moslem Tartars. For the Sultan Mahomet when the conquerend this province removed the christians from it and peoped it with these Tartares. Most of them are from Caramania and from our Contury. This he did to fortify the banks of the Danube againts their enemies the Christians; as it is frontier province, and the Coundary of Romelia which is opposite the Danube, and of Moldavia und Walachia. All their habitations are upon the banks of the Danube, and are built of word and reeds“.

5) CORNELIO MAGNI: *Quanto di più curioso...* Parme, 1678, p. 238 și 450 în *Bulet Instit. sud-orient*, II, p. 226.

6) MARIN RAREȘ: *Xavier Hommaire de Hell, Un călător francez în Dobrogea în 1846*, în „*Analele Dobrogei*“, Anul XV (1934), p. 59—60.

varna, așezat într'una din cele mai frumcase pozițiuni ce se pot înfălni... și care n'are azi decât 86 case clădite, în mijlocul unei mari îngrămădiri de pietre, resturi ale caselor dărâmate... Cât despre port... el a fost cu totul părăsit de comerț, desigur foarte activ altădată aici¹⁾.

Cavarna făcând parte din cazaua Balcic, Ion Ionescu dă cazaua Balcic că avea în 1850: „620 de familii turcești, 482 familii bulgărești (?) și 2 familii arabe. Ne mirăm că menționează pentru orașele²⁾ Balcic și Cavarna 482 familii bulgărești; însă nu arată existând nici o familie de Găgăuzi; probabil i-a confundat cu familiile bulgărești.

Însă relațiile lui Ion Ionescu dela Brad, neclare asupra Cavarnei, se elucidează prin constatările lui Kanitz. Cităm: „Cette petite ville (Cavarna) est située dans l'intérieur des terres, à deux kilomètres de son port. A l'époque de ma visite (1860 — 1880), le chiffre des habitants musulmans et celui des chrétiens était à peu près en équilibre: 125 maisons turques et 60 tatares contre 150 grecques et 25 bulgares. Parmi ces 1800 à 2000 habitants, les Grecs commerçants forment la majorité et l'élément le plus actif“³⁾.

Deci relațiile călătorilor vorbesc de populație turcă, tatară, greacă în Cavarna și împrejurimi și de o minoritate bulgară, în anii 1860—1880, cum arată Kanitz și nicidecum nu confirmă existența multi-seculară bulgară în Dobrogea.

G) DIN TRECUTUL CAVARNEI

Prin anul 1040 Cavarna făcea parte din *ducatul de Paristrion*, aflat sub stăpânirea Bizantinilor până la răscoala Asăneștilor⁴⁾; implicit Cavarna se afla sub dominația bizantină.

Pe când era *duce în Paristrion* Mihail, fiul lui Anastasios, are loc *invazia Pecenegilor*. Un oarecare Kegen cu vreo 20.000 Pecenegi s'a răsculat contra hanului Tyrach, însă „covârșit de mulțime, fu învins și se adăposti peste Dunăre, la Silistra, cerând ajutor și protecție ducelui Mihail. Împăratul Constantin Monomahul (1042—1054) dădu ordin să primească pe fugari. Hanul Tyrach infuriat, trece Dunărea înghețată cu 80.000 de Pecenegi, ruinând totul în drumul său. Luptele între Pecenegi și Bizantini sunt dârze, încetând abia în anul 1053. Tyrach recunoscă suveranitatea bizantină și depuse armele, îngăduindu-se a se așeza în Dobrogea.

1) ION IONESCU dela Brad: *ibid.* p. 123.

2) ION IONESCU dela Brad: *ibid.* p. 152.

3) F. KANITZ: *La Bulgarie Danubienne et le Balcan*, *ibid.* p. 479.

4) N. BĂNESCU: *Dobrogea Bizantină, Ducatul de Paristrion, „Dobrogea“*, vol. festiv, p. 298—302; v. de acelaș autor, *Changements politiques dans les Balkans*, p. 63—72 în *Bul. de la Sect. Hist. Tome X, Ac. Roumaine*; v. și *La Domination Byzantine sur les régions du Bas-Danube*, p. 17—22 în *Bul. de la Sect. Hist. Tome XIII*.

Astfel locuiau în Dobrogea 100.000 de Pecenegi. Kegen fu ridicat la rangul de patrician, căpătând mare întindere de pământ și fu scris printr prietenii și aliații Bizantinilor. Kegen ocupase teritoriul numit de Kedrenós „εκατόν βουνοῦς τὸν τόπον ονομάζουσι.“ (o sută de movile numesc acel loc) — câmpie întinsă între munți, Dunăre și Mare și... cu pășune, crânguri și păduri de tot soiul și cu apă¹⁾.

Noi credem că *teritoriul cu movile multe și pășuni corespunde județului Caliacra actual și mai ales Cavarnei și împrejurimilor sale, satul Ghiaur-Suiutciuc*, drum semănat cu multe movile mici și mari, iar nici într'un caz nu ni se pare plauzibilă situarea acelor „εκατόν βουνοί“ „dans la Dobrogea septentrionale“²⁾.

Prin urmare, după 1053 Caverna era locuită de Pecenegi, în afară de alte naționalități. Prin 1065 năvăliră Cumanii și neamurile înrudite cu ei Uzii sau Uguzii și în special Găgăuzii, neam turc din ramura Turco-Oguzilor, dar creștini³⁾. Pecenegii dispar definitiv din istorie după înfrângerea lor, în anul 1123, de către Împăratul Ioan II Comnenul (1118—1143). Până vor pieri, sunt neliniștiți de Cumani, neam înrudit cu Pecenegii.

Pe scurt, în sec. XI Caverna este călcată de Pecenegi, iar în sec. XII, de Cumani, a căror putere va înceta odată cu năvălirea Tătarilor.

Nu-i exclus ca în sec. XI, când se știe că un număr considerabil de Pecenegi se așezaseră în Dobrogea, să se fi fundat *mici stătuțe la Silistra, Vicina, probabil și la Caverna*, — stătuțe sub dominație bizantină conduse de Tatos, numit și Halis, de Sestlav și Sașa sau Sacea⁴⁾ Deoarece „populația (era) amestecată, pe jumătate barbară (μειοβάρβαροι)⁵⁾ nu se poate afirma, cum face d-l N. Iorga, că ne găsim în fața primelor cristalizări de Stat ale Românilor. E cert că, în aceste stătuțe, în afară de Pecenegi, Găgăuzi, Greci și ceva Bulgari, a fost o populație românească, însă nu se pot exclude celelalte naționalități și nici nu se poate conchide, că șefii fiind Români și populația stătuțelor lor era compusă numai din Români.

Asupra interpretării unui citat din „Alexiada“, opera scriitoarei

1) GEORGIOS KEDRENOS, Pecenegii în „Analele Dobrogei“, 1924—1925, p. 146—150; v. și N. Bănescu, Dobrogea Bizantină... p. 300 și G. I. Brătianu, Vicina, op. cit. p. 21—22.

2) G. I. BRĂTIANU: Vicina, p. 22.

3) ATHANASE MANOF, Qui sont les Gagaouzes? en Le Messager d'Athènes, No. 3700, 24 Février 1934. Găgăuz nu-i „un nom national, mais il signifie tout simplement chrétien“.

4) N. IORGA, Cele dintâiu cristalizări de Stat ale Românilor, în „Revista Istorică“ Anul V, Nr. 6—7, p. 103—113; v. și N. Iorga, Droits nationaux, p. 32—33. Aceiași părere are N. Bănescu, Cele mai vechi știri bizantine asupra Românilor la Dunărea de jos, în Anuarul Ist. Cluj, I (1921—1922) p. 138—160.

5) M. ATTALIAE, Historia ed. Bonn, 1853 (p. 204): „παρὰ τὸν Ἰστρον κατωικῶν μειοβάρβαροι παρῖκνεται γὰρ τῇ ὀχθῇ τούτου πολλαὶ καὶ μεγάλαι πόλεις, ἐκ πάσης γλώσσης συνηγμένον ἔκρουσαν πλήθος καὶ...“.

bizantine *Ana Comnena* și concluziilor d-lui N. Iorga s'a pronunțat cu multă obiectivitate d-l C. C. Giurescu¹⁾ și nu mai e cazul să insistăm. Aceeași opinie împărtășește și d-l G. I. Brătianu, care *ad-mite existența mai multor naționalități în Dobrogea*²⁾, *implicit Cavarna, recunoscând în mod absolut logic: „Il est bien difficile d'affirmer l'existence d'une nationalité précise à l'exclusion de toutes les autres”*³⁾.

În 1185, *Valahii din Balcani*, sub conducerea *celnicilor vlahi*, frații *Petru și Asan*⁴⁾, se răscoală împotriva împăratului bizantin, *Isac II Anghelos* (1185 — 1195), creind un imperiu româno-bulgar cu capitala la *Târnova*. Statul *Asăneștilor*, „având la început un caracter mixt româno-bulgar, s'a transformat în scurtă vreme în stat exclusiv bulgar”⁵⁾, aceasta după stingerea *Asăneștilor*. În acest răstimp (1186—1241) *Dobrogea și Cavarna* erau sub *dominația nominală a țarilor dela Târnova*⁶⁾ și probabil sub conducerea vreunui șef local, (a cărui naționalitate n'o putem preciza până la 1241, iar după această dată sub *dominația efectivă a Tătarilor*, plătind tribut⁷⁾ *hanului Hoardei de Aur din Kiptciak*⁸⁾ și după anul 1261, când *Mihail Paleologul* recucerește *Bizanțul*.

În anul 1224, *Cumanii aliați cu Rușii* sunt învinși în lupta dela

---

1) C. C. GIURESCU *Istoria Românilor, I*, p. 311—313 „Așa încât n'avem până astăzi nicio dovadă, că într'adevăr micile organizații politice dela Dunărea de jos au aparținut strămoșilor noștri... nu putem prezenta drept certitudine o simplă ipoteză... și aceea bazată pe o impresie”, (p. 313).

2) G. I. BRĂTIANU, *Vicina*, p. 24—26: „La Dobrogea, qui est encore aujourd'hui une étonnante mosaïque de nations différentes, a conservé ce caractère cosmopolite à travers tout le Moyen Age. Fonctionnaires et marchands grecs, aventuriers russes et pechénegues, paysans vlaques devaient se côtoyer journellement dans les ruelles primitives de Dristra ou de Vitzina; d'autres éléments s'y ajouteront plus tard”. *Întă populațiile ce conviețuiau în Dobrogea și implicit Cavarna*.

3) *Ibid.* p. 26.

4) C. C. GIURESCU: *Despre Vlahia Asăneștilor*, în „*Lucrările Institut. de Geografie*” al Univ. din Cluj, Vol. IV, 1928—1929 și urm., v. și *Istoria Rom.* p. 288.

5) C. C. GIURESCU: *Istoria Românilor* p. 288; v. și p. 296—307.

6) C. C. GIURESCU: *Din istoria nouă a Dobrogei în „Dobrogea”, 4 Conferințe ale Universității Libere, Cartea Rom. Buc. 1928.* p. 57.

7) *Relations des voyages de Guillaume de Rubruk*, Bernard le Sage et Sax Wulf publiées en entier pour la première fois d'après les manuscrits de Cambridge, de Leyde et de Londres par Francisque Michel et Thomas Wright, Publications de la société de géographie, Paris, MDCCCXXXIX, *Itinerarium Wilhelmi de Rubruk* (p. 20): „Ab orificio Tanais versus occidentem usque ad Danubium, totum est eorum, etiam ultra Danubium, versus Constantinopolin, Blakia, que est terra Assani, et minor Bulgaria usque in Sclavoniam, omnes solvunt eis tributum: et etiam ultra tributum conductum sumpserunt annis nuper transactis de qualibet domo securim unam et totum ferrum quod invenerunt in massa”.

8) G. I. BRĂTIANU: *Vicina*, p. 35.

Kalka de Tătari. După înfrângere, „une grande partie des Coumans avança vers l'empire byzantin. D'autres parmi ces derniers s'unirent avec Ouzo-Turcs chrétiens, c'est à dire les Gagaouzes, d'autres avec les Petchénègues musulmans et d'autres enfin poussèrent jusqu'en Thrace et en Macédoine...¹⁾

Des Ouzes-Turcs qui s'étaient établis sur la frontière russe, la plupart se mirent à émigrer en petits groupes ou en familles izolées et, traversant le Danube, ils commencèrent à s'installer dans la Dobrogea, dispersés parmi les races turques des Petchénègues, des Coumans et des protobulgares (?!!)²⁾. Les chrétiens (les Ouzes-Turcs ou les Gagaouzes) parmi eux pénétrèrent plus avant et s'établirent sur la côte de la Mer Noire (en Silistrie, Mangalia, Cavarna, Bal-djik, Varna) ainsi qu'en Asie-Mineure et même en Hongrie, où ils subsistent encore, parlant le turc et professant l'ortodoxie chrétienne, sous le nom d'Ouzes, Ougouzes et généralement Gagaouzes³⁾.

Deci Uzii creștinași sau Găgăuzii s'au stabilit în cursul sec. XI—XIII, în grupe mici sau familii, pe tot litoralul Mării Negre și la Cavarna. Altă imigrațiune de Găgăuzi s'a făcut după anul 1261, în împrejurările următoare: Sultanul detronat din Konieh (Iconium) Izeddin Kaikavuz a cerut azil „auprès de son ami, l'empereur de Nicée, Michel VIII (1259), auquel il demanda des terres pour s'y établir avec les siens. Ayant reçu une réponse favorable, il s'embarqua avec sa mère, chrétienne déjà et ses partisans⁴⁾

După ce Mihail VIII Paleologul (1261—1282) recuceră Constantinopolul dela Lafini cu ajutorul Genovezilor⁵⁾, îngădui lui Izeddin să creeze un principat independent în Dobrogea sudică, — având de capitală orașul Cavarna. Noul Stat trebuia să fie un zăgaz contra năvălirilor barbare. Izeddin veni cu 10.000 familii de Oguzi (Găgăuzi) și se stabiliră în Dobrogea sudică. El organizează feuda, apoi lăsând guvernator pe unchiul său, Sari-Saltuk, în 1263 se reîntoarce la Constantinopol⁶⁾. „Le christianisme fut déclaré la religion officielle du nouvel État. A Cavarna, sa capitale, le Patriarcat oecuménique nomma un exarque. Les Gagaouzes étaient chrétiens, furent considérés comme l'élément principal et servirent de noyau aux autres Turcs Seldjouques qui suivirent Izeddine. De sorte que Cavarna disposait

¹⁾ ATHANASE MANOFF: Qui sont les Gagaouzes, en Le Mésager d'Athènes, Nr. 3701, Le 25 Février 1934.

²⁾ Paranteza și semnele dintre paranteze ne aparțin; ne place cum toți istoricii bulgari cred în existența unei populații vechi bulgare în Dobrogea, nemărturisită nici prin numismatică, nici prin toponimie, prin nimic.

³⁾ ATHANASE MANOFF, ibid.

⁴⁾ Ibid.

⁵⁾ W. HEYD: Histoire du commerce du Levant au moyen-âge, Leipzig, II, 1885, p. 156—157.

⁶⁾ ATHANASE MANOFF: ibid.; v. și G. I. Brățianu, Vicina, p. 35.

*sur mer et sur terre de forces qui souvent rendirent des services signalés au Basileus de Byzance*¹⁾.

Prin urmare Cavarna, în a II-a jum. a sec. XIII devine capitala principatului Găgăuzilor, dispunând sub Sari-Saltuk de forțe apreciabile pe mare și uscat, dacă putea da ajutor însemnat Impăratului din Bizanț.

Nu-i exclus ca, după tratatul dela Nymphaeum (13 Martie 1261), când Genovezii și Pizanii capătă supremația în Marea Neagră, să fi trecut prin Cavarna negustori genovezi sau pizani, făcând schimb de mărfuri și lăsând monedele lor, pe care apele sau plugul le scot și azi la lumină. Iar după victoria Genovezilor la Meloria, în 1284, contra Pizanilor, singuri Genovezii își desfac mărfurile pe litoral²⁾. Istoricii bulgari: Dr. Ischirkoff³⁾, W. N. Zlatarski⁴⁾ și Dr. Risoff⁵⁾ — spre a-și susține drepturile lor, au căutat să dovedească prin studii à these, la care nu lipsesc hărți speciale, favorabile argumentării lor, că Bulgarii au exercitat o stăpânire multifeculară asupra Dobrogei și Sudului Basarabiei, — afirmațiuni neserioase și gratuite.

În ultimul timp, d-l G. I. Brătianu a stabilit, — bazat pe serioase cercetări de izvoare medievale și hărți, că în adevăr a existat o dominație bulgară vreme de 22 ani, nu de mai multe veacuri, — dominație „dincolo de Dunăre“ („ἐκτὸς Ἰστρου“), prin care trebuie înțeles nu asupra Olteniei și Munteniei, ci asupra Dobrogei și Basarabiei meridionale, pe când era far Teodor Svetoslav (1300—1322), vasalul Tătarilor⁶⁾.

1) ibid.

2) W. HEYD: op. cit., p. 156.

3) Prof. DR. A. ICHIRKOFF: *La Bulgarie et la Dobrodja*, p. 32, v. (p. 5); „La Dobroudja n'a jamais cessé de faire partie du royaume bulgare tant qu'il y a eu un État bulgare indépendant dans la Bulgarie Danubienne“; v. și Dr. A. Ichirkoff, *Les Bulgares en Dobroudja*, Berne, 1919, p. 189.

4) DR. W. N. ZLATARSKI: *Le sort historique et politique de la Dobroudja* în *La Dobroudja — Géographie, Histoire, Ethnographie, Importance économique et politique*. Sofia, Imprimerie de la com. p. 348, v. (p. 48); Din sec. IX „les bouches du Danube et que la Bessarabie, partie orientale de l'État bulgare, fut occupée par les Magyars, la Dobroudja devient, de pays intérieur qu'elle était, une région limítrophe..., ce qui ne l'empêcha pas de rester la sentinelle fidèle de la Bulgarie, pendant tout le moyen-âge“. Spre confirmarea celor spuse trimitem cetitorul a cerceta hărțile d. Dr. W. N. Slatarski în „Geschichte der Bulgaren“ I, Teil. Leipzig 1918, p. 182; vezi la sfârșitul volumului: *Harta I—IV inclusiv, unde arată că Bulgarii au stăpânit Dobrogea toată și sudul Basarabiei, între anii 679—888; iar dela Harta V—X (inclusiv) stăpâneau numai Dobrogea întreagă dela 893—1355.*

5) DR. RIZOFF: *Les Bulgares dans leurs frontières historiques, ethnographiques et politiques*, Atlas contenant 40 cartes, Berlin, Wilhelm Greve, 1917, p. 74; v. p. XI „la Dobroudja est le berceau du peuple bulgare et fit partie de la Bulgarie pendant 12 siècles consécutifs“; v. și p. XIII și hărțile Atlasului.

6) G. I. BRĂTIANU: *Les Bulgares à Cetatea Albă au début du XIVe siècle*, în „Recherches sur Vicina et Cetatea Albă“, p. 104 și urm.

Dăm pe scurt împrejurările. Murind Nogai, hanul Tătarilor, în 1299, care fusese „pendant toute la deuxième moitié du XIII siècle le vrai maître de la Russie méridionale et de la Bulgarie“¹⁾, — Han al Hoardei de aur deveni Toktai. Tchaka, fiul lui Nogai, se duse împreună cu cumnatul său, Svetoslav, fiul lui George Terteride I, țar al Bulgariei — să ocupe tronul bulgar, vacant prin moartea lui Smileț, fără urmași. Tchaka sau Djeku deveni țar al Bulgariei la începutul anului 1300. Svetoslav, spre a intra în grațiile lui Toktai, „préféra lui sacrifier son beau-frère, il le fit tuer par des bourreaux juifs, quelques mois après son avènement et fut proclamé empereur à sa place. *Ce fut le dernier règne prospère du Moyen Âge bulgare* : les monnaies d'argent de ce souverain nous en ont conservé le souvenir“²⁾.

Țarul Svetoslav cuceri dela împăratul bizantin, *Andronic II*, (1282—1328) porturile dela Marea Neagră : Agatopolis, Mesembria și Anchialos. Prin pacea încheiată la 1307 între beligeranți, răz-mase stăpân pe ele, în schimb „eut l'habilité d'envoyer de grandes quantités de blé à Constantinople pour sauver la capitale de la famine“³⁾.

Probabil Cavarna, aflată sub dominația Țarului bulgar Svetoslav, să fi furnizat o parte din grânele, care au salvat de foamete Bizanțul. Se știe că cerealele constituiesc una din bogățiile Dobrogei. În continuare d-l G. I. Brătianu spune : „Il semble qu'à tous les points de vue la puissance bulgare ait connu, pendant le règne de vingt ans de ce souverain aussi énergique que dénué de scrupules, une dernière période de gloire“⁴⁾.

Mai mult, pentru gestul său „après la brève incursion des fils de Nogai (Teki et Djeku ou Tchaka), et la dispersion de leur troupes, Svêtoslav s'est entendu avec Toktai, le khan légitime de la Horde d'Or et a obtenu de lui, comme une sorte de fief, le littoral de la mer Noire des deux côtés du delta du Danube. *La Dobrogea et la Bessarabie méridionale ont donc appartenu, de 1300 à 1322 environ, au tzar d'origine coumane, qui régnait en Bulgarie*“⁵⁾.

Astfel Bulgaria și-a întins stăpânirea la Nordul Dunărei sau dincolo de Dunăre“, (ἐκτός Ἰστροῦ), — *dominație care a fost de scurtă durată și nu multiseculară*, precum corectează tot d-l G. I. Brătianu : „Après sa mort (Svêtoslav) les territoires situés au Nord du fleuve et la région du delta ont fait retour à l'empire du Kiptchiak... et a partir de cette date (1322), la mort de Svêtoslav), la Bulgarie se trouve ramenée „en deçà du Danube“ — ἐκτός Ἰστροῦ⁶⁾. Autorul

1) *ibid.* p. 109.

2) *ibid.* p. 110—111.

3) G. I. BRĂȚIANU : *ibid.* p. 111.

4) *ibid.*

5) G. I. BRĂȚIANU : *Recherches...* Vicina, p. 73.

6) *ibid.*

sus-citat își sprijină afirmațiile pe un citat al călătorului arab *Ibn Batutah* care, străbătând Dobrogea, vede în drumul său „des forteresses tataras et des postes byzantins“¹⁾ și pe un pasaj din „*Historia*“ scriitorului bizantin *Nicephor Gregoras*, despre care spune, că „est d'ordinaire exacte et précise“²⁾.

Tot referitor la ocupația bulgară din Nordul Dunărei, adică dintre Dunăre, Prut, Nistru și Mare, d-l Brătianu se pronunță: „cette domination bulgare entre le Danube et le Dniestr (1300—1322) ne pourrait être qu'un épisode passager“³⁾, deoarece, după înfrângerea Bulgarilor de Sârbi la Velbujd, în anul 1330, „la Bulgarie a une rôle de plus en plus effacé. La Serbie s'affirmait désormais comme la puissance principale des Balkans. Aussi n'est-il plus mention de possession bulgare au Nord du Danube. Si la Bulgarie s'étend encore jusqu'au Dniestr sur la carte de Dulcert en 1339 et sur celle de Mecia de Viladestes en 1413, on ne saurait y voir autre chose qu'un souvenir confus d'un état de choses antérieur“⁴⁾.

În cursul secolului XIV, cu toate luptele ce se vor da între Genova și Veneția, apoi între Genovezi și Bulgari, totuși numai Venețienii și Genovezii au făcut comerț cu grâu în porturile Mării Negre, — probabil și în portul Cavarna.

Se pune întrebarea: Cine a stăpânit Cavarna în secolul XIV? Istoricii bulgari, vrând să-și confirme drepturile lor „vechi“ asupra Dobrogei și pentru sec. XIV, au atribuit lui Balica și Dobrotici naționalitatea bulgară. Astfel d-l *Zlatarski* consideră pe *Balik* „d'origine koumane“⁵⁾; d-l *Ischirkoff* zice: „l'archonte *Balik* qui paraît être d'origine koumane... Le nom de *Balik* est turc“⁶⁾; iar despre fratele său, *Dobrotici*: „Il se peut qu'il fut kouman bulgarisé“⁷⁾, pe când *Irecek*: „și a trecut pe la despotul bulgar, *Dobrotici*“⁸⁾; și d-l *Mutaftchiev*: „Le nom du despote de la Dobroudza était proprement, sans le suffixe diminutif, *Dobrota*. Il appartient à un type largement répandu non seulement parmi les Slaves du Sud, mais aussi parmi ceux de l'Est et de Ouest. On en trouve des exemples, notamment chez les Bulgares“⁹⁾, adică *Dobrotici e Bulgarul Dobrotă*. Iar în

1) G. I. BRĂTIANU: Recherches sur Vicina... v. II, Les Bulgares à Cetatea Albă, p. 114.

2) *ibid.* p. 114.

3) *ibid.* p. 113.

4) G. I. BRĂTIANU: *ibid.* p. 113.

5) ZLATARSKI: Le sort historique et... în „La Dobroudja“ p. 57.

6) DR. A. ISCHIRKOFF: Les Bulgares en Dobroudja, *ibid.* p. 46.

7) *ibid.* p. 52.

8) ДрЪ. КОНСТ. ИРЕЧЕКЪ, ИСУОРНЯ НА БЪЛГАРИТЪ, преводъ редакторъ проф. В. И. ЗЛАТАРСКИ, София, 1929, p. 462, v. (p. 255): „И се отправилъ при бълггарския деспотъ добротичъ“.

9) P. MUTAFTCHIEV: Dobrotic-Dobrotica et la Dobroudza, în „Revue des Études Slaves“, 7, 1927, Tome septième, p. 33.

altă lucrare : „*Dobrotiĉ* ou Dobrotica, désépote de la Dobrogea (XIVe siècle) porte un nom purement slave, dérivé de Dobrota et son frère Balika a un nom turanien“¹⁾).

Despre logica istoricilor bulgari sui=generis și analiza acestor afirmații ne=am ocupat în alt studiu, în timp ce istoricul Iorga a dovedit că Balic și Dobrotici au nume românești ce se găsesc la Români și, deci, sunt Români²⁾.

D=1 C. C. Giurescu se pronunță cu rezervă asupra naționalității lor ; cităm : „Știm că Balc a fost unul din vechii voveozi ai Moldovei. Așa dar Balica, pe care izvoarele ni=1 arată drept Cuman, poate să fi fost la urma urmelor și din neamul nostru. Da:, în cazul acesta, dacă Balica era Român, este greu de admis ca frate său Dobrotici să fi fost bulgar. De aceea spun : nu știm exact de ce naționalitate va fi fost acest Dobrotici. Să admitem însă că a fost bulgar“³⁾.

Deci istoricii bulgari fac pe Balic și Dobrotici, Cumani sau Cumani bulgarizați, iar istoricii români — Români ; însă contrariu acestor păreri, un istoric bulgar susține și documentează că Balic și Dobrotici sunt Turci creștinați și, în consecință, drepturile Bulgarilor asupra Dobrogei în sec. XIV sunt, ca și pentru celelalte secole, gratuite, Bulgarii venind în Dobrogea abia la finele sec. XVIII și în cursul sec. XIX, așa cum am văzut că spune Miletici.

Cum altul e subiectul nostru, rămâne ca în alt studiu să cercetăm, dacă e întemeiată opinia d=1ui Athanase Manoff ; deocamdată o admitem cu rezerve.

D=1 Manoff arată, că principatul Găgăuzilor a continuat să existe dela 1263—1383, când și=a pierdut independența. Deasemenea arată că principatul nu numai a existat, ci a avut și o continuitate în ce privește succesiunea la tron. Să expunem evenimentele : „Après la mort de Sari Saltuk, nous voyons à la tête du pays des Carbones (Dobrogea) un certain Balik d'origine turque“⁴⁾.

---

1) P. P. PANAITESCU : Les relations bulgaro=roumaines au moyen âge, à propos d'un livre récent de Mr. P. Mutafciiev : Bălgari i Rumâni văt isioriata na Duvanvskitè zemî“, în „Revista Aromânească ; Vol. I, Nr. 1, 1929, p. 14—15.

2) N. IORGA : Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani p. 117—153, în Mem. Sect. Ist. An. Ac. Rom. Seria II, T. XXXV (1912—13) v. p. 148. Apoi v. de același autor : Cinci conferințe despre Veneția, Ed. II=a, Vălenii de Munte, „Datina Românească“, 1926, p. 221. v. p. 125 ; Droits nationaux et... p. 36 ; v. Études roumaines, I, Paris, „Gamber“, 1923, p. 91, v. p. 51 ; Veneția în Marea Neagră, I, An. Ac. Rom. Tom. XXXV, Mem. Sect. Ist. p. 1043 și Dobrotiĉ (Dobrotic, Dobrotici), quelques observations, en Revue Historique de Sud=Est=européen, V=e année N=os 4—6, Avril—Juin, 1928, p. 133 și urm.

3) C. C. GIURESCU : Din istoria nouă a Dobrogei, în „Dobrogea“, 4 Conf. ale Univ. Lib. p. 58.

4) ATHANASE MANOFF : ibid. v. și G. I. Brățianu... Vicina, p. 79 și 81.

Se știe precis că, pe timpul lui Balika, *tot Cavarna era reședința* principatului său. Totodată se poate deduce, că țara sa se afla într'o stare prosperă și avea o organizație militară însemnată pentru acele vremuri, dacă Bazilisa Ana i-a cerut ajutor și Balik i-a trimis pe frații săi, Teodor și Dobrotici.

Astfel Ioan Cantacuzen în „Historia“ sa scrie, că în anul 1346 Bazilisa Ana, mama lui Ion V Paleologul, contra căreia se ridicase

Str. Carol — Cavarna

vechiul său tutore, Ioan VI Cantacuzino (de partea cui trecuse toate cetățile) și nerămânându-i în putere decât Constantinopol, „trimise o delegație la un oarecare Balik, prinț al Carbonei (Cavarnei), dela care Ana ceruse ajutor. Balik primi bine pe cei trimiși și *expedie pe frații săi, Teodor și Dobrotici cu o mie de soldați aleși, ca aliați ai împăratului*“¹⁾.

Teodor și Dobrotici cucerind mai multe cetăți, împărăteasa Ana „dădu lui Dobrotici în căsătorie pe fiica ministrului său atot-puternic, Apokaukos și *l-a făcut generalisim al armatei bizantine și în același timp al acelor cari l-au întovărășit*“²⁾.

Teodor se va întoarce la Cavarna cu ostașii, iar Dobrotici va rămâne câțva timp la Bizanț³⁾.

„Ă Balik mort succeda au trône des Ouguzes Tombrotiska (1354)⁴⁾. Deci între 1346—1354 trăește Balica. În acest timp Cavarna se bucură de o situație înfloritoare, de liniște, comerțul trebuie

1) IOANNIS CANTACUZENI : Ex imperatoris historiarum, Ed. Bonn, în „Corpus scriptorum historiae byzantine“ v. II, p. 584.

2) Ibid. p. 585.

3) Ibid. p. 585.

4) ATHANASE MANOFF : ibid.

să fi fost activ, deși au fost lupte în imperiul tatar și între cetățile temporale aliate Genova și Veneția¹⁾. Referitor la buna stare a principatului sub Dobrotici, dl. Manoff spune: „...Tombroutska, qui grâce à ces biens de parenté avec les Byzantins, prit le titre de despot. Sous son gouvernement le despotat des Oguzs devient puissant. Tombroutska, qui hérita de la flotte des Seldjouques, l'augmenta et l'organisa bien. Sous lui, le pays de Carbone (ancienne péninsule Scythie) s'appelle Dobroudja du nom de son prince“²⁾.

Despotul Dobrotici domnește între 1354—1386, are ca reședință Kallakra și-i stăpân pe „întreaga coastă maritimă a Dobrogeii de la gurile Dunării până la Massambria, la Sud de Varna“³⁾, adică întreaga Dobroge până la Sudul Vărnii (deși întinderea „coastă“ a țării sale nu se poate preciza decât aproximativ⁴⁾).

Prin umare sub Dobrotici Cavarna devine un oraș puțin însemnat. Poate că numai corăbii venețiene și genoveze încercau grațiu din Cavarna și celelalte porturi ale lui Dobrotici⁵⁾.

Nu-i loc să tratăm aici conflictul dintre Genova și Veneția și nici să arătăm cât de important jucat de Despotul Dobrotici în politica vremii.

„Il (Dobrotici) eut pour successeur (1386) son fils Ivangoss ou Ivanchoss (Ivance), qui fut le dernier despotte des Oguzs. Car attaqué par Bayazit II, (1388), il devint le vassal de son vainqueur“⁶⁾.

Deci după 1386, fiul lui Dobrotici, Ivance, „dominus“ stăpânește Cavarna, Kallakra și Varna, iar „Dobrogea Nordică“ sau „Silistra“ și stăpânește Mirecea cel Bătrân, încă din primul an al domniei sale. Așa se explică titlul lui Mirecea din hrisovul dat în anul 1387 către mănăstirea Cozia, cât și ordinul dat căpetenilor Silistrei, prin care le poruncește să respecte și să păzească dreptul de pescuit în bălțile de prin împrejur, drept care fusese dăruit numai mănăstirii Cozia, — toate acestea, confirmă stăpânirea efectivă a lui Mirecea asupra Dobrogeii și Silistrei⁷⁾.

În stadiul de față nu putem preciza dacă Mirecea cel Bătrân, după moartea lui Ivance Dobrotici, a stăpânit și literalul Mării până la Varna, adică partea stăpânită de Ivance.

1) Hrvos: ibid. II, p. 1857 și urm.; v. și G. I. Brătianu, Viciina, p. 725 și urm.

2) ATHANASE MANOFF: ibid.

3) G. C. GURESCU: *Din istoria nouă a Dobrogeii*, ibid. p. 583; v. de același autor, *Istoria Românilor*, p. 423; G. Moisil, *Dobrotici și Mirecea cel Bătrân*, în „Dobrogea“, Vol. I, fasc. V, p. 395; D. Onciul, *Mirecea cel Bătrân și Alexandru cel Bun*, *Curs. univ.*, 1926, p. 40.

4) G. I. BRĂTIANU: Viciina, p. 82.

5) N. JORGA: *Le politique vénéto-génois dans les eaux de la Mer Noire*, J. Dobrotici, p. 394—396.

6) ATHANASE MANOFF: ibid.

7) D. ONCIU: *Mirecea cel Bătrân*, ibid., p. 28—29, și G. C. GURESCU, *Istoria Românilor*, p. 422.

În orice caz e cert, că Mircea a stăpânit Dobrogea Veche și că dela Români, Turcii o cuceresc în anul 1417, nu dela Bulgari, și tot Români o iau înapoi dela Turci, în 1878¹⁾.

În secolul XIV Cavarna este o cetadelă a Găgăuzilor și a creștinismului; Oguzii (Găgăuzii) fiind creștini, aveau „școli grecești și biserici grecești, dar vorbeau limba turcă, pe care o scriau cu caractere grecești”²⁾.

Găgăuzii — credem noi — și-au păstrat majoritatea în Cavarna și sub stăpânirea otomană. Abia după anul 1878, Bulgarii au schimbat raporturile etnice ale orașului.

Se știe că orașul Cavarna în sec. XIV depindea de episcopatul Varnei. Într'un act al patriarhului dela Constantinopol din anul 1325, se numește *protopop Metodios* în scaunul mitropolitan al Varnei și Carvonei (Cavarnei)³⁾. Mai târziu, prin anul 1370, Carvona (Cavarna), Kaliacra, Kranea, Gerania și Durostorum sunt citate ca făcând parte din mitropolia Varnei⁴⁾.

Să vedem ce soartă a avut Cavarna sub Turci?

Primul moment însemnat e lupta dela Varna, din anul 1444, când Vladislav, regele Ungariei și Poloniei cu oștile sale, conduse de Iancu de Inidoara și ajutați de oștile muntene ale lui Vlad Dracul s'au luptat cu armata sultanului Murad II.

Creștinii înaintau încet ca să asedieze cetățile. După ocuparea Rahovei „sau poate a Razgradului, de aici, la 24 Octombrie, regele (Vladislav) a trimis *proclamație* către comandanții turci din Șumla, Matrovăț, Petreț, Varna, Cavarna și Galata ca să se predea. Armata expediționară pretutindenea ardea și pustia”⁵⁾. Creștinii nu s'au mulțumit numai cu proclamația, dar au și cucerit multe cetăți prin lupte, Turcii fiind gonși. În afară de Varna, Șumla, Petreț și Caliacra, a căzut și Cavarna, însă fără luptă; garnizoanele turcești fugiseră pe mare, iar Cavarnenii s'au predat și s'a ocupat orașul de oștile tari ale creștinilor⁶⁾.

În anul 1612, Cazacii pradă litoralul Mării Negre până la Mesembria, deci și Cavarna.

Năvala căzăcească aduse expediția turco-tatară din anul 1620 a Pașei Skender; atunci s'au așezat în Bugeac o parte din Tătarii dobrogeni.

Cantemir Mirza cu Tătarii din Bugeac apără în anul 1630 Do-

1) C. C. GIURESCU: Din istoria nouă... p. 58—59.

2) ATHANASE MANOFF: ibid.

3) N. IORGA: Veneția în Marea Neagră, I, Dobrotici, p. 1043.

4) MIKLOSICH et MÜLLER: Acta Patriarchatus, I, MCLXXII, p. 528, v. și N. Iorga, Veneția în... I, p. 1043.

5) I. MINEA: Vlad Dracul și Vremea sa, p. 182.

6) PHILIPPI CALLIMACHI: De rebus a Vladislav Polonorum atque Hungarorum rege gestis. Ed. Schwandner, 1746, Tom. I, p. 512: „Decimisque castris Cavarnam assecutus, in delitionem accepit.

brogea Nouă de Cazaci, cari devastaseră litoralul Mării dela Varna și până la gurile Dunărei. În timpul războiului ruso-turc, din 1768—1774, Cavarna a fost centru de aprovizionare turc; iar generalii ruși, Dolgoruki și Ungern s'au retras pe țărmul Mării, pe la Balcic, Cavarna etc.

Cu ocazia războiului ruso-turc din 1828, Cavarna a fost distrusă complet de Ruși; dar imediat ce s'au demolit lucrurile, locuitorii și-au refăcut gospodăriile, casele, etc.¹⁾

În cursul războiului Crimeii, cele 30 de brutării ale Cavarne fabricau galeți (pesmeți) pentru aprovizionarea armatei.

Războiul din 1877 face să se petreacă un eveniment istoric pentru Cavarneni. La 17 Iulie 1877 apar cete de Cazaci, care vor să pătrundă în Cavarna. Cavarnenii fac gardă și se împotrivesc 3 zile, până sosește din Balcic Curt Mehmed Ali.

Acesta chemă 4 bătrâni ca delegați și, în fața a 4 Cerchezi, ceru 60.000 groși, spre a fi cruțat orașul.

În timpul tratativelor Cerchezii omorâră doi din delegații Cavarnei; ceilalți doi scăpară prin fugă. Aceasta fu începutul măcelului. Cazacii jefuiesc și omoară pe cei ce se opun; își mântue viața femeile, bătrânii și copiii, fugind pe jos sau în căruțe, dela Cavarna tocmai la Capul Caliacra (la 15 km depărtare).

O fregată și armată din Bazargic sosind, pun capăt măcelului. 400 de Cerchezi au pierit, iar dintre băștinași numai 25. S'au distins în aceste ciocniri frații Petre și Amira Girachis, Bogdanoglu Dumitru, Mihalbei Andon și alții.

Totuși, culmea ironiei, comandantul Hasan Pașa găsește vinovați tot pe Cavarneni; de aceia pe 20 îi închide²⁾.

Din cauza politicei externe greșite și a dorinței de a realiza Bulgaria Mare prin răzbeul balcanic, se provoacă intervenția României. Aceasta mobilizează armata și ocupă Dobrogea sudică, implicit Cavarna. Armata română în marș rapid ajunge în apropierea Sofiei; țarul Ferdinand I, spre a-și cruța Capitala de ocupația oștirii române, adresează o telegramă Regelui Carol I, care înțelegând-i situația, dă ordin să se oprească înaintarea trupelor. Pacea dela București din 28 Iulie 1913 ne aduce Dobrogea Nouă.

Cu ocazia războiului de întregire, în Cavarna nu s'a dat nici o luptă. Atât însă că după evacuarea orașului de către autorități și funcționari spre Medgidia, Bulgarii au distrus școlile și casele Românilor, iar ce-au găsit în ele, mobilier, îmbrăcăminte, etc. au vândut la licitație³⁾.

¹⁾ MARIN RAREȘ: Xavier Hommaire de Hell, Un călător francez în Dobrogea în 1846, în „An. Dobr.” Anul XV (1934), p. 59—60.

²⁾ Informațiile s culeseră de subsemnatul dela d-l Ioan Ciomu, secretarul Gimnaziului Mixt de Stat din Cavarna și cunoscător al multor cuvinte, știute de bătrânii orașului. Faptele au fost verificate de noi, în timpul cercetărilor noastre îndelungate.

³⁾ Toate acestea se vor expune pe larg în teza mea de doctorat, intitulată „Dobrogea Sudică între anii 1913—1919”, care va apărea în cursul anului 1937.

CONCLUZII

Din tot ce s'a spus, rezultă că orașul Cavarna, fundat probabil în prima jumătate a sec. XI, a purtat în Evul Mediu diferite numiri și anume: Karnava, Gauarna, Gavarna, Cavașco, Carbona, Cavarno și Cavarna; că orașul Cavarna este tot una cu Carbona și nu cu Balicul, cum îl identifică istoricii bulgari. Locuitorii săi au fost: Români, cari cu timpul s'au împușinat, Pecenegi, numeroși Greci, Cumani, Găgăuzi, cari constituiau elementul etnic majoritar în Evul Mediu, apoi Turci și Tătari, dar mai ales Turci numeroși, indicași de toponimia Cavarnei și a Dobrogei Sudice; iar Bulgarii au venit, așa cum și Milefici o spune, abia la finele sec. XVIII și în cursul sec. XIX. Deci nu există Bulgari vechi, Bulgari autohtoni.

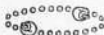
Însăși relațiile călătorilor străini vorbesc despre o populație turco-tatară și greacă la Cavarna și în împrejurimi și de o minoritate bulgară, care apare abia între anii 1860—1880, cum arată Kanitz. Iar trecutul Cavarnei este sbuciumat, făcând parte în 1040 din ducatul de Paris-trion, e invadată de Pecenegi, dintre cari 100.000 se stabilesc în Dobrogea Sudică, la cari se adaugă ulterior Cumanii și Găgăuzii. Între 1186—1241 Cavarna se află sub dominația nominală a țarilor dela Târnova și probabil sub conducerea unui șef local și, după 1241, sub dominația efectivă a Tătarilor, plătind tribut hanului Hordei de Aur din Kiptciak. După 1261 Cavarna devine capitala principatului independent al Găgăuzilor sub Izeddin, apoi din 1263 e condusă de unchiul său, Sari Saltuk, care, dispunând de forțe terestre și navale apreciabile, va da ajutor Impăratului din Bizanț. Între 1300—1322 Cavarna se afla în stăpânirea efemeră a țarului bulgar Svetoslav, după care arhonteles Balik, apoi Dobrotici o stăpânesc.

Să mai repetăm afirmațiile lui Athanasie Manoff, că principatul Găgăuzilor a continuat să existe neîntrerupt dela 1263—1383, că *șefii săi sunt Balik și Dobrotici, Turci și deci drepturi asupra Dobrogei au mai curând Turcii, decât Bulgarii, nu mai e cazul să insistăm aici.*

De asemenea nu insistăm nici asupra relațiilor comerciale, bisericești și politice ale Cavarnei, care se pot urmări în lucrare.

Octavian S. Mărculescu

Doctorand în Litere

RÂNDUNICI

Sorb adânc în ochi albastrul spumegoaselor abise
Două inimi plutitoare peste-ocean ca două vise
Și prăpastia se cască fioroasă dedesubt,
Svârcolindu-se sălbatec într'un clocot ne 'ntrerupt.

Nouri negri ca tăciunii în adâncuri se arată,
Zarea scapără de fulger și un tunet lung, deodată,
Sfâșie nemărginirea, rupe-al norilor zăgaz,
Ploaia vine ca o pânză și apoi ca un talaz,

Se revarsă tumultoasă, bate repede cu ciudă,
Peste trupul mic și firav. peste=aripa tot mai udă,
Și din când în când, în goană, ochii lor pe=ascuns se sorb,
Cu avânturi înmiite străbătând vârtejul orb.

Turnuri roșii de castele rândunicile visează,
Cuiburi agățate 'n vârfuri, umbra frunzei, blonda rază
Și fântâna, stropi de rouă picurați din rămurele,
Și culcușul, puf de sălcii, strejuit de=un roi de stele.

Și sfruntând și vânt și valuri și stăfulgere de foc,
Duc cântări de primăvară către țarmuri cu noroc.

Grigore Sălceanu

IARNĂ DOBROGEANĂ

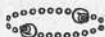
Pe mare suflă vihoros Rusnacul,
Dorm bălțile și Dunărea sub sloiuri;
Pe gheață care grele curg în roiuri,
La mori de vânt vin oamenii cu sacul.

Prin stepele svântate de noroaie,
In case focul arde roș ca macul;
Se coace rumenindu-se dovleacul
Și pânzele curg albe din răsboaie.

Tăceri mocnite 'n Valea-fără- iarnă.
Prin șure boii rumegă cocenii;
In vânt aripa morii se răstoarnă.

Și povestind din vremuri, Dobrogenii
Cu ochii visători pe lâna furcii,
Ca 'n nori de fum văd luptele cu Turcii.

Grigore Sălceanu

STUDIU ASUPRA POPULAȚIEI TURCEȘTI DIN DOBROGEA ȘI SUDUL BASARABIEI¹⁾

I.

ASPECTUL ETNOGRAFIC AL DOBROGEI ȘI SUDULUI BASARABIEI

După cum s'a arătat și în studiul asupra „*Iredentei bulgare*”, populația din Dobrogea și Sudul Basarabiei a avut o viață foarte sbuciumată în decursul vremurilor, suferind diferite influențe străine și fiind împiedecată în dezvoltarea ei normală de nesfârșitele războaie și de neconținutele înfii'trațiuni sau năvăliri ale altor neamuri, atât de la Est, cât și de la Sud.

Rezultatul acestui amestec de diferite neamuri și seminții este mozaicul de naționalități pe care îl găsim azi în Dobrogea și Sudul Basarabiei.

Din datele obținute dela „*Institutul demografic*”, reiese că în Dobrogea trăesc în prezent 20 (douăzeci) de naționalități diferite, iar în Sudul Basarabiei 15 (cincisprezece) naționalități.

Situația etnografică a Dobrogei este reprezentată prin Graficul Nr. 1, în care se vede că naționalitățile care predomină ca număr sunt: Românii, Bulgarii și Turcii.

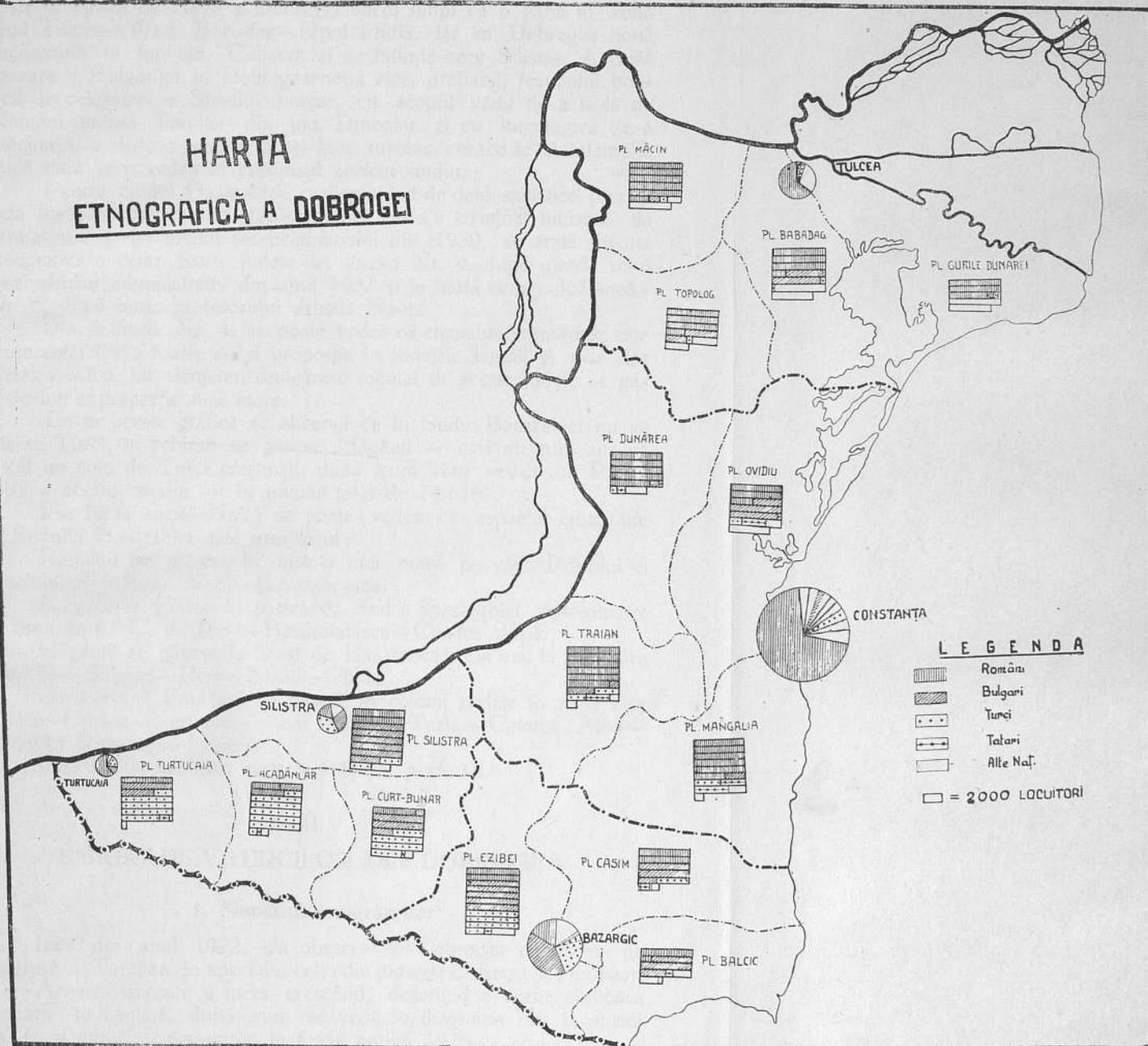
Numărul total al Turcilor din Dobrogea este de 150.826, la cari, dacă se adaugă și Tatarii, în număr de 22.091, se obține un total general de 172.917, deci, în orice caz, inferior numărului total al Bulgarilor.

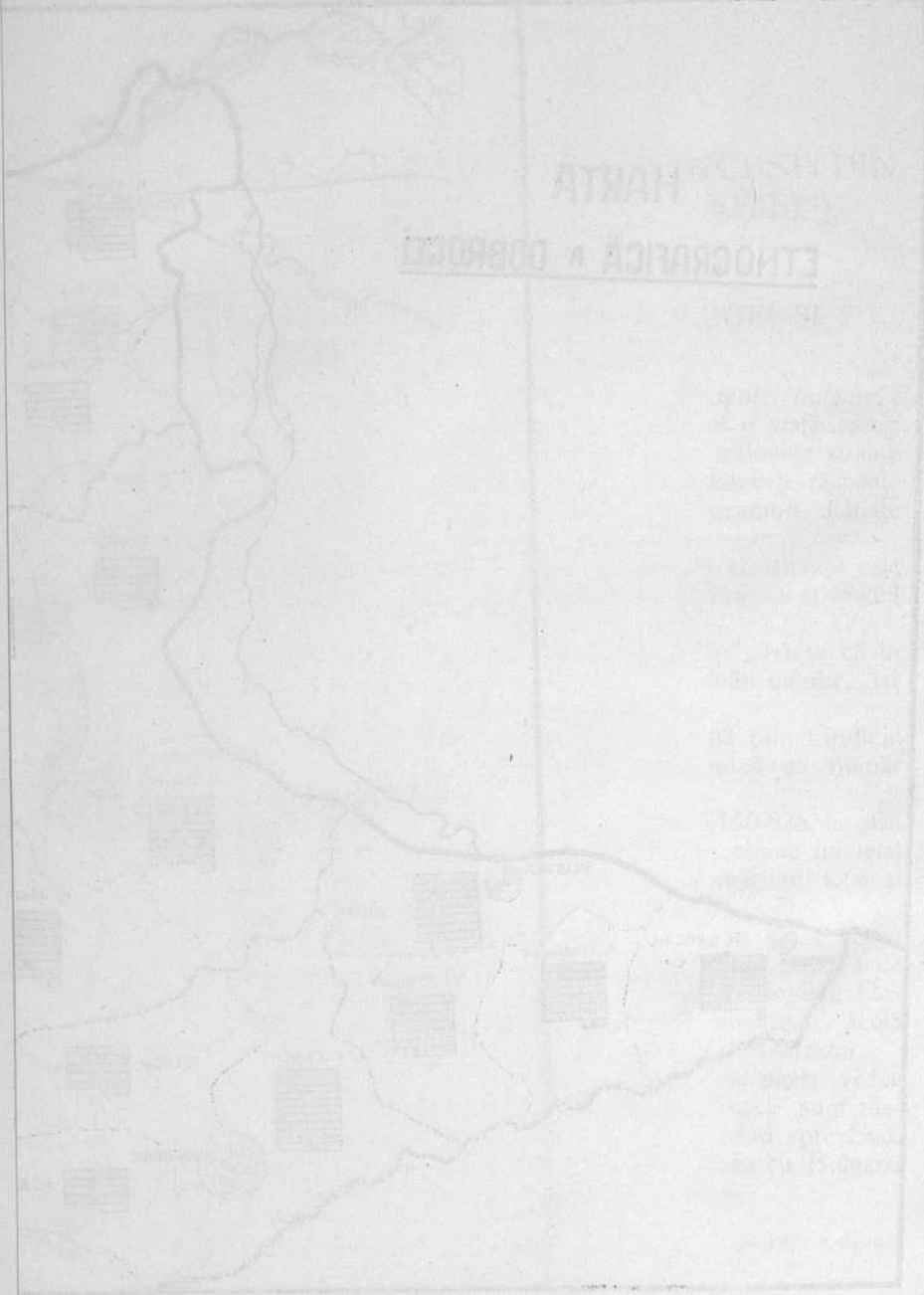
În graficele Nr. 2, 3, 4 și 5 din anexa Nr. 2 se poate vedea situația etnografică în cele patru județe ale Dobrogei. Se observă că în vechea Dobroge și în special în județul Constanța predomină Românii, în timp ce în Dobrogea nouă se găsesc în minoritate, acolo predominând Bulgarii în jud. Caliacra și Turcii în jud. Durostor.

În harta etnografică a Dobrogei, anexa Nr. 3, se poate vedea situația pe teritoriu. Se observă în această hartă că Turcii sunt răseleți în vechea Dobroge, iar densitatea lor merge crescând spre Sud, găsindu-se în masă compactă în regiunea din apropierea cu Bulgaria și, în special, în colțul de Sud-West al Dobrogei noi.

¹⁾ Redacția „Analelor” atrage atenția asupra celor tipărite pe pag. a doua a copertei.

HARTA ETNOGRAFICĂ A DOBROGEI

Tot în această hartă se observă că elementul bulgăresc se găsește în partea de Nord a Dobrogei vechi înfipt ca o pană în zona Sud Tulcea—West Babadag—capul Midia, iar în Dobrogea nouă predomină în tot jud. Caliacra și se întinde spre Silistra. Această așezare a Bulgarilor în Dobrogea-nouă este, probabil, rezultatul poliției de colonizare a Statului bulgar, cu scopul vădit de a izola de Români masa Turcilor din jud. Durostor și cu intențiunea de a măcina și a disloca ulterior acest bloc turcesc, ceea ce se și întâmplă, după cum vom vedea în cuprinsul acestui studiu.

Pentru Sudul Basarabiei, nedispunând de date statistice precise dela Institutul demografic, deoarece încă nu s'a terminat lucrarea de centralizare a rezultatului recensământului din 1930, se arată situația etnografică a celor patru județe în anexa Nr. 4, după datele unui recensământ administrativ din anul 1932 și în harta etnografică anexa Nr. 5, după harta profesorului Alexis Nour.

Din graficele Nr. 4, se poate vedea că elementul românesc este reprezentat într' o foarte slabă proporție în județele Ismail și mai ales Cetatea Albă, iar elementul bulgăresc tocmai în aceste județe se găsește într' o proporție mai mare.

Tot în aceste grafice se observă că în Sudul Basarabiei nu se găsesc Turci, în schimb se găsesc Găgăuși — cari nu sunt alceve decât un soi de Turci creștinați, după cum vom vedea în Partea III-a a acestui studiu — în număr total de 74.616.

Din harta anexă Nr. 5 se poate vedea că aspectul etnografic al Sudului Basarabiei este următorul:

Românii se găsesc în număr mai mare pe văile Prutului și în zona Nord—Basarabeasca.

Bulgarii se găsesc în partea de Sud a Basarabiei, aproximativ în zona dintre C. F. Reni—Basarabeasca—Cetatea Albă.

Găgăușii se găsesc la Vest de Basarabeasca și mai la Sud spre Toraclia—Bolgrad—Reni—Ismail—Chilia.

Germanii și Francezii se găsesc în colonii răzlețe în zona Petrovka—Leipzig—Tarutino—Tatar Bunar—Tuzla—Cetatea Albă—Ivanovka Rusească—Manzir.

Restul naționalităților sunt împrăștiate peste tot.

II.

EMIGRAREA TURCILOR DIN DOBROGEA

1. Numărul emigranților

Încă din anul 1922, s'a observat în Dobrogea o mișcare de emigrare a Turcilor, în special a celor din județele Caliacra și Durostor.

Această mișcare a mers crescând, descriind o curbă sinuoasă și foarte neregulată, după cum se vede în diagrama Nr. 1, anexa Nr. 6, și atingând maximum la finele anului 1926.

După datele obișnuite dela Poliția portului Constanța, numărul Turcilor emigrați între 1919—31. III. 1934, ar fi de 12.928.

Din diagrama Nr. 2, anexa Nr. 7, se vede că avem numai 1.835 de emigrați din jud. Constanța, restul de 11.093 fiind emigrați din Dobrogea nouă.

Dacă raportăm numărul de 6.675 emigrați turci din Caliacra și Durostor până la finele anului 1930 la totalul Turcilor din aceste două județe, după recensământul din acelaș an, găsim un procent de aproximativ 5,2⁰/o. Acest procent crește însă până la 31. III. 1934, de oarece aceste emigrări ating maximum în jud. Caliacra în anul 1932 și o cifră destul de însemnată în jud. Durostor în anul 1933.

În ipoteza că populația turcă din aceste județe n'a înregistrat nici o creștere datorită natalității, pentru a compensa pierderile suferite prin emigrări între 1930—1934, procentul scăderii populației se ridică la aproximativ 8,9⁰/o.

În această apreciere trebuie să ținem însă seamă și de faptul că foarte mulți Turci, pentru a ocoli piedicile ce se puneau de autorități în calea emigrației, au cerut și obținut pașapoarte pe termen scurt, camuflând astfel intenția emigrării, sau au părăsit țara trecând prin Bulgaria.

În orice caz, o statistică exactă a Turcilor, cari au părăsit țara între 1919—1934, ar da un procent cu mult mai mare; însă, în foarte multe cazuri, autoritățile administrative locale au încurajat în mod inconștient sau interesat aceste emigrări, deci este foarte greu de a se stabili, cu ajutorul lor, o asemenea statistică.

2. Cauzele emigrării

Emigrarea Turcilor din Dobrogea se datorește mai multor cauze. Vom cita pe cele principale :

a) *Acțiunea bulgărească pentru dislocarea blocului turcesc din Cadrilater.*

Încă înainte de anexarea Cadrilaterului la România, guvernul bulgar a căutat să determine, prin orice mijloace, o emigrare sau o retragere în interior a populației musulmane din această regiune, pentru a o popula cu elemente naționale.

Colonizarea Cadrilaterului cu Bulgari aduși din regiunea Filipoli s'a urmărit ani de-a rândul, după un plan metodic întocmit și energic executat.

Coloniștii bulgari, având concursul tacit sau pe față al autorităților, s'au datat la tot felul de violențe față de populația turcească, încălcându-i proprietățile, devastându-i gospodăriile, batjocurându-i credința, pentru a o determina să plece și să-i acapareze pământurile părăsire.

În jud. Caliacra s'a înregistrat o adevărată teroare asupra acestei populații, determinând-o să emigreze în massă. Rezultatul a fost

că, după 6 ani, Bulgarii au reușit să aibă o situație numerică preponderentă, pe care o mențin până azi.

Acest succes a fost ușurat și de faptul că *pământurile din acest județ aparțineau mării proprietăți, deci marea majoritate a populației nu era legată de pământul pe care se hrănea.*

În județul Durostor, unde terenurile aparțin micii proprietăți, fiind și mai fertile ca în județul vecin, procesul de dislocare a mers mai încet și se poate chiar afirma că politica de colonizare a Bulgarilor a eșuat în fața tenacității Turcilor, nereușind decât să încercuiască pe la Nord blocul turcesc din acest județ, după care urma să se producă, mai târziu, procesul de măcinare printr'o penetrație lentă, dar bine organizată și susținută.

După alipirea Cadrilaterului la România, Bulgarii nu au renunțat la planurile lor și au continuat lupta prin toate mijloacele, recurgând la tactica infiltrației elementului bulgar în masa compactă a Turcilor.

Întreagă această acțiune politică a fost incredințată de către guvernul bulgar societății iredentiste V. D. R. O., care — având și concursul populației locale — a reușit în scurt timp să capete întinse legături pe teritoriul nostru.

Programul V. D. R. O.-ului este :

1) *Dislocarea elementului turcesc* prin toate mijloacele la îndemână, între care și întreținerea unei permanente stări de surescizare, prin răspândirea șvonurilor că bande de comitajii vor ataca satelor turcești de pe frontiera româno-bulgară pentru a le jefui și distrage. Scopul urmărit prin această acțiune cu teroare este determinarea populației turcești la emigrare, pentru ca terenurile și întregul inventar agricol al acestei populații să treacă în proprietatea Bulgarilor.

2) *Zădărnicierea colonizărilor întreprinse de Statul român în Cadrilater.*

3) *Captarea intelectualilor români pentru sprijinirea acțiunii bulgărești în această provincie.*

Toate aceste puncte de program au fost în parte atinse. Populația turcească continuă să emigreze, vânzându-și averile pe prețuri derizorii, după cum se vede din tabelul-anexă Nr. 8. Băncile bulgărești din Cadrilater, sprijinite cu fonduri de guvernul bulgar, pun la dispoziție sumele necesare pentru cumpărarea terenurilor vândute de Turcii emigranți.

Legea „Dobrogei noi“, prin care se lua întregii populații o cotă de pământ din loturile ce avea, pentru a da posibilitatea înapoierii în Dobrogea a Bulgarilor refugiați în Bulgaria, a întărit și mai mult elementul bulgăresc, a sporit nemulțumirile și a alimentat curentul de emigrare a Turcilor.

După informațiunile obținute de la Consulul României la Varna, se observă și în Bulgaria un puternic curent de emigrare a Turcilor,

ale căror pământuri au fost achiziționate în cea mai mare parte de către refugiații bulgari, în special dobrogeni.

Pentru zădărnicierea colonizărilor întreprinse de Statul român în Cadrilater, societatea iredentistă bulgară V. D. R. O. a făcut tot ce i-a stat în putință spre a întreține în Cadrilater o stare de permanentă agitație și panică prin atacul bandelor de comitagii și a înăspri raporturile dintre coloniști și populația turcească.

Coloniștii veniți din vechiul regat trăesc în cele mai bune relațiuni cu Turcii și toate încercările Bulgarilor de a-i pune în conflict au eșuat.

Coloniștii macedoneni însă au fost instalați, încă de la venirea lor, în locuințele Turcilor. Instalarea s'a făcut fără nici un criteriu, având aspectul unei expulzări.

Deși statul a destinat coloniștilor locuri pentru construcția caselor și le-a pus la dispoziție și material de construcție, aceștia nu mai voesc să iasă din locuințele Turcilor, prefinzând să-și facă Turcii case dacă le trebuie.

Instigați de Bulgari, coloniștii macedoneni se dedau la tot felul de abuzuri în dauna pașnicei populațiuni turcești, cu scopul vădit de a o forța să emigreze, fără să-și dea seama că, prin aceasta, se înfărește elementul bulgar.

Astfel, deși acești coloniști au terenuri de cultură date în folosință, nu sunt rare cazurile când încalcă proprietățile Turcilor, ridicându-le chiar parte din recoltă, fără nici o teamă de sancțiuni, deoarece administrația locală este în mâna Bulgarilor și toate reclamațiunile rămân fără nici un efect.

În comuna Sungurlar, coloniștii macedoneni au devastat prin defrișare pădurile Turcilor. Rezultatul reclamației făcute de proprietarii acestor păduri a fost amendarea lor de către Regiunea silvică, pentru motivul că au defrișat pădurea înaintea termenului fixat prin lege.

La aceste încălcări și samavolnicii din partea coloniștilor macedoneni se adaugă jignirea sentimentului religios, care nemulțumește profund populația turcească. Din îndemnul Bulgarilor, coloniștii macedoneni au aruncat în fântânile Turcilor slănină de porc și umblă în cuprinsul gospodăriilor comune în finută indecentă, din care cauză soțiile Turcilor nu pot ieși din camere pentru a-și vedea de treburi.

În vederea captării intelectualilor români, cari ocupă funcțiuni în Cadrilater, Bulgarii înlesnesc căsătoria acestora cu femei de origine bulgară, îi cointereesează la diferite afaceri locale, sau îi compromit, pentru a-i putea specula în interesul cauzei bulgare.

În urma intervenției factorilor politici bulgari și pe baza influenței în administrația locală, s'a reușit a se determina Prefecturile de județ să dea un ordin circular, prin care se cere a se întocmi tabele de locuitorii, cari doresc a emigra în țări străine.

Organele în subordine au interpretat acest ordin în sensul că el privește numai populația musulmană și au fost chemați la Fri-

mărie toți Turcii, cărora li s'a pus direct întrebarea: „La ce dată plecați?“.

Acest ordin a produs oarecare panică în sânul populației turcești și, cum nu s'au dat dispozițiunile necesare pentru interpretarea lui, agitația persistă, mai ales că ordinul sosea după un altul, prin care se comunica hotărârea de a nu se mai elibera pașapoarte de emigrare.

b) *Propaganda emisarilor turci pentru a determina populația musulmană să emigreze.*

După informațiunile obținute dela Direcțiunea Generală a Poștiliei prin Ministerul Muncii și cele culese dela Serviciul Secret de Informații ale Marelui Stat Major la fața locului, rezultă că emigrarea Turcilor din Cadrilater se datorește într'o măsură neînsemnată și emisarilor de origină turcă, agenți de legătură ai Consulatului otoman din Constanța.

Ministerul de Externe din Angora, sezizat de numeroasele plângeri ale populației musulmane din Cadrilater, amenințate de Bulgari cu exterminarea totală, pe cale confidențială a dat instrucțiuni organelor consulare turcești din România și Bulgaria că, întrucât în Anafolia sunt disponibile terenuri întinse, în urma plecării Armenilor și Grecilor, guvernul a dispus ca toți emigranții turci din cele două țări să fie împroprietăriți acolo, acordându-se fiecărui cap de familie câte 30 Ha. pământ arabil, mijloace pentru construit case și uneltele necesare exploatarea pământului.

Au fost identificați patru asemenea emisari, cari au activat în special în județele Caliacra și Durostor și anume:

Hasan Hifzi, fost învățător în comuna Aiorman, județul Caliacra, cu domiciliul în Bazargic, Str. Maramureș Nr. 2. Este refuzat din Turcia, fiind condamnat la moarte de Justiția din Angora, pentru motivul că făcuse propagandă revoluționară contra regimului kemalist și a apărut în Dobrogea în anul 1922.

În ultimul timp a cerut amnestierea dela Angora și, pentru a se reabilita, desfășoară în Cadrilater propaganda de emigrare, ca agent principal al Consulatului otoman din Constanța.

Ismail Zandala, stabilit în Bazargic, fost proprietar-director al ziarului turc „România“ ce apărea în Bazargic.

Riza Karamuratia, hangiu în Bazargic, unde sunt concentrați solicitanții pentru emigrare.

Ilias Ziskarsin, din Bazargic.

Acești emisari vizitează satele turcești, fac liste de capii de familie de origină turcă, amatori de emigrare și le depun la Consatul otoman din Constanța pentru aprobare.

Consatul otoman acordă viza gratuită, avizând în același timp autoritățile din Istanbul, pentru a primi pe emigranți, a le înlesni debarcarea și a-i conduce la destinație.

c) *Propaganda prin ziarele locale scrise în limba turcă și română*

În Dobrogea apar câteva ziare scrise în limba turcă și română, care fac o propagandă bine camuflată în vederea emigrării Turcilor. Nu conțin îndemnuri directe la emigrare, ci speculează în acest scop diferitele stări de lucruri și de spirit din România și din Turcia.

Aceste ziare sunt :

Hac Şor, scris în limba turcă, apare la Silistra.

Ilderim, scris în limba turcă, apare la Bazargic.

Legionarii, scris în românește, apare la Bazargic.

Putem afirma, aproape cu certitudine, că aceste ziare sunt opera iredentei bulgare, care le imprimă directiva și le finanțează pe sub ascuns.

d) *Abuzurile administrației locale.*

Bulgarii din Cadrilater, conform instrucțiunilor primite dela Sofia și sprijiniți de societatea iredentistă „V. D. R. O.“, au început imediat după război lupta pentru acapararea administrației locale.

Urmând o politică oportunistă, dusă cu mult tact și sprijiniți pe situația economică superioară celorlalte naționalități conlocuitoare, precum și pe faptul că stăpâneau orașele din Cadrilater, în care se găsesc în mare număr, au reușit treptat, treptat să pună mâna pe înfruntul aparatului administrativ local, prin care să-și pună în practică programul, a cărui realizare o urmăresc cu perseverență.

Dacă în județul Caliacra, unde se găsesc în majoritate, acest lucru pare firesc și greu de împiedecat, în județul Durostor, unde formează o minoritate față de Turcii, cari predomină acolo ca număr, explicația nu se poate găsi decât în faptul că stăpânesc orașele Tur-tucaia și Silistra și, prin acapararea administrației centrale a județului, au ajuns să pună mâna și pe administrația comunală.

Acest lucru a nemulțumit profund pe Turci, cari se văd lipsiți de drepturile lor de a se administra singuri, având impresia că nimic nu s'a schimbat și tot Bulgarii sunt stăpâni.

Cucerirea puterii administrative a dat posibilitatea Bulgarilor să-și pună în aplicare planul de dislocare și măcinare a blocului turcesc din județul Durostor, și să mulțumească populația turcească prin tot felul de abuzuri și samavolnicii, pentru a determina să emigreze.

Chiar acolo unde în capul administrației locale se găsesc elemente românești, Bulgarii au știut să le câștige de partea lor și să le îndemne la abuzuri față de populația turcească pașnică și îndelung răbdătoare.

O anchetă făcută în Dobrogea de către organele informative ale Serviciului Secret a constatat o serie întreagă de abuzuri comise de autoritățile locale cu o perseverență adesea inconștientă.

Astfel, în Dobrogea și în special în Cadrilater se practică încă sistemul angaralelor, o urmă a unui vechiu obicei de mult ieșit din uz în celelalte țări și chiar în celelalte provincii ale țării noastre.

Dacă acest sistem ar fi aplicat cel puțin cu imparțialitate, ar putea fi suportat, fără a provoca nemulțumiri din partea nimănui.

Se întâmplă însă că sistemul angaralelor apasă asupra populației turcești, elementul bulgar fiind menajat.

Toate reclamațiile Turcilor au rămas fără efect, deoarece comisiunile de anchetă au luat contact cu conducătorii politici bulgari, aceștia au reușit să obțină clasarea sub diferite pretexte, reclamanții fiind expuși persecuțiilor administrației locale.

Pentru exemplificare, semnalăm numai câteva din abuzurile administrative :

În anul 1931, s'a transportat pe șoseaua Beibunar-Silistra și Rahman=Așiclar=Accadânlar-Silistra, 26.000 căruțe de piatră de către Turci, fără a li se plăti nici un ban pentru transport. Antreprenorii lucrării erau Bulgarul Tomoff și Evreul Vlandes.

În anul 1932, Legiunea de Jandarmi Durostor a transportat la anumite localități o cantitate apreciabilă de materiale de construcție utilizând pentru căraușie în majoritate pe Turci. Pentru transporturi nu s'a plătit nici un ban, deși se efectuau în plină campanie agricolă.

În anul 1931, Comandantul Legiunii de Jandarmi Durostor a scos la angara sute de căruțe de ale Turcilor pentru a transporta de la 60—70 Km. piatră și nisip, cu care avea să paveze strada din fața locuinței sale, proprietatea Bulgarului Dimitrie Dimoff. Bine înțeles că pentru aceste transporturi nu s'a plătit nici un ban.

Abuzurile autorităților administrative locale sunt consemnate și într'un ordin al Preturei Plășii Acadânlar, cu numărul 604 din 15.III 1932, în care se recomandă „să nu se facă abuzuri ca până acum, când unii locuitori mai înțelegători erau scoși de nenumărate ori la lucru, iar alții se sustrăgeau și nu erau scoși deloc“.

Populația turcească a fost nedreptățită de autoritățile locale, influențate de Bulgari, și cu ocazia lucrărilor de comasare, când i s'a atribuit ca teren de cultură în proporție de 50% terenuri împădurite, pe care nu are voie să le defrișeze, conform codului silvic.

3. Consecințele emigrării

a) *Slăbirea unui element de ordine și de rezistență la granița de Sud a României în fața tendințelor iredentiste bulgare și schimbarea aspectului etnografic al Dobrogei noi în favoarea Bulgarilor.*

Emigrarea Turcilor din Dobrogea în număr atât de mare trebuie privită ca o pierdere greu de reparat.

Populația turcească a dat dovadă, în tot cursul istoriei de când Dobrogea se găsește sub stăpânire românească și în momente decisive, de lealitate și atașament sincer față de Statul român. Se reamintește atitudinea delegaților turci în congresul musulman dela Constanța în 1918, menționată în studiul asupra „Iredentei Bulgare“.

Această populație, care nu cere decât să fie omenos tratată, este capabilă de un devotament fără margini față de noua sa patrie.

Copii Turcilor spun cu mândrie că sunt Români, iar finerii amânați sau dispensați de serviciul militar se roagă, plângând, să nu li se facă rușinea de a fi socoțiți nevolnici și scutiți de obligațiunile serviciului militar.

Conservarea și întărirea elementului turcesc din Dobrogea și, în special, din cele două județe dela granița româno-bulgară constituie o problemă de ordin național superior și tratarea ei cu ușurință ar fi o enormă greșală, ale cărei efecte dezastruoase se vor resimiți mai târziu.

b) *Intărirea elementului bulgăresc, atât din punct de vedere numeric, cât și economic.*

Iredenta bulgară, sprijinită din punct de vedere financiar de Statul bulgar, după a cărui directivă lucrează, urmărește cu perseverență realizarea preponderenței elementului bulgar în Dobrogea nouă, câștigând terenul pas cu pas.

În această provincie se dă o luptă surdă între elementul bulgar și turc, la care autoritățile românești asistă impasibile, sprijinind chiar în mod inconștient sau vinovat isbânda celui dintâi, atât din punct de vedere național, cât mai ales economic, după cum s'a arătat în studiul asupra „Iredentei Bulgare“.

4. Măsuri pentru stăvilirea emigrării Turcilor din Dobrogea

Primejdia slăbirii prin emigrare a elementului turcesc din Dobrogea a fost sesizată încă din 1927 de către autoritățile centrale, care au căutat să ia anumite măsuri, fie pentru a stăvili emigrarea, fie pentru a-i atenua consecințele. Aceste măsuri au rămas însă fără efect, deoarece emigrările au continuat crescând, iar consecințele n'au putut fi atenuate din cauza crizei financiare în care se sbate Statul român.

Prima autoritate centrală care a luat asemenea măsuri a fost Ministerul Muncii, respectiv Comisiunea Migrațiunilor.

La început, această Comisiune n'a pus nici o piedică emigrării, ci a cerut numai celor cari solicitau pașapoarte în acest scop, *să facă dovada că și-au vândut averea Românilor.*

Observând că emigranții încep a se înapoia, din cauză că nu au găsit condițiuni favorabile de stabilire în Asia Mică, unde erau colonizați în regiuni insalubre și expuși molimelor, Comisiunea a oprit emigrarea către Turcia.

Curentul de emigrare n'a putut fi oprit însă prin această măsură și cei cari doreau să emigreze au început a se adresa prefecturilor de județ, cerând pașapoarte generale pentru trei luni, sub pretextul diferitelor interese personale sau familiare.

Cu toate că, în conformitate cu legea migrațiunilor, prefecturile de județe nu puteau elibera asemenea pașapoarte pentru țările

extraeuropene, totuși au comis acest abuz, constatat oficial de către Ministerul Muncii, care arată că între 1927—1932 prefectura județului Durostor a eliberat pașapoarte generale pentru 1.044 Turci, iar prefectura județului Caliacra pentru 1.336 Turci.

Sesizat de acest fapt, Ministerul Muncii a intervenit la Ministerul de Interne, cerând să interzică prefecturilor să mai elibereze pașapoarte călcând prevederile categorice și precise ale legii migrațiilor.

Pentru a se lua o măsură definitivă în această chestiune, Ministerul Muncii a cerut Marelui Stat Major, Oficiului Național de Colonizări și Ministerului de Externe să-i comunice punctele lor de vedere.

Marele Stat Major a comunicat cu adresa No. 24.220/1932 că este bine ca locuitorii de origine turcă să nu emigreze din Dobrogea, fiind de preferat înaintea altor minorități, grație calităților lor.

Oficiul Național al Colonizării a comunicat că este de părere a nu se aproba emigrarea locuitorilor turci, decât pentru cazuri speciale și bine definite și, în tot cazul, cu avizul prefectilor, emigrația populației de origine turcă trebuind a fi încurajată.

Ministerul de Externe a comunicat că „consideră foarte regretabil faptul că minoritatea turcă, cea mai laborioasă și liniștită din toate cele ce se găsesc în Dobrogea, este pe cale de a emigra din țară și socotește că ar trebui să se facă tot posibilul pentru a o reține”.

După primirea acestor avize, chestiunea a fost supusă Comisiunii Migrațiilor, care a opinat că este necesară o hotărâre a guvernului în ce privește oportunitatea emigrării supușilor turci din Dobrogea și că, în cazul când s'ar hotări ca Turcii, cari vor să emigreze, să fie lăsați liberi la emigrare, *să se ia măsuri ca pământurile lor să treacă în posesia Românilor, sau să se cumpere de Stat, în scopul unei colonizări organizate.*

În cursul anului 1933, Ministerul Muncii a intervenit la Ministerul de Interne să i se comunice hotărârea luată cu privire la emigrarea Turcilor din Dobrogea, întrucât Legația turcă a comunicat că s'ar fi convenit între Ministerul Agriculturii și Domeniilor și Ministerul de Interne, ca acesta din urmă să elibereze pașapoartele pentru Turcia, cetățenilor români de origine turcă, recomandați de acea legațiune.

La această intervenție, Ministerul de Interne a răspuns că, atunci când populația musulmană își manifestă expres dorința de a emigra în Turcia, nu poate fi reținută cu forța.

Cu aceasta, chestiunea a fost considerată închisă și emigrările au continuat.

După cum se vede din schimbul de vederi între diferitele departamente și autorități superioare, expuse mai sus, chestiunea n'a fost prezentată niciodată sub aspectul unei probleme de interes național superior și s'au exprimat numai deziderate platonice, nepunându-se ajunge la soluțiuni practice.

În încheierea acestui studiu, ne vom permite a propune măsurile pe care le socotim imperios necesare rezolvării acestei probleme vitale pentru interesele românești în Dobrogea.

III.

TURCII DE RIT CREȘTIN (GĂGĂUȚII): SCURT ISTORIC. SITUAȚIA GĂGĂUȚILOR DIN SUDUL BASARABIEI. RAPORTURILE CU BULGARII. INCERCĂRI DE BULGARIZARE.

1. Istoric.

Pe coasta occidentală a Mării Negre, din Balcani până la gurile Dunărei, în Basarabia, în nord-estul Bulgariei, dealungul țărmurilor Dunărei și în jurul Adrianopolului, se întâlnesc resturile unei națiuni, care a locuit odinioară — și în mare număr — aceste fișuri sub numele de *Găgăuzi*, vorbind limba turcă, dar aparținând Bisericii ortodoxe. Cu toate eforturile Grecilor, Bulgarilor și Rușilor de a-i asimila, Găgăuții au rămas credincioși rasei lor, păstrându-și limba și obiceiurile strămoșilor.

Istoria oficială nu cunoaște o națiune care, sub numele acesta, să se fi stabilit vreodată în Balcani. În urma însă a cercetărilor întreprinse asupra moravurilor, a limbii, a cântecelor, etc., precum și în urma unor inscripțiuni descoperite și interpretate de vestitul turcolog Thomson, s'a dovedit că *Găgăuzii reprezintă o rasă turcă deosebită, purtând la început numele de Turc-Oguzi*.

Oguz Han este considerat ca întemeietorul dinastiei turcești stabilite în Turkestanul chinez. După moartea sa, cei 24 de urmași ai fiilor săi au rămas în fruntea celor 24 de triburi principale care, după o lungă conviețuire, s'au divizat în mai multe grupe independente, printre care Pecenegii, Uzo-Turcii și Cumani, cari vorbeau aproape aceeași limbă turcă. După turcologul rus Gulobovski, aceste popoare turcești au înaintat spre Europa, o parte prin Asia Centrală și alta prin Persia și Asia Mică, sub numele general de Uzuzi. Aceștia au adoptat în urmă numele de Turci Seleucizi, apoi pe acela de Osmanlii, după numele șefului dinastiei; pe când cei dinții, sub numele generic de Turci, au năvălit în regiunile de Sud ale stepelor rusești, divizați politicește în Pecenegi, Uzo-Turci și Cumani; în secolul IX aceste seminții sunt așezate între fluviile Volga și Yaik.

După multe peregrinațiuni și vicisitudini, în 1055 Uzo-Turcii, împinși de Cumani, s'au îndreptat spre principatul rus Pereiaslav, dar au fost siliți de principii ruși să treacă Dunărea.

Astfel au apărut la Nord de Dunăre Uzii sau Oguzii, în anul 1065, au trecut fluviul și, luptând cu armatele imperiale, au ocupat Bulgaria de astăzi, ajungând chiar până la Salonic. Dar decimați de ciumă și hărțuiți de Bulgari și Pecenegi, unii dintre ei au rămas

supuși ai imperiului, pe când alții s'au înapoiat să se stabilească la frontiera rusă. Aceștia din urmă au fost însă împrăștiați în anul 1080 de către Vladimir Monomachul și, din acel moment Uzii și-au pierdut independența politică. Unii s'au răspândit printre neamurile înrudite cu ei — Pecenegii și alte seminții turce — în jurul Deliormanului, iar cei rămași în Rusia s'au creștinat.

Din Uzii stabiliți pe frontiera rusă, cea mai mare parte au emigrat mai târziu în grupe mici sau în familii izolate, au trecut Dunărea, așezându-se în Dobrogea și Bulgaria printre celelalte neamuri turcești de Pecenegi și Cumani și printre Bulgari. Cei creștinați au mers mai departe și s'au așezat pe coasta Mării Negre (Silistra, Mangalia, Cavarna, Balci și Varna), precum și în Asia Mică și Ungaria, unde se găsesc și astăzi, vorbind limba turcă și profesând ortodoxia creștină sub numele de Uguzi sau Găgăuzi (Uzii mari).

Ținutul din Dobrogea în care se adunaseră aceste neamuri turce se numea pe la 1230 *Țara Carbunilor*, cu capitala *Carbunas* (Cavarna).

Byzanțul înrola în deosebi pe Uzii creștini în armată, acordându-le grade înalte. Existau regimente uzice, care însă, în fața Turcilor, dezertau la inamic, fiind astfel mai de grabă periculoși decât utili. Împăratul Mihail VIII Paleologul a remediat acest neajuns, creînd un principat independent la Nord de Țara Carbunilor sub *Izzeddin Kaikavuz*, sultanul decăzut al Koniei și amicul său. Acesta își organizează noua feudă și lasă ca guvernator pe unchiul său *Sari Saltuk*, care declară creștinismul religie oficială a noului stat, în a cărui capitală, *Cavarna*, patriarhatul ecumenic numește un exarch. Găgăuzii, fiind creștini, au fost considerați ca elementul principal servind de nucleu celorlalți turci cari treceau la creștinism.

Urmează apoi în fruntea Țării Carbunilor — Balik sau Balica, a cărui origină și-o dispută Bulgarii. Turcii și Românii — care vine în ajutorul Împărătesei Anna împotriva Împăratului Cantacuzen, trimițându-i pe frații săi Teodor și Tombrotiska (Dobrotici) cu oaste. Cel din urmă este numit „generalisim al Romanilor“.

Dobrotici urmează lui Balica (1354) și ia titlul de despot. Sub el, Țara Carbunilor (vechea Scythia Minor) ia denumirea de Dobrogea. Dar sub urmașul său Ivangos (Ivanco), principatul își pierde independența, căzând în vasalitatea lui Bajazid (1383). Astfel statul independent al Găgăuzilor, întemeiat în 1263 pe coasta occidentală a Mării Negre, a dispărut după 130 ani, spre a nu se mai ridica niciodată. În urma acestei catastrofe, o bună parte din Găgăuzi au trecut la islamism, restul continuând să practice în taină creștinismul.

În concluzie: Găgăuzii sunt Turci creștinați, veniți în Europa mai de mult chiar de cât Turcii otomani și sunt ultimii supraviețuitori ai triburilor de origine turcă — Pecenegi, Cumani și Oguzi, cari au năvălit în țara noastră în decursul vremurilor. Limba vorbită de ei este mai pură decât cea vorbită de Turcii otomani, care a suferit influențe persane și arabe.

Este, deci, o imposibilitate istorică aceea ca Găgăuzii să fie Greci sau Bulgari turciți, după cum au prefins anumiți cercetători interesați. Istoria stă mărturie că Turcii n'au desnaționalizat pe nimeni, n'au turcizat în sens etnic pe nimeni, mulțumindu-se să convertească la religiuena mohamedană multe elemente creștine, mai ales Bulgari și Greci, și aproape deloc Români.

Găgăuzii sunt un popor cu fire veselă; sunt viteji, generoși până la risipă, ospitalieri și răzbunători.

Se îndeletnicesc cu sericicultura, agricultura, creșterea vitelor și mai ales cu cultura viilor.

2. Găgăuzii din Sudul Basarabiei.

Găgăuzii au venit în Basarabia de peste Dunăre înaintea Bulgarilor și au ocupat la început partea sudică a județului Tighina și partea nordică a județului Ismail, mai ales basinul râului Ialpug, formând sate mari de la 2.000—5.000 locuitori și întinzându-se apoi și în județul Cetatea Albă.

Există în Basarabia următoarele colonii-comune găgăuze :

În județul Tighina : Avdarma, Baurci, Beșalma, Beș-Ghioz, Gaidar, Djoltai, Desghinge, Cazaiacia, Chiriet = Lunga, Bașchioi, Comrat, Congaz, Tomai, Ceadâr=Lunga, Cioc=Meidan.

În județul Ismail : Bolibochi, Volcâneștii, Curci, Tabac, Ciș-mechioi, Etulia, Enichioi, Caracurt ($1/2$), Tașbunar ($1/2$), Starotroian (Traianul vechiu), Tabacu.

În județul Cetatea Albă : Sațâlâc=Hadji, Cubei, Dimitrovca, Bolgaria ($1/2$), Tatar=Copceac.

Centrul comercial și intelectual al coloniilor Găgăuzilor din Basarabia este Comratul, cu vreo 20.000 locuitori.

3. Raporturile cu Bulgarii și încercările de bulgarizare.

Încă de pe când Găgăuzii au emigrat de peste Dunăre în Basarabia, ei au fost trecuți în rândul Bulgarilor și considerați ca Bulgari cari vorbesc limba turcească. Această confuziune oficială a dăinuit în bună parte până în zilele noastre și acțiunea Bulgarilor a încercat și încearcă să profite de ea. Este de sperat însă că un nou recensământ va elucida această chestiune, redând poporului găgăuz adevăratul său nume.

Unul din motivele de apropiere dintre populația găgăuză și bulgară este și acela că Bulgarii din Sudul Basarabiei, cari conviețuesc cu Găgăuzii, vorbesc și ei limba turcă. Momentul acesta, împreună cu comunitatea de credință dintre cele două populații, sunt puternice atuuri în mâna oficialității bulgare pentru acțiunea de bulgarizare urmărită cu perseverență specifică de la Sofia. De curând Ministerul Instrucțiunii Publice bulgare din Sofia a donat bibliotecii comunale a roășului Bolgrad 956 volume în limba bulgară.

Oficialitatea noastră românească afirmă că în Sudul Basarabiei nu există școli primare bulgare sau găgăuze și că toate școlile sunt românzate, personalul și limba de predare sunt românești, chiar în școlile în care Bulgarii sau Găgăuzii reprezintă aproape unanimitatea elevilor.

Realitatea este însă că școlile românești nu sunt aproape de loc frecventate de către Găgăuzi și aceștia rămân astfel sub influența de toate zilele a contactului cu Bulgarii.

Calea de urmat pentru smulgerea Găgăuzilor de sub această influență a fost în mod luminos arătată de părintele *Mihai Ceachir*, care a tradus în limba găgăuză Evanghelia, Psaltirea, Acatistul, Istoria vechiului și noului Testament, Istoria Bisericii, etc., recoltând pentru această faptă culturală recunoștința poporului găgăuz.

IV.

CONCLUZIUNI ȘI PROPUNERI.

Provocarea emigrării Turcilor din Cadrilater și încercările de bulgarizare a Găgăuzilor din Sudul Basarabiei sunt două aspecte diferite ale activității irredentei bulgare de pregătirea terenului în vederea expansiunii spre gurile Dunărei și Nistrului.

Irredenta bulgară exploatase cu multă abilitate și persistență orice slăbire a puterii de rezistență etnică a națiunilor conlocuitoare pentru a realiza preponderența elementului bulgar în Dobrogea și Sudul Basarabiei, pentru ca — profitând ulterior de circumstanțe favorabile — să treacă la atacul decisiv pentru cucerirea obiectivelor vizate.

Aceste tendințe bulgărești nu trebuiesc pierdute nici un moment din vedere și este o elementară obligație de conservare națională să se ia măsuri de supraveghere și contracarare.

O înțeleaptă politică de prevedere impune *întărirea granițelor celor mai amenințate cu o cuirasă solidă, constituită din elemente românești, sau cel puțin din elemente leale și devotate intereselor românești.*

Turcii au dat în decursul istoriei suficiente dovezi de lealitate și credință față de Statul român, care are tot interesul să-i sprijine în lupta cu celelalte naționalități conlocuitoare, să-i conserve, *stăvilind prin măsuri de persuasiune și bun tratament emigrarea, iar atunci când acest lucru nu este posibil, să se asigure de înlocuirea lor cu elemente românești.*

Față de Găgăuzi, Statul român are datoria de a lua măsuri pentru a le menține trează conștiința națională și a împiedeca bulgarizarea lor.

Măsurile luate până în prezent pentru stăvilirea emigrării Turcilor din Cadrilater sau împiedecarea bulgarizării Găgăuzilor din Sudul Basarabiei, le socotim cu totul insuficiente. Cauza credem că se da-

toarește faptului că această chestiune n'a fost privită sub adevăratul ei aspect, adică acela al pericolului expansiunii bulgare.

Problema trebuie încadrată în ansamblul problemelor de interes național superior și Marele Stat Major are datoria să dea alarma, fiind în strânsă legătură cu apărarea națională.

Pentru atingerea acestui rezultat, propunem următoarele măsuri :

1. Să se intervină la Ministerul de Interne pentru sancționarea abuzurilor autorităților administrative locale, cercetarea nemulțumirilor populației turcești și satisfacerea celor întemeiate, împiedecarea propagandei pentru emigrare și începerea unei acțiuni de contra-propagandă, sesizarea Consiliului de Miniștri asupra pericolului emigrării Turcilor pentru a se putea lua măsuri în vederea exercitării dreptului de preemfiune al Statului asupra averilor Turcilor emigrați și începerea unei acțiuni de colonizare în Cadrilater cu Românii din vechiul regat sau Transilvania în locul Turcilor emigrați sau cari vor emigra.

2. Să se intervină la Ministerul Instrucțiunii Publice pentru a se lua măsuri de împiedecarea bulgarizării Găgăuzilor din Sudul Basarabiei prin : trezirea conștiinței naționale pe calea unei propagande culturale active și încurajarea tuturor manifestărilor specifice naționale ale acestei populațiuni neglijate și hulte, încurajarea înființării de școli confesionale găgăuzești, tipărire de cărți de școală, literatură și bisericești, construcții de biserici, etc.

3. Să se dea un ordin circular pe întreaga Armată, prin care să se atragă atențiunea asupra soldaților turci și găgăuzi, cari vor trebui câștigați sufletește, pentru a face din ei cei mai buni propagandiști ai ideii de rezistență în fața tendințelor și acțiunii bulgărești. Armata va trebui să completeze în această direcțiune opera școlii și a bisericii.

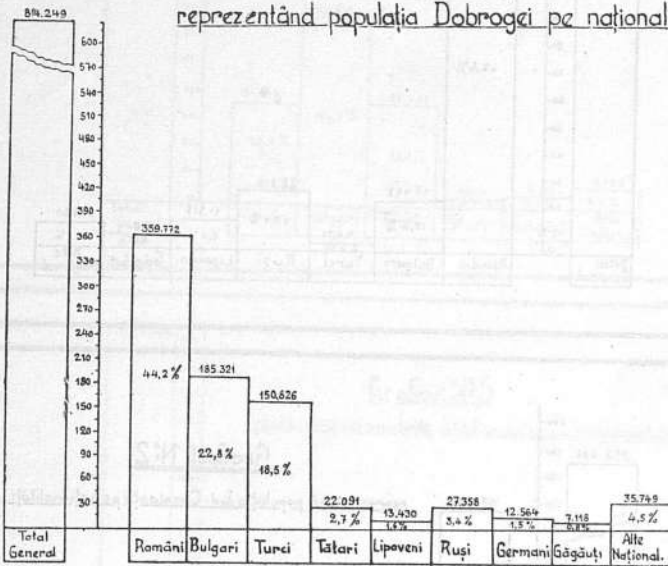
Dacă măsurile propuse mai sus vor fi aplicate cu stăruință și pricepere, se va putea spera în atingerea unui rezultat favorabil în consolidarea etnică a granițelor românești în Dobrogea și Sudul Basarabiei.

Roman M.

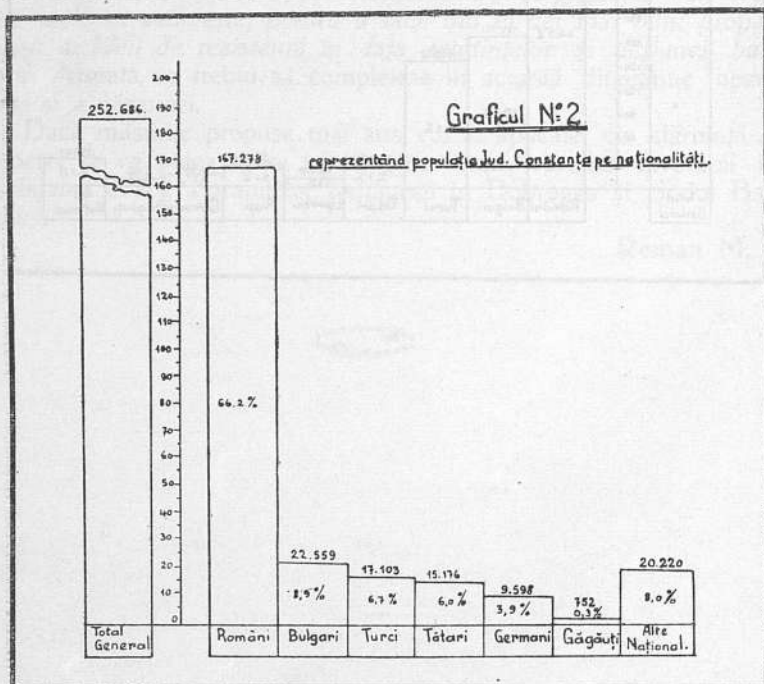
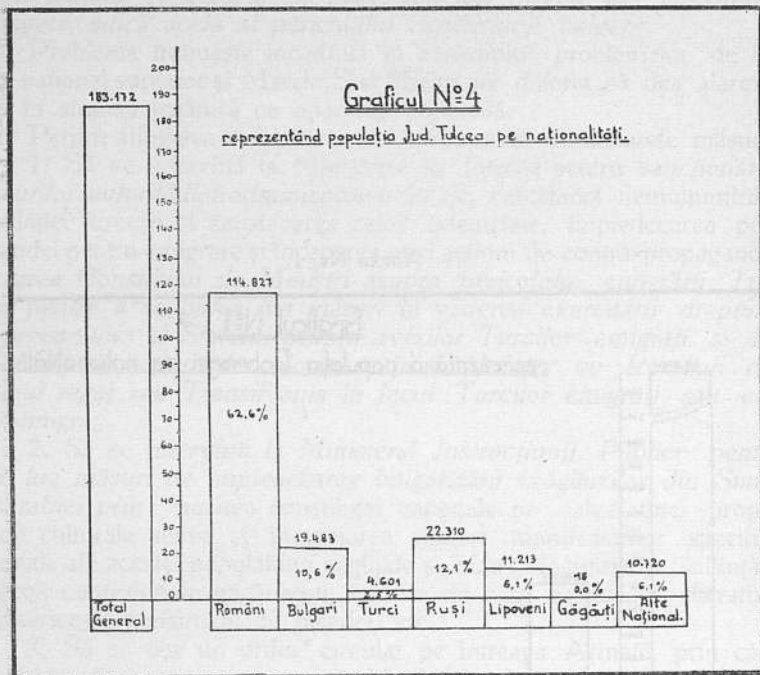

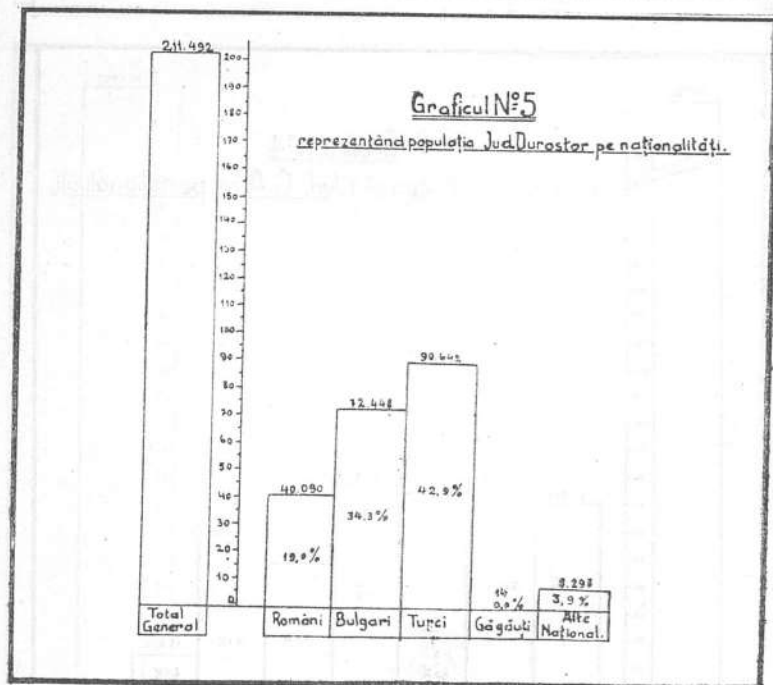
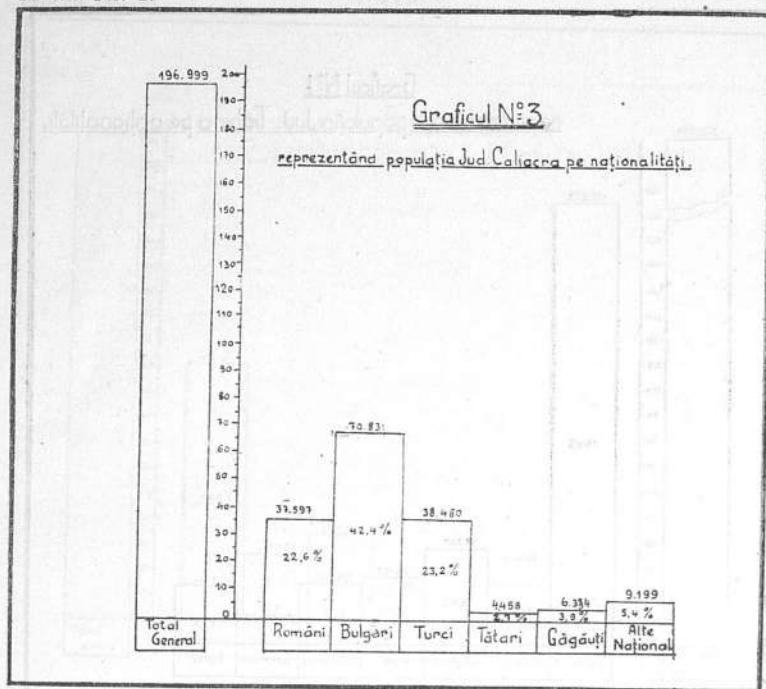
Anexa Nr. 1.

Graficul №1
reprezentând populația Dobrogei pe naționalități.

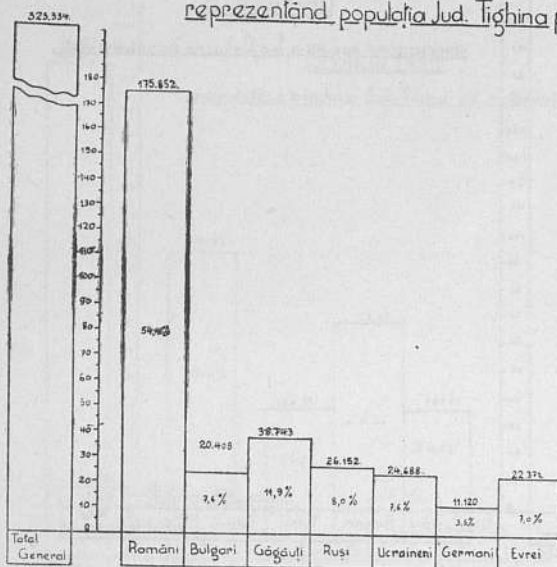

Anexa Nr. 2.

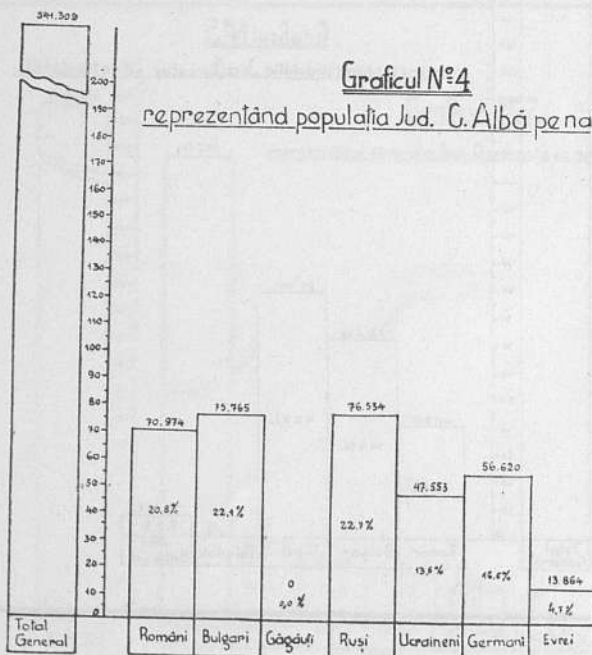

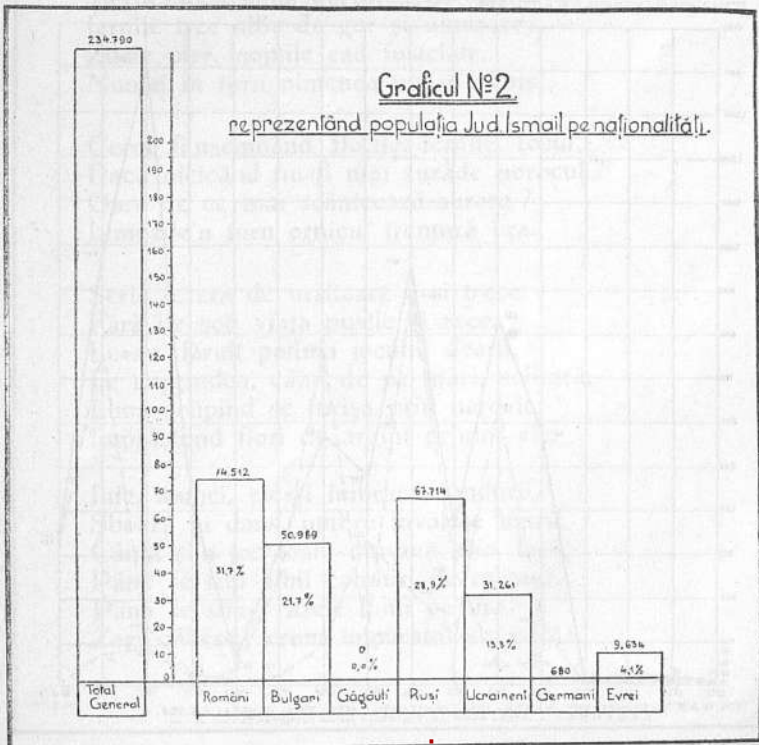
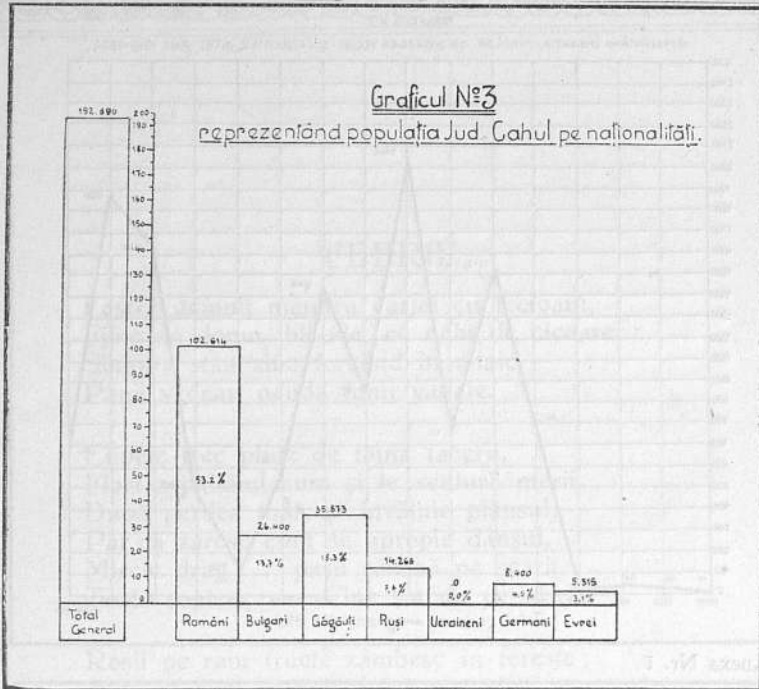

Graficul №1
reprezentând populația Jud. Tighina pe naționalități.

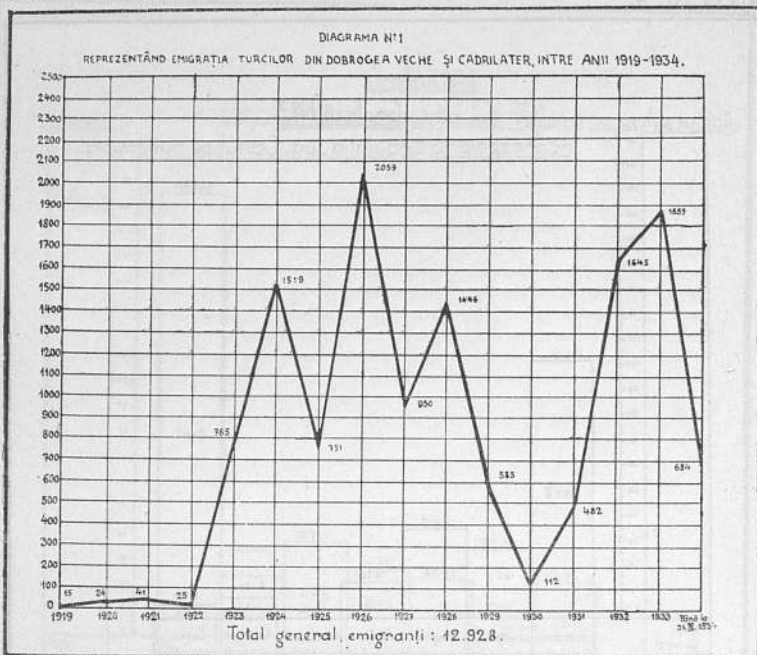

Graficul №4
reprezentând populația Jud. C. Albă pe naționalități.

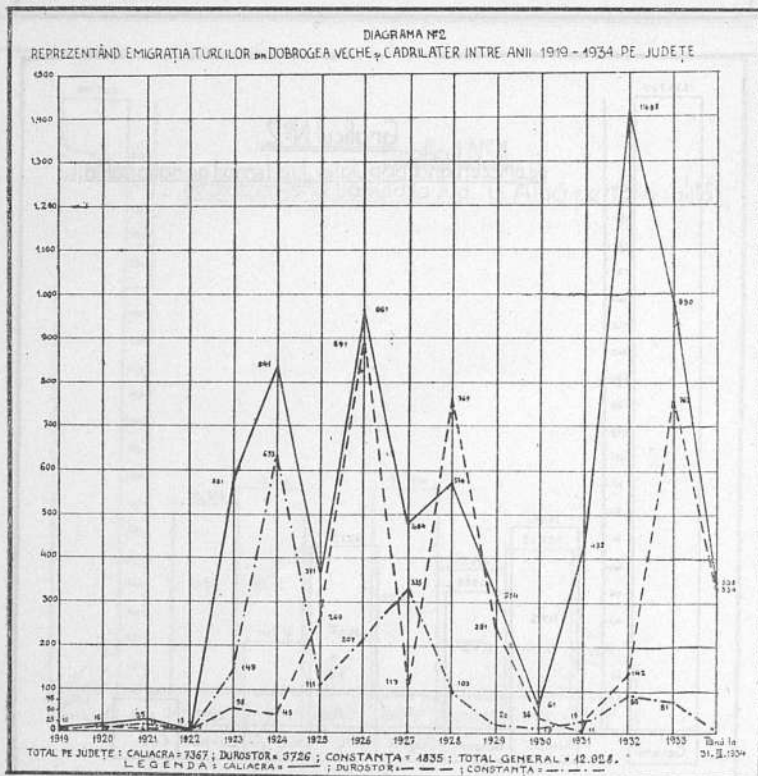

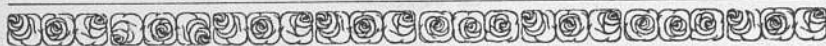

Anexa Nr. 7.

FEERIE

Fost-a demult mândru castel cu fecioare,
Fiice de domn, blonde, cu ochi de cicoare,
Singure stau ziua torcând în odaie,
Până vedeau palida lunii văpaie.

Clipele trec pline de taina tăcerii,
Flori ascultând cum și le scutură merii.
După perdea toate=și învăluie plânsul,
Par'că zăresc cum se apropie dânsul,
Mirele drag... pașii răsună pe scară,
Toate șoptesc: — Cine s'aude pe-afară ?

Roșii pe ram fructe zâmbesc în fereste ;
Anii se duc, tânără, dulce poveste,
Verile sbor pline de lună, de soare,
Iernile trec albe de ger și ninsoare,
Zilele pier, nopțile cad înstelate,
Numai în turn nimenea nu se abate.

Ce-or fi'nsemnând florile, iernile, focul,
Dacă nîcîcînd nu=și mai surâde norocul ?
Oare de ce mai scînteează=aurora ?
Limpede'n turn ornicul tremură ora.

Scris le era de ursitoare a=și trece
Fără de soți viața pustie și rece.
Le=au dăruit patima jocului doară.
Le cuprindea, când de pe mări, solitară,
Luna sclipind se furișa prin perdele,
Imprăștiind flori de argint printre ele.

Lute, atunci, ele=și îmbracă condurii,
Sboară în dans, umbre învăluie murii,
Cîntă și'n joc toată durerea și-o lasă,
Până se rup albi conduri de mătăasă,
Până se sting razele lunii pe liră.
Zorii albesc ; crunt împăratul se miră :

— Ce vrăjitori fetele'n noapte le cheamă?
Porți de oțel ferecă turnul de=aramă.
Până târziu stă gânditor împăratul.
Soli străbat lumea de=a lungul, de=a latul.

— „Cine=0 afla, stând lângă poartă de strajă,
Cum de se rup noaptea condurii ca'n vrajă,
Induplecând farmecul tainic să piară,
Singur să=și ia cea mai frumoasă fecioară“.

Trec peste mări fii de'mpărat și de rege,
Sbor spre castel, farmecul vrând să=l deslege.
Prinț după prinț strajă rămâne la poartă,
Țintă privind sala castelului moartă.

Rumenii zori când se resfiră pe coastă,
Fulgere mari când se răsfrâng în fereastă,
Și fremătând frunza de plop se'nfioară,
Smuls în adânc, pierе pândarul de seară.

Astfel pe rând, tainic se șterg fără urmă.
Prinții rămași dorul din inimi și=l curmă.
Triști se întorc pe la căminuri feciorii.
Fetele torc caere albe ca norii.

* * *

Cântă zefiri, scânteie soarele'n geamuri,
Iar în livezi mugurii crapă pe ramuri;
Râde mijind iarba de=alungul potecii
Și ca din vis albi se trezesc liliicii.

Ape țâșnesc fire de=argint de pe stâncă
Și spumegând cad în prăpastie=adâncă;
Lacu'n fiori tremură undele'n arii,
Joacă pe fund umbre de aur arfarii.

Cerul răsfrânt cade'n adâncul genunii,
Albă de=argint floarea și=0 scutură prunii,
Cad sub copaci stropi de lumină cât banul,
Lângă un plop stă să adoarmă ciobanul.

Oile lui fug în lumin'albăstrie,
Nouri de nea leneș plutesc pe câmpie,
Vine pe vânt dulce mireasmă de floare,
Ochii se'nchid, raiul în vis îi răsare :

Albă din bolți vine pe nouri o zână,
Vine plutind, toarce un caer de lână,
Fulg înstelat zboară prin aer ca vântul,
Piere sub el ca o fantasmă pământul.

Singuri plutesc într'un ocean de lumină.
Zărilor cresc, trupul cu raza se'mbină.
Zâna șoptea : — „Turma lăsând pe colnice,
La împărat zboară ca vântul, voinice !

Du-te'n castel unde norocul te-așteaptă“.
Piere'n adânc. El tresărind se deșteaptă,
Cată'mprejur, seara coboară pe vale,
Visul pierit inima-i umple de jale.

Sboară o zi. Freamătă plopul din frunză.
Suflet în trunchiu pare copacul s'ascunză.
Șade culcat iarăși în umbra-i lungită,
Cântec de somn frunzele'ncep să-i trimită.

Ochii se'nchid, somnul îl fură și iată,
Zâna torcând lâna de nea înstelată,
Albă'n azur vine pe-un fulg argintie,
Glasul ei blând tremur'acum de mânie.

Amenințând, piere'n pădure cu'nctul.
Sare din vis. Șuer străbate făgetul.
Caută trist visului tâlcuri să-i dee.
Moare'n amurg cea de pe urmă scânte.

Intră'n păduri ; negura nopții se lasă ;
Stăruie'n ochi umbra din vis ne'nțeleasă ;
Până târziu el o zărește, oriunde
Pasul lui rar dus ca de vrajă pătrunde.

Prin rămuriș clarul de lună se cerne,
Neagră pe lac umbra de plop se așterne
Și ca din vis, frânte pe ape s'arată
Turn de argint, poartă de-oțel fărâmată.

Somnul l-a prins stând rezemat de-o tulpină.
Soare din lac iese, de ramuri s'aniină,
Apa foșni, ochii deschise cu teamă,
Ard în văpăi porți uriașe de-aramă.

Cutrerând albe cărări șerpuite,
Ninse de flori, poduri din aur zidite,
Paji l-au zărit și în cuvinte încete
l-au povestit taina din turnul cu fete.

Duse'n castel roșii mănunchiuri de floare,
Fetele'n zori i le-au primit zâmbitoare.
Celei mai mici florile când i le'nfinse,
Ca de un foc el în obraz se aprinse.

Mânile ei albe ca flori de ninsoare
Blând i-au afins mânil tremurătoare.
Ea l-a privit, tainic simțind dintr'odată
Inima'n piept iute cum prinde să-i bată.

* * *

Cum au pierit somnul și dulcile-i vise!
Nopți după nopți trec cu pleoape deschise.
Ochii lui ard și însetează să vadă,
Rumenii zori, fata cu mâni de zăpadă.

Bate încet, ușa se crapă și iute
Scântee'n jur scoarțe în aur bătute.
Albe năluci lunec'ușoare ca gândul,
Brafe de nea vin către flori atingându-l.

* * *

Cald în amiazi; doarme demult în dumbravă.
Fulg înstelat zâna coboară din slavă.
— „Uită-te'n crâng: arde de aur o sapă;
Două tulpini dafini răsfrâng într'o apă.

De-i îngrijești până vor prinde putere,
Ți-or împlini tot ce dorind le vei cere“.
Când s'au deschis ochii din somn și priviră,
Dintr'un tufiș dafinii mici se iviră.

Bulgări sfărmand sapa de aur răsună,
Până ce-au prins, tainic, pe-o noapte cu lună,
Incețșor într'un foșnit de mătăasă,
Pe câte-un ram fragede frunze să iasă.

Noapțile trec, zilele sboară puzderii,
Dafinii cresc nalți și puternici ca merii.

* * *

Luna prin crengi pânze de aur anină.
Doarme pe lac limpede cer de lumină.
Trece visând umbra păstorului frântă
Peste pârâu ; liniști adânci înspăimântă.
Umbra de tei doarme pe ape rotundă,
Dafinii dorm strâmb oglindiți într'o undă.

— „Dafin vrăjit, el în dumbravă se roagă,
Fiica de domn, mândra fecioară mi-e dragă !
Ca un zefir fă-mă prin lumi a răsbate
Și nezărit să mă strecor printre toate“.

Creanga ușor de înflorire tresaltă
Și scânteind iese o floare învoaltă.
Doar atingând mâna de frageda mladă,
Floarea s'a rupt, jar de rubin și zăpadă.

Repede'n sân el o ascunse cu teamă
Și a simțit cum în văzduh se destramă,
Tot mai ușor se înălța ca zefirii,
Duh nevăzut lin mângâind trandafirii,

Trece plutind lunci poleite de lună,
Limpede'n turn clopotul tremură, sună,
Imprăștiind în albăstrimea de seară
Cercuri de=argint care pe ape coboară.

Intră'n castel ca o fantasmă pe sală ;
Se furișa luna prin bolta de smoală,
Desvăluind colțuri de veacuri uitate,
Negru tavan, lespezi de piatră crăpate,
Porți de stejar, marmureene coloane,
Arcuri de geam, negre firizi și balcoane.

Unde, in fund, besna coboară deplină,
Vede, ca'n vis, într'un mănunchiu de lumină,
Care fâșnea de sub o ușă deschisă,
Pată de foc, ca de jăratec trimisă,
Fete pierind... lute cărarea le=0 taie
Și nezărit intră cu ele'n odaie.

S'a răspândit din nevăzuta=i fantasmă
Adormitor dulcea grădinii mireasmă.
Luna pe geam peste măfășuri răstoarnă
Verde umbrar dela o boltă de coarnă.

Nouri s'abat, luna o'ntunecă toată,
Albe'n oglinzi fetele pier dintr'odată,
Apoi răsar ca niște flori prin perdele,
Umbrele lor leneș se'ntind pe podele.

Cu măestrii mânele'noadă'ntr'o floare
Blonde suviți peste grumazi de ninsoare.
Rechii de=argint una din cufer le scoate
Și îmbrăcând albe vestminte'nstelate,
Farmecul vrând fiecă soră să=și vadă,
Ochiu'n oglinzi vede un nor de zăpadă.

Mânile=ating coarde de harfă alene,
Sunete dulci picur' ca lacrimi din gene,
Vrăjile vin, tremură'n aer perdeaua,
Peste adânc lin s'a deschis dușumeaua.

Mâna'nfinzând, una de alta s'adină ;
Nori coborând trepte de albă lumină,
Tainic s'au dus până'n adâncuri, ușoare.
Ape foșneau și o mireasmă de floare
Au răspândit, în fluturări de năframă,
Albi lilieci după un zid de aramă.

Singur plutea ca o fantasmă pe=aproape,
Blondul păstor peste foșnirea de ape.
Alunecând mâna pe coarde de liră,
Porți de oțel singure'n zid scârțiiară.

Larg s'au deschis... Umbre mișcând pe cărare,
Ele străbat codru de=argint visătoare,
Cutreerând punți de oglinzi arcuite,
Peste abis fără de fund asvârlite.

El cobora tot mai aproape de dânsa ;
Duh nevăzut, brațu=i de umbră încins=a,
Tremurător, fragedu=i mijloc de față.
Ea se simți dulce pe ochi sărufată,
Strânsă cu foc, mintea plutindu=i aiurea,
Până s'au șters pomii de=argint cu pădurea.

Drumul pietros urcă pe munți de'ntuneric,
Scântee'n nouri culme de aur feeric,
Urcă încet marmura neagră de trepte,
Crește'mprejur golul prăpastiei drepte.

Șueră vânt. Merg pe o piatră să stee,
Iar împrejur codrul de aur scânteie.
Lanțul de munți până departe se'ntinde.
Pline de somn liniști domnesc pretutinde.

Punți de smarald sboară săgeată sub lună,
Munții legând peste albastra genună.
Cutreerând codrul de aur ca'n vise,
Drumul l=au rupt întunecate abise.

Ele=și aleg puntea ce sboară săgeată
Până în fund, unde un munte înoată.
Lunecă'ncet peste prăpastia muță.
Crește văzând culmea în neguri pierdută.

Codrii sclipesc de diamant ca un soare.
Păsări de foc cântă pe crengi de ninsoare.
Un povârniș iute coboară din munte.
Des se opresc colțuri de piatră să'nfrunte.

Marea sclipi... albe oglinzi fumegoase,
Restogolind mii de talazuri spumoase,
Vâjje surd, fierb în tăcerile zării.
Mândru castel crește din freamătul mării.

Bărci cu luntrași, pe=0 tremurândă alee,
Vin către țărm, straiete'n aur scânteie.
Urcă încet fiecă soră'ntr'o barcă ;
El însoși fata cea mică și par'că
Luntrea mai greu simte vâslașul c'o duce,
Pânza în vânt albă de lună străluce.

Valuri veneau, barca suind=0 spre stele,
Ea le privea, mintea pierzându=și prin ele.
Și fremătând el o cuprinse la sânu=i.
— „Tainic fecior... spuse încet în suspinu=i :

Mintea mi=0 pierd când îmi răsai dimineața,
Flori aducând ; par'că mai dragă mi=e viața...
Par'că mă iau valuri spre țărmuri senine ;
Iară acum par'că te simt lângă mine.

Nu știu ce vânt îmi netezește obrazul ;
Tot aş pluti, leagăn să=mi fie talazul ;
Tot m'aș lăsa dorului, viselor pradă,
Stele din cer vrajă pe suflet să=mi cadă !“

Alunecau luntrile iute pe valuri...
Șuerător vântul le scoase la maluri.
Negrul castel raze pe geamuri revarsă ;
Peste talaz tremură fața=i întoarsă.

Baț, se deschid porți arcuite în stâncă ;
Pași nevăzuți sună în liniște=adâncă.
Intunecimi se înspăimântă de= o rază,
Ning trandafiri, bolți de oglinzi scântează.

Zale de=argint scapără'n umbră ca focul,
Le înfășor fiii de rege mijlocul,
Lire șoptesc, sboară cu foșnet mățasa...
Fără de prinț fata cea mică rămas=a.
Ci de mijloc braț nevăzut o cuprinde,
Lunecă'n joc, tot mai vioaie s'aprinde,

Sboară prin săli ninse de roze petale,
Mantii de=azur flutură'n dans triumfale ;
Involburat roiul s'avântă furtună
Prin încăperi ninse de fluturi și lună.

Când își desfac albele brațe molatec,
Soarele roș arde'n oglinzi de jăratec.
Roiu nevăzut ies prin păreți ursitoare,
Crunte porniri prind în surori să strecoare.

Fetele=și simt inima rece de stană,
Ochii fierbinți scapăr' de ură dușmană ;
Prinții le par chipuri atât de străine !
Vin spumegând toarnă din amfore pline,
Și surizând prinții iau cupa în mână,
Sorb cu nesaț, galeș privind spre stăpână.

Văluri încep peste priviri să se'ntindă,
Văd cum se șterg mantii albastre'n oglindă,
Ochii se'nchid, somnul de vrajă îi fură,
Tainic adorm, flutură zâmbet pe gură.

Astfel de când noaptea rămas=au de strajă,
Vrând a curma lunga ursitelor vrajă,
Făr'a trezi focul iubirii în ele,
Veșnic rămân înmărmuriți în castele.

Din încăperi ele încet se strecoară,
Infiorând liniștea codrilor iară.
Drum în castel prin adâncime își taie ;
Palide=ajung în fermecata odaie.

* * *

Peste câmpii ca o suflare adie,
Când din zefir tainic păstorul învie.
— „Dafin vrăjit, el în dumbravă se roagă,
Fiica de domn, mândra fecioară mi=e dragă!
Zale să=mi dai, care pe toți să=i vrăjească,
Minte de domn și'nfățișare domnească !“

Creanga ușor de înflorire tresaltă
Și scânteind iese o floare învoaltă.
Repede'n sân el o ascunse și'n minte
Li răsări roșu potop de cuvinte ;
Zale de=argint au scăpărat în lumină,
Mantă de=azur grea pe un umăr s'anină.

* * *

La împărat merge, se'nchină ca prinții.
Gârbov, în jilț, barba îi tremură dinții.
— „Ce te=a adus, tânăr cu chip de fecioară ?“
— „Vreau să pândesc fetele tale deseară“.

Nu=i cunosc nici o domniță privirea ;
Dar i=a'nțeles sora cea mică zâmbirea.

* * *

Pe înopțat, toți în adâncuri coboară,
Infiorând liniștea codrilor iară.
Bat, se deschid porți arcuite în stâncă,
Pași nevăzuți sună în liniște adâncă.
Zale de=argint scapără'n umbră feeric,
Mantii de=azur ies din adânc întuneric,
Ochi de smarald fulgeră'n gene ca focul ;
Le înfășor fiii de rege mijlocul,
Sboară în dans, umbre învăluie murii.

Într'un târziu, când se sfâșie condurii,
Cupe umplând, sora cea mare le'nfinde ;
Prinții le sorb, chipul de flăcări s'aprinde.
Ochii se'nchid, somnul de vrajă îi fură,
Tainic adorm, flutură zâmbet pe gură.

Când a întins mâna păstorul la rându-i,
Cupa din mâni fata cea mică luându-i,
O aruncă peste arcade... Cu larmă,
Fulgerător vraja ursitei se sfarmă.

Cutremurat, crapă de-a lungul, de-a latul
Și'n adâncimi se năruște palatul.
El o răpi în vijelia pierzării
Și aiurind peste prăpastia mării,

Înlănțuiți, se avântau împreună,
Se ridicau munții de valuri în lună,
Se strecurau pe lângă ei ursitoare,
Zâna din vis le murmura zâmbitoare.

Tronul sclipi... craiul cu greu se ridică;
Tremur' n jur curtea întreagă de frică.
— „Induplecând vraja ursitei să piară,
Ție îți dau tronul și mândra mi fecioară!”

Prinții sosesc și din adânc întuneric
Vine cântând roiu de domnițe fecieric.
Fiice și prinți craiul îi binecuvântă.
Vestea purtând, pajii în lume s'avântă.

Lângă'mpărat, zâna încet răsărit=a.
— „Mândrul fecior care înfrânse ursita,
E un cioban dintr'o colibă uitată;
Inima lui, însă, e cea mai curată.”
— „Și pentru ce fetele mi fură vrăjite?”
— „Fiindc'ai ținut gloatele'n lanț umilite!”

* * *

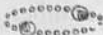
Spizele roșii
Se învârtesc...
Sboară alaiul
Impărătesc

Soarele cade'n
Pulberi pe stânci,
Urlă cascade'n
Codrii adânci.

Albe domnițe
Râd la feciori,
Strânse'n altițe,
Ninse de flori.

Mușcă pământul
Aprigii cai...
Sboară ca vântul
Mândrul alai.

Grigore Sălceanu

MONUMENTE ANTICE DIN MUZEUL REGIONAL AL DOBROGEI

În Muzeul Regional al Dobrogei s'a adunat până în prezent un număr însemnat de monumente, a căror valoare documentar-istorică cât și muzeistică este în deajuns de apreciată de vizitatori, între cari mulți străini¹⁾. În mai multe articole, publicate, treptat treptat, în revista de față, aceste monumente au fost prezentate și interpretate pentru a sta la dispoziția oamenilor de știință și pentru înțelegerea lor de către marele public. Cu articolele respective din prezentul volum al „Analelor” se termină publicarea materialului arheologic din Muzeul Dobrogei — numai monumentele provenite dela Capidava vor fi publicate în revista „Dacia”, tot în cursul acestui an.

În acest articol eu voi prezenta două monumente inedite și voi propune o nouă interpretare pentru alte două deja publicate de d-l T. Sauciuc-Săveanu²⁾.

Cele inedite sunt două reliefuri votive — unul reprezentând eroul cavaler (Inv. Nr. 114), iar celălalt pe Hercule (Inv. Nr. 24). Relieful cu eroul cavaler s'a găsit în comuna Independența, jud.

¹⁾ Intemeierea acestui muzeu se datorește stăruinței directorului său, d-l C. BRĂTESCU, profesor la universitatea din Cernăuți, care, ca un fiu iubitor al Dobrogei, în fiecare an se apropie cu dragoste de pământu-i străbun, adună cu pasiune tot ce reprezintă viața trecută pe el, îl cercetează cu amănunțime îngrijită, ca să-l cunoască până în adâncurile tipului și să-l facă cunoscut și altora.

Desvoltarea acestui muzeu a fost sprijinită în ultimul timp, cu o reală înțelegere, de către actualul primar al Constanței, d-l HORIA GRIGORESCU, care, pasiionându-se de pietrele vorbitoare despre timpuri trecute, a pus la dispoziție fonduri mai însemnate pentru schimbarea aspectului acestui Muzeu. Faptul ne bucură mult și ne dă speranțe că, în scurt timp, d=sa va face să se ridice un local propriu pentru Muzeu — așa cum se cuvine într'un oraș de felul Constanței, pe care, mai ales, atâția străini îl vizitează.

În acest muzeu vor fi reprezentate diferitele epoci, din trecutul nostru îndepărtat până în prezent, dovedind astfel, împotriva defăimătorilor, cari ne clasifică între „popoarele fără istorie”, că pe pământul pe care-l locuim avem o viață neîntreruptă, din neolitic până în prezent.

²⁾ T. SAUCIUC-SĂVEANU, O inscripție latină și alte obiecte antice și știri din satul roman Petra, Camena de azi, din jud. Tulcea, în *Analele Dobrogei*, XV (1934), p. 93—112.

Constanța, în curtea locuitorului Gh. Mazilescu, cu ocazia unor săpături pentru fundații. E o placă de calcar înaltă de 0,38 m., lată de 0,30 m. și groasă de 0,10 m., Relieful, într'un câmp adâncit care ocupă două treimi din înălțimea plăcii, e încadrat de o ramă simplă lată de 2 cm. Partea de jos a feței plăcii era rezervată, probabil, pentru inscripție, care poate chiar să fi existat, însă zugrăvită și deci, azi, ștearsă.

Relieful (Fig. 1) reprezintă un călăreț mergând spre dreapta, unde e figurat un vas așezat pe o masă. De o parte și de alta, spre gură, vasul are câte două proeminente, una sub alta. Ar face impresia

Fig. 1

că sunt orificiile unei râșnițe în care se îmbucau pârghiile care o învârteau; însă astfel de râșnițe au forma de cilindru strâns la mijloc și orificiile pârghiilor se găsesc chiar la mijloc. Este clar, deci, că obiectul reprezentat pe masă e un vas, un crater, iar proeminentele sunt resturi din torțile lui fărâmate. De altfel, prezența unui vas în acest loc e în concordanță și cu atitudinea cavalerului. Acesta ține cu dreapta un corn de băut, rhytonul, iar stânga o întinde spre vas cu intenția, pare-se, de a-l lua ca să-și toarne de băut.

Rhytonul și craterul se găsesc reprezentate pe relieful votive, ca atribute ale Eroului căruia îi sunt închinete aceste reliefuli¹⁾. Inșă

¹⁾ Vezi articolul lui DENEKEN, *Heros*, în W. H. ROSCHER, *Lex. der griech. u. röm. Mythologie*, col. 2573 sqq., 2576 și 2586 și fig. 11, cum și la TOCILESCU, *Mon., epigr. și sculpt.*, p. 428 sq. fig. 5 și 6.

în toate aceste reliefuri eroul nu e reprezentat călare, ci culcat pe o kline sau chiar în scena ospățului funebru. Eroul cavaler cu rhytonul în mâna dreaptă — după cât am putut cerceta — se găsește pe un singur monument din Muzeul Național de antichități din București — fără, însă, a fi reprezentat și craterul (Fig. 2). Este un fragment dintr'un altar, probabil, a cărui formă a fost stricată din nevoia de a

Fig. 2

putea fi utilizată într'o construcție ulterioară. În relief se vede eroul cavaler mergând spre stânga, unde se mai păstrează o parte din pom cu șarpele încolăcit. Călărețul ține cu stânga dârlogii, iar în dreapta, ridicată în sus, ține un corn de băut.

Pe un alt relief, însă, provenit din comuna Topalu, jud. Constanța, și publicat de d-l D. Teodorescu¹⁾ figurează: eroul cavaler mergând spre dreapta; lângă el un acolit din cortegiul dionisiac; apoi

¹⁾ D. M. TEODORESCU, *Monumente inedite din Tomi*, Buc. 1918, p. 85 sqq. fig. 44.

o masă deasupra căreia e așezat un vas ; un alt acolit care înfide un vas de băut ; iar la marginea din dreapta două figuri feminine — probabil nimfe. Prin acești acoliți și nimfe și prin vasele de furnat și de băut d-l Teodorescu scoate în evidență caracterul dionisiac al înfregii figurații. Cu ajutorul unui alt relief ¹⁾, stabilește apropierea dintre eroul cavalier și Dionysos. Cum însă în mitologia greacă nu se găsește un Dionysos călare, d-l Teodorescu conchide că e vorba în aceste reliefuri de un sincretism religios. O divinitate tracă, asemănătoare prin caracterul ei cu Dionysos grec, a fost contopită cu acesta și reprezentată adesea cu atribute pe care le găsim în suita zeului grec. O identificare a acestei divinități, d-l Teodorescu o încearcă pe baza unui relief găsit în Roma ²⁾.

Acest relief reprezintă două figuri bărbătești : un călăreț tânăr și o divinitate cu fulgerul în mână, și e dedicat, după cum spune inscripția : $\Theta\epsilon\omega\ \text{Ζβελθούρδω και 'Ιαμβάδοβλη}$. Cum Zbelthurdos e zeul cu fulgerul, Jambadule nu poate fi decât călărețul, pe care Seure ³⁾ îl apropie de Dionysos.

Revenind la relieful nostru, constatăm că eroul cavalier reprezentat aci, fără nici o armă, nu are de loc caracter războinic sau de vânător. Ci, dimpotrivă, după atributele sale — rhyton și crater — ustensile obișnuite în cortegiul lui Dionysos, el are un vădit caracter dionisiac. Deci și în acest relief este vorba de un sincretism religios traco—grec—roman și, foarte probabil, călărețul nostru poate fi identificat cu acea divinitate tracă, Jambadule.

Lucrarea e cu totul neîndemânatecă, naivă, executată de un meșter ruslic, totuși, cred că n'ar putea fi datată înainte de secolul II d. Chr.

Al doilea relief votiv este tot pe o placă de calcar oolitic, găsită în Constanța, înaltă de 0,41 m., lată de 0,34 m. și groasă de 0,12 m. Marginea din dreapta pare a fi retezată sau tocită, mai mult sus, rămânând aci lățimea plăcii numai de circa 30 cm. De asemeni și sus piatra este ruptă. Relieful se află într'un câmp adâncit și încadrat într'o ramă simplă, lată : sus, de 7 cm., la stânga, de 5 cm., iar la dreapta de nici un centimetru. În general atât relieful cât și câmpul lui au fost roase de apă atât de mult, încât, prin figurație și câmp s'au produs tot felul de șanțuri și dungi care îngreunează urmărirea formelor.

D-l T. Sauciu-Săveanu, indus în eroare de această ca a doua sculptură a pietrei prin acțiunea apei, utilizând numai monumentul în

¹⁾ *ibidem*, p. 88, fig. 45.

²⁾ Vezi G. SEURE, în *Rev. des Etudes Grecques*, 1913, p. 236 sqq., fig. 7, care, cu privire la proveniența reliefului spune : „Trouvé jadis sur l'Esquilin, il provient des ruines d'une caserne où des soldats étrangers, parmi lesquels beaucoup des Thraces, possédaient une chapelle consacrée à leurs dieux nationaux”.

³⁾ *l. c.* p. 237—240 și 255—258 ; cf. D. M. TEODORESCU, *l. c.* p. 90 sqq.

lucrarea sa „O stelă funerară...“¹⁾, l-a interpretat ca reprezentând două figuri umane cu mâinile ridicate în sus în semn de rugăciune. Și, de fapt, din fotografie așa pare a fi (Fig. 3). Examinând însă cu deamănuntul monumentul, se observă la mijloc o figură umană cu mâinile întinse laterai. Mâna stângă nu se ridică dela cot în sus — linia care se vede, e o dungă scoasă în relief de acțiunea apei — ci, dincolo de șanțul săpat tot de apă și care o curmă, se continuă spre dreapta ca să apuce capătul de sus al măciucii, care se profilează

Fig. 3

destul de clar în partea ei de jos. După acest atribut e lesne de înțeles că figura noastră reprezintă pe Hercule. În mâna dreaptă ține un vas, din a cărui formă se mai păstrează resturi destul de sigure pe piatră¹⁾.

Figura cea mică, din stânga, în niciun caz nu poate fi o figură umană. Tăctura din daltă de sub brațul drept, presupus, e o făetură lineară formând unghiuri drepte, ceea ce nu se potrivește pentru un corp omenesc. În articolul meu de mai sus, „*Cariera romană dela Cernavoda*“, am identificat această figură cu un altar, ceea ce e în

¹⁾ T. SAUCIUC-SĂVEANU, *O stelă funerară cu inscripție și cu palmele deschise în relief*, în *Analele Dobrogei*, XV (1934) p. 13.

¹⁾ Vezi mai sus la mine: „*Cariera romană dela Cernavoda*“.

perfect acord cu atitudinea lui Hercule. Examinând însă din nou placa, am constatat că e o masă cu trei picioare, cu un obiect deasupra ei — poate un vas. Este, probabil, masa de sacrificiu.

Prin urmare relieful nostru este un *ex-voto* depus, probabil, de adoranți, într'un locaș de cult al lui Hercule, divinitate destul de răspândită în regiunea dobrogeană.

Executarea lucrării, cu toată deteriorarea, se vede clar că e cu totul rudimentară, ceea ce n'ar fi admisibil într'un centru de o străveche civilizație cum era Tomi. De aceea, dacă relieful n'a fost adus cumva dintr'o așezare rustică din apropiere de Tomi, nu l-am putea data mai de vreme de secolul III d. Chr.

Monumentele pentru care vreau să propun o altă interpretare sunt cele două fragmente — unul epigrafic celălalt sculptural — provenite din *vicus Petra*, Camena de azi, din jud. Tulcea, și publicate de d-l Sauciu-Săveanu (l. c. p. 93 sqq.)

Privitor la inscripție, dela început am rămas nedumerit asupra lecturei date de d-l Sauciu-Săveanu siglei SS din ultimul rând. Ipo-teza sa că ar însemna *s(uo) s(umptu)* nu putea fi acceptabilă, de oarece, în mod obișnuit, această siglă, în epigrafie, se întrebuințează pentru cuvintele *supra scriptus*, firește, în forma gramaticală cerută de text. Pornind dela aceasta, când, astăvară, am aranjat secția arheologică a Muzeului, având ocazia să văd inscripția, în timpul mutării ei, într'o lumină mai favorabilă, am constatat că în penultimul rând, pe fragmentul cel mic din dreapta (Fig. 4), în loc de *Titio*, cum a cetit d-l Sauciu-Săveanu, e *Ulpio*. În adevăr, ultima literă e O, penultima I, însă antepenultima nu e T ci P, căci în dreapta se vede destul de clar urma buclei, care nu atinge hasta cu capătul de jos, adică așa cum e și la P din *corporis*, *petrenses* etc. Din litera anterioară lui P se păstrează fragmentul de sus al unei haste care nu poate fi decât din L. Prin urmare, după resturile păstrate pe piatră, cuvântul întreg nu poate fi cetit decât *Ulpio*. Adică așa după cum cere și sigla SS = *supra scriptis*, căci atât *Maximus* cât și *Ulpius* sunt scriși mai sus, cel dintâiu fiind *magister vici*, al doilea *quaestor*.

Deci, baia satului *Petra* s'a construit sub supravegherea lui *Ulpius* și *Maximus*, numiți mai sus (în inscripție) și a lui *Aelius Iulius* (care nu e numit), adică: *curam a [gentibus] Ulpio, Maximo s(supra) s(criptis) et Aelio Iulio*.

În rândul 2, după cuvântul *BALINEV*, d-l Sauciu-Săveanu citește un P, apoi partea de jos dintr'o hastă oblică, și propune pentru reconstituire cuvântul *pa[r]cum*. Examinând piatra, am constatat că prima literă nu e P, ci o legătură între E. și L. Anume, pe piatră se vede o hastă din al cărei capăt de jos pornește o bară orizontală spre stânga, iar cam dela mijloc o altă bară orizontală spre dreapta, vizibilă în mod sigur în fundul micii spărturi. E drept că lipsesc barele orizontale de sus și de jos ale lui E, însă acest lucru e obiș-

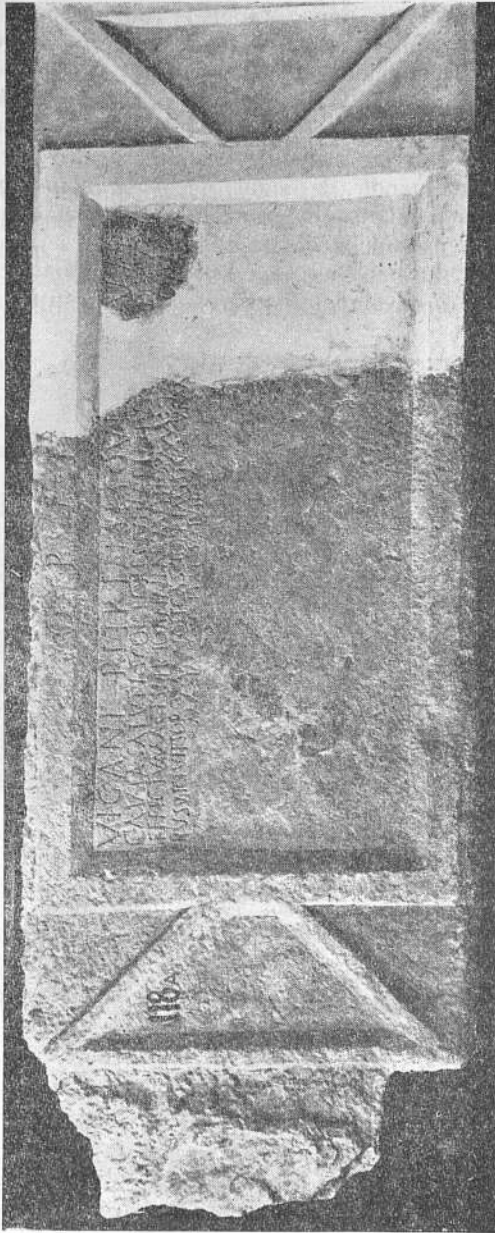

Fig. 4

nuit și la alți E din inscripție. Astfel este ultimul E din *Petreses*, care are numai bara de mijloc, apoi E din *balineu*, care are bara dela mijloc și ceva din cea de jos, E de după F din *effectu*, iarăși numai cu bara dela mijloc, etc. Fragmentul de literă care urmează după această legătură este, așa cum a arătat d-l Sauciu-Săveanu, din litera A.

Pornind dela aceste elemente păstrate, pentru întregirea cuvântului, nu ne putem gândi, de sigur, decât la *elapsum*. Prin acest cuvânt se exprimă starea monumentului de mai înainte, ceea ce e foarte obișnuit în inscripțiile de pe edificii¹⁾.

Conchidem de aici că baia exista de mai înainte însă, cu siguranță, în timpul năvălirilor barbare, fusese distrusă cu totul, fapt

Fig. 5

exprimat mai precis, poate, prin *elapsum* decât prin *dilapsum* sau *conlapsum*, care, de altfel, sunt mai obișnuite în inscripțiile de acest fel. Așa dar, cu rectificările propuse, inscripția dela Camena, a cărei valoare documentară a fost scoasă în evidență de d-l Sauciu-Săveanu, în transcriere spune :

Q (uod) B(onum) F(austum) F(elix)
Vicani petreses qui flece[runt]
causa salutis corporis sui balineu (sic) ela[psu. Qu]od opus
effectu (sic) magisterio anni Nymphidi Maxim[i cum] questori-
bus vici Ulpio Romano et Cassio Primitivo curam a[gentibus] Ulpio
Maximo s(upra) s(criptis) et Aelio Iulio.

Aș mai avea de atras atenția asupra cuvintelor *balineu* și *effectu*,

1) R. CAGNAT, *Cours d'épigraphie latine*, p. 265 și 275.

fără desinența *m* a acuzativului, ceea ce nu poate fi o abreviație, ci e un fenomen lingvistic care indică epoca târzie a inscripției confirmată, de altfel, și prin dispariția diftongului *ae* din *questoribus*, cum și prin faptul că baea fusese complect distrusă, *elapsum*. Acest din urmă fapt ne face să ne gândim la năvălirile barbare, deci, cel mai de vreme, a doua jumătate a secolului III d. Chr.

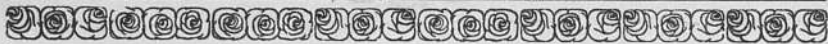
Al doilea monument, asupra căruia aş propune o nouă interpretare, este fragmentul cu Nr. de inventar 77 publicat de d-l Sauciuc-Săveanu (*l. c.* p. 110 sq) (Fig. 5). D=sa îl determină ca fragment de capac de sarcofag, iar în nota suplimentară dela p. 114 propune să se adauge după cuvântul „sarcofag“ cuvintele „sau poate de relief“.

Examinând piatra mai de aproape, tot cu ocazia aranjării Muzeului, am constatat că fragmentul nostru face parte dintr'o stelă, mai precis, din câmpul reliefului stelei.

Figura reprezentată cred că e o femeie, într'o atitudine mult asemănătoare cu a femeii care desmeardă un cățeluș, de pe stela grecească din Muzeul Național de Antichități din București. E drept că, lipindu-i capul, și sânul îi e bine disimulat sub haina groasă și bătoasă de par'că ar fi un zăbun, obișnuit azi prin Dobrogea, cusut ca o plapumă. Totuși chiar prin acest vestmânt se ghicesc mai degrabă niște forme rotunde și moi decât unele colțuroase și vânjoase de bărbat. În mâna dreaptă ține un porumbel, atribut obișnuit pe monumentele funerare, la femei, ca un element, mai ales în vremea respectivă, pur decorativ. În stânga ține ciucurii cari atârnă din colțul pernei pe care figura noastră își reazemă cotul.

Gr. Florescu

RUGA

*Uitată în umbra chiliei,
Dorințele'n piept le-a strivit,
Ca'n clipa din urmă să aibă
Spre ceruri un drum înșorit.*

*Astfel a'nșeles ispășirea
Întâiului nostru păcat.
Dar dorul o cheamă adesea
Cu zvon din adânc depărtat.*

*Trec anii... Și viața, în juru-i,
Înceagă adesea clipite,
În care seninele inimi
Tresaltă, surâd fericite.*

*La geamu-i, un fluture bate,
O roșie floare de jar,
S'așează pe-o creangă 'nflorită,
Din aripi bătând tot mai rar.*

*Din fundul vieții trecute
În freamăt simțirile vin;
Și'n neagra chilie coboară
Tristetea suspin cu suspin.*

*O! Doamne! de intri în ceruri,
Dorințele'n piept nimicind,
De ce nu ne-arăți veșnicia,
Să tindem spre ea suferind?*

*De ce, în tăcere și umbră,
Rămâi nevăzut tuturor,
Și ochii ni-i turburi cu vraja
Acestui pământ trecător?*

Cum, oare, să treci printr'o luncă,
Cu inima'nchisă'n April,
Când ori și ce creangă ți-aruncă
O floare, un flutur, un tril?

Și cum să te'nchini mănăstirii,
Când glasuri te cheamă în crâng,
Iar raiul din scorța psaltirii
Rămâne în ochii ce plâng?

De este o lume eternă,
In care noi toți ne vom duce,
Arată-ne=0, Doamne, o clipă!
Și toți, aplecați sub o cruce,

Sui-vom calvarul durerii,
Primind răstignirea lui Christ,
C'un zâmbet sfruntând vijelia
Destinului celui mai trist.

Ca sufletul dus la răspântii
S'aleagă'ntră două cărări,
Cea aspră, ducând către Tine,
Cea lină, spre dulci desfătări,

De ce ne arăți numai vraja
Acestor plăceri pământești,
Și numai prin glas de Apostoli
Lumina de=apoi ne=0 vestești?

Adânc te cutremură gândul
Că totul sfârșește aici!
Pe drumul durerilor, fruntea,
Trezit ca din vis, ți=0 ridici,

Privești împrejurul tău viața
Și'n piept răscolindu=și tot focul,
Mai repede inima=și bate,
Cerându=și în viață norocul.

Te prinde un răs diabolic,
Te=arunci în vârtej ca furtuna,
Te'mbată mireasma dorinții
Și inima=fi vâjâie'ntr'una.

În fuga năvalnică, oarbă,
Nimic nu mai vezi împrejur.
Arar, îți apar din vârtejuri
Fășii înstelate de=azur.

Târziu, când talazul te=aruncă
Pe țărmul tăcerii de lut,
O voce te mustră amarnic:
„Ce crimă cu mine=ai făcut?“

Să fie chiar glasul Tău, Doamne?
Să fie a Tale muștrări,
Că omul, în loc să se urce,
Coboară pe strâmbe cărări?

De este'ncercare viața
Cu roze și soare de Mai,
Ridică o clipă perdeaua
Și=arată=Te'n veșnicul rai!

Oricine îți simte puterea,
Când șesul de iarnă îl scuturi,
Intinzi auritele lanuri
Și zarea o umpli de fluturi,

Când, singur, în juru=i, pământul
Cu munții, cu marea sbătută,
Se'nvârte în goluri albastre,
Pe osia lui nevăzută.

Dar, dacă adesea credința
Ne=aruncă pe lespezi năuci,
Gândirea deapururi se'ntreabă:
Spre care țărâmurii ne duci?

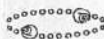
Când trâmbiți de=aramă suna=vor,
Vestind judecata de=apoi,
Și smulse din somnul de veacuri,
Veni=vor popoarele roi,

Lăsa=vei să cadă, Stăpâne,
Strângându=i pe toți la un loc,
Pe unii surâsul nădejzii,
Pe alții un vițor de foc.

Ce rost vor avea, dup'aceea,
Eterna gheenei tortură
Și=Arhanghelii, strajă deapururi
La veșnica raiului gură?

Și, dacă ntrebările noastre
Sunt strigăte făr'de răspuns,
De ce ne dai apriga sete
Să spargem un zid nepătruns?

Grigore Sălceanu

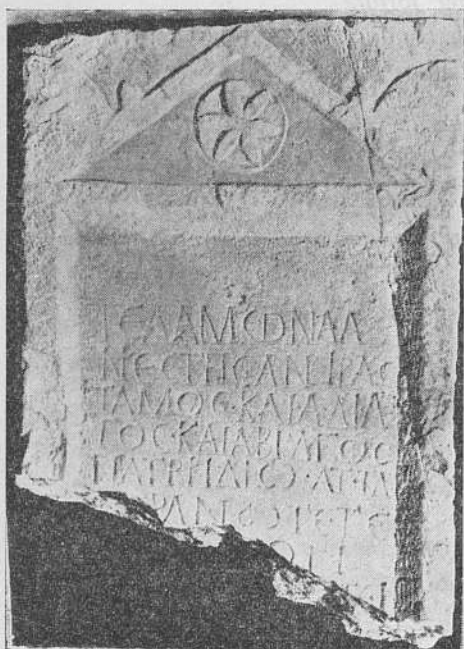

RECENTE ACHIZIȚII ARHEOLOGICE

Luna Noembrie s'a arătat dela început fructuoasă : au fost descoperite în Constanța și au intrat în Muzeul Regional al Dobrogei două fragmente valoroase : unul epigrafic, altul arhitectonic.

TEΛAMΩNA A
NECTHCANIPAC
TAMOC KAI ΔΙΑ
POCKAI ABPAΓOC
ΠATPI IΔIΩ ATTA
PANΩTETE
OTI
TEI

Fig. 1

I. Fragment din partea superioară a unei stele de calcar slab, înalt pe stânga de 0,56 m., pe dreapta de 0,77 m., lat de 0,55 m. și gros de 0,19 m., găsit cu ocazia unor săpături de canalizare pe Str. Daciei colț cu Str. Mihai Viteazul și trecut în inventar sub No. 226. (Fig. 1).

Pe partea de sus a stelei funerare e sculptat un fronton, înalt de 0,22 m., — a cărui margine de jos formează corp comun cu cadratura inscripției — cu două acroterii, de o parte și de alta, fără ornament interior, având în față câte o excrescență pe cele două laturi care se întâlnesc în vârful frontonului. În mijlocul frontonului e o rozetă cu șase foi închisă într'un cerc.

Inscripția greacă, încadrată de un chenar cu profil simplu, se află pe fața adâncită a stelei funerare. Cuprinde opt rânduri, dintre care primele patru foarte bine păstrate, iar celelalte trei numai o parte, aceea din dreapta. Literele, cifețe, însă rustice ca formă și gravare,

Fig. 2

nu păstrează aceeași înălțime, variind de la rând la rând și chiar în acelaș rând, ca — de ex. — în r. 4: primele litere au 0,03 m., ulțimele 0,024 m. Literele nu prezintă ligaturi, dar n'au formă constantă: ω e făcut în trei feluri.

Pentru că fac numai o *prezentare* a materialului intrat recent în Muzeu, rezum constatările în nota că monumentul acesta funerar a fost ridicat de IPACTAMOC , ADIAI^{OC} și ABPAI^{OC} tatălui lor, πατρὶ ἰδίῳ .

II. Fragment de epistolă, de marmoră albă cu dungi vinete, lung de 0,60 m., înalt de 0,36 m. și lat de 0,18 m., găsit în urma unor săpături pentru construcția actualii *Vile Popescu*, de lângă Restaurantul Dor Mărunt, din Anadolchioi, desigur în așezare secundară *). În timpul din urmă a servit ca prag la o casă nou construită.

*) Fragmentul a fost găsit acum 25 de ani de Ioan Popescu, proprietarul vilei azi decedat. D-l Dumitru I. Popescu, fiul proprietarului, spune că fragmentul e provenit din alt loc; precis nu știe de unde, însă tot din raza orașului Constanța.

Se deosebesc, la fragmentul acesta, patru registre, al cincilea fiind prea îngust și prea ros ca să poată fi menționat prin ceva.

Registrul medial — cu totul neted și ușor curbat, acum diformat de izbitori și tăieturi — e limitat deasupra de o linie de profil și de o friză cu foi de acanthus bogat stilizate, iar dedesubt de alte două registre, unul cu motivul șiragului de ove, altul cu denticule.

Fragmentul acesta arhitectonic ornamental, important prin măiestria cu care a fost lucrat și pe care o evidențiază ca document artistic, făcea probabil parte din epistilul unei clădiri publice sau dintr'un frumos templu tomitan. E comparabil cu alte două fragmente de epistilii găsite de V. Pârvan, tot în Constanța, și publicate în *Descoperiri nouă în Scythia Minor* (pp. 23—25, fig. 8; pl. IV—fig. 2; pl. V—fig. 1) precum și cu fragmentul arhitectural, descoperit în Carsium, despre care scria :

„In adevăr arta superioară pe care o documentează acest respectabil bloc de marmoră sculptată... e un semn că vechea așezare romană de aici a fost, nu numai din punct de vedere militar și economic, ci și cultural, un centru important la Dunăre, — că anume, pe drumurile numeroase ce se adunau în mănunchiu aici, dela Axio-polis, Tomi, Histria și Troesmis nu veniau numai oameni și bogății, dar și înrăuriri și forme artistice. Odată cu vinurile dela Rhodos, aduse pentru desfătarea bogătașilor, veniau și blocuri de marmură din insulele grecești, ori din Asia, sau din Grecia, pentru a împodobi clădirile publice de aici, întocmai ca în centrele înfloritoare dela Mare, în Callatis, Tomi și Histria“.

Stilul fragmentului — cum arată Pârvan pentru cele trei fragmente de mai sus — indică sec. II d. Cr., epoca Antoninilor, când orașele din Scythia Minor „se întreceau în clădirea de temple și monumente publice de piatră și de marmoră, în cinstea zeilor, împăraților și binefăcătorilor provinciei“.

III. *Un mormânt din lespezi.* Către sfârșitul lui August, anul acesta, s'a făcut o descoperire arheologică în curtea Regimentului 34 Infanterie din Constanța. Soldații, săpând în fundul curții regimentului o groapă pentru gunoi, au dat peste un mormânt făcut din lespezi mari de piatră, așezate direct pe pământ și dispuse în forma unei cutii paralelipipedice. Deasupra celor patru lespezi laterale, care formau pereții cutiei, se aflau alte trei lespezi, aranjate una lângă alta. Pământul dela baza mormântului era uscat și bine netezit.

Săpătura aceasta, făcută cu scopuri practice și imediate, a ză-

dărnicit cercetările care se puteau face. După informațiile culese dela soldații săpători, am putut afla câteva indicii vagi despre un schelet — din care n'am văzut decât puține oase și acelea sparte și împrășfiate — și despre o seamă de cioburi din vase de lut ars și de sticlă, din care însă am găsit numai două trei. Nimic despre poziția în care a fost găsit scheletul.

Este a doua descoperire de care nu se știe nimic precis, în afară de locul mormântului și înfățișarea lui exterioară, după aceea de acum câțiva ani dela Regimentul 13 Artilerie.

Ioan Micu

Conservatorul Muzeului Dobrogei
Constanța

D. M. Pippidi, *In jurul stelei lui Asclepiades din Tomis*. Revista Clasică, Tom. VI—VII. București, 1934—1935, pp. 168—180.

Interesul arătat stelei funerare cu No. 61, din Muzeul Regional al Dobrogei, s'a fixat nu atât asupra bustului feminin din partea de sus a monumentului sau a inscripției înseși, cuprinzând numele copiilor Flavia Aquilina și Iulius Augurinus ai lui Asclepiades, morți prea timpuriu, — cât a părții de mijloc, unde, într'o încadrare dreptunghiulară, sunt sculptate două mâni cu degetele desfăcute și cu podul palmelor către privitor, între ele cu dedicația "Ἡρώστῃ χθονίως.

D=1 prof. Sauciu=Săveanu, interpretul dintâi al stelei, a vorbit în două rânduri despre simbolul acestor mâni ridicate: prima dată, la Congresul Național de Arheologie și Numismatică din 1934, în comunicarea „*Semnificația mânilor ridicate în reliefurile greco-romane*“; a doua oară, în studiul publicat de Analele Dobrogei pe 1934 „*O stelă funerară cu inscripție și cu palme deschise în relief din Tomis-Constanța*“. În amândouă, simbolul celor două palme era legat de două sensuri apropiate: implorare și impreciațiune.

Recenta lucrare a d=1ui D. M. Pippidi, asistent la Universitatea din Iași, face o investigație nouă, pornind dela însuși rezultatul atins de d=1 prof. Săveanu, pentru a dobândi „o precizie suplimentară“. Concluzia că *cineva a putut să pricinuiască moartea copiilor*, îl îndeamnă pe d=1 Pippidi să=1 afle și să=1 precizeze pe acel *cineva*: „E vorba să ghicim către cine se va fi îndreptat gândul lui Asclepiades atunci când, în fața morții nefirești a copiilor săi, durerea lui de părinte a simțit nevoia să și=1 o explice“ (p. 171).

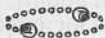
Pentru d=1 Pippidi chestiunea aceasta prezintă două posibilități de soluționare aproximativă a simbolismului mânilor ridicate.

1. Revolta defunctului sau a părintelui contra zeilor răi și nedrepti — iniquis — cari au pricinuit dispariția prea din timp a unor ființe nevinovate, ca o înrăuire a dualismului iranian asupra păgânismului grec și roman din sec. II—III.

2. Credința despre demonul ucigaș al copiilor, acel *Βάσκανος δαιμόνιον*, vrăjitor și duh cu ochi răi în stare să răpună numai cu privirea.

„Consider neîndoios, scrie în final del Pippidi, că protestul lui Asclepiades purcede din convingerea despre intervenția fatală a unei divinități răufăcătoare“.

Ioan Micu

FABULĂ

În glod se lăfăia porcimea
Și=ades cu râțul atîngea
Piciorul unui cal cu pielea
Lucioasă ca o catifea.

Ci nu odată ridicându=și
Potcoava scânteind în soare,
Frumosul cal simțea ispita
Să dea în porci și să=i doboare.

Dar căutînd spre ei cu milă,
Iertîndu=i, îi cruța într'una
Și=ades, spre a uita băltoaga,
Privea făcut, în noapte, luna.

Se minuna cum de se poate,
Sub bolta cerului înaltă,
Atîția porci să rabde Domnul
Și=atîtea stele laolaltă.

Se tot trăgea în colțul șurii,
Disprețuind tărăța lor ;
Mânca doar fân curat din iesle,
Bînd apă clară de izvor.

Trecură zile fără număr.
În colțul lui uitase tot.
Cînd, într'o zi, doi ochi de scroafă
Cu capul rezemat de=un ciot,

Asupra lui se pironiră ;
De=un foc sclipea pupila-i ștearsă ;
De ură 'ntăia oară scroafa
Pîna' n adînc simți că=i arsă.

Cu un picior atinse burta
Celui mai mare dintre porci :
— „Prietene, de vrei, o clipă
Spre fundul șurii să te 'ntorci.

Ce văd, din cale=afară=mi pare :
Un cal, mai negru decât smoala,
Stând numa'n colț, de noi departe,
Cutează să=și arate fala“.

Cu greu urnindu=se din locu=i
Și sprijinit de porci vre=0 zece,
Spre mândrul cal, în fundul șurii,
Iși lunecă privirea=i rece.

Apoi, cu glas domol : „O gloabă !
Dac'a fugit de printre noi,
L=0 fi durând noblețea noastră“.
Și iarăși adormi 'n noroi.

Atunci, din baltă se ridică
Un porc gemând : — Știfi voi cumva,
A cui e gloaba asta neagră ?
A calului ce ne plimba

Impărăteasca noastră ladă
Din târg în târg, din sat în sat,
Până când zilele trecute
La poarta curții ne=a lăsat.

Așa că, mult să nu vă mire
De ce rămâne 'n colț fricos,
Când știfi pe tată=său ce este :
Un cal de muncă păcătos.

De stă mereu așa departe,
Se simte isgonit de noi“ !
Și mulțumiți și porci și scroafe
Adorm cu râțul în noroi.

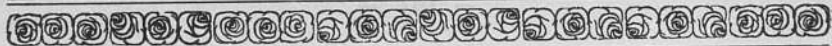
Ades, când ocolești cu silă
Un grup de oameni anumit,
Nu spun că te ferești de dânșii,
Se laudă că te-au gonit.

Și de fi-au fost plugari strămoșii,
Sau niște bieți meseriași,
In îngâmfarea lor de trântori,
Lovesc în ei ca niște lași.

Grigore Sălceanu

DELA BĂTRÂNII DOBROGENI

Culegeri de Titus Cergău

I. Români din Caucaz.

Apăi, nu știu prin ce an să fi fost rezelul acela dintre Ruși și Turci. Pe vremea când Dobrogea noastră era sub Turci, — ne povestea bunica —, a trecut o mare oaste prin jud. Brăila spre valea Siretului. Când au poposit Turcii și 'n satul nostru, la vadul Șeicii lângă Berești, nu departe de Dunăre, se înprietenise un ofițer arab cu bunicu-meu. Au băut cafele împreună și au fumat o noapte întreagă; și la fiecare vorbă ofițerul arab ofta din băerile inimii zicând: „Să-mi ajute Dumnezeu, Radule, să mă mai întorc înapoi sănătos; dar tare nu cred, că tare sunt mulți și sălbateci Rușii aceia“!

Și nu s'au mai întors, nici Turcii și nici ofițerul arab. Că, 'ci-că Rușii s'au dus în susul Siretului și au ridicat de acolo șapte sate de Români, pe cari nu se știe unde pustia i-au mai dus. Totodată au schimbat și cursul Siretului, așa fel că Turcii au trecut vadurile pe uscat. Apoi, după ce i-au mai lăsat să se apropie de armata lor, au dat Rușii piept cu Turcii într'o luptă plină de moarte. Rușii atacau cu urlete sălbatece până ce i-au pus pe fugă pe Turci; iar când mulțimea acestora a dat să fugă spre vaduri, atunci Rușii au rupt stăvilarele și s'a inecat atâta turcime, încât se făcuse punte de trupuri de oameni și dobitoace în albia Siretului. Nici arabul nostru nu s'a mai întors din lupta asta năprasnică.

Hei, și poate să tot fi trecut de atunci vre-o sută de ani, dela acel prăpăd, când la 1917 am fost silit să fac transporturi pe Marea Neagră, dela Sevastopol la Batum. La Batum, după ce terminai cu serviciul, m'am coborât cu un camarad pe cheiul portului și mă plimbam pe acolo, prin fața debarcaderului. Și numai iată că se apropie de noi un soldat sovietic și ne întreabă pe românește că de unde suntem? Vezi că ne auzise vorbind în limba noastră. I-am răspuns că suntem Români din România, iar el ne-a spus că este Moldovan. L-am întrebat atunci că din ce loc este venit? — „Apoi, trebuie să fim de prin Moldova, de ne zicem noi Moldoveni“, răspunse el. Și ne-a mai spus că nu țin minte ei din ce timp vor fi venit părinții lor pe aici, dar că a înțeles dela bătrâni, că din vremea unui mare și crâncen rezel, care s'a dat lângă o apă de lângă „Halați“, de unde au fost ridicați ei ca la vre-o șapte sate și așezați de Rus prin părțile Batumului. Și ne-a mai întrebat oșteanul dacă „Halații“ este pădure sau

„horod“ (= oraș). S'a mirat când i-am spus că Galații este un oraș mare și frumos. Și ne-a mai spus că din cele șapte sate venite, hăt de departe, din spre „soare=apune“, s'au ajuns acum vre-o 14 sate numai de Moldoveni, cari își vorbesc limba lor și au voie s'o poarte și prin școli. Ba, ce m'a mirat tare mult, a fost că fac și horă moldovenească în satele lor. Și mai spunea Moldovanul: „Ba să vezi mata, că noi avem și un cântec cu vorba Halațiilor așa :

*Pe drumul Halațiilor
Vine mândra fraților.*

Am răs cu bucurie de cântecul Moldoveanului bolșevic dela Batum și-mi pare rău că nu țin minte de cât aceste două versuri. Am mai stat puțin de vorbă și apoi ne-am despărțit, reamintindu-mi povestirea bunicii mele, Tudora Radu Capră, de 80 ani, care îmi vorbise de cele șapte sate moldovenești ridicade de Ruși din calea Turcilor.

Auzită dela D. Dumbravă din sat. Brătianu, jud. Constanța

II. Comoara din „Insula fără nume“.

1. Insula aceasta, aflătoare în limanul Tașaul și denumită de d-
prof. C. Brătescu, într'o lucrare a sa geografică „*Insula fără nume*“ — deoarece n'avea nici un nume —, se știe că a fost botezată de noi „*Insula C. Brătescu*“ în urma unei slujbe religioase și unei serbări organizate la fața locului.

În timpuri îndepărtate, spun bătrânii, această insulă era locuită de niște călugări, cari trăiau aci retrași de lume, ca niște schimmnici într'un ostrov incunjurat de ape. Vorba vine „ca niște schimmnici“ ! Călugării aceștia aveau în insulă și o casă de piatră, anume spre marginea din spre Luminița (= Șahman), adecă spre răsărit-miază-noapte, unde se mai cunosc până astăzi pietrele scormonite și im-prăstiate din temelie.

Călugării aceștia se ocupau cu nobila meserie a furtului la drumul mare și adunau banii în insulă, unde îi ascundeau într'un loc știut numai de ei. Așa au adunat ei o comoară numai din bani de aur și s'au legat ei cu blestem mare și jurământ, ca nici unul să n'o scoată singur din pământ, ci, de cât așa, mai bine s'o scoată un strein. Mai târziu călugării aceștia s'au im-prăstiat, fiind urmăriți de stăpânirea din vremea aceea. Pe atunci nu erau sate în jurul limanului și de aceea nimeni, până hăt târziu, n'a răscolit pământul în ostrov, ca să dea de comoară. Dar nici mai apoi, când s'au ridicat satele în jurul ghiolului, nimeni n'a putut da de ea, de și au fost destui cari să cerceze locul.

Auzită dela Vasile Foca din Năvodari, bătrân de 64 ani.

2. **Altă legendă.** Se zice că la podul Tașaulului de peste pârâu Casimcea, trei tâlhari au jefuit pe vremuri. poșta turcească ce venia

din spre Babadag și se îndrepta spre Constanța, Balcic, Varna, Stambul. Hoții, după ce și-au umplut poalele mantalelor cu lirele de aur prădate, s'au urcat într'o barcă și au vâslit în largul ghiolului Tașaul până la o insulă din mijlocul apei. Aici au îngropat comoara astfel : au pus galberii în niște dăsași, apoi au învelit dăsașii într'o mușama ; după aceea au săpat în insulă trei morminte turcești și au pus comoara într'unul din ele ; apoi au dat țărâna la loc, au ridicat niște pietroaie mari deasupra și altele mai mici împrejur, ca să se creadă că în adevăr sunt morminte turcești și în urmă s'au legat cu jurământ ca mai bine s'o scoată un om străin de cât unul singur dintre ei, fără știrea celorlalți. Și s'au despărțit.

După puțină vreme, poterile turcești i-au prins pe hoți și i-au trimis la Sultanul ca să-i pedepsiască. Pe drum au murit doi dintre ei, așa că numai unul a fost întemnițat pe viață în temnița Stambulului. Acolo hoțul a făcut cunoștință cu un alt Turc, care și făcea osânda pe o durată mai scurtă de timp și care, din întâmplare, era tot din Dobrogea. Și l-a întrebat dacă nu cumva are cunoștință despre un ghiol din Dobrogea, căruia îi zice Tașaul și despre o insulă din el. Acela i-a răspuns că da. Atunci hoțul cu comoara l-a îndemnat ca, de'ndată ce va scăpa din închisoare, să se ducă în acel ostrov și să sape în cel mai mare mormânt, căci acolo e o comoară de lire turcești și s'o ia dânsul, căci el nu mai are nădejde s'o mai vadă, ci-i vor putrezi ciolanele în temnița aceasta.

Așa s'a și întâmplat. Turcul cel tânăr, după ce și ispăși pe deapsa, hăt mai spre bătrânețe și-a adus aminte la sărăcie de vorbele tâlharului din temniță și a venit în Dobrogea, tocmai în satul Palazul Mic ; însă oricui istorisia această poveste, îi râdea în nas, făcându-l „bătrân nebun“. Și a plecat bătrânul fără ispravă iar la Stambul ; iar comoara se zice că încă se află în insulă... își termină povestirea cu un zâmbet de l. A. Călinescu, pensionar, fost revizor la Pescăriile Statului, care ar fi stat de vorbă cu acest Turc în satul Palaz, dar de ! i-a uitat numele de atunci.

Trânta lui Gavrilă.

Se zice că un Pașe făcea odată o nuntă mare la Tulcea. Era obiceiul la nunțile din „Turceasca“ (= Dobrogea) să se facă „pehlivănie“ (= întreceri voinicești, lupte). La această pehlivănie un harap cât o namilă trântise o mulțime de alți pehlivani renumiți și acum sta trufaș că n'are cu cine se mai măsură. Atunci un cioban, Gavrilă Coman, care haiducea prin Dobrogea și era de pe la Rășinari, ceru voie Pașei să se frântească și el cu harapul. Pașa îl învoi, căci îl cunoștea. Gavrilă se repezi spre pehlivan ; dar acesta îi spuse să se ungă mai întâi și el cu undelemn, c'asa era obiceiul lor. S'a uns, așa dar, și Gavrilă și când mi țiel înșfăcă odată pe harap, măi tată, și mi țiel ridică în sus și mi țiel trânti în pământ, Doamne !, de a rămas pehlivanul încremenit pe loc. „Minteni“ Gavrilă începu a-i

rage palme ca să-l trezească. S'a trezit harapul, dar de supărare mare umbla cu niște prieteni ai lui să-l taie pe Gavrilă cu iataganele. Noroc de Pașa, care i-a zis :

— De ce te superi, bre, pehlivane? Nu te gândești tu pe câți i-ai trântit și nici unul n'a umblat să te taie cu iataganul.

Vezi că harapului îi părea rău mai mult de palmele pe care le primise și de galbenii Pașei, cari trecuseră în chimirul lui Gavrilă.

Așa erau obiceiurile pe atunci la nunțile turcești în „Turceasca“.

Mai târziu, când să moară bietul Gavrilă, tare mult s'a chinuit, căci il umpluse viermii pentru blestemățiile și cruzimile lui, pe care le făcuse ca haiduc.

În tinerețea lui, acest Gavrilă era fecior voinic și tare ambițios. Pe când își făcea armata la Sibii, a svârlit pe fereastră pe un sergent de ai lui, care numai doar că glumise cu el, când l-a atins cu cureaua peste spate. Gavrilă, nici una nici două, l-a prins de turul pantalonilor și l-a aruncat pe geam. Văzând apoi că a făcut moarte de om, și-a luat arma cu el și a trecut munții în Țara Românească, iar de acolo a trecut în „Turceasca“, c'ășa-i ziceam noi Dobrogei. Aici, în Dobrogea, Gavrilă ajunsese spaima Mocanilor și mai ales a Tătarilor, cu jafurile și cruzimile sale. Se zice că nici glonțul nu se prindea de el. Doar prindea gloanțele în palmă și le arunca înapoi spre ăia cari-l pușcau.

L-am cunoscut și eu pe acest Gavrilă. Pe atunci aveam 12 ani și mă aflam în Rășinari, când a venit la noi Gavrilă și-l îndemna pe tata să meargă cu el în Turceasca, căci, spunea el, vrea să scoată o comoară de galbeni îngropată sub cișmeaua din Babadag. Tatăl meu nu s'a dus și rău i-a mai părut, căci s'a auzit că un văcar ar fi dezgropat-o el mai apoi.

Culeasă dela moș Petre Licoi, de 76 ani, din Sibioara, jud. Constanța.

PROFESORUL ION BORCEA FONDATORUL PRIMEI STAȚIUNI ZOOLOGICE MARITIME DIN ROMÂNIA

(1879—1936)

In sara zilei de 30 Iulie a închis ochii pentru totdeauna, pe pământul Dobrogei, doborât fulgerător de o septicemie căpătată la masa lui de lucru, profesorul Ion Borcea dela Universitatea din Iași, fondatorul Stațiunii de Zoologie maritimă dela Agigea (jud. Constanța).

Savantul ieșan, cunoscut în cercurile științifice din Apus prin numeroasele sale lucrări de Zoologie publicate în limba franceză, moare în vârstă de aproape 57 ani, în plină maturitate științifică și în împrejurări atât de tragice, care ne fac să deplângem mai mult dispariția sa.

Profesorul I. Borcea a văzut lumina zilei în satul Buhoci din județul Bacău, la 13 Ianuarie 1879.

Studiile secundare le-a făcut la Iași, la Liceul Internat, terminându-le în anul 1897. După bacalaureat s'a înscris la facultatea de Științe din Iași, unde a avut ca profesori pe regretații P. Poni, Stravolca, Dr. L. Cosmovici și pe dd. Paul Bujor, V. Buțureanu, Alex. Popovici, A. Obregia. În anul 1900 își ia licența în Științele Naturale cu d-l Prof. Paul Bujor dela care a primit inițierea în domeniul Zoologiei.

Inzestrat cu frumoase calități sufletești, perseverență, tenacitate și o putere de muncă cum rar se întâlnește, tânărul licențiat, după un scurt stagiu în laboratorul profesorului P. Bujor, este trimis, ca bursier al fondului „Adamachi”, să-și continue studiile la Paris. Aici el urmează cursurile ținute la Sorbona de maeștri ca G. Bonnier, E. Haug, Yves Delages și alții.

După o muncă încordată pe patru ani în laboratorul marelui biolog Yves Delages, I. Borcea își trece, cu deosebit succes, în Decembrie 1905, doctoratul în Științe Naturale cu lucrarea: Recherches sur le Système uro-genital des Elasmobranches, în care el aduce o contribuție remarcabilă la studiul morfologiei aparatului renal dela vertebrate.

Despre această lucrare — rămasă clasică — profesorul său și președintele comisiunii de teză zice în raportul său: „Mr. Borcea

Profesorul Ion Borcea
1879-1936

est arrivé à résoudre d'une façon qui semble vraiment définitive la plupart des problèmes relatifs à la question abordée par lui.... C'est un travail qui restera et durera".

După obținerea gradului de doctor și în urma strălucitelor studii făcute la Paris, la Stațiunea biologică dela Roscoff și la cea dela Banyuls-sur-Mer, I. Borcea se reîntoarce la Iași, unde la 17 Martie 1906 este numit conferențiar de Zoologie. În anul 1909, el își susține examenul de abilitare ca docent în specialitatea Zoologie, iar în ziua de 1 Aprilie 1912 este recomandat profesor titular de Zoologie la Facultatea de Științe din Iași. Ca profesor, nu numai că a ilustrat catedra sa timp de peste 35 ani, dar a contribuit la progresul științei românești, publicând numeroase studii asupra diverselor grupe de animale care alcătuiesc fauna terestră, de apă dulce sau marină a țării. Activitatea științifică din ultimii 3 ani se referă, mai cu samă, la studiile întreprinse de el asupra faunei limanelor din Sudul Basarabiei, asupra faunei sistemului lagunar Razim și'n special asupra faunei litorale a Mării Negre.

Încă înainte de fondarea Stațiunii de Zoologie marină dela Agigea, al cărei director a fost timp de peste 10 ani, profesorul Borcea era urmărit de problema faunei relicte din limanuri și de problema provenienței faunei M. Negre.

În special dela crearea acestei stațiuni, adică dela 1925 încoace, el a întreprins o serie de explorații în M. Neagră și, cu mijloace mai mult decât modeste, a reușit să colecteze un imens material faunistic, pe care n'a mai avut norocul să-l vadă studiat și publicat.

Rezultatele acestor cercetări au fost consemnate în revista Annales Scientifiques de l'Université de Jassy, revistă care a ieșit până acum sub îngrijirea sa și pe care el o făcuse să pătrundă în cele mai îndepărtate centre științifice din lumea întreagă.

De asemeni o altă revistă ieșană, Revista Științifică „V. A. damachi" a fost publicată la început sub direcția profesorului Borcea și s'a bucurat până astăzi de colaborarea sa.

Ca om, profesorul Borcea era un caracter rectiliniu, un adversar implacabil al transacțiilor și, cu toate asperitățile aparente ale temperamentului său, era un suflet bun, gata totdeauna a ajuta elementele muncitoare. El însuși un mare muncitor — care nu și-a permis niciodată o clipă de răgaz — a înconjurat totdeauna manifestările de muncă ale numeroșilor săi elevi. Cu pereseverență și cu tenacitate a reușit totdeauna să ducă la bun sfârșit tot ceiace întreprindea.

Lucrările sale au fost publicate în diverse periodice străine sau române printre care: Bulletin de la Société zoologique de France, Archives de zoologie générale et expérimentale, Comptes rendus de l'Académie des Sciences (Paris), Comptes rendus de l'Académie des Sciences de Roumanie, Bulletin de la Société scientifique et médicale de l'Ouest (Rennes), Academia Română, Publicațiile fondului

„V. Adamachi“, Annales scientifiques de l'Université de Jassy, Revista științifică „V. Adamachi“, Archivio Zoologico italiano. etc.

Datorită meritelor sale, numeroase societăți savante române și străine l-au numărat printre membrii ei. Profesorul I. Borcea a fost membru fondator al Academiei de Științe din România, membru corespondent al Academiei Române, membru titular și președinte de onoare al Societății Zoologice a Franței, membru corespondent al Muzeului de Istorie Naturală din Paris, etc.

Erarhia socială a urcat-o până la treapta de ministru al instrucției publice, în care calitate precum și ca director al Muzeului de Istorie Naturală din Iași, a reușit să inzestrezze cu numeroase colecțiuni și să reorganizeze acest muzeu.

Ca fondator și director timp de peste 10 ani al Stațiunii de Zoologie marină dela Agigea, a reușit să pue la îndemână cercetătorilor din țară sau din străinătate, un institut chemat să joace un mare rol în viitor, precum și o valoroasă colecție de animale aparținând faunei bentonice a Mării Negre.

Crearea acestei stațiuni constituie poate cel mai mare titlu de merit al profesorului Borcea. Stațiunea de Zoologie dela Agigea este, pentru țara noastră și pentru Universitatea din Iași, ceiace este, de pildă, Stațiunea biologică dela Roscoff pentru Franța și pentru Sorbona.

Lupta eroică pe care a dus-o el pentru menținerea acestui așezământ întemeiat de el dar amenințat din toate părțile de valurile vremilor în care trăim, trebuie să fie un indemn și o pildă pentru urmașii săi „singuri în stare — cum spune un naturalist, fost prieten al său — de a pune în valoare cu devotament și pietate imensul material adunat acolo“. Iar „păstrarea institutului în condițiile în care a fost întemeiat — mai bine zis cu scopurile pentru care a fost creat — și continuarea activității lui prin elevii și urmașii naturali ai fondatorului lui trebuie să fie considerată ca testamentul științific al marelui dispărut“.

Carierea științifică a profesorului Borcea se apropiase de punctul său culminant, când a fost atât de brusc curmată. Invitat de universitățile franceze, anul trecut în luna Mai, profesorul Borcea a ținut o serie de conferințe asupra faunei Mării Negre, asupra faunei de penetrație din limanuri, asupra insectelor vătămătoare din România, la Sorbona, la Societatea Zoologică a Franței, apoi la Universitățile din Lyon, Grenoble, Marseille, Montpellier.

În ședința dela 26 Mai 1935, consiliul profesoral al Universității din Montpellier îi decerne titlul de Doctor honoris causa, cinștind prin aceasta munca încordată a unei vieți de om și totodată țara întregă.

Prin dispariția atât de timpurie a profesorului Borcea, știința românească a pierdut pe unul dintre cei mai aleși reprezentanți ai

ei; universitatea Mihăileană a pierdut un eminent profesor; țara, pe unul din cei mai vrednici fii ai ei.

Profesorul Borcea a fost înmormântat la Racova, în județul Bacău, în ziua de 2 August, deplâns de toți prietenii și colegii săi, de sătenii din acea parte, de familia sa zdrobită de durere.

Și astăzi octogenara sa mamă îl plânge pe al său fiu iubit.

LISTA CRONOLOGICĂ A LUCRĂRILOR PROFESORULUI I. BORCEA

1. Sur la glande nidamentaire de l'oviducte des Elasmobranches, în *C. R. Acad. des Sciences, Paris*, tome 138, pg. 99—101.
2. Des différences de structure histologique et de sécrétion entre le rein antérieur et le rein postérieur chez les Elasmobranches mâles, în: *C. R. Acad. des Sciences, Paris*, t. 138, pg. 1342—1344.
3. Sur le développement du rein et de la glande de Leydig chez les Elasmobranches, în: *C. R. Acad. des Sciences, Paris*, t. 139, pg. 747—749.
4. Sur un cas de conformation anormale de l'oviducte droit chez une petite Roussette: *Scyllium canicula*, în: *Bull. Soc. Zool. de France*, 1904, t. 29, pg. 138—140.
5. Quelques observations sur une Epinoche: *Gasterosteus aculeatus* L. var. *leiurus* C. et V. provenant d'une rivière se déversant au fond de la baie Aber, près du laboratoire de Roscoff, în: *Bull. Soc. Zool. de France*, 1904, t. 29, pg. 140—142.
6. Quelques considérations sur l'appareil urinaire des Elasmobranches, în: *Bull. Soc. Zool. de France*, 1904, t. 29, pg. 143—148, 2 figuri.
7. Sur les entonnoirs ségmentaires du *Centrina Salviani* Risso, în: *Bull. Soc. scient. et médicale de l'Ouest. Rennes*, t. 13, pg. 108—110.
8. Note complémentairé sur la morphologie du rein des Elasmobranches, în: *Bull. Soc. Zool. de France*, 1904, t. 29, pg. 209—210.
9. Sur quelques faits relatifs au développement du rein des Elasmobranches, în: *C. R. Acad. des Sciences, Paris*, t. 140, pg. 672—674, 4 fig.
10. Recherches sur le système uro-génital des Elasmobranches, în: *Archives de Zool. experim. et générale*, 4^{-ème} série, t. 4, pg. 199—484, pl. XV—XVI, 103 fig.
11. Sur les masses mésodermiques intermédiaires et leurs dérivés chez les Téléostéens, în: *C. R. Acad. des Sciences, Paris*, t. 149, pg. 637—640.
12. Sur l'origine du coeur, des cellules vasculaires migratrices et des cellules pigmentaires chez les Téléostéens, în: *C. R. Acad. des Sciences, Paris*, t. 149, pg. 688—689.
13. Locul Elasmobranchilor în clasa Peștilor, în: *Volumul jubiliar „P. Poni“*, 1906, pg. 27—38.

14. *Trichocephalus trichiurus* L. în România, în: *Bull. et Mém. Soc. Med. Nat. Jassy*, t. 25, pg. 9.
15. Observations sur quelques Raies de la baie de Naples, în: *Annales Scient. de l'Univ. de Jassy*, t. 4, 1906, pg. 180—187.
16. Observațiuni asupra câtorva specii de Raide din golful Napoli, în: *Publ. fond. „V. Adamachi“*, Acad. Rom., Nr. 20, 1906.
17. Observations sur la musculature branchiostégale des Téléostéens, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1906, t. 4, pg. 203—225, 17 fig.
18. Observațiuni asupra diferențierii și desvoltării branchiostegale la Teleosteeni, în: *Publ. fond. „V. Adamachi“* Acad. Rom., 1906, Nr. 19.
19. Une observation sur la maturité et la parturition chez le *Pristiurus melanostomus* Bp, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1908, t. 5, pg. 84—85.
20. Matériaux pour la faune des Aphides de Roumanie, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1908, t. 5, pg. 166—210.
21. Contribuțiuni la catalogul Aphidelor din România, în: *Publ. fond. „V. Adamachi“*, Acad. Rom., 1908, Nr. 22.
22. Contribuțiuni la catalogul Afidelor din România, în: *Publ. fond. „V. Adamachi“*, Acad. Rom., t. 4, Nr. 23.
23. Quelques observations sur la circulation embryonnaire chez les Téléostéens, în: *Bull. Soc. Zool. de France*, 1909, t. 34, pg. 189—191.
24. Observation sur la circulation embryonnaire chez les Téléostéens, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1909, t. 6, pg. 84—100, 9 fig.
25. Sur les entonnoirs ségmentaires de *Notidanus cinereus* Gml., în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1909, t. 6, pg. 101—103, 1 fig.
26. Note sur les Crustacés phyllopoies des environs de Jassy, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1909, t. 6, pg. 30—44, 7 fig.
27. Rolul insectelor predatoare și parazite în agricultură, în: *Rev. șt. „V. Adamachi“*, 1910, t. 1, pg. 29—46.
28. Despre naturalistul filosof Lamarck, în: *Rev. șt. „V. Adamachi“*, 1910, t. 1, pg. 65—87.
29. Privire asupra progresului Zoologiei, în: *Rev. șt. „V. Adamachi“*, 1910, t. 1, pg. 213—227.
30. Crustacés Phyllopoies de Roumanie, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1911, t. 7, pg. 187—208, 11 fig.
31. Zoocécidies de Roumanie, în: *Ann. Sciens Univ. Jassy*, 1911, t. 7, pg. 209—210.
32. Zoocécidii din România, în: *Publ. fond. „V. Adamachi“*, 1911, t. 5, pg. 129—133, 75 fig., 19 pl.
33. Déformations provoquées par *Exobasidium rhododendri* Cram. sur *Rhododendron myrtifolium* Schot et Kotschky, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1911, t. 7, pg. 209—210, 2 fig.
34. Ideile cu privire la fixitatea și variabilitatea speciilor; teoria mutațiilor, în: *Rev. șt. „V. Adamachi“*, 1911, t. 2, pg. 136—151.

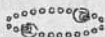
35. Prima societate științifică din România : Societatea Medico-Istórico-Naturală din Iași și Muzeul de Istorie Naturală, în : *Rev. șt. „V. Adamachi“*, 1911, t. 2, pg. 235—255.
36. Supraviețuirea și transplantarea organelor și țesuturilor animale, în : *Rev. șt. „V. Adamachi“*, 1913, t. 4, pg. 63—72.
37. Nouvelle contribution à l'étude des Zoocécidies de Roumanie, în : *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1914, t. 8, pg. 394—404.
38. Crustacés Phyllopedes de Roumanie, în : *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1914, t. 8, pg. 301—307, 6 fig.
39. Glande cu secreție internă, în : *Rev. șt. „V. Adamachi“*, 1914, t. 5, pg. 23—41.
40. Indication de quelques Copépodes parasites des poissons du delta de Danube, în : *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1915, t. 9, pg. 243—244.
41. Omida de câmp sau rusească : *Loxostege* (Phlyctenodes) sticticalis, în : *Foaia agricultorilor*, 1919, an. 1, Nr. 5.
42. Dégats causés par les Bostrychides en Roumanie, în : *Ann. Scient. Univ. Jassy* 1924, t. 12, pg. 221—260.
43. Quelques remarques sur le Microlépidoptère *Homoesoma nebullella*, în : *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1925, t. 13, pg. 199—206.
44. Faune survivante de type caspien dans les limans d'eau douce de Roumanie (note préliminaire), în : *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1925, t. 13, pg. 207—223, 8 fig.
45. Observations sur la faune des lacs Razelm, în : *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1925, t. 13, pg. 424—448, 2 fig.
46. Quelques remarques sur les Adacnides et principalement sur les Adacnides des lacs Razelm, în : *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1925, t. 13, pg. 449—473, 7 pl.
47. P. Poni, în : *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1926, t. 14, pg. 1—7, 2 portrete.
48. Note sur les huîtres du littoral roumain de la mer Noire, în : *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1926, t. 14, pg. 111—128, 2 pl.
49. Note sur les moules et sur les faciès ou biocénoses à moules de la région littorale roumaine de la mer Noire, în : *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1926, t. 14, pg. 129—139, 1 pl., 1 hartă.
50. Note sur quelques crabes de rivage du littoral roumain et spécialement sur l'*Eriphia spinifrons*, în : *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1926, t. 14, pg. 140—147, 1 pl.
51. Données sommaires sur la faune de la mer Noire (littoral roumain), în : *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1926—7, t. 14, pg. 536—581.
52. Organizarea serviciilor de Entomologie agricolă în Statele-Unite, în : *Buletinul Agriculturii*, 1927, an. 8, ser. 2, pg. 165—170.
53. Nouvelles observations sur la faune côtière de la mer Noire, în : *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1928—9, t. 15, pg. 286—298.

54. Une observation sur la nature du cordon littoral de Letea (Delta du Danube), in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1928—9, t. 15, pg. 299—301, 1 hartă.
55. *Macotias inexpectata* dans le liman de Razelm (Roumanie), in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1928—9, t. 15, pg. 643—655, 8 fig.
56. Observations sur les poissons migrateurs dans les eaux roumaines de la mer Noire, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1928—9, t. 15, pg. 656—750, 1 hartă.
57. Fauna Mării Negre pe titoralul Dobrogei, in: *Volumul festiv închinat Dobrogei*, 1928, pg. 107—113.
58. Quelques éléments de la faune de pénétration dans les eaux douces sur le littoral roumain de la mer Noire, in: *Archivio zoologico italiano*, 1930, t. 16, pg. 661—662.
59. Quelques considérations sur la faune de la mer Noire en face du littoral roumain, in: *Archivio zoologico italiano*, 1930, t. 16, pg. 654—660.
60. Faune des limans roumains en relation avec le problème de l'adaptation des êtres marins à l'eau douce et données sommaires sur la faune de la mer Noire (littoral de Roumanie), in: *X Congr. Intern. de Zool.*, pg. 1447—1451.
61. Rapports sur les insectes nuisibles à l'agriculture en Roumanie et les moyens employés pour les combattre, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1930—1, t. 16, pg. 263—276.
62. Ravages causés en Roumanie par la chenille russe (*Loxostege* ou *Phlyctenodes sticticalis* L.). Ennemis naturels. Moyens à employer pour combattre ce fléau, (en collabor. avec M. P. Suster), in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1930—31, t. 16, pg. 277—278, 1 fig., 4 pl.
63. Nouvelles contributions à l'étude de la faune benthonique dans la mer Noire, près du littoral roumain, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1930—31, t. 16, pg. 655—750, 3 hărți.
64. Action du froid et du gel sur la faune littorale de la mer Noire, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1930—31, t. 16, pg. 751—759.
65. *Livoneca pontica* nov. sp., Cymothoïde parasite des Aloses et des Sardines de la mer Noire, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1931, t. 17, pg. 481—502, 3 pl.
66. Nouvelles observations sur les migrations et sur la période de ponte des Poissons migrateurs de la mer Noire, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1931, t. 17, pg. 503—564.
67. Note préliminaire sur les Clupéïdes de la région littorale roumaine de la mer Noire et des eaux intérieures, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1933, t. 19, pg. 382—390, 1 fig.
68. Quelques considérations pour la mise en valeur pêcheries marines du littoral roumain, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1933, t. 19, pg. 391—397.

69. Addendas aux communications antérieures, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1933, t. 19, pg. 398—401, 1 fig.
70. Liste des animaux marins récoltés jusqu'à présent dans la région de la Station d'Agigéa (mer Noire), in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1933, t. 19, pg. 401—407.
71. *Livoneca pontica* nov. sp. Cymothoïde parasite des Aloses et Sardines de la mer Noire, in: *Bull. du Muséum* 1933, t. 5, 2-ème série, Nr. 2, pg. 128—129.
72. Données pour servir à la systématique et à la biologie des Murgilidés, formes de la mer Noire, littoral roumain, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1933, t. 19, pg. 247—288, 18 fig.
73. La Station Zoologique „R. Ferdinand I” d'Agigéa, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1934, t. 19, pg. I—XV. 6 fotogr.
74. Révision systématique et distribution géographique des Gobiidae de la mer Noire et particulièrement des eaux roumaines, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1934, t. 19, pg. 1—231, 91 fig., 8 pl.
75. Sur la présence du poisson soleil américain (Common Sunfish): *Eupomotis gibbosus* linnaeus dans le bas-Danube, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1934, t. 19, pg. 232—235, 1 fig.
76. Condițiile de viață și faciesurile faunistice în Marea Neagră, in: *Rev. st. „V. Adamachi”*, 1935, t. 21, pg. 84—92
77. Fauna de penetrație din Marea Neagră către ape de concentrație deosebită, in: *Rev. șt. „V. Adamachi”*, 1935, t. 21, pg. 181—188.
78. Etude sur la Gibèle: *Carassius gibelio* Bloch, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1935, t. 21, pg. 525—536, 3 fig.
79. Les Clupéides de la région littorale roumaine de la mer Noire et des eaux intérieures, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1936, t. 22, pg. 306—344.
80. Faune de pénétration de la mer Noire dans les eaux de concentration différente, in: *Revue scientifique*, 1936, 74, Nr. 7, pg. 193—200, 2 hărți.
81. Les résultats de l'expédition de recherches dans la mer Noire de 28 Août—1 Sept. 1935, sous le haut patronage de S. M. le Roi Carol II, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1936, t. 23, pg. 1—26.
82. Une expédition de recherches dans la mer Noire sous le haut patronage de S. M. le Roi Carol II, in: *C. R. de l'Acad. Sc. de Roumanie*, 1936, t. 1, Nr. 1, pg. 23—26.
83. Les Caspialoses de la mer Noire, in: *C. R. de l'Acad. Sc. de Roumanie*, 1936, t. 1, Nr. 1, pg. 26—28.

C. Moțaș

Profesor la Universitatea din Iași

RECENZII

GEOMORFOLOGIA BULGARIEI RĂSĂRITENE

Literatura geologică și morfologică a Bulgariei răsăritene s'a îmbogățit în ultimii ani cu câteva lucrări valoroase, care pot fi considerate ca îndrumătoare și pentru studiul mai aprofundat al regiunilor vecine, deci și al Dobrogei meridionale. Cităm:

Johannes F. Gellert: *Die Neogenbucht von Varna und ihre Umrandung*, Leipzig, 1929.

Johannes F. Gellert: *Die Oberflächengestaltung des Balkans in Ostbulgarien*, Leipzig 1933.

H. Wilhelmy: *Die morphologischen Probleme der Neogenbucht von Varna*, 1932.

Vom rezuma după prima lucrare geologia regiunii; după a doua morfologia ei; iar după a treia, discuția ridicată cu privire la vârsta nivelului de eroziune „Akrikes”. La urmă vom adăoga și oare care observări ale noastre cu privire la platforma Dobrogei meridionale.

Ținutul cercetat se cuprinde între granița Bulgariei spre Dobrogea la N.; golful Burgas și Munții Strangea, la S.; Marea Neagră la E. și un meridian ceva mai la W. de Novi-Pazar.

În această regiune, Gellert distinge următoarele *unități orografice*:

I. Balcanul tabular (Tafelbalkan), caracterizat prin strate cretacice și terțiare, așternute aproape orizontal și ușor diformate, formând podișuri, coaste, coline și pante. El se divide în următoarele subunități:

1. *Varnenska Planina*¹⁾, la NE, către Dobrogea.

2. *Regiunea carstică a colinelor* din jurul lui Iasitepe, la WSW. platformei Varna.

3. *Provadijska Planina* } între Valea Provației și Camcicul Mare, până la

4. *Novoselska Planina*, } depresiunea Sultanlar la E.

5. *Avrenska Planina*, între lacurile Devnia, M. Neagră, Camcic și depresiunea Sultanlar la W.

II. Balcanii (Stara Planina), cuprinși între V. Camcicului la N. și valea Hagidere și Boazdere la S., cu înălțimi de 300—500 m. și străpuși la W. de valea transversală a râului Luda Kamcija. În această regiune se cuprinde:

¹⁾ Autorul menționează în notă că denumirile de *Varnenska Pl.* și *Novoselska Pl.* sunt denumiri nouă, date de el, în lipsa unor termeni băștinași. Pentru *Varnenska Pl.* însă am avea denumirea mult mai potrivită de *Dobrogea meridională*, care astfel n'ar mai fi numită după un oraș care stă în afară de această unitate orografică.

1. *Ajtoska Planina*, la W.
2. *Kamcijska Planina*, la NE.
3. *Emine Balkan*, la SE.

III. Subbalcanii, formați din :

1. *Ceatal Balkan* la W : între Luda Kamcija și Boazdere la N., și Asmakdere și cursul superior al. r. Ajtoska la S.
2. *Burgaska Planina*, între r. Hagidere și golful Burgas.

IV. Depresiunea subbalcanică, formată din :

1. *Basinul Azmakdere*, în reg. Karnobat.
2. *Basinul Ajtos*, pe valea r. Ajtos.
3. *Reg. colinelor și spinărilor joase de dealuri* din spre golf. Burgas și valea r. Mandra.
4. *Golful Burgas*, cu cele 3 limane ale sale.

V. Strangea Planina, la S., ca un mare masiv muntos.

Din punct de vedere stratigrafic, autorul distinge următoarele formațiuni :

I. Cretacicul. Acestei formațiuni îi aparțin cele mai vechi strate cunoscute în regiune. Cretacicul inferior e format din calcare Valensiene, marne Hauteriviene cu Belemniji și gresii, marne Barrêmiene și calcare Urgoniene ; iar cretacicul superior e format din gresii Cenomane, calcare și marne cretoase, cu conglomerate bazale. Intre ambele diviziuni avem o lacună stratigrafică ce corespunde Gault-ului, așa că cretacicul superior stă *discordant* peste cel inferior.

II. Eocenul. După cretacicul superior urmează iar o lacună stratigrafică, care cuprinde Danianul, Paleocenul și Eocenul inferior, așa că Eocenul mediu, în transgresiunea sa, stă *discordant* peste cretacicul superior. Eocenul e format, în regiune, din calcare numulitice, marne felurite cu numuliți (probabil formațiuni lagunare), gresii, breccii litorale și calcar detritic, care arată apropierea țărmlui Mării.

III. In oligocen avem o importantă lacună stratigrafică în NE. Bulgariei. Este o epocă de denudare și de creare de platforme ; de aceea miocenul stă *discordant* peste eocen.

IV. Miocenul, cuprinde o stivă de strate în grosime de câteva sute de metri. Gellert distinge aci :

1. *Miocenul inferior*, format din marne deschise, sau brun închise, sau cenușii ori dungate, fie nestratificate, fie în plăci sau bancuri, pe care Zlatarski le pune în legătură cu argilele șistoase dela Cherci.

2. *Stratele de Ciocrac*, depuse într'o mare puțin adâncă, sunt formate din strate inferioare de Ciocrac (calcare oolitice și nisipoase-cretoase ori tufoase, asemănătoare cu cele sarmatice), și strate superioare de Ciocrac (argile marnoase, nisipuri și gresii, în parte cu stratificare încrucișată).

3. *Stratele cu Spaniodon*, stând *discordant*, în regiunea Varnei, peste cele de Ciocrac, sunt formate din nisipuri, gresii și marne brune cu multe fosile de Spaniodon.

4. Peste stratele mai sus pomenite urmează *discordant*, în profilul dela Varna, o serie puternică de circa 100 m. de nisipuri grosolane și prundișuri brune, sau roș-gălbui, mai ales quarțoase și cu stratificare foarte încrucișată. Ici-colo apar petece

de marie și în multe locuri cruste feruginoase. Totul arată niște formațiuni continentale fluviale.

5. *Sarmaticul*, în fine, stă discordant peste depozitele fluviale anterioare, dela baza sa. Spre S. el s'a întins mai puțin ca celelalte formațiuni; în schimb a înaintat mai tare spre W, unde acopere, — subțindu-se și devenind din ce în ce mai nisipos și mai plin de prundișuri, — cretacicul superior și calcarele Valensiene. Sarmaticul constă din calcare nisipoase și oolice și mai puțin din marne calcaroase argilo-nisipoase, care determină excelente orizonturi de izvoare. Fosile caracteristice; *Mactra podolica* și *Tapes*. Gellert consideră sarmaticul ca fiind dezvoltat sub un facies special cuxinic, afirmare care, după Wilhelmy, nu se confirmă prin nici o dovadă, căci atât fosilele aflate în regiunea Varnei, cât și cele din reg. Crimeii și Caucasului, nu arată deosebiri importante de cele din basinelul panonic, sau din regiunea Podoliei, Galiției ori României, ceea ce dovedește că aceste basinele aveau între ele o comunicare largă, ce permitea schimburi de faună. Menționăm profilul sarmatic dela Klimentinovo (*Kapakli*) la granița română; la bază, calcar în bancuri: 3—4 m.; deasupra urmează, circa 6 m., nisip calcaros alb; apoi 10—15 m. calcar în bancuri; deasupra 45—50 m. marnă calcaroasă; apoi 5—10 m. bancuri de calcar cu *mactra*; în fine, deasupra, marnă calcaroasă. Calcarele formează cornișe și pereți; iar marnele, pante mai prelungi.

V. *Pliocenul* e mai nesigur și supus discuției. Gellert combate vârsta pliocenă dată de Toulă (pe harta geolog. a Balcan. de E.) unor prundișuri feruginoase, ce amintesc prundișurile de Belvedere, și care se găsesc între Staro Orehovo și Findikli. Neagă, de asemenea, și vârsta pliocenă a marnelor și prundișurilor pe care G. Bonceff și J. Radev le pomenesc la N. de Findikli-dere. Gellert le socoate drept formațiuni fluviale miocene medii, dar și el fără documentare. Mai găsește pe o colină izolată, Bair Turnus, la N. de Bela, un conglomerat calcaros grosolan, stând discordant peste marnele miocene și pe care-l presupune pliocen. Tot ca pliocene consideră și prundișurile (până la mărimea unui pepene) din Camcijska Planina, unde se găsesc la aceeași înălțime ca și'n Bair Turnus. Wilhelmy observă că toate depozitele menționate mai sus ca pliocene, se găsesc la S. de valea largă a Camciului, într'o regiune unde cele mai tinere sedimente sunt din miocenul mediu. În această regiune deundarea a început, prin urmare, după această epocă și, deci, toate stratele de prundișuri au o vârstă dela miocenul mediu încoace. În N. Varnei, prundișurile fluviale stau sub Sarmatic și peste stratele cu Spaniodon; dar în Camcijska Planina, lipsind Sarmaticul, nu găsim un criteriu așa de sigur pentru determinarea vârstei lor. Totuși, trebuie să existe și prundișuri pliocene.

VI. *Quaternarul* joacă un rol neînsemnat în regiune. În văile mari, el e reprezentat prin depozite de prundișuri și mai ales de luturi (lehm) sau argile; apoi prin dunele dela făr. Loessul apare în câteva puncte numai. La Varna, pe malul de S. al lacului Devnia și la Galata, Petrobok a găsit în numeroase profile diluviale luturi și formațiuni de cernoziom, în care se aflau fosile marine. Peste terasa litorală maină dela Varna, tăiată în depozite neogene, odihnește un strat de circa 5 m. de argile și luturi cenușii, sau roșcate, cu intercalări de nisipuri fine și mai ales concrețiuni și bancuri calcaroase, care amintesc quaternarul din falezele dela Burgas.

Din punct de vedere tectonic, Gellert stabilește următoarele pentru întreaga regiune:

1. Cretacicul inferior este slab cutat în epoca cretacicului mijlociu. Urmează transgresiunea cretacicului superior.

2. Placa cretacicului superior suferă o slabă încovoiere, după care urmează transgresiunea eocenului mediu.

3. Încovoiere slabă a Balcanului tabular și cutarea principală a Balcanului încrețit și a Batcanului de flis, în eocen și oligocen.

4. Mișcări tectonice, care determină formarea golfului Varna și Bazargic, apoi vâlurii ușoare ale miocenului și dislocări la marginea de S. a golfului Varna. Transgresiunea orizonturilor miocene.

5. Mișcări fine, ce determină formarea reliefului actual, unite cu formarea de fracturi și sloiuri, precum și cu dislocări și lunecări la coastă, în mio-pliocen.

Din toate unitățile orografice descrise, vom insista aici, în rezumatul nostru, mai ales asupra regiunii colinelor din ținutul Iasitepe și asupra podișului de la N. de Varna.

A) În regiunea Iasitepe (calcare Valendisene), stratele sunt slab vâlurite. La W, E. și S. ele intră sub depozite mai nouă și cad mai repede în aceste direcții. Panta stratelor între Coslugea și Devnia coincide cu prelungirea spre N. a zonei de dislocare dintre Avrenska Pl. și Provadijska Pl. și poate că și marginea de W. a regiunii (între Turc-Arnautlar și Engechioi) să stea în legătură cu o dislocare de-a lungul văii Provadiei. În general, calcarele valendisene dela Iasitepe —, cu pantele lor mai rezezi spre W, E. și S. și cu căderea stinsă spre N. sub podișul Deliormanului —, formează creștetul unei bolți anticlinale, care are o mare influență asupra felului de sedimentare a stratelor geologice mai târzii. Spre W și SW. ele s acoperite de orizonturile cretacicului inferior (Hauterive, Barrême, Urgon), pe când spre E. și SE. transgredează peste ele cretacicul superior, eocenul și alte formațiuni mai nouă. La S de această unitate orografică se întinde ca o albie sinclinală Provadijska Pl. WNW—ESE, făcând tranziția spre Balcani.

B. Podișul Dobrogei Meridionale (= Varnenska Pl.) e o regiune tabulară, ușor aplecată spre Mare.

Cretacicul superior (grosimea la Taptic de circa 200 m.) e o placă ce cade slab spre NE, iar capetele stratelor sale formează pantele abrupte din spre W ale podișului, în fața cărora eroziunea a izolat câțiva martori ce apar în chip de coline.

În discordanță se aștern deasupra stratele eocene, (mai ales gresiile de Dikilitaș), care la Gebege (lângă lacul Devnia de sus) au o grosime de circa 250 m. și cad în pantă spre E și SE, pe când la E de Coslugea cad spre NE.

În mare discordanță se aștern deasupra stratele miocenului inferior, groase de circa 150 m. între Siunbei și Mahle Gevrecler și cu cădere generală spre E.

Mai spre E, se întind deasupra stratele de Ciocrac, cu o grosime de circa 100 m. la Agemler și Ingechioi. La Varna ele au fost găsite până la —206 m., de unde rezultă o importantă cădere a stratelor spre Mare.

Discordant peste stratele de Ciocrac vin cele cu Spaniodon, în grosime de circa 100 m, și cu o aplecare generală spre NE. Între Ruslar și Eleci însă gresiile cu Spaniodon cad spre podiș cu 30°!

Discordant deasupra urmează nisipurile și prundișurile fluviale praesarmatice, cu o grosime de circa 100 m. la Golema Franga și cu o aplecare generală spre NE.

În fine, discordant peste aceste depozite fluviale, urmează deasupra *placa sarmatică*, cu o înclinare generală spre NE. Baza Sarmaticului la Siunbei e la 320—330 m., iar la Climentinovo (Capaci), lângă granița română, se află la 120 m. În aceeași direcție și grosimea etajului crește dela 80 la 200 m.

Dislocări în această placă nu se văd decât spre Mare, unde placa se sparge în sloiuri peste depozitele de nisip și prundiș praesarmatic, așa că stratele capătă aci o aplecare spre N., NW. Unele dislocări au cauze exogene, dar altele pot fi tectonice adânci. Dislocări frumoase se pot vedea în văile din spre granița română și la coastă, între graniță și Chestrici; iar între Chestrici și Euxinograd, în făgașuri, se pot urmări 4—5 asemenea dislocări. La Trakata, în apropiere de Euxinograd, peste marnele cu Spaniodon ce formează faleză de circa 100 m., se văd, la 110 m., nisipuri miocene superioare, iar la 180 m., calcar oolitic sarmatic foarte dislocat, în timp ce *baza plăcii sarmatice nedislocate e la 250 m.* Sloiurile sarmatice aplecate au aci o pantă de 30° spre NW! Alte sloiuri, căzute de sus la 150 m., au pante spre NE și SSE. Dislocările acestea creează vre-o 4 trepte. Zona dislocată dintre marginea podișului și Mare are o lărgime de circa 4 km. la Chestrici; de 2 km. mai la N., unde se vede o răvășală sălbatică de sloiuri; de 1 km. aproape de granița română, unde sloiurile sarmatice chiar se încălecă; iar de aci zona se îngustează tot mai mult până la Balcic. Mai la E. ea dispare și podișul cade în faleză. Cauza este că stratele mobile de sub sarmatic intră sub nivelul Mării.

Autorul mai cercetează și o serie de linii de dislocare la S. de valea Provadiici, până la golful Burgas. Asupra lor însă trimitem pe cititor la textul și la hărțile ce însoțesc studiile lui Gellert.

În ceea ce privește vârsta dislocărilor tectonice, autorul o pune în mio-pliocen, cu termenul final în pliocenul nou.

Din punct de vedere morfologic, autorul distinge în regiunea studiată două soiuri de suprafețe: *structurale* și *de eroziune*.

I. Prin **suprafețe structurale** Gellert înțelege numai acele suprafețe, care sunt determinate în toată întinderea lor de unul și același strat rezistent; iar *muchiile structurale* (Strukturkanten) sunt capetele rocilor rezistente scoase în evidență prin eroziune. Ambele forme sunt foarte răspândite în platforma prebalcanică (în Balcani sunt reduse) și apar la marginea de W. a podișului dela N. de Varna și a podișului Avrenska Pl.; apoi înconjoară Provadijska Pl. aproape de jur împrejur, determinând în interior un soi de albic, în care se află basinul râului Ana-dere. Mai apar și la marginea Deliormanului și în regiunea Șumlei.

II. **Platformele de eroziune** ar corespunde cu suprafețele piemontane ale lui W. Penck și nu sunt de cât adaptări ale formelor la o bază de eroziune în timpul epocilor de pauză în evoluția morfotectonică a regiunii. Agenții cari le-au creat sunt: denudarea, eroziunea laterală, abraziunea marină. La terasele fluviale sau marine se întâmplă uneori că, prin denudare, ele ajung de se confundă, formând un singur nivel și o pantă slabă; de aceea autorul cuprinde terasele marine dela Varna într'un singur plan: nivelul Varna, sau nivelul teraselor.

Gellert distinge următoarele 7 niveluri de eroziune, etajate de sus în jos:

1. *Nivelul Superior*, R. VI, la circa 600 m. altitudine absolută. El formează o platformă continuă spre Kotel și Balcanii centrali, iar în regiunea cercetată oferă numai martori locali în roce tari (corneturi, monadnocks), după cari s'ar putea reconstitui.

2. *Nivelul Akrikes*, R. V, la circa 300—400 m., formând nivelul principal în Balcanii răsăriteni. El cuprinde suprafețe mari între Dobrogea și Strangea.

3. *Nivelul Gerdeme*, R. IV, la circa 180, 220, 240 m., cu caracter schimbător: în regiunea plaf. Akrikes apare numai ca niveluri de terase sau prispe de-a lungul văilor și pantelor muntoase, pe când în Avrenska Pl., Burgaska Pl. și în Camcijska Pl. formează platforme.

4. *Nivelul Keremitlik*, R III, la circa 100—150 m. Lipsște aproape cu totul în Balcanii propriu ziși, unde apare doar ca prispe în văile mari sau sub povârnișuri; dar în platforma prebalcanică (Avrenska Pl. și Kamcijska Pl. de E.) formează spirnări netede între văi. La S. de Balcani îi aparțin bașinurile și suprafețele joase și întinse, ce despart înălțimile.

5. *Nivelul Aptarazak*, R. II, la circa 60—80 m., apare și mai jos, în reg. lac. Devnia și a râului Provadia; apoi în văile Ana-Dere și Camcic spre Mare; în fine, la țărmul Mării (reduș) și la N. și W. de golful Burgas.

6. *Nivelul Varna*, sau al teraselor, R. I, la circa 20—40 m., compus din terase etajate, care pe alocuri se disting clar unele de altele prin margini povârnite, mai ales la țărmul Mării, dar în alte părți trec pe nesimțite una în alta, formând o singură suprafață în pantă. Acest nivel apare mai bine dezvoltat pe partea de N. a văii Provadia, dela Sultanlar la Varna, dar mai ales în jurul golf. Burgas și al limanelor sale și prea puțin, ca o fâșie îngustă și întreruptă, la malul Mării, între Varna și Cap. Emineh.

7. *Nivelul recent*, RO, sculptat și el până la anume adâncime sub suprafața sa. În această epocă s'au născut albiile actualelor limane, scrie Gellert. Aceste albiu se continuă și sub Mare, în golful Varna și Burgas, până pe la isobatha de 30 m. Ele au fost roase într-o scurtă perioadă, când nivelul de bază era mai coborât ca azi.

Vârsta platformelor.

În jurul vârstei platformelor, și în special a nivelului Akrikes, s'a ivit o mică discuție. După Gellert, sub stratele sarmaticului inferior din podișul Dobrogei meridionale (Varnenska Pl.) există o suprafață de peneplene fosilă, care se întinde și spre W. și SW., către munte, în nivelul Akrikes. În timpul transgresiunii sarmatice, partea acoperită de Mare a fost înmormântată sub sedimente, pecând cealaltă a continuat să evolueze ca peneplene, extinzându-se spre munte în chipul unei suprafețe piemontane. Odată cu regresiunea sarmatică peneplena aceasta se întinde și peste stratele Sarmaticului inferior dela N. de Varna, pe care le tare sub un unghiu foarte ascuțit. Așa că, pe când în podișul Dobrogei meridionale (Varnenska Pl.) avem 2 suprafețe de nivelare: una la baza Sarmaticului (deci de vârstă praesarmatică) și alta peste Sarmatic (deci postsarmatică inferioară), — în regiunea din W. și SW., către munte, avem o singură suprafață corespunzătoare celor două de mai sus, a cărei vârstă ar fi din praesarmatic până după Sarmaticul inferior. Această disonanță a fost observată de Gellert la 1929 și a fost explicată cum s'a arătat mai sus.

Împotriva acestei interpretări se ridică Wilhelmy la 1932. După el, peneplena dela baza Sarmaticului inferior din Varnenska Pl. și-ar avea corespondentul într'un nivel superior spre munte; pe când peneplena de peste sarmaticul inferior dela N. de Varna și-ar avea corespondentul în nivelul următor, Akrikes, de sub munte și care, prin urmare, ar avea o vârstă postsarmatică inferioară, poate chiar pontică.

Avem, așa dar, aci cazul a două suprafețe inversate: cea inferioară din spre

Mare (de la baza Sarmaticului) se continuă cu cea superioară spre munte (nivelul superior); iar cea superioară din spre Mare (de la suprafața podișului din N. Varnei) se continuă cu cea inferioară (Akrikes) din spre munte (Schachtelrelief).

În acest caz, scrie Gellert, marea extindere a nivelului Akrikes, în Bulgaria răsăriteană s'ar datorita nu timpului îndelungat în care s'a format, ci micii distanțări a nivelului postsarmatic inferior de nivelul praesarmatic.

Am avea, prin urmare, următoarea etajare cronologică a nivelurilor, după Gellert;

1. Nivelul superior; anterior sarmaticului inferior.
  2. Nivelul Akrikes: posterior sarmaticului inferior. (După Wilhelmy, poate pontic).
  3. Nivelul Gerdeme: poate pontic, după Gellert.
  4. Nivelul Keremitlik
  5. Nivelul Aptarazak
- } împreună cu Gerdeme, pliocene, deoarece taie depozitele miocene, inclusiv Sarmaticul și s mai nouă ca nivelul Akrikes.
6. Nivelul Varna, sau al teraselor, din quaternarul mediu (mitteldiluvial), determinat ca atare, pe cale paleontologică, de Petrobok, în 1925¹⁾.

Tectonica platformelor.

Toate nivelurile pomenite de Gellert, afară de cel recent, nu se mai găsesc azi în așezarea lor inițială. Ele au căpătat o pantă mai mare într'o direcție sau alta, ba chiar au fost și ușor vârlurite. În scurt, se poate vorbi de o diformare a platformelor. Faptul că toate nivelurile se apleacă către Mare, și anume din spre Balcani către N. E. (cele dela N.) și către S. E. (cele dela S.), — ne arată că zona centrală a Balcanilor de E. (cuprinsă între valea Camcicului la N. și o paralelă ceva mai la S. de Burgas, la S.) este o zonă de înălțare. Hărțile date de Gellert la urmă (Tafel VIII din studiul pe 1933 și Tafel IV din cel pe 1929) evidențiază în deajuns această morfotectonică. Pe aceste hărți apar o serie de macroantifonale și macrosinclinale, fracturi și falii, precum și limitele între zona balcanică propriu zisă și regiunea cu o tectonică de sloiuri dela N. și S.; așa că pe urma acestei tectonici, *Emine Balkan* ne apare ca o zonă boltită asimetric și aplecată spre N. și E.; *Aitoska Planina*, de asemenea ca o zonă boltită și aplecată spre W., în timp ce spre E., către *Emine Balkan*, nivelul Gerdeme urcă până la 400 m, iar Akrikes până la 500 m, oferindu-ne o zonă de culminare; *Kamcijska Pl.* de E. arată iar o boltire, dar mai stinsă, a nivelului Gerdeme, cu martori din Akrikes și cu o aplecare reped spre E., unde converge cu nivelul Keremitlik etc.

În Balcanul tabular dela N, nivelurile cad în general spre NE, cu pantă mai slabă. Cea mai slabă pantă o au aci nivelurile Keremitlik și Varna, ceea ce conduce pe autor la afirmarea că, după formarea lor, înălțarea nu s'a mai făcut pe platforme, ci în bloc²⁾, cu excepția regiunii dela Camcicul inferior și din basinul Sultanlar, unde convergența spre SE și E a acestor niveluri arată mișcări mai recente. Nivelul Gerdeme se apleacă spre NE. și E., așa că la Predža are 300 m;

¹⁾ J. PETROBOK: 1) *Problèmes des dépôts quaternaires marins des environs de Varna* Věstniku státniho geol. ústavu Č. S. R. 1925. — 2) *De la stratigraphie et paléontologie du pleistocène près Varna*, Bull. intern. Sc. Bohême 1925.

²⁾ Ceeace nu se verifică în reg. Dobrogei meridionale, unde avem o diformare a platformei, care vădește o răsturnare de profil în quaternar. Vezi studiul nostru „Pământul Dobrogei” din 1928.

în regiunea Iasi-tepe 240 m; iar la N. de Varna, lângă Mare 200 m. Nivelul Akrikes arată o pantă și mai evidentă: la W., Prowadijska Pl. are 400 m; la Kapakli, lângă granița Dobrogei, circa 290 m; la Balcic 200 m.

La S. Balcanilor apare o zonă de scufundare și deprimare de nivel pe la Keremitlik și Diskotna; iar în reg. Boaz-dere și Hagi-dere, nivelurile capătă o înfățișare asimetrică din cauza fracturii longitudinale dela S. de zona boltită în Aitoska Pl. și Emine Balkan. O boltire apare și mai la S., în Ceatal Balkan și Burgaska Pl., care se apleacă și se lățește dela W. la E. și e mărginită la S. și E. de dislocări. Între basinul Aitos și Azmak apare iarăși o boltire, aceasta însă transversală. O ultimă boltire, dar slabă, se constată între reg. Urumchioi și Karnobat. În reg. limanelor dela Burgas avem o deprimare a scoarței (grosse Mulde). În fine, mai la S., munții Strangea, ca și Dobrogea de N., reprezintă o regiune de înălțare, care încă nu e studiată.

Văile.

După studiul platformelor, autorul trece la studiul râurilor și văilor, care articulează aceste platforme. Cu văile ce spintecă podișul Dobrogei meridionale și se deschid în Dunăre și Mare, Gellert nu se ocupă. Însă, cercetând văile Provadiei, Ana-Dere, Devnia, Camcicul, Hagi-Dere, Aitoska, Azmak-Dere și altele mai mici autorul conchide că rețeaua fluvială actuală a Bulgariei de E. se compune din fragmente foarte eterogene după natura și vârsta lor. În Balcanul tabular, văile moștenite s'au păstrat ca văi epigenetice și se continuă ca văi subsecvente și văi tectonice dealungul unor linii de fractură, putându-se urmări ca vechime până în mio-pliocen. — În Balcanul central de E. predomină văile tectonice, determinate de boltirile realizate aci, — în timp ce văile transversale, epigenetice și antecedente, trădează sisteme fluviale mai vechi, ce se pot urmări de asemenea până în mio-pliocen. — Mai la S. de Balcani, în urma proceselor plioceno-quadernare, s'au produs schimbări, care nu permit o deplină siguranță în reconstruirea vechilor văi. — Dela N. la S., autorul observă o progresivă finerețe a sistemelor fluviale.

Țărmlul.

Foarte interesante constatările lui Gellert asupra formelor dela țărmlul M. Negre. Țărmlul acesta a suferit în parte o evoluție independentă, iar în parte arată relații cu cauzele care au determinat sistemele de văi. El merge discordant față de culele muntoase. — Între Dobrogea și Strangea (exclusiv) se disting 2 secțiuni în forma și geneza țărmlului bulgăresc: 1) Țărmlul balcanic, de la Dobrogea până la Emine-Balkan și 2) Gölful Burgas.

I. Țărmlul balcanic. Dela Ecrene la capul Emineh, țărmlul are o orientare N—S; iar de aici una E—W, paralel cu fractura sudică a lanțului Emine-Balkan. Ambele arată, după Wilser, relațiuni cu sistemul de dislocări ale sloiului Dobrogean, orientate identic. Gellert admite și pentru orientarea N—S a țărmlului balcanic o dislocare, dealungul căreia aripa dinspre Mare s'a scufundat, deoarece linia țărmlului taie discordant toate zonele muntoase. La W de capul Emineh avem un țărml concordant, determinat de o fractură ce ar continua fractura dela S. de Aitoska Pl. și Emine-Balkan. Vârsta falci N—S ar fi mio-pliocenă; pe când fractura E—W evoluează până în pliocenul superior, după terminarea nivelului Keremitlik, dacă nu și Aptarazak.

Țărmlul actual, la N. de Varna, stă încă aproape de vechea falie, după cum se vede din mersul concordant al țărmului față de liniile de fractură dela marginea podișului dobrogean.

Golful Varna e considerat ca o continuare a văii de eroziune a Provadiei și țărmul său de N. stă discordant față de liniile de fractură mai sus pomenite. De aci spre S., țărmul actual s'a deplasat spre W. prin abraziune față de falia care trebuie căutată în Mare.

În dreptul podișului Avrenska Pl., văile se pot reconstitui spre E. până la anume depărtare de țărmul actual.

La S. de gura Camcicului vedem văi secționate, cărora le lipsește cursul inferior (între V. Findikli și Bela). Panair=dere se deschide azi în Mare în aceeași luncă, la 1 km spre N. de Cifte=dere. Valea Banja=dere e scurtată cu vreo 6—7 km., cu cât a dat țărmul înapoi din pliocen până azi. După hărțile marine actuale nu putem distinge locul vechii falii din Mare din 2 motive: lipsa de sondagii dese și nivelarea fundului Mării prin sedimentare.

La S. de Emine=Balkan, pe 2/3 din lungimea țărmului, falia stă mai departe, în Mare; numai pela Monastirchioi și Sv. Vlas, țărmul ia contact cu falia care trece pe uscat.

Toată coasta descrisă până aci se termină cu faleză de abraziune, desenând băi puțin adânci între capuri orientate spre SE., iar articularea ei are un caracter asimetric. La gurile văilor ea a fost regularizată prin perisipuri cu dune, prin care ies râurile difusiv la Mare. Numai Camcicul are o deschidere liberă la Mare.

II. Golful Burgas. Are un contur foarte articulat și e mărginit de faleză și țărmuri joase, care numai indirect se pot pune în legătură cu fracturi tinere. Formațiunile terțiare și quaternare îi prelungesc geneza până în aceste epoci. *Stratele* reg. Burgas aparțin eocenului, miocenului, pliocenului și quaternarului (atât cât sunt vizibile) și odihnesc peste un fundament de andezite și tufuri andezitice cu o suprafață foarte neregulată. Seria miocenă însă nu arată o succesiune completă ca la Varna. Sarmaticul apare numai la N. golf. Burgas și e format din calcare albe tari, nisipuri calcaroase (în parte cu stratificare încrucișată), marne gâlbui în parte gipsoase, cu concrețiuni cretoase, argile verzui etc. La Lidza apar și prundișuri pestrice și albe feruginoase, pe care Toula le compară cu *prundișurile de Belvedere*. Ele se apleacă spre E. peste nisipuri, ca și la Burgas. La Kajali se văd nisipuri galbene=aurii, încrucișate și prundișuri la circa 40 m peste 0 m, cu intercalări de marne și cu fosile de *Rhinoceros* și *Monodus Rumelicus*. A. Penck le socoate *pontice*, iar Gellert le consideră ca pliocene și quaternare, în strânsă legătură cu distrugerea nivelului Apta=razak și Varna. În aceste depozite sunt tăiate limanele, ca și la Varna. *Stratele* falezei dela Burgas seamănă cu cele din terasa Varnei (la cimitir), a căror vârstă *Petrobok* a stabilit-o în quaternarului mediu. — În ceea ce privește *tecnica*, *stratele* terțiare vechi cad spre SE cu 10°—15° (la Hogeamar) și par a avea o așezare în fârfurie, corespunzătoare golf. Burgas. Transgresiv peste ele vine Sarmaticul, aplecat și el spre mijlocul golfului și foarte dislocat de mișcările ce au durat până la finele pliocenului. Dislocările sunt și în sensul unui paralel și în sensul unui meridian, iar pe uscat sunt și oblice: NW—SE. În axa golfului Burgas se observă o linie de stânci, ce despart golful puțin adânc dela N. de cel adânc dela S., în timp ce pe uscat aripa scufundată este cea de N., ocupată de depozite pliocene și quaternare. Între această linie de dislocare și o a doua dela N. până lângă care se constată extensiunea golfului

miocen inferior și mediu, precum și golful sarmatic, am avea pe uscat un șant tectonic., (Graben), mărginit de falii și flexuri și ocupat de sedimente mai tinere, în care s'a realizat nivelul „Varna“, care aci are cea mai mare extensiune. Autorul constată și în reg. golf. Burgas un relief cu suprafețe încrucișate (Schachtelrelief). — În ceea ce privește *modelarea actuală* a țărmului golf. Burgas, Gellert constată următoarele: Peninsulale în chip de pînteni de la Mesemvria și Achialo oglindesc bine condițiile tectonice ale regiunii. Totuși, în opoziție cu coasta balcanică, coasta golf. Burgas arată și o evoluție f. înaintată, independentă de tectonică și datorită abraziunii Mării. Între Sv. Vlas și Cara-tepe avem un țărm de scufundare regularizat prin abraziune: dovadă falezele. Inceputul scufundării și formarea golfului datează din miocen și se continuă și azi. Cele 3 mari limane din jurul golfului (Atanas-chioi, Vaia-chioi și Mandra), care nu sunt decât văi înecate geologicește recent, arată proporțiile și durata scufundării, în timp ce la Varna, după formarea limanelor și a luncilor recente, a urmat o nouă înălțare și adâncire a văii. Perisipuri cu dune, prinse la capete de coaste stâncoase, închid limanele spre Mare, care, totuși, uneori tot mai rupe perisipurile și inundă hinterlandul. Sloiurile sarmatice izolate dela Anhialo și Mesemvria se leagă cu uscatul prin perisipuri, sau printr'o îngustă limbă de nisip, peste care trece drumul ce leagă orașul cu continentul (la Mesemvria). La sudul golf. Burgas, insule de andezit și peninsule stâncoase cuprind între ele golfuri adânci, care dau dovadă de asemenea de o scufundare a coastei. Marea cu greu zidește perisipuri, așa că limanul Mandra încă nu este izolat complet de Mare. În această parte, spre SE. golfului, avem un țărm cu rias. — *Golful Burgas prezintă oarecare asemănări cu golful Varna*: ambele au fost funduri de golfuri marine în miocenul inferior, mediu și mai apoi în Sarmatic; ambele vădesc dislocări tinere. Totuși, *dela o vreme, evoluția lor apucă drumuri diferite*. Perioada de dislocări încetează mai de vreme la Varna și golful devine continent, anexându-se la Balcanul tabular, a cărui soartă o împărtășește (aplecări, înălțări, erodări și ingresiunea Mării în quaternarul nou); în timp ce golful Burgas își continuă evoluția, suferind fracturi în tot cursul pliocenului și scufundarea unei fâșii înguste din nivelul Aptarazak; sedimentarea aci se face în proporții mult mai mari, iar ingresiunea Mării se continuă și azi, cu mici întreruperi, evidențiate prin terase de limane (Cvijić).

Concluzii.

După toate acestea, autorul se oprește la o serie de concluzii asupra tectonicii Bulgariei răsăritene, dintre care desprindem următoarele constatări:

Între morfotectonica și tectonica stratelor Bulgariei de E. există o strînsă relație genetică. Concordanța aceasta caracterizează, după *W. Penck*, macrotectonica lanțurilor tinere de munți. Balcanii răsăriteni reprezintă o regiune de cute largi în direcția sistemului de lanțuri muntoase mediteranee. Boltirile și zonele sale morfotectonice deprimate nu sunt de cât largi și mari anticlinale și sinclinale (Großsättel și Großmulden). În N. și S. de Balcani însă, Dobrogea și M. Strangea au o structură stratigrafică și morfotectonică de sloiuri, asemenea cu munții mijlocii germani. Ele n'au fost cuprinse în largile cutări ale lanțului balcanic, ci în structura și formele suprafeții lor au evoluat după un stil propriu. Lanțul balcanic, ca ramură nordică a lanțurilor mediteranee de munți, se *termină orb spre Mare*, fără continuare, ceea ce nu e o raritate la ramurile asiatice ale lanțurilor mediteranee. Poate că numai zona cuprîntivă subbalcanică să aibă o continuare în Nordul Anatoliei. Pentru această ter-

minare oarbă a Balcanilor spre E., de vină ar fi sloiul Strangea. *Toula* și *Cvijić* au trasat bine limita între Balcanul cutat și cel tabular. La N. limita pornește dela gura Camicului peste Eschi-Giumaia spre Gorna Orehovița; la S., ea trece pela picioarele de N. ale munților Strangea. Străuse între două masse vechi și consolidate, macrocutarea balcanică nu s'a putut desvolta liber, ci s'a limitat la îngustul canal dintre aceste masse, realizând în E. forme mediocre și terminându-se orb către Mare.

Observări.

Valorosul studiu al lui *Gellert*¹⁾, cu toate criticile ce i s'au adus și cu toate desăvârșirile ce urmează a i se mai aduce ca ori și cărei opere științifice, arată o bună școală geomorfologică și umple o lacună simțită de cei ce se ocupă cu studiul împrejurimilor M. Negre, ca și de cei cari s'au ocupat cu morfologia Dobrogei. Totodată el ne îndeamnă a ridica și oarecare observațiuni:

1. Autorul afirmă că nivelul *Akrikes* (suprafața podișului dela N. de Varna, spre Dobrogea) taie stratele sarmaticului inferior sub un unghiu foarte ascuțit și, prin urmare, are o *vârstă posterioară sarmaticului inferior*. („die Hochfläche der Varnenska Pl., die in unmeßbar spitzem Winkel das *untersarmat.* schneidet, und daher *postuntersarmatisches Alter besitzt*“ p. 167, 1933). Ar urma de aci că numai sarmaticul inferior să fie reprezentat până la suprafața podișului dobrogean. În apropiere de Euxinograd, autorul dă baza plăcii sarmatice nedislocate la 250^m peste nivelul Mării. La Siun-bei baza Sarmaticului o dă la 320—330^m; la Climentinovo (Capaci), lângă granița română, la 120^m; iar grosimea etajului sarmatic crește, dela W. la E., dela 80 la 200^m (p. 46—48, 1929). — *Popescu Voitești* însă (în „Evoluția geologică-paleogeografică a Pământului românesc, Cluj 1936, p. 124—125) vorbind despre profilul sarmaticului la Balcic, dă 4 orizonturi vizibile: *Bugloviianul* (probabil) la bază peste tortonian; deasupra *Volhynianul*; apoi *Basarabeanul* și, în fine, *Chersonianul*, deci toate etajele până la Sarmaticul superior inclusiv. Rămâne ca geologii să se pună de acord. Orientându-ne însă după profilul lui Voitești, concluzia lui Gellert asupra vârstei nivelului *Akrikes* din podișul dela N. Varnei trebuie schimbată puțin: dela „*post untersarmatisches Alter*“ la „*post ober-sarmatisches Alter*“; deci intrăm în meotic și pontic.

2. Determinarea ca „post-sarmatică inferioară“ (Gellert), sau „poate pontică“ (Wilhelmy) a vârstei platformei în discuție nu precizează mult, deși celorlalte niveluri ce urmează spre valea Provadiei și Devnei li se socoate o vârstă pliocenă. În același timp, a considera înrcaga suprafață a Dobrogei meridionale ca o singură suprafață, de o singură vârstă (nivelul *Akrikes*, post sarmatic inferior), — mi se pare o greșală.

Intr'un studiu publicat în 1928 („Pământul Dobrogei“, vol. festiv „Dobrogea“) scriam la pag. 49 următoarele:

„Faptul că depozitele (lacustre) levantine acopere o margine așa de largă a podișului dobrogean până la o înălțime de peste 100^m, ne conduce spre două con-

¹⁾ I. F. Gellert a mai publicat: 1. *Zur Morphologie des Balkangebiets*. Balkanforschung d. geolog. Inst. d. Universit. Leipzig II. Geolog. Rundschau 18. 1927, 164 ff. 2. *Das Schachtelrelief von Belgrad*. Balk. Forsch. etc. VI Zeitschr. f. Geomorph. 3, 1928, 295 ff. 3. *Die bulgarischen Erdbeben im Frühjahr 1928*. Natur u. Museum etc. Frankfurt a. Main 1928, 557 ff. 4. *Die eigenartigen Verwitterungs- u. Landschaftsformen des Dikilitas-Sandsteines in Nordostbulgarien*. Geol. Rund. 23. 1932, p. 173—178.

cluzii de o deosebită valoare pentru morfologia acestei provincii: a) că nivelul lacului Levantin, care ocupa depresiunea Câmpiei Române și se întindea și peste o margine a podișului actual Dobrogean, este *ultimul* către care s'a făcut și s'a terminat eroziunea penepenei dobrogene, prea puțin ridicată peste acest nivel și în continuitate de profil cu el. Cu drept cuvânt, prin urmare, o putem numi penepenea levantină, sau platforma inferioară, levantină; b) că actualele văi dobrogene, așa de adânci în spre Dunăre, raportate la acest nivel de bază levantin, erau abia schițate în suprafața penepenei, totuși încâtușate în albiile lor și că adâncirea lor eroică de peste 100 m, care le-a dat pe alocurea caracterul unor cañoane, s'a petrecut în timpul înălțării epirogenetice diluviale, mergând paralel cu adâncirea văii dunărene și cu sculptarea teraselor acestui fluviu. Dacă aceste văi, îndreptate radial către o linie din Bărăgan, prin urmare către N., NW și W., n'ar fi fost fixate în albiile lor, atunci, în urma bombării largi a anticlinalului din Deliorman, — care a creat o nouă pantă până la axa văii Carașu râurile și-ar fi schimbat cursul lor în diluviu, consecut cu noua pantă, către NE și E și s'ar fi vărsat în Mare", etc.

Deci: o penepene *terminată în levantin*, cu văi puțin adânci și senile, totuși încâtușate, și *diformată în quaternar*.

Când am redactat acest studiu, cercetările noastre nu depășiseră granița româno-bulgară, spre S. și W., după cum nici cercetările lui Gellert n'au depășit această graniță, ca să se întindă până în Dunăre. De aci lacune în ambele lucrări, care acum se completează.

Din analiza hărților S. M. R. 1:100.000, noi am desprins oarecare suprafețe slab etajate și în continuă urcare spre cumpăna apelor, care se află în Bulgaria: și de aceea am redactat vârstă platformei dobrogene meridionale sub forma, de sigur justă, că „nivelul lacului levantin... este *ultimul* către care s'a făcut și s'a terminat denudarea penepenei dobrogene". Și de oarece platforma aceasta a devenit continent imediat după regresivitatea sarmatică, este clar că nivelul levantin nu putea să fie unicul.

Intr'adevăr, dealungul Dunărei, între Rasova și Rusciuc, avem o admirabilă *erășă lacustră levantină*, acoperită de loess și dominând lunca fluviului la o altitudine de peste 100 m. (vezi amănunte la Șt. Manolescu). Lățimea ei maximă atinge 11 Km. Podișul dobrogean coboară, dela cumpăna apelor spre această terasă, în pantă ușoară; iar la marginea sa, panta e mai accentuată, indicând un țarm. Spre Sud platforma urcă continuu, cu slabe ruperi de profil, pe care le trădează desimea și rărima curbelor de nivel. Numai spre cumpăna apelor, în Bulgaria, se pot distinge suprafețe mai înalte, despărțite de cele inferioare prin pante mai rezezi. În Dobrogea de Sud însă, aceste suprafețe înclinate spre Nord (către terasa levantină), slab distanțate între ele și mai ales legate prin pante prelungi de racord, nu erau totuși destul de eloquente pentru a îndemna la o delimitare precisă și curagioasă a mai multor niveluri pliocene, așa cum se poate face spre marele povârniș din spre Valea Devnei și Provadiei și cum a și făcut-o Gellert acolo.

Doi ani mai târziu, la 1930, geograful francez A. Nordon, ajunge la afirmarea categorică a vârstei levantine a platformei Dobrogei meridionale, fără însă a lăsa să se înțeleagă din text că ar mai putea exista și alte suprafețe mai vechi și fără a observa contrazicerea în care cădea, față de criteriul său eustatic (scoarța neclintită! numai nivelul mării a oscilat!), după care altitudini de 300 și 400m trebuiau cu necesitate să fie mai vechi ca suprafața sa levantină; sau contrazicerea în care cădea

când nega categoric diformarea platformelor, care spre cumpăna apelor urcă până la 480^m, Nordon scrie :

„Si l'on veut rendre compte des observations faites plus haut, faiblesse extrême du relief à la fin du Levantin et absence à peu près totale d'érosion continentale normale, il faut supposer qu'au moment de l'extinction du lac levantin les sables quartzeux et leur correspondant latéral, les calcaires lacustres, s'élevaient jusqu'à la bordure du plateau et passaient avec une transition graduelle aux dépôts exclusivement continentaux de la plateforme de 180—200^m. En d'autres termes, cette surface représente, à son achèvement, une plateforme d'érosion développée en bordure du lac levantin“ (Morphologie drobrogèenne. Melanges. Paris 1930, p. 30—31).

Cauza diferenței de aspect morfologic între povârnișul prelung de N și cel abrupt dela S. al acestei platforme, noi o găsim în primul rând în morfotectonica acestei platforme : atât spre N., în lungul Dunărei, spre Câmpia Română, cât și spre S., către valea lacurilor Devna și a Provadiei, sloiul Dobrogei meridionale e mărginit de linii de fractură, care au avut un rol important în evoluția morfologică a regiunii. Către Dunăre sloiul suferă o *scufundare continuă*, deși slabă, în pliocen, dovadă ușoară transgresiune a depozitelor levantine peste cele dacice și a celor dacice peste cele pontice superioare din terasa levantină dunăreană (meiticul și ponticul inferior lipsesc ca și în SE. Câmpiei Române, datorită exondării de după Sarmatic) ; către valea Provadiei și Varna însă, sloiul *se înalță* mereu, cu pauze, începând dela finele sarmaticului până în quaternar, atingând azi, la cumpăna apelor, altitudini de peste 450^m și însemnându-și etapele de odihnă tectonică prin nivelurile de eroziune pe care ni le descrie Gellert. Era firesc ca pe povârnișul nordic — așa de slab și de prelung — aceste niveluri să nu fie scoase în evidență cu atâta claritate (dată fiind și roca permeabilă) ca în spre adâncă vale a Devnei și spre Varna.

În concluzie : vârsta platformei Dobrogei meridionale (Varnenska Pl. la Gellert) nu e nici numai imediat posterioară sarmaticului inferior (Gellert), sau poate pontică (Wilhemy) și nici numai levantină (Nordon), ci s'a modelat în lungul interval de timp dintre termenul ultim al regresiei sarmatice și finele levantinului, când începe și spre Dunăre înălțarea quaternară și adâncirea văilor în cañon. Prin urmare, *platforma n'ar cuprinde numai un singur nivel, „Akrikes“, ci le-ar cuprinde pe toate până la levantin, însă slab scoase în relief.*

3. Din cercetarea laturei dunărene am câștigat însă și un punct de reper pentru determinarea vârstei nivelurilor lui Gellert. Terasa levantină lacustră din lungul Dunărei actuale își are suprafața de sub loess la un nivel ceva superior altitudinii de 100^m. Ea nu este o terasă de abraziune, ci una de acumulare lacustră, care ne apare clară ca o treaptă către malul dunărean, reprezentând un fund de lac, a cărui apă (nivelul de bază levantin) se afla la un nivel cu un oarecare număr de metri peste acest fund. Către Varna însă trebuie să-i corespundă un nivel ceva mai înalt (nivel de eroziune normală și nu de terasă de abraziune), dat fiindcă platforma Dobrogei meridionale în tot cursul pliocenului s'a înălțat în laturea ei de Sud, dar s'a scufundat spre Câmpia Română, între ponticul superior și finele levantinului. Am putea determina, deci, astfel vârsta nivelurilor :

1. *Nivelul superior*: praesarmatic. În Bulgaria, spre Balcani, vizibil la suprafață, ca resturi de platformă. În Dobrogea Meridională e reprezentat prin pene-plena fosilă îngropată sub stiva stratelor sarmatice.

2. *Nivelul Akrikes*: imediat posterior regresiei sarmatice. În Dobrogea Meridională, ar cuprinde nivelurile înalte, rămase ca martori la cumpăna apelor, de la circa 300 m. în sus, până la 480 m. *Vârsta*: dela regresia sarmatică, până la ponticul inferior, în care răstimp, terasa pliocenă dunăreană și Câmpia Română vecină, unde lipsește meoticul și ponticul inferior, erau exondate.

3. *Nivelul Gerdeme*: probabil pontic superior și dacic în Bulgaria.

4. *Nivelul Keremitlic*: la 100—150 m. în Bulgaria, ar fi levantin. În Dobrogea Meridională, ambele aceste niveluri par a se contopi într-o singură suprafață, de vârstă pontică superioară — dacică — levantină, în care răstimp lacul pliocen din Câmpia Română se găsește în continuă, de și slabă transgresiune peste platforma praebalcanică dunăreană.

5. *Nivelul Aptarazak*, la circa 80 și 60 m., ar fi mai curând quarternar vechiu de cât levantin. *Vârsta*: Günz și Mindel.

6. *Nivelul Varna*, la circa 40 și 20 m., socotit la Varna ca „mittel diluvial”, după criteriul faunistic al lui Petrobok, ar fi, mai precis, quarternar nou: Riss și Würm I.

7. Albiile vechi ale râurilor, acoperite de aluviuni în văile fluviale și înecate în Mare, pe șelf, ar data din Würm II.

Motivul care ne face să afirmăm aceasta este următorul: Astăzi este o axiomă că, în perioadele glaciare, nivelul universal al Mărilor și Oceanelor era scăzut cu un număr important de metri (cifre rezultate din calcule aproximative, variază), din cauza evaporării apelor și a imobilizării lor în imensele calote și în ghețarii de pe glob. Pentru toate râurile de pe fața planetei, prin urmare, fazele glaciare reprezintă faze de eroziune către un nivel de bază mai adânc (afară de cazul când au intervenit mișcări epirogenetice negative); pe când fazele interglaciare reprezintă faze de înecarea văilor erodate și de acumularea de sedimente (cu anumite excepții!), din cauza înălțării nivelului universal al mărilor și oceanelor în urma topirii ghețarilor și a întoarcerii apelor la vatra lor. În epoca glaciară Würm II trebuie, prin urmare, să admitem că și în regiunea considerată râurile și-au ros văile până la fundul de rocă mamă, ca să-și realizeze un profil de echilibru față de nivelul de bază scăzut al Mării; iar aceste văi, în epoca următoare, aluvială, au fost înecate spre guri și apoi aluvionate. Văile de eroziune Würm II, așa dar, trebuie să se afle sub nivelul Mării Negre, tocmai din motivul eustatic de natură climaterică pe care l-am pomenit mai sus, plus că au mai intervenit și oarecare mișcări negative ale scoarței, care au aplecat platformele spre și chiar sub mare.

4. În ceea ce privește *diformarea nivelurilor* după crearea lor, la identice concluzii am ajuns și noi în Dobrogea la 1928, ca și Gellert în Bulgaria, ceea ce a fost categoric combătut de Nordon, potrivit criteriului să eustatic. Așa s. ex., am afirmat o *bombare* a platformei Slavei spre obârșia râurilor care pornesc de acolo radial spre W, S și E (p. 63); *înclinări* spre SE și chiar ESE în celelalte platforme nor-

dice (p. 50—61); în fine, o *aplecare* a platformei meridionale a Dobrogei către NE, care i-a dat înălțime către Dunăre și a scufundat-o sub Mare, la răsărit, în quaternar. Deosebirea între vederile noastre și ale lui Gellert constă în aceea că de sa, începând dela nivelul Keremitlik încoace, nu mai admite decât o înălțare *in bloc*, pe când noi am găsit diformări, *pe sloiuri*, până la sfârșitul quaternarului și probabil că și astăzi aceste diformări epirogenetice neegale și de sens diferit se continuă. Faptul că depozitele terasei levantine dela Dunăre sunt vâlvurite (Macovei) și că se află la un nivel de peste 100 m absolut, în timp ce țărmul levantin al Mării Negre se află undeva, departe, spre răsărit de actualul țărm, la o oarecare adâncime importantă sub nivelul Mării, este o dovadă irecuzabilă de mișcări proprii platformei dobrogene meridionale în quaternar. O sumă de alte dovezi, aduse de noi în altă parte și asupra cărora nu mai revenim, ne arată mișcări pe verticală de sensuri opuse, într'o parte sau în alta a aceleiași unități morfologice, și anume în quaternar. Nici nu se putea altfel, când toate regiunile din jurul Mării Negre sufăr schimbări importante în această epocă: se crează depresiuni subcarpatice; câmpia română răsăriteană se scufundă; podișul Covurluiului se diformează; terasele Bârladului (lacustre) se apleacă; Dobrogea de N. are mișcări complicate; țărmul Crimeii și al Azovului se înalță în ritm și măsură neegală; regiunea Cubanului inferior se scufundă; coasta Anatoliei se înalță; podișul Dobrogei se răstoarnă, ceea ce se vede din disonanța între direcția văilor și panta inversă a platformei sarmatice-levantine; platforma Traco-bitinică arată și ea mișcări ce-i sunt proprii etc. etc. Și însuși Gellert afirmă mișcări verticale recente, de semn contrar, în golful Varna și Burgas.

Valorosul studiu al lui Gellert, abstracție făcând de lacunele sale, care se pot completa, rămâne totuși un model de monografie, care ne arată că, dacă se acumulează un ștoc suficient de mare de observări pe teren, se poate ajunge la urmărirea evoluției geomorfologice a unei regiuni, aproape fără de lacune.

C. Brătescu

* * *

W. J. Krokos și W. G. Bondarciuc: *Depozitele quaternare din NE Mării Azovului*. (In „Zbirnik pameati akademika P. A. Tutkovskago, Tom. 1, 1931, pg. 167—187) Rusește, cu rezumat german.

Autorii dau rezultatele cercetărilor lor pe teren, făcute în vara anului 1929, în circumscripția Taganrog—Mariupol și în împrejurimile orașului Jeisk, la țărmul de Sud al colțului de NE al Mării Azovului.

I. Dealungul țărmului de NE al Mării Azovului există o *terasă marină*, care în regiunea Taganrogului are o lărgime de 0,5—1 Km.; la West de gura limanului Mius, aproape de satul Wesselo—Wosnessenskoje se lărgeste până la 10 Km., iar la SW se îngustează din nou. Terasa aceasta se continuă și pe ambele maluri ale limanului Mius, pe o lungime de 0,5—1 Km. dela gură în sus.

II. Structura terasei.

- a) La baza terasei apare calcarul sarmatic (mediu ori superior, neprecis).
- b) Deasupra vine terasa, formată din depozite argilo-nisipoase (jos nisipuri, sus argile), cu *Paludina diluviana*, *Corbicula fluminalis*, *Didacna trigonoides*, *Didacna pseudocrassa*, *Dreissensia rostriformis*, *Dr. polymorpha* etc. Bogatul material paleontologic găsit în această terasă a fost studiat de Bondarciuc. După N. Sokolov, terasa dela Taganrog se caracterizează prin moluște caspice: *Cardium*, *Adacna*, *Dreiss.*

rostrif. ; pe când în nisipurile din malurile văii limanului Mius s'ar găsi numai o faună de apă dulce, cu *Paludina*, *Unio*, *Planorbis*. Totuși, autorii noștri au găsit și aci, pe lângă formele de apă dulce, încă și *Cardium caspic*; de unde rezultă că valea limanului Mius este de o vârstă mai veche de cât o credea Sokolov. În cece privește cumpăna apelor ce desparte limanul Mius de Mare, autorii o găsesc că face parte integrantă din podiș și nu constă din depozite cu *Paludina diluviana*, cum afirmă Sokolov.

c) Peste depozitele acestei terase urmează o serie de 3 loessuri despărțite prin 2 soluri fosile și anume: 1. Primul orizont de loess are o grosime de 1.60—6.89 m., sau în medie 4.60 m. 2. Urmează un orizont de sol fosil, cernoziom, în grosime de 0.90 m. 3. Sub el vine al doilea etaj de loess, cu o grosime de 1.60—7.30 m., sau în medie de 4.40 m. 4. Sub el urmează al doilea sol fosil, tot cernoziom, în grosime de 1.20—1.40 m., pe alocuri chiar de 1.60—1.70 m. 5. Dedesupt se așterne al treilea etaj de loess, cu o grosime de 1.20—5 m., sau în medie de 3.40 m. În etajul al doilea și mai ales în al treilea s'au format eflorescențe de săruri de mangan, prin acțiunea apelor de circulație subterană, din cauza cărora loessul a căpătat o nuanță reșcată-brună, cece a indus în eroare pe Sokolov să creadă că partea inferioară a loessului ar fi un orizont special de „argilă roșie-brună”.

Vârsta loessurilor și a terasei dela Taganrog.

Pentru autorii noștri, vârsta glaciară (și nu interglaciară, sau postglaciară) a loessurilor este un adevăr axiomatic. Ei se orientează după Soergel (*Loesse, Eiszeiten u. Palaeolithische Kulturen*, Jena 1919), care, cercetând alternanța între loessuri și morenele diferitelor stadii ale ofensivei glaciare, precum și structura petrografică a loessului și fauna din el, a conchis că loessurile s'au depus în perioadele glaciare.

La 1925 Krokos stabilește existența a 4 etaje în loessul Ucrainei, în conexiune cu cele 4 glaciații din E. Europei

Pentru epoca Würm, el constată existența a 2 loessuri, despărțite printr'un orizont de sol fosil: deci Würm I, sol fosil, Würm II, solul actual. La această constatare l-a dus cercetarea raporturilor de stratificare ale culturii Aurignaciene târzii din terasa de pe malul stâng al râului Udaj, în satul Juravca, circ. Priluki, unde se vede că resturile culturii aurignaciene de aci sunt acoperite de etajul superior de loess, adică Würm II; căci și din cercetările lui Soergel rezultă că cultura Aurignaciană cade în epoca intermediară dintre Würm I și Würm II.

La 1929 Krokos ajunge la constatarea că morena glaciației Niprului e acoperită de 3 loessuri despărțite prin 2 soluri fosile. Deci în succesiune cronologică, am avea: Morena Niprului, Loessul Riss, Sol fosil, Loessul Würm I, Sol fosil și cultură aurignaciană, Loessul Würm II și, în fine, solul actual.

În consecință, făcând aplicarea acestor constatări și la profilul terasei marine dela Taganrog, autorul stabilește următoarea precizare de vârstă:

Solul actual

Loessul Würm II

Solul fosil (cernoziom)

Loessul Würm I

Solul fosil (cernoziom)

Loessul Riss

Argilele și nisipurile terasei marine cu fosile caspice.

Fază de eroziune

Sarmaticul.

Concluzia : *Terasa marină dela Taganrog*, cu *Paludina diluviana*, *Corbicula fluminalis* etc., este de vârstă *Mindel-Riss*. În această epocă apele din bazinul închis al M. Negre și Azovului se aflau în legătură cu Marea Caspică. *La finele epocii Mindel-Riss, sau poate chiar la începutul epocii Riss, țărmul Mării Azovului s'a înălțat iar terasa cu depozitele sale marine, ieșind din mare, primi în Riss și Würm acoperișul orizonturilor de loess colic. Astăzi suprafața acestei terase (la baza loessului Riss) se află la o altitudine de circa 9—10 m. peste nivelul actual al Mării (după eustațiști, terasa ar trebui să fie glaciară și să se afle la 30—35 m.).*

Reproducem aci și profilul 5 dela pag. 170, pentru mai amănunțită documentare. Acest profil a fost ridicat spre W. de Taganrog, vis-à-vis de plaja orașului.

Metri

0.80	Cernoziom	actual	
6.00	Loess cu păpuși și tuburi calcaroase (glaciari)	Würm II	
0.80	Cernoziom fosil (interglaciari)	W I—W II	
4.00	Loess închis	} (glaciari) . Würm I	
0.90	Loess cenușiu cu ceva humus		
0.80	Loess închis cu tuburi calcaroase		
1.20	Cernoziom fosil (interglaciari)	R—WI	
1.40	Loess cenușiu cu tuburi calcaroase	Riss	
1.65	Nisip argilos cenușiu-verzui	} Depozite caspice Mindel-Riss	
2.00	Nisip cenușiu-gălbui, cu intercalări feruginoase și cu Paludine și Dreissensii rău conservate <i>Stratele sunt oblice, aplecate 20° spre NW.</i>		
4.00	Loess alterat și depozite caspice alterate.		
1.00	Nisip litoral cu <i>Cardium fittoni</i> , odihnind peste calcarul sarmatic și ridicându-se 1 m. peste nivelul Mării.		

Aci suprafața terasei marine de acumulare e la 8.65 m. peste nivelul Mării. În profilul 15 (p. 173) luat lângă stația Novo-Mikolaivska (Budenivki), suprafața terasei e la 9.90 m.; iar în profilul 7 (p. 171), ridicat în apropiere de Poleakivki, loessul inferior odihnește peste o suprafață de eroziune a terasei, care se află la abia 2.75 m. peste nivelul Mării.

P. A. Pravoslavlev a arătat că în două locuri pe suprafața slab erodată a cernoziomului actual din stepa vecină cu M. Azovului se află un strat de lehm nisipos cu moluște actuale din M. Azovului, de unde deduce că nu de mult a avut loc aci o transgresiune a Mării, urmată apoi de o regresiune.

Krokos și Bondarciuc au cercetat ambele puncte pomenite de Pravoslavlev și au constatat că peste cernoziomul actual se află într'adevăr un lehm, în parte cenușiu, dar cu humus și cu resturi de cărbuni, cenușe, țigle, cioburi de sticlă și alte fragmente de vase, precum și, ici-colo, *Cardium* și *Dreissensia*; asemenea resturi însă s'au găsit numai în satele de lângă țărm și lipsesc din părțile nelocuite; sunt, prin urmare, rămășițe culturale actuale. Dacă ar fi avut loc o transgresiune, cum spune Pravoslavlev, atunci urmele ei s'ar fi manifestat sub înălțarea unei fâșii de țărm, iar cernoziomul ar arăta urme de salinificare, cecace nu se observă. Dimpotrivă, coastele râpoase de lângă Mare și surpările masselor de loess în lungul depozitelor argilo-nisipoase cu *Paludina diluviana* pledează pentru o scufundare recentă a regiunii li-

torale S'ar mai putea menționa că, în unele puncte, *orizonturile inferioare de loess au ajuns sub nivelul M. Azovului și al limanului Mius.*

Am putea obiecta autorilor aci că *prezența loessului sub nivelul Mării nu e numai decât un argument categoric de scufundare tectonică a unui țărm, căci înecarea bazei loessului se poate explica foarte bine și prin oscilările eustatice de natură climaterică ale nivelului Mării.* În adevăr, în epoca glaciară Würm, nivelul universal al Mărilor scăzuse, după unii cu circa 100 m., după alții mai mult sau mai puțin, prin faptul evaporării apelor și a imobilizării precipitațiilor în calotele și ghețarii imenși ai epocii. În acest timp loessul care se depunea, putea să acopere desigur și suprafețele de șelf de peste care se retrăsese Marea scăzută. În epoca următoare însă (Postwürm), calotele și ghețarii se topesc și apele lor se reintorc în Mări și oceane, ridicându-le nivelul, așa că loessul Würm a putut fi înecat în părțile sale joase, iar în falezile actuale (ca și 'n Dobrogea) loessurile pot sta până la anumită înălțime sub nivelul Mării. *Aceasta nu înseamnă însă că înecarea loessurilor n'ar putea avea și o cauză tectonică.* La terasa Taganrogului credem că dovada mișcărilor scoarței trebuie căutată mai degrabă în poziția înclinată cu 200 spre NW (deci spre uscat, nu spre Mare) a strâtelor nisipoase ale terasei marine, dacă nu cumva fenomenul acesta n'ar fi local și explicabil într'altfel.

Nu e fără interes a pomeni aci și alți autori, cari s'au ocupat cu terasa marină dela M. Azovului.

Cel dintâi *Le Play* menționează la 1842 depozite de apă dulce în regiunea Taganrog („Explorations des terrains carbonifères du Donez. Paris 1842. Formation d'eau douce de Taganrog“).

La 1877 *Th. Belt*, a colecționat o faună importantă din aceste depozite și a descris-o în „The Steppes of southern Russia. Quart. Journ. of geology. Soc. 1877“.

La 1897 *Sinzow*, studiind fauna de apă dulce dela Taganrog, menționează în ea forma *Paludina diluviana* (în „O paleontologiceskom otnoženii novorossiiskih neogenovih osadkov k plastam Avstro—Vengrii i Rumâniî“). *Zapiski novoross. Obșt. Estestvoispătatelei*, XXI, Vâp. II, p. 1—20, Odesa 1897).

Între anii 1903—1904 *N. A. Sokolow* a găsit în valea limanului Mius depozite cu *Paludina diluviana* și ne vorbește de răspândirea mare a ei dealungul țărmului de N. al M. Azovului. A mai aflat aci și *Corbicula fluminalis*, *Dreissensia rostriformis*, *Dr. tenuissima*, *Dr. crassa*, toate de tip *caspic* și *Cardium* (*Adacna plicata*, *Ad. laeviuscula*, *Didacna trigonoides*). După Sokolow, aceste depozite ocupă o fâșie lungă și îngustă dealungul țărmului de N. al M. Azovului; dar ocupă și o parte din îngusta cumpănă a apelor dintre limanul Mius și M. Azovului, fapt care nu se confirmă prin cercetările lui *Krokos* și *Bondarciuc*. În valea limanului Mius, aceste depozite au caracterul de facies de apă dulce, cu *Paludina*, *Unio*, *Dreissensia* etc., scrie Sokolow. În Nordul limanului aceste depozite înaintează numai până la o treaptă formată din calcar pontic. Prin urmare ele reprezintă sedimentele unui basin cu apă salmastră, al cărui nivel n'ar fi fost mai sus ca 15 m. peste cel actual. Peste aceste depozite urmează, scrie Sokolow, argila roșie-brună, care trece în sus pe neșimțite în loess. Pe alocuri nisipurile terasei cu *Paludina diluviana* arată o suprafață de eroziune sub loess. În ceea ce privește vârsta acestor depozite, Sokolow o consideră ca aparținând *praeglacialului*, primei glaciații nordice germane și primului *interglacial*. Argila roșie-brună o pune în paralelă cu morena Niprului mijlociu; iar valea adâncă a limanului Mius s'ar fi format după depunerea argilei roș-brune. Ne

întrebăm care ar fi faptele doveditoare? (N. A. Sokolow: K istorii pricernomorskih stepi s konța treticinogo perioda. Pocivovedenie VI, 2 p. 105—124 și 3, p. 197—220, S. Petersb. 1904).

La 1923, K. Lissizin scrie într'o notiță că depozitele quaternare din reg. Ta=ganrog—Mariupol arată 3 etaje de lehm gălbui=brun cu 2 orizonturi de sol fosil. Mai jos urmează un sol fosil, care acopere argila roșie=brună de peste depozitele argilo=nisipoase cu Paludina diluviana. Lissizin paralelizează însă greșit etajele de lehm cu perioadele interglaciare, iar solurile fosile cu perioadele glaciare, adică tocmai invers de cum trebuie. Terasa marină cu Paludina diluviana e socotită de acest autor ca aparținând primei perioade interglaciare! (K. J. Lissizin: Razreza posletreticinâh otlojenii na prostranstve Taganrog—Mariupol. Isvest. Donskago politehn. Instit. v. Novocerkasske, VIII, p. 57—58, 1923).

La 1925 A. P. Pavlov paralelizează nisipurile cu Paludina diluviana dela M. Azovului cu interglacialul Mindel=Riss. (A. P. Pavlov: Neogenovie i posletreticinie otlojenia Jujnoi i Vostocinoi Evropi. Memoir. geolog. otdelen. obšt. ljubit. estestv. Antropol. i Etnogr. 5, p. 1—217, Moscova 1925).

La 1927 P. A. Pravoslavlev arată că în partea de NE a M. Azovului, peste suprafața slab erodată a cernoziomului contemporan se află un strat nu prea gros de lehm nisipos cu resturi de moluște actuale, ceace, după d=sa, ar fi o dovadă că nu de mult a avut loc aci o transgresiune marină. Observația s'a dovedit a fi greșită. (P. A. Pravoslavlev: Uslovia zalegania posletreticinâh rakusnikov Azovskogo i Ciornogo morei. Trudi geolog. Muzeia Akad. Nauk. S. S. S. R. IV, p. 119—195, Leningrad 1927—28).

La 1932 A. I. Moskwitin („Die Quartärlagerungen bei Taganrog“, în Exkursionführer der zweiten internationalen Konferenz, Leningrad 1932, p. 178—191) stabilește următorul profil la coasta M. Azovului, începând de sus în jos: Solul actual, loesslehmul Würm, solul fosil Riss=Würm, loesslehmul Riss, solul fosil Mindel=Riss; în fine, nisipurile cu Paludine și vechile nisipuri aluviale dela baza loessurilor, care ar data din Mindel, sau mai precis dela finele glaciației Mindel.

Unii autori au căutat să stabilească un paralelism între depozitele terasei dela Taganrog și cele dela Tiraspol—Tighina de lângă Nistru.

Așa s. ex. W. J. Krokos, studiind profilul dela Mălăești de lângă Tiraspol, a găsit aci 2 orizonturi de sol fosil și 3 orizonturi de loess (deci: sol actual, loess Würm, sol fosil RW, loess Riss, sol fosil MR, loess Mindel) sub care urmează apoi nisipurile și prundișurile terasei fluviale, care, în consecință, ar data din interglaciarul Günz=Mindel, sau poate și din glaciarul Günz¹⁾. Cu toate acestea el nu

¹⁾ Paralele între dep. salmastre dela Taganrog, pe bază faunistică, și prundișurile terasei dela Tiraspol au mai făcut și următorii 3 cercetători, stabilind vârsta celor două terase la începutul quaternarului:

N. A. Sokolow în „Der Mius-Liman und die Entstehung der Limane Südrusslands“. Zapiski Min, ob. 1900;

N. A. Grigorovici-Beresowsky în „Die Pliozän- und Postpliozän Ablagerungen Süd-Bessarabiens“. Zapiski M. O. E. B. 28 p. 124, 1905; și

W. D. Laskarew în „Uebersicht der Quartärlagerungen von Noworossia“. Zap. obšt. Selsk. Chos. Jujn. Ross. 88—89, H. I, p. 1—46, Odesa 1919.

I. P. Chomenko însă, în „Ueber das Alter der sandig=Ablagerungen der Umgegend von Tiraspol“. Zapiski Noworos. obšt. I, 32, p. 18, 1908, — paralelizează nisipurile terasei dela Taganrog cu etajul de Kujalnic, la care părere s'a asociat și

renunță a paraleliza terasa Tiraspol cu cea dela Taganrog. Mai târziu însă *Krokos* revine și considerând primele 2 loessuri ca Würm II și Würm I, precizează ca vârstă, atât pentru terasa fluvială dela Tiraspol, cât și pentru cea marină dela Taganrog—Mariupol, epoca Mindel-Riss. (*W. J. Krokos: Kurze Beschreibung der Quartär-Ablagerungen der Ukraine. Bul. Soc. Naturalist Moscou, IV, p. 63—64, 1926.*)

Analogia perfectă dintre profilele quaternare dela Tiraspol și Taganrog se verifică și prin asemănările faunistice ale celor două terase, studiate de *M. W. Pawlowa* (*Etudes sur l'histoire paléontologique des ongulés. Zapiski Akad. Nauk. VII, sér. XX, 1, p. 6, 1906*) și de *A. P. Pawlow* (*Die neogenen und posttertiären Ablagerungen von Süd- und Ost-Europa. Mem. geol. obšt. liub. estestv. V, 1925*), care conchide că *prundișurile dela Tiraspol ar data dela inceputul per. interglaciare Mindel-Riss, iar nisipurile cu Paludina diluviana dela Taganrog ar data dela finele aceluiaș Mindel-Riss.*

C. Brătescu

* * *

G. Vâlsan: Sur une plateforme littorale en Roumanie. (in *Bulet. Soc. geogr. LIV, 1935 pag. 19—31*) articol comunicat la congresul internațional de geografie din Paris, dar nepublicat acolo până în prezent. Problema pusă de autor, de altfel, e simplă și noi am rezolvat-o mai demult, la 1928 (vezi „Dobrogea“ vol. festiv 1928); autorul însă n'o vede clar și cade în greșeli regretabile.

Ce scrie autorul? El arată că „tot litoralul român al M. Negre prezintă caractere de *submersiune* bruscă și recentă“; de asemenea mai arată că sunt „indicii de *submersiune*“ și spre latura Dunărei, lucruri cunoscute de multă vreme și la clarificarea căroră a contribuit în largă măsură și *G. M. Murgoci*, înaintea autorilor pe care-i pomenește acest articol (pe unii fără nici un rost).

Sunt totuși două „porțiuni de litoral“ (sic) în Dobrogea, scrie V., care au avut „mișcări pozitive proprii“ (sic): a) o porțiune e pe latuirea Dunărei, la S. de valea Cara-Su, între Cerna Vodă și Silistra, unde „podîșul arată o *bombare* chiar pe *margininea Dunărei*“, iar panta lui cade spre M. Neagră, în timp ce văile merg în sens opus cu această pantă. Vârsta acestei răsturnări de profil ar fi „după formarea văilor“. b) a doua porțiune cu mișcări pozitive (de sigur „proprii“) este la Coasta de Argint care, din punct de vedere structural, e formată din „*craie blanche marneuse en couches presque horizontales*“ (sic). Suprafața podîșului urcă aci dela 60 m. peste nivelul Mării la capul Caliacra, până la 260 m. la frontiera dinspre Bulgaria; deci 200 m. pe o lungime de 30 km. Jumătatea de E a coastei e o faleză verticală fără plaje; dar dela Cavarua spre W. — între țărmul Mării și buza superioară a podîșului, se intercalează o suprafață largă până la 1 km., care se continuă până la Varna. O mare parte din această suprafață e „diformată“ (sic) prin lunecări de maluri de sus. „*On a l'impression*“ (deci numai impresia, nu și siguranța faptului evident) că blocuri imense se desfac din podîș și „glissent“ peste această suprafață spre Mare. În multe locuri acest nivel „*faliat*“ și dislocat, arătând *cute, încălecări și șariajuri în miniatură* (N. B!). Fără a conta (sic) cu posibilitatea unei linii de ruptură E—W., prelungită

W. W. Bogacew; iar A. N. Andrusow în „*Ueber das Alter der posttertiären marinen Terrassen der Kertsch-Halbinsel*“. *Iejegodnik po geol. i miner. Rossii, 1905, p. 158.*, le paralelează cu glaciația Riss.

spre W. prin valea Batova, — cum scrie autorul, — el consideră „*acest nivel ca o platformă litorală diformată de lunecări*”. Dovezile :

a) Launay, Cvijič și Gellert au găsit în împrejurimile Varnei depozite marine peste nivelul Mării.

b) Nivelul pomenit se prezintă ca o bandă „aproape paralelă (sic) cu țărmul și are forma tipică de **platformă**, mai ales acolo unde nu se văd surpări (între Balcic și Ecrene). Același nivel există și pe toate văile ce se deschid în Mare și anume sub formă de terasă. Valea Batovei prezintă aceeași terasă, largă de 1 Km., pe ambele părți ale ei. Afară de Batova, toate celelalte văi sunt atârinate la nivelul acestei platforme, unde, când ajung, se adâncesc în ea (sic) și fac repezișuri și chiar cascade. „La rupturile de pante ne se trouve par sur le bord supérieur de la plateforme littorale, mais sur son bord inférieur”.

c) Surpările turbură profilul transversal al platformei, dar nu și pe cel longitudinal.

d) Panta platformei coboară normal dela 80 m în Valea Batovei, la 40 m la Acbunar; la 35 m la Balcic; la 15 m la Mihalbei; la circa 5 m la Caverna și de aci dispare; însă această platformă „oblică” „pare” (sic) a coborât la E. de Caverna sub nivelul Mării. Și autorul o racordează cu fundul de eroziune al văii Bologa de lângă capul Caliacra și, mai departe, cu fundul de eroziune al limanului Șabla. „Toate acestea, m'au făcut să conchid — declară satisfăcut de logica sa autorul — că acest nivel e o platformă litorală oblică”.

Să analizăm puțin.

I. Mai întâi, trecând cu vederea întrebuintarea în mod impropriu a unor termeni ca „*diformat*”, „*litoral*” etc; folosirea unor expresii ca „*on a l'impression*”, „*se pare*”, care arată mai mult un tic în stil și o desorientare decât o prudență motivată; unele contradicții ca „o bandă aproape paralelă cu țărmul” și „o platformă oblică”; precum și ciudățenia argumentării logice, — observăm că: a cita *izolat* porțiunea de mal Dunărean dintre Cernavoda și Silistra și porțiunea de litoral marin dintre Caliacra și Varna, ca *singurele* „porțiuni de litoral” (sic) care arată mișcări pozitive și încă „*proprii*”, fără a pune în legătură fenomenul cu diformarea întregului podiș cuprins între Dunăre și Mare, Carasu și Provadia-Lom, — înseamnă a nu vedea fenomenul în toată întregimea sa și, tocmai din această cauză, a ajunge la o reprezentare falsă a lui. (Vezi studiul nostru din 1928). Nu există „o bombardare chiar pe marginea Dunărei”, *izolată* la porțiunea menționată și *proprie* ei. Răsturnarea de profil a podișului nu s'a făcut în direcția WE, cum arată autorul, ci este rezultatul aplecării spre NE. a podișului Dobrogean meridional, începând dela boltirea maximă a slobului de dincolo de granița dobrogeană până la axa văii Carasu, prelungită în Mare cu valea submarină a Dunărei diluviale nouă (Würm II) din dreptul Constanței. Mai însemnă a scăpa din vedere sensul pozitiv al mișcărilor scoarței, care a provocat nivelul etajat al platformelor dobrogene; crearea terasei levantine lacustre dunărene, astăzi aflătoare la peste 100 m altitudine; crearea de terase *quaternare*, mai ales pe latura vecină a Câmpiei Române; în fine, *adâncirea de văi quaternare*, care toate sunt semnele unei mișcări pozitive ale scoarței, dar nu numai pe cele două mici porțiuni menționate de autor, ci pe unități întregi morfologice. — Mai înseamnă a incurca lucrurile, a nu fi clar; căci de jur împrejurul Dobrogei avem dovezi și de înălțări epirogenetice, dar și de submersiuni, fie de origine eustatică climaterică (după Würm II), fie de origine tectonică (flexura Voitești); și chiar la

Coasta de Argint, cea pomenită de autor ca „porțiune de litoral“, unde se observă „mişcări pozitive proprii“, avem, totuși, dela Cavarna spre E. o *submersiune*! Autorul nici nu ține seamă de *cronologia* fenomenelor și de proporția lor, după loc, fără de care nu se poate oferi o explicație întreagă și convingătoare.

II) Ce e cu platforma litorală? Dar mai întâi ce e o platformă litorală? — Este șelful sau fundul Mării, dela țărni până la izobata de aproximativ 200 m. Atunci, — *prisma dela Coasta de Argint* („platforma oblică“ a autorului) *să fie o margine de șelf ajunsă la înălțime în urma mișcărilor școarței, cum afirmă autorul, sau este altceva și s'ar datora, nu abraziunii Mării, ci în primul rând structurii podișului dobrogean în această parte?* Și la ce concluzii ajungem din cercetarea vârstei acestei forme de teren?

După autor, Coasta de Argint ar fi formată din „*cretă albă marnoasă în părți aproape orizontale*“ (sic). Nici una nici alta! *Stratele sunt înclinate dela W la E.*, iar structura este mult mai complicată. După Popescu Voitești (Evoluția geol. și paleogeogr. a Pământ. rom. Cluj, 1935, p. 124—125), avem următoarea succesiune de strate, de jos în sus:

1) La bază, 2—5m, *marne argiloase-nisipoase, cenușii-vineții, care au o mare importanță hidrologică în regiune, ele constituind stratul impermeabil la care se opresc apele subterane ale Dobrogei meridionale. Pe deasupra lor apar puternicele și importante izvoare dela Balcic.*

2) Deasupra vine un orizont *nisipos-gresos, ce trece în sus la gresii calcareoase și calcare marnoase oolitice cenușii-alburii. Ar fi etajul sarmatic inferior, sau Volhynianul (după Voitești).*

3) Mai deasupra vine un pachet de *calcare organogene și oolitice albe, bogate în Mactra, Tapes etc., formând peretele abrupt al Coastei de Argint dela Capul Caliacra până la Ecrene. Ar fi etajul Sarmatic mijlociu, sau Basarabeanul (după Voitești),*

4) În fine, deasupra de tot, vin *calcarele organogene, oolitice și recifale, cenușii-gălbui și chiar roșcate la suprafață, care ar forma etajul sarmaticului superior, sau Chersonianul (după Voitești), în care apar 3 intercalări de calcare mai marnoase, ce dau naștere la 3 pânze de ape subterane: la 7 m, la 20—25 m. și la 50 m. Sarmaticul ar avea o grosime totală de circa 350m (după Gellert e mult mai subțire) și el apare vizibil în întregime peste nivelul Mării numai între Balcic și Ecrene; căci de aci spre Caliacra stratele se apleacă spre Mare până la linia de flexură (să-i zicem: linia Voitești) Caliacra — Isaccea, — dela care spre E. toate formațiunile cad spre Mare cu 3⁰—5⁰; așa că dela Surtuchioi spre N. și loessul intră sub nivelul Mării!*

Cu alte cuvinte, observăm că:

1) Dela Ecrene până la Caliacra, stiva de calcare organogene și oolitice albe, care de pe Marea albastră se văd strălucind ca argintul, și pe care Voitești le atribuie Basarabeanului (sarmat. mediu), formează o *placă oblică dela WE, care la Balcic domină spatele orașului în chipul unei faleze superioare, la Cavarna atinge cu baza nivelul Mării, iar de aci spre Caliacra intră și ea, în parte, sub Mare, formând pe această porțiune o faleză verticală și unică, fără plaje și în contact direct cu apa.*

2) *Sub această placă vine un pachet de strate diferite: calcare marnoase oolitice, gresii calcareoase și mai ales nisipuri gresoase, în care se observă tot felul de*

dislocări precum: *mici falii locale, cutări și fenomene de șariaj în miniatură, datorite lunecării de strate îmbibate de umezeală; și peste acest pachet de strate așa răvășite avem și surpări și chiar rostogoliri de blocuri sparte din placa superioară, care n'ar putea rămânea ca o streășină deasupra unui suport slăbit de apele subterane și lunecat la vale.* În domeniul acestui orizont de strate nisipoase și gresnoase s'a desvoltat *prispă* de la Coasta de Argint, pe care autorul o numește greșit „platformă litorală”. Și, de oarece acest orizont, de la Cavarna către Caliacra intră sub nivelul Mării, din cauza așezării oblice a stratelor, iată și cauza pentru care prispă apare numai până la Cavarna. Despre aceste fenomene am mai vorbit noi și la 1928, arătând și prin fotografii, cum placa superioară a podișului Sarmatic se crapă în felii spre capul Caliacra și încetul cu încetul se surpă în Mare, din cauza unui suport slăbit și a cutremurelor ce bântue destul de des regiunea; și am stabilit un paralelism și cu *terasele false, structurale*, de la Constanța, formate la suprafața de contact între argilele bazale și loessul suprapus, unde apele subterane, ieșind în malul Mării pe la baza leossului, determină, prin acțiunea lor de slăbire, surpări ale malurilor superioare, care cad în jos dealungul unor așa zise falii, sau se răstoarnă în pachete ori blocuri, așa cum foarte frumos se vede sub viile de la S. de oraș. Pe baza cercetării structurii malurilor am clasificat o parte din coasta Dobrogei în *categorii fără murilor cu faleze duble*, accentuând chiar că ar fi greșită o altă explicare. A atribui deci, prispă de la Coasta de Argint originea unei terase de abraziune marină sau a unui șlef, cum face autorul, înseamnă a nu ține cont de structură și a falsifica înțelegerea evoluției morfologice nu numai a coastei, dar și a regiunii întregi.

Și cu atât mai de mirare este greșala autorului, cu cât, — dacă nu cunoștea structura Coastei de Argint după Voitești, fiindcă geologul nostru și-a tipărit cartea în 1935, — cunoștea (era obligat să cunoască) structura după Gellert¹⁾, pe care îl pomeneste, dar îl folosește greșit și cu cât el însuși, în alt articol „Dobrogea” (publicat în același Buletin al Soc. geogr. din 1935, la pag. 72) spune că țărnul „face o prispă destul de largă ca să cuprindă pe ea două orașele cu un trecut de câteva mii de ani: Balcic și Cavarna²⁾ și că „izvoare puternice fâșnesc din stânci la nivelul acestei prispe”... Nu ne putem mira în deajuns, cum de n'a putut observa autorul relația între prispă pomenită și nivelul acestor izvoare ca și între prispă și structura coastei!

III. Dacă ne-am întreba, în sfârșit, (ceea ce autorul a neglijat s'o facă) ce vârstă ar putea avea această prispă [pe care noi, de altfel, o socotim în formație chiar și azi], atunci iată la ce concluzie absurdă am ajunge, dacă am admite drept bună concluzia autorului, adică aceea că prispă ar fi o platformă litorală:

Această prispă urcă continuu de la E. la W., așa că pe la Cavarna e cam la nivelul Mării; la Balcic e la + 35 m. (ne întrebăm: în ce punct al suprafeței așa de răvășite a prispei a putut fixa autorul cota de + 35 m. ?); la Batova e la + 80 m. și — fiindcă se continuă cu aceeași pantă spre Varna, cum spune autorul, — în valea Devnei, lângă Varna, ar fi la peste 100 m! Dar la această altitudine Gellert pune un nivel pliocen de platformă și de prispă, Keremilic (între 100—150 m.; și nu de terasă marină, ori fluvială), pe care nivel noi, paralelizându-l cu cel de la Dunăre, al terasei levantine lacustre, îl socotim levantin. Ar urma, deci, ca „platforma litorală

¹⁾ Vezi structura coastei după Gellert în recenzia noastră din acest număr asupra operei acestui autor.

²⁾ Curios! Căci Cavarna nu e pe aceeași prispă cu Balcicul, ci e sus pe podiș!

oblică" a autorului, în toată întinderea sa, să fie levantină, în orice caz pliocenă.— De altă parte însă autorul racordează nivelul acestei platforme cu fundurile de eroziune ale limanelor Bolata și Șabla, care azi se află sub nivelul Mării. Aceste văi de limane însă și-au realizat ultima lor adâncire în ultima perioadă pluvială Würm, (sau, mai precis, Würm II), după care, în Alluvium, au suferit o submersiune provocată și de oscilarea eustatică climaterică (topirea calotelor și ghețarilor și ridicarea nivelului universal al oceanelor) și de cea tectonică (flexura Voitești). Ei bine, „platforma litorală” a autorului iese în capătul ei de W. pliocenă, iar în cel de E. quaternară nouă, sau mai precis din Würm!

Concluzie: prisma dela Coasta de Argint, fiindu-se la nivelul de contact între două orizonturi de strate de însușiri morfologice diferite, la care ies și apele subterane, și având aceeași oblicitate ca și cele două orizonturi, nu poate fi decât o terasă falsă structurală, a cărei formare durează și astăzi și în nici un caz nu poate fi un rest de șelf sau de terasă de abraziune marină mai veche; căci, urmărind a-i stabili vârsta, ajungem la concluzii absurde.

Pentru sprijinirea ipotezei sale, autorul chiamă ca martori pe Launay, Cvijič și Gellert, ca pe unii cari pomenesc depozite marine la Varna, peste nivelul Mării. Acest fel de a cita și documenta nu se poate recomanda nimănui. În ce operă? La ce pagină? Care e pasagiul? Este just că Gellert (la p. 39 din „Die Neogenbucht von Varna etc. 1929) vorbește de niște depozite de terasă la malul de S. al lac. Devnia, la Galata și la țărmul Mării din vecinătatea Varnei; dar aceste depozite sunt pe o terasă inferioară, care în nici un caz nu se poate racorda cu nivelul de peste 100 m. al „platformei litorale” în discuție și, prin urmare, mărturia nu servește la nimic, (vezi și recenzia asupra lui Gellert în acest volum).

Este, prin urmare, necesar a distinge, în asemenea cazuri, dacă formele se datoresc abraziunii marine, sau eroziunii către un nivel de bază, sau dacă sunt, pur și simplu, forme structurale.

Ca încheiere, reproduc câteva rânduri din cuvântarea d-lui V. Mihăilescu la comemorarea acestui autor: „În regiunea Coastei de Argint, Vâlsan a urmărit pe teren și a schițat la Camera clară o platformă litorală aplecată dela S. la N. (sic!) Această platformă litorală înclinată dovedește existența unei mișcări epirogenetice recente și anume o ridicare a podișului la Miazăzi, urmată de o coborâre la M. Noapte, în regiunea horstului dobrogean și gurilor Dunărei” (Bulet. soc. geogr., 1935, p. 11.).

De două ori fals!

Mai întâi fiindcă V. nu spune ceea ce i se pune în gură de panegiristul, care totuși îl elogiază. Vâlsan nu spune că platforma sa se apleacă dela S. la N., ci dela W. la E, dela Varna — Balcic spre Cavarna — Caliacra! Apoi, de asemenea, nu spune că regiunea s'a ridicat la S și s'a scufundat la N, în reg. horstului; iar dacă ar rezultă aceasta de undeva, ar fi o afirmare gratuită și vagă; căci fără documentare și fără precizarea vremii, afirmarea rămâne... așa ceva, ca pe datorie. *Se pare că d-l V. Mihăilescu, e de acord cu autorul „platformei” dela Coasta de Argint în privința genezei acestei prispe. D'sa nu are nici o rezervă de făcut? Ori... de mortuis nil nisi bene!*, pe când despre cei vii... Totuși, avem datoria de a înlătura o greșală, ori de unde ar veni, fie autorul viu, fie mort, pentru ca această greșală, să nu prindă rădăcini la tânăra generație și să fie pusă în circulație ca un adevăr. Iar arătarea obiectivă a greșelii nu trebuie să stârneasă supărare nimănui.

* * *

C. Brătescu

G. Vâlsan : *Remarques complémentaires a propos de la „Nouvelle hypothèse sur le delta du Danube“* în Bulet. Soc. geogr. LIV, 1935, p. 32—37).

E un articol publicat de d-l N. Popp, după manuscrisul lui G. V., care manuscris nu și-a primit redactarea definitivă, dar care, totuși, e publicat aci, spre a sprijini hypoteza formării deltei Dunărei, așa cum a fost comunicată la Congresul internațional de geografie dela Varșovia.

Ce spune autorul în acest articol?

Incepe cu următorul pasaj: „La delta actuel du Danube laisse l'impression d'être une formation très récente, bâtie dans un grand golf marin qui s'était avancé après le commencement du dépôt du loess, sur un relief continental... etc.“.

Aidoma aceeași frază-clieșu o găsim la autor și în articolul anterior, la pag. 26 a Buletinului, sub punctul 3!

Autorul afirmă 3 puncte principale în acest articol:

a) Orientându-se după Antipa, el admite concepția acestuia, — combătută de noi cu argumente clare și convingătoare —, că Delta Dunărei s'a format într'un golf de mare, care mai întâi a fost închis de un *singur* cordon litoral, în chipul unui liman și numai mai târziu, după ce acest liman a fost sedimentat, fluviul și-a rupt eroic gurile sale prin cordon, ca să se verse direct în Mare! El scrie:

„Antipa suppose que le premier cordon littoral, formé évidemment par des coquillages marins, a barré un grand golfe, où s'est formé ultérieurement le delta du Danube“. pag. 32). — Mai departe:

„Les îles de Letea et de Caraorman s'appuient sur un ancien cordon littoral (actuellement ayant sa base au dessous du niveau de la mer), qui, d'après Antipa, partait de Jibrieni et barrait presque complètement le golfe dans lequel a commencé a se bâtir le delta“ (pag. 32—33). In fine:

Dunărea „s'est deversé dans un autre grand lac (sic!) barré vers la mer par le cordon littoral Jibrieni—Caraorman: **il n'est pas de doute possible sur l'unité de ce cordon marin.** Le bras de Chilia a buté contre lui et s'est dirigé premièrement vers le sud. Seule une nouvelle coupure transversale a pu former le défilé (sic!) de Vâlcov et donner naissance au deriner delta — extérieure — de Chilia. Cette dernière invasion du fleuve a détruit une grande partie de l'île de Letea, en la séparant en deux tronçons inégaux“, pag. 34—34).

b) Autorul pare a pune la îndoială (cel puțin prin modul său de redactare) afirmarea noastră că insulele Letea, Caraorman și Sărăturile sunt niște asociații de cordoane litorale, a căror formă și direcțiune a rezultat din jocul special al curenților litorali, cari, răpind aluviunile fluviului, le-au întins în direcția mișcării lor (explicarea clasică a cordoanelor litorale în general). El scrie:

„Brătescu considère ces îles comme des associations de cordons littoraux, identiques au Grindul Sărăturile, marécageux et sans forêt, qui se trouve près de l'embouchure St. Georges. Mais (decî un „mais“!) il est possible, comme l'a supposé Murgoci, que les îles de Letea et de Caraorman cachent un soubassement formant un relief antérieur au delta actuel. En effet, dans l'île de Letea „le sable des dunes est supporté par une argile alluvionnaire, sableuse, riche en sels“ (Enculescu p. 226)... Dans ces conditions les îles de Letea et de Caraorman, peuvent être interprétées comme des surfaces proéminents de ce relief, qui ont été couvertes de

dunes et qui ont servi comme points de raccord au plus ancien cordon littoral, supposé par Antipa... etc." (pag. 33).

Și totuși, autorul, imediat după aceasta, utilizează asociația noastră de cordoane litorale spre a construi un *tombolo* despre care va fi vorba mai la vale.

c) Autorul ajunge, în fine, la miezul articolului său, la acel faimos *tombolo*, pentru dovedirea căruia încearcă adevărate acrobații de desen, după cum se vede în harta deltei dintre pag. 40—41. El scrie :

„Si on prolonge les lignes directrices (sic!) de l'île de Letea, ou les cordons littoraux (in fine!) qui traversent le bras St. Georges, on voit que tous ces systhèmes de cordons (deci asociații de cordoane!) convergent quelque part en pleine mer vers l'île des Serpents. Y a-t-il eu quelque rapport entre ces cordons et cette petite île, éloigné de 45 km. du rivage actuel? A-t-elle servi comme point d'appui d'un *tombolo* simple ou double? Il est hasardeux de le supposer". Și totuși autorul hazardează nu numai să o presupună, dar chiar să o stabilească categoric în harta anexă ca și în text, căci imediat scrie :

„L'île de Letea et ses cordons annexes, aussi bien que les cordons de l'embouchure St. Georges s'élevaient beaucoup plus loin que le rivage actuel. La mer les a recoupé tout récemment". „Le delta actuel est en regression entre les bouches de Chilia et St. Georges" (pag. 34).

d) În privința cronologiei fenomenului, autorul scrie :

„Tous ces changements ont du se passer dans un temps très court au point de vue géologique. Et aussi très récent. L'époque du dépôt du loess avec l'Elephas primigenius, qui se trouve à 6 m. de profondeur sous le delta, correspond à la terrasse supérieure (45 m.) du Danube inférieur. Donc l'invasion de la mer est postérieure. On peut affirmer qu'elle est encore plus jeune que la terrasse inférieure, même du Danube", căci delta este prelungirea „des „lucas“ des rivières, qui sont dominées par cette terrasse inférieure de 20—15 m." (pag. 34).

e) În fine, autorul mai atacă și alte chestiuni, în care arată multă desorientare și pentru punerea documentată la punct a cărora ne-ar trebui mai multe pagini de cât este îngăduit pentru această recenzie. Le vom atinge totuși, pe scurt, la finele acestui articol.

Să cercetăm pe rând toate aceste afirmări și să vedem care este valoarea lor științifică.

a) Mai întâiu concepția ipotetică și contrazisă de fapte a unui *cordón unic* care ar fi închis vechiul golf de Mare ca pe un liman (ceva în genul Haffuilor Baltice), în care apoi s'ar fi dezvoltat delta, — concepția aceasta am mai discutat-o noi în *Analele Dobrogei*, An. II, 2, 3, iar de argumentele noastre au rămas convinși toți aceia cari au urmărit *cum se formează un cordón litoral în deltă* (d. ex. *Cordónul Sakalin* la gura Sf. George) și cari au prins *articularea în spațiu și cronologică a acestor cordoane*. Ipoteza Antipa-Vâlsan rămâne ca ceva bazat pe o intuiție greșită a fenomenului. Atrag atenția cititorului asupra celui articol din *Anale* și-l îndemn a urmări argumentarea noastră cu harta cordoanelor în față. Din această argumentare rezultă că :

1. *Cordoanele litorale din deltă, cu cât sunt mai spre V., cu atâta sunt mai vechi și cu cât sunt mai apropiate de actualul fărâm al Mării, cu atâta sunt mai recente ca vârstă și, prin urmare, două cordoane care nu sunt în continuare unul*

cu altul, ci se găsesc unul în spatele celuilalt, nu pot fi sincronizate, deci nu pot fi contemporane ca vârstă, ceeace e un fapt elementar! Și totuși, acest fapt elementar este pălmuit brutal în ipoteza Antipa-Vâlsan.

2. *Primul Cordon litoral din ins. Letea și cel mai vechiu (cel mai apusan), este totuși cu mult mai recent, nu numai de cât întreaga asociație de cordoane ce formează ins. Caraorman, dar chiar și de cât alte cordoane mai răsăritene, până la grindul lui Ichim.* Așa că primul cordon litoral din deltă este numai cel format din Gr. Răducul — Ceamurlia — și partea apusană a ins. Caraorman; pe când primul grind și cel mai vechiu din ins. Letea începe a se forma abia după ce țărmul Mării s'a retras spre E, în dreptul brațului Sulina, până la punctul de contact între acest braț și Gr. lui Chirilă; sau, mai bine, până la Gr. Părului — Gr. lui Ichim.

3. *Insăși marginea apuseană a ins. Letea nu e în întregimea ei de aceeași vârstă.* Căci, dacă cordoanele s'au zdit dela N. la S., fiindcă dela N. la S. a târât curentul litoral sedimentele vărsate de Dunăre în Mare, — în schimb această margine a crescut dela S. la N., prin adăogarca succesivă de cordoane, în măsura în care, pe rând, muriau gurile meridionale ale primei delte secundare a Chilei și rămâneau active altele mai nordice.

4. *Grindul cel mai vechiu, deci cel mai apusean (Crasnicol), dela S. de brațul Sf. George, se racordează la N. de acest braț, — nu cu marginea apuseană a ins. Caraorman! cum ar fi necesar în ipoteza Antipa-Vâlsan, — ci cu Gr. Ivancea și cu actualul cordon litoral dela S. de Sulina și, prin urmare, este neasemănat mai recent decât primul cordon din Letea.* Mai precis, el datează dintr-o vreme, după ce brațul Sulina a ajuns cu gura sa până unde e azi orașul Sulina; căci, imediat mai la V. de Sulina, gr. Busurca se racordează spre brațul Sf. George cu gr. lui Roșu, care e mai vechiu decât gr. Crasnicol dela S. de fluviu, fiind mai la V. ca el!

Concluzia: *Nu avem nici un indiciu pe suprafața deltei, care să ne arate că vechiul golf de Nare a fost închis, — dela țărmul Basarabiei până la țărmul Dobrogei, — de un singur cordon, în chipul perisipurilor ce închid gurile limanelor marine.* Din potrivă, ceeace în ipoteza Antipa-Vâlsan se crede a fi un singur cordon, e o articulare de mai multe cordoane de vârstă diferită și a căror vechime, în ordine cronologică, este următoarea:

I. Grindul Răducul=Ceamurlia — partea de V. a ins. Caraorman, e primul și cel mai vechiu cordon.

II. Marginea de V. a ins. Letea (între brațul Chilia și punctul de articulare cu grindul Răducul) este mai nouă în timp și anume sincronică cu înaintarea brațului Sulina, dela grindul lui Chirilă până la orașul Sulina.

III. Grindul Crasnicol e și mai recent și anume a început a se zidi abia după ce gura Sf. George a ajuns la punctul Ivancea și, deci, după ce gura Sulinei ajunsese în punctul Sulina, iar cordoanele ins. Letea erau în partea de S. V. terminate.

În harta ce însoțește studiul nostru „Delta Dunărei“ (Bulet. Soc. geogr. 1922) am indicat toate etapele acestea de înaintare a deltei în Mare și de zidire de cordoane, — cu cea mai mare claritate — atât prin linii punctate, cât și prin cifre romane, așa că cititorul își poate forma ușor convingerea despre modul de creștere al deltei și despre erezia cordonului unic, pe care-l susține autorul nostru după Antipa.

„Antipa presupune că primul cordon litoral, format evident din scoici marine, a barat un mare golf, unde s'a format ulterior delta Dunărei“ (p. 32). Bazat numai

pe această „presupunere“, fără a aduce o dovadă pozitivă și fără a infirma cu argumente, argumentele noastre, autorul mai declară : „il n'est pas de doute possible sur l'unité de ce cordon marin“ (Jibrieni-Caraorman). Cât de imposibilă este însă îndoiala asupra acestui cordon unic, s'a văzut mai sus. Nu numai îndoială, ci negare categorică și documentată !

Însă : despre ce cordon litoral unic și prim este vorba ? Despre cordonul Jibrieni-Caraorman, pe care-l pomenește în text ? (care însă nu e unic ; nu e format din scoici, ci în primul rând din aluviuni nisipoase și este peste nivelul apelor deltei) ; sau despre un cordon ce ar sta dedesupt ? Căci în alt pasaj spune că acum acest cordon „își are baza sub nivelul Mării“ și că e format „evident“ din scoici marine !

Dacă admitem ipoteza a doua, (căci la întâia am răspuns mai sus), adăogăm : un cordon de scoici marine s'ar putea forma numai la un fârm deja existent (conchilii moarte, aruncate de valuri) ; dar în largul Mării, la adânc, ca să închidă gura unui golf imens, ... erezia aceasta noi nu o putem crede. Cordoanele de scoici ce apar azi pe fundul M. Negre, în larg, și constatate de expedițiile oceanografice rusești, dovedesc nimic mai mult decât că într-o vreme oarecare țărmlul M. Negre a fost acolo, la acele cordoane, care chiar ar putea fi folosite spre a evidenția această afirmare ; iar nu că ele s'au format în largul Mării ! (cum ? de cine ?), la adânc, departe de fârm. Iar dacă în delta Dunărei am admite că cordonul de scoici marine (nedovedit de altfel ca atare și afirmat numai pe baza unui singur foraj) s'ar fi format la un vechiu fârm, — atunci desființăm golful și nu mai putem afirma că acest cordon a închis la gură un mare golf, în care ulterior s'a dezvoltat delta dunăreană.

Ceea ce însă surprinde la acest articol, — prezentat în l. franceză streinătății ca un rezumat al științei geografice române asupra deltei, — este mai ales neglijarea cauzalității stricte între formele de teren și agenții creatori. Autorul pare că nici nu și-a pus întrebară cum s'a format un cordon litoral în delta dunăreană. El admite așa, pur și simplu, existența unui cordon unic în deltă și încă format numai din scoici marine, dela țărmlul Basarabiei până la al Dobrogei, închizând un mare golf, în vârful căruia se deschidea Dunărea, care numai mai târziu a ajuns la acest cordon și l-a rupt ca să iasă la Mare (exact ca Antipa !). Dar nu s'a întrebat :

De ce s'a format în largul golfului și la adânc acest cordon de scoici ?

Cine l-a format și cum ?

De ce numai din scoici și nu mai ales din nisip, rezultat (să zicem) din abraziunea coastei basarabene ?

De ce nu se formează și azi cordoane în largul Mării și numai din scoici ?

De ce n'ar fi bună explicarea că cordoanele de azi se formează în delta noastră în primul rând din nisipul vărsat de gurile Dunărei și întins de curentul litoral în direcția curgerii sale (ex. Sacalin) și că tot așa a fost și în trecut ? (cauzele actuale).

De ce a fost nevoită Dunărea să deschidă drumul prin cordon la Mare, printr'o „invazie“ („invasion du fleuve“ ?).

Ce se făcea cu apele Dunărei acumulate în golf, dacă cordoanele nu aveau Porțițe ?

De ce n'a ieșit Dunărea la Mare prin aceste Porțițe, urmând curentul de scurgere al apelor din golf ?

Cum s'a făcut minunea că fluviul, ca să iasă la Mare, „a distrus o mare parte din ins. Letea, despărțind-o în două părți neegale ?

Dacă ins. Letea exista înainte de sosirea Dunărei la ea ca s'o distrugă „în mare parte“ prin „invazia“ ei, — din ce material oare s'au format cordoanele Letei și când? Nu oare din aluviunile aduse de fluviu, din care se zidesc și azi aceste cordoane? Și atunci, poate fi Letea anterioară sosirii Dunărei cu gurile sale la locul unde se află ea? Iar dacă cordoanele s'au format din aluviunile vărsate de fluviu în Mare și întinse de curent spre Sud, mai era nevoie de „invazia“ fluviului ca să-și rupă deschiderea la Mare? etc., etc., etc. Am impresia că autorul a rămas cu *totul strein de înțelegerea formării deltei dunărene*. El svârle o ipoteză absurdă și apoi caută a clădi pe ea un eșafodaj ridicol. Unde e *sănătoasa* metodă a acumulării de fapte bine observate și reale și a inducției strict logice pe baza lor? Și totuși, autorul se laudă ca discipol al logicianului Maioreșcu și ca un geograf... reprezentativ în congrese al Țării sale.

b) Autorul pune în opoziție (acel „mais“!) afirmarea noastră, evidentă pentru ori și cine privește harta deltei, că insulele Letea, Caraorman și Sărăturile sunt niște *asociații de cordoane litorale*, cu o altă afirmare, a lui Murgoci, cu care dealfel n'are de ce fi pusă în opoziție și care e o simplă *supoziție*: „*mais il est possible, comme l'a supposé Murgoci*“, că insulele Letea și Caraorman ascund sub ele un fundament care ar fi fost un relief anterior deltei actuale. Ei, și? Din moment cn acest relief a fost acoperit de apele golfului... Dece însă n'ar admite și la grindul Sărăturilor un fundament identic? *Determinant însă pentru formarea primelor cordoane litorale din deltă n'a fost acest fundament, „soubassement“, ci prelungirea în linie dreaptă a coastei basarabene, pe lângă care coboară curentul litoral spre Sud; și când Dunărea a ajuns cu gurile sale în linia acestui curent, atunci și aluviunile ei au început a fi întinse linear, ca să formeze cordoane*. Și care e argumentul autorului? Că nisipul dunelor din Letea e suportat de o argilă aluvionară nisipoasă, bogată în săruri. Și care e concluzia sa? — „*Insulele Letea și Caraorman pot fi interpretate ca suprafețe proeminente ale acestui relief, care a fost acoperit de dune și care au servit ca puncte de racord celui mai vechiu cordon litoral, presupus de Antipa...*“.

Va să zică; autorul afirmă că:

1. E posibil ca o *ipoteză* a lui Murgoci să fie adevărată.

2. Insulele Letea și Caraorman (de ce nu și Sărăturile?) *pot fi interpretate* că dedesubt au un relief proeminent: argile aluvionare nisipoase, bogate în săruri, iar deasupra au dune. (Și cordoanele? S'au evaporat!).

3. Aceste reliefuri de argile de sub dune au servit ca puncte de racord pentru cel mai vechiu cordon litoral *presupus* de Antipa (cel de scoici).

Pluțim numai în domeniul posibilului, ipotezelor și presupunerilor, ca să clădim știință... pozitivă. Și întorcem spatele unor tapte concrete și unor concluzii strict logice, ca să distrugem un adversar și să afișem o originalitate. E nevoie oare și în știință de aceeași decadentă care se observă în ultimul timp în literatură?

Dacă insulele Letea și Caraorman sunt formate numai din acel fundament de argilă și din dunele de deasupra, ce-o fi însemnând oare seria de cordoane litorale arcuite dela N la S și rsfirate ca bețele unui evantai? De ce se face autorul că nu le vede? Nu=s ele, pentru istoria deltei, mult mai importante decât acele „*soubassements*“ ipotetice și decât însăși dunele eolice de peste cordoane, desvoltate mult mai târziu, după ce cordoanele au ieșit peste nivelul Mării?

Ne întrebăm apoi: acele „*soubassements*“ ipotetice erau ele submarine ori peste apele golfului?

Dacă erau peste nivelul Mării, și au servit ca punct de racord pentru primul cordon litoral de scoici, azi submarin, — atunci acest cordon nu s'ar fi putut forma, căci el vine *în dosul* acestor fundamente de argilă și nu la malul de atunci al Mării.

Iar dacă aceste proeminențe argiloase erau *sub* nivelul Mării, atunci pe deasupra lor se înfundeau apele acesteia și ne înrebăm cum s'ar fi putut forma între ele, în largul Mării, un cordon de scoici de legătură?

Se pare că autorul consideră ca un argument prezența acestui „soubassement“ de argilă pentru a explica pădurile din Letea și Caraorman și lipsa lor în insula Sărăturile. Acest argument l-am mai auzit și la un alt cercetător într'ale geografiei. Este explicabil că încă nu crește pădure în grindul Sărăturilor, fiind un grind mai recent, îmbibat de săruri. *Dar și în Letea și Caraorman fundamentul de argilă e îmbibat de săruri; deci nu acest fundament ar explica prezența pădurii și în special a celei de stejari; iar pădurea crescând în nisipul dunelor înalte și îndulcite de ploii de peste grinduri, însemnă că poate crește în asemenea sol, indiferent dacă s'a semănat de natură, sau de un Pașe din trecut, precum spune o tradiție dobrogeană. Plantele mediteranee de aci însă arată intervenția omului.*

Ei bine, deși autorul opune un „mais“ la afirmarea noastră că insulele Letea și Caraorman sunt formate dintr'o asociație de cordoane litorale, totuși, în cele din urmă recurge tot la ele, pentru a-și construi minunatul său tombolo. Dar cum îl construște? Să privim harta sa dintre pag. 40—41!

c) Autorul scrie că „dacă am prelungi „liniile directrice“ (sic) ale insulei Letea, sau „cordoanele litorale“ ce „traversează“ brațul Sf. George, am vedea că „toate aceste sisteme de cordoane“ — (deci s'a întors tot la asociațiile noastre de cordoane deși pentru ins. Letea tot mai șovăște între „linii directrice“ (ce-or fi acelea?) și „sisteme de cordoane“) — converg undeva în largul Mării spre ins. Șerpilor, care se află la 45 km. dela țărnul actual și care — dacă în text se afirmă cu îndoială, în hartă se desenează categoric — a servit ca punct de sprijin pentru un *tombolo* simplu sau dublu“ (sic). Și conchide că *ins. Letea și „cordoanele anexe“*, ca și cordoanele dela gura Sf. George se înfundeau mult mai departe de cât țărnul actual, dar Marea le-a retezat nu de mult, așa că delta actuală, între gurile Chilei și St. George este în regresivitate! Adică s'a terminat faza de creștere, de finerețe să-i zicem, și a intrat în faza de distrugere, de decrepitudine.

De fapt, aci voia să ajungă autorul și în această concluzie este miezul întregului său studiu. Dar să vedem ce rezultă din harta sa anexă?

1. Că *grindul cel mai răsăritean, deci cel mai recent din ins. Letea, pe care autorul îl prelungeste până la ins. Șerpilor, de fapt nu este un grind litoral marin, ci e un grind fluvial pe stânga brațului meridional al deltei secundare a Chilei.* Acest grind în plus s'a format sub ochii noștri, în timpul generației noastre! Din aceste două motive, el nu poate fi utilizat pentru reconstituirea unui *tombolo* vechiu și distrus azi prin abraziune marină, căci nimeni dintre părinții sau bunicii locuitorilor din deltă, necum vre-un geograf, călător ori corăbier din trecut, n'a văzut un asemenea grind prelungindu-se până la ins. Șerpilor. Se pare că autorul a vrut să arate în această hartă până unde se poate merge cu imaginația în căutarea unei originalități, trecând nepăsător peste fapte concrete și sigure, ce nu se pot neglija.

2. Dar, ceea ce e și mai surprinzător în harta aceasta, este faptul că, în construirea acestui *tombolo*, autorul *racordează sincronizând grindul cel mai vechiu din spațiile insulei Letea cu grindul cel mai nou, din fața insulei Sărăturile, adică cu*

un cordon de lângă Mare; iar grindul cel mai recent din ins. Letea (care nici măcar nu e marin, ci fluvial!) îl duce până la ins. Șerpilor și de acolo îl întoarce spre brațul Sf. George racordându-l și sincronizându-l cu grindul Cerbului, care ajunge la Dunăre lângă Ivancea, deci cu un grind vechiu din spatele ins. Sărăturile. Așa că ajunge la absurditatea că, dacă succesiunea în timp a grindurilor dela Letea este cea normală, adică dela W. la E., — în schimb la ins. Sărăturile se inversează, grindul de lângă Mare devenind cel mai vechiu, iar cel din interiorul deltei cel mai nou, ca și când cordoanele de lângă brațul Sf. George s'ar fi dezvoltat, în succesiunea lor, din spre Mare spre apus!

Atâta și ar fi de ajuns ca să compromită reputația și a unui începător într'ale geografiei! De aceea cred că „discipolii” cari au publicat aceste articole postume și nerevăzute, au comis o impietate față de „maestrul” lor.

d) În privința vârstei acestui fenomen, autorul o găsește mai recentă decât epoca loessului cu *Elephas primigenius*, care se află la 6 m sub deltă și care ar corespunde cu terasa superioară de 45 m dela Dunărea de jos; mai recentă chiar de cât terasa de 20–15 m, căci doar delta este prelungirea Bălții Dunărei și a lunzilor fluviale.

Nu vom discuta aci vârsta distrugerii aceluia tombolo, care pentru noi nici n'a existat vreodată decât în imaginația autorului. Vom discuta însă raționamentul cu privire la timp. Autorul, ca și'n „Câmpia Română”, vorbește de o epocă a loessului cu *Eleph. primigenius*, ca și când acest elefant, care străbate mai multe diviziuni ale cuaternarului, poate preciza vârsta mai bine decât alte criterii. Apoi autorul a rămas nelămurit asupra vârstei loessului, pe care în „Câmpia Română” îl socotește hotărât postglaciar, când progresele științei moderne au dovedit până la saturație că loessurile sunt de vârstă glaciară și că sunt tot atâtea loessuri câte perioade glaciare au fost. A sincroniza apoi loessul dela 6 m de sub deltă (care aparține ultimei glaciații) cu terasa dunăreană superioară (sic) de 45 m a Dunărei de jos, este o mare rătăcire. Apoi nu se vede ce terasă superioară de 45 m este aceea? E socotită altitudinea ei la suprafața loessului ori la suprafața aluviunilor de sub loess? Cei 45 m sunt măsurați dela nivelul Mării sau dela talvegul fluvial? Este o terasă de acumulare ori una de eroziune? E nevoie să știm precis care este terasa aceasta de 45 m, pentru determinarea vârstei ei. În orice caz, fiind calificată drept terasa „superioară”, ea nu se poate sincroniza cu loessul de sub deltă, care aparține ultimei perioade glaciare. Și cât ocol, fără rezultat precis, spre a stabili un fapt, care se poate rezuma așa:

În ultima perioadă glaciară, nivelul Mării fiind foarte scăzut, ca și, în genere, nivelul universal al oceanelor, — Dunărea, curgând pe o singură albie, își atingea punctul de vărsare departe de țărmul actual, în dreptul Constanței, după cum ne arată valeda sa submarină de pe șelful înecat. În perioada următoare, prin topirea ghețurilor și calotelor, nivelul Mării se ridică și valeda Dunărei este înecată până departe de gurile sale actuale, iar în locul actualei Delte avem un golf. Luând ofensiva, Dunărea aluvionează încetul cu încetul această vale înecată (în Balta Ialomiței aluviunile post-würmiene au o grosime de peste 20 m.) și în cele din urmă încep a se zidi cordoanele litorale marine, de îndată ce gurile Dunărei ajung în zona curentului litoral care, răpindu-le sedimentele, le întinde spre sud în chip de cordoane. Prin urmare, vârsta Deltei dunărene este foarte recentă; iar pentru crearea unui tombolo nu găsim nici

condițiile necesare și nici momentul cronologic în succesiunea fenomenelor, când s'ar fi putut realiza.

Intr'adevăr, ca să fie distrus acest tombolo imaginar de „invazia“ Mării, el trebuia să existe înainte de această invazie. Dar înainte de creșterea nivelului Mării Negre avem epoca Würm, când șelful Mării, până dincolo de insula Șerpilor era continent și în acest continent își adânceau albiile Dunărea, Cogălnicul etc. Afară de aceasta, un tombolo nu se creează pe uscat! Apoi un tombolo chiar în fața gurilor Dunărei și cuprinzând în interiorul său brațul Sulina? A ajuns brațul Sulina până la insula Șerpilor? Și ce curenți erau aceia cari au arcuit așa de ciudat cordoanele litorale până la această insulă, care se află la 45 km. departe de țărmul actual? Sau poate că cordoanele întinse până la ins. Șerpilor n'au fost zidite din aluviunile dunărene? Atunci de unde au venit aluviunile acestor cordoane și mai ales ale celor ce legau insula Șerpilor cu Sărăturile? O sumă de întrebări care se cer rezolvite și care, toate, duc la constatarea absurdității acestei concepții... originale.

c) Autorul se întreabă dacă a existat un imens „liman“ ramificat pe valea Dunărei și afluenții săi, Prutul și Siretul, cum afirmă autorii ruși și crede că chestiunea „reste encore à prouver“. Cine s'a ocupat cu evoluția Câmpiei Române nu trebuie să mai aibă îndoeli în această privință. Liman nu, dar golf ramificat da! El se poate dovedi pe cale geologică, morfologică și paleontologică. Ce sunt s. ex. limanele basarabene, cu fundurile lor sub nivelul M. Negre și cu fauna lor relictă, de tip caspic, dacă nu resturi dintr'un asemenea golf?

Autorul mai crede că oscilările eustatice de nivel ale M. Negre se reduc numai la două faze: a) una a nivelului cel mai scăzut, în quaternarul inferior și alta, cu un nivel ridicat, în quaternarul superior. Axiomatic putem spune că au fost tot atâtea oscilări de nivel de natură eustatică climaterică, câte perioade glaciare și interglaciare au fost, la care se mai adaugă și oscilări eustatice cauzate de diformările fundului marin, plus oscilări ale liniilor de țărm de natură epirogenică. Chestiunea aceasta este una din cele mai complicate la M. Neagră; însă autorul o rezolvă din două mișcări, afirmând numai, fără a produce dovezi. Mai afirmă... dar a discuta toate aceste chestiuni laterale aci, însemnă a ne abate dela miezul lucrării, care, din cele spuse, ne apare ca o lucrare slabă, plină de greșeli și absurdități și care, pentru memoria autorului, era mai bine să nu fi fost publicată.

D-l V. Mihăilescu, relatând la pag. 11 a Bulet. Soc. geogr. și despre această lucrare, scrie: „Vâslan a susținut într'o comunicare la Varșovia (vara anului 1934) că Delta Dunărei nu-i un produs actual de aluvionare într'un golf al M. Negre (sic), ci este rezultatul invaziei recente a acesteia către apus“ (sic). Adică: Delta Dunărei nu e rezultatul unui proces de aluvionare... dar atunci ce e? Și unde a spus Vâslan această nerozie? Apoi: Delta Dunărei este rezultatul invaziei recente a M. Negre spre apus?! Cum vine asta? O invazie a Mării care creează o deltă? Și imediat în continuare: „Inainte de transgresiunea Mării, uscatul se întindea mult mai spre răsărit în chipul unei delte uriașe, iar insula Șerpilor, mai mare de cât cea de azi, era prinsă de continent prin cordoane de nisip arcuite în felul perisipurilor clasice (tombolo) dela Monte Argentario...“?! Adică cum vine și asta? Inainte de transgresiunea M. Negre, Dunărea își forma o deltă... pe uscat; iar ins. Șerpilor era legată prin cordoane de continent în chip de Tombolo... adică cordoane ce se creau pe uscat!; tombolo ce se crea pe uscat! — Oare s'au uitat elementele morfologiei

cu desăvârșire? Sau, nu se poate exprima o cugetare corect? Și recenzentul nu are nici o rezervă de făcut asupra acestei concepții absurde?

Intr'o notă de la pag. 56 a Bulet. Șoc. geografice, pusă în josul unui articol de popularizare al lui G. Vâlsan, intitulat „Dobrogea”, se spune:

„Între preocupările geografice de căpetenie ale profesorului G. V., pământul Dobrogei și în special țărmul Mării l-au interesat în deosebi. Nu mai puțin de 9 lucrări, dintre care trei le publicăm noi în acest buletin, iar una e în curs de apariție la Varșovia, se referă la diverse aspecte sau regiuni dobrogene. Vâlsan a fost constant preocupat de România noastră din dreapta Dunărei. Ne-am simțit datori să facem acest adaos, pentru că au fost oarecare critici, care sub formă de „dojană” au adus obiecții regretatului profesor, că nu se ocupă *suficient* de țărmul Mării: „România maritimă abia de se ghițește”.

E bine că s'a pus la punct nedreptatea acestei acuzări și „dojene”. Dar noi nu credem că această dojană putea fi resortul preocupărilor acestui geograf privitoare la Dobrogea. În ori ce caz, discipolii și amicii geografului dispărut ar trebui să pună mai multă grijă în redarea ideilor sale și în publicarea lucrărilor postume nerevăzute. Căci... nevoia de a restabili adevărul este obligatorie și este neplăcut a întunece lumina de apoteoză în care discipolii vor să prezinte pe magistrul lor.

C. Brătescu

* * *

Cetovu Virgil: *Portul Constanța* (conferință ținută la Soc. Politehnică în ziua de 4 Febr. 1936; extras din Bul. Soc. Politehnice, an. I, no. 4, Aprilie 1936; 60 pag. în 8° și 14 fig. în text).

Este o monografie de un deosebit interes pentru cunoașterea evoluției și activității celui mai mare port maritim al țării noastre; o lucrare migăloasă prin mulțimea cifrelor și greutatea întocmirii tablourilor rezumative ca și, mai ales, a diagramelelor ce cuprinde.

Ca introducere, autorul face un scurt istoric al portului, începând dela fundarea cetății milesiene Tomi, sec. VII a. Hr. N'a putut fi vorba nici atunci de un adăpost natural, care să îngăduiască dezvoltarea în acest loc a unui port mare. N'a fost decât un mic golf cu o coardă de cca 1600 m. și o săgeată de cca 600 m., adăpostit numai în parte și anume față de vânturile dela N. la E., dar rămânând deschis pentru cele dela E. la S. Ceeace a determinat pe Milesieni să-și așeze cetatea și portul aici, a fost, desigur, ușurința de a se apăra dinspre uscat, printr'un zid construit deasupra promontoriului ce închide golful. În toate timpurile ce au urmat întemeierii sale, viața portului a fost strâns legată de aceea a cetății: au cunoscut împreună perioade de înflorire și de decadență ori pustiire, până în sec. XIX, când avem începuturile Constanței moderne.

Sub Turci, deși sub o stăpânire puternică o lungă perioadă de timp, Constanța a lăncezit ca și celelalte porturi dela Marea Neagră, pentrucă aceștia au interzis în această regiune comerțul altora, având în vedere numai aprovizionarea imperiului lor. Odată cu libertatea comerțului la gurile Dunărei, cu expansiunea comercială a comerțului englez în apele turcești și a construcției liniei ferate Cernavoda—Constanța, viața economică a Constanței a început să ia alt aspect. Începuturile amenajării portului modern se datoresc Englezilor. Ei au executat un cheu din beton de 300 m. lungime și un mal de 200 m. perpendicular pe cheu. În total, 6 ha. de apă protejată

cu adâncimea basinelor de 17—18 picioare. La vânturile puternice, apărarea era insuficientă. Se construiesc apoi magazii, ateliere, linia ferată, farul de lângă Cazinou și alte lucrări mai mărunte. În 1875 se exportă 677.000 hl cereale, iar în 1876, mai mult în Anglia, 2¹/₂ mil. hl grâu, orz și porumb. Portul, în acest timp, este frecventat mai mult de vasele companiilor „Messageries Maritimes“ și „Lloyd Florio“.

De începuturile stăpânirii românești se leagă însă adevărata dezvoltare a portului ca și a orașului Constanța. Linia ferată București—Fetești, începută în 1886 și podul peste Dunăre, terminat în 1895, au hotărât destinul portului Constanța. La 1881, Sir Charles Hartley, e însărcinat de guvernul român să întocmească proiectul de construcție al portului Constanța, proiect revizuit apoi de Franzius, directorul portului Bremen și de Voisin Bey, directorul Companiei canalului Suez și a cărui realizare ar fi costat 21¹/₂ mil. lei. În cele din urmă, planurile definitive au fost întocmite în 1888, de un serviciu special organizat și condus de ing. I. B. Cantacuzino, fiind consultat și ing. Guérard, directorul portului Marseille. Au mai făcut apoi modificări inginerii Gh. Duca și Anghel Saligny.

Lucrările au fost începute la 1896 de antrepriza Halier, care n'a executat în 44 luni decât 454 m. diguri, pentru 15,293.000 lei. S'au continuat lucrările în regie, realizându-se 643 m. diguri și 102 m. cheuri numai în 4¹/₂ luni. Totuși, din cauza împrejurărilor grele (criza financiară din 1900 și războaiele din 1913 și 1914—1918), nici până azi n'au putut fi completate lucrările prevăzute în planul inițial.

În acest răstimp s'a realizat o sumă de lucrări a căror valoare se ridică la 3 miliarde lei: diguri în lungime de 2993 m.; cheuri, în lung. de 5262 m.; farul cel mare, două faruri mici, sirena și farul dela Tuzla; platformele, câștigate aproape în întregime în mare, mai rămânând încă de umplut 100.000^{m³}; consolidarea malurilor de N. W. ale portului, pe o lungime de 600 m.; linii ferate în lung. de 39.654 m.; 2.150 m. de șosea și 9.700 m² de platforme pavate cu piatră cubică; instalațiile pentru exportul petrolului, numărând 59 rezervoare cu o capacitate de 245.000 m³ și putând înmagazina deodată 8 trenuri; 13 pompe și 11 conducte pentru petrol, cu un debit de pompare de 2.200 m³ pe oră; conducta Băicoi—Constanța cu un debit de 3.000 tone în 24 ore; 3 silozuri pentru cereale cu o capacitate de 70.000 tone (capacitatea zilnică de înmagazinare 4.000—7.475 tone, iar cea de predare 4.000 tone); instalații pentru mărfuri generale, în suprafață de 20.380 m²; uzina de 3.600 H. P.; gara maritimă; o cale pentru vase până la 1.000 tone; o instalație modernă pentru Serv. sanitar al portului; uscătoria de cereale cu o capacitate de 60 tone pe oră.

Traficul portului Constanța. Prin trafic maritim se înțelege tot ce se încarcă sau descarcă într'un sau dintr'un vas de mare. La noi, acest trafic se execută în toate porturile de pe litoralul mării; iar pe Dunăre, dela guri până la Brăila.

Dela războiu, traficul a fost în creștere, trecând dela 610.904 tone (1923) la 6,003.774 tone (1934), cu o ușoară scădere în 1935 (5,955.096 tone). Înainte de războiu, maximum atins a fost 1,400.725 (1911).

În comparație cu alte porturi mari streine, Constanța ocupă un loc frumos: 1. Triest 2,400.000 t. (1934); 2. Istanbul 2,500.000 t. (1932); 3. Pireu 2,787.000 t. (1934); Veneția 2,900.000 t. (1934); 5. Calais 3,472.000 t. (1934); 6. Bordeaux 4,100.000 t. (1932); 7. Danzig 5,153.000 t. (1933); 8. Bremen 5,190.000 t. (1933); 9. Marseille 5,941.000 t. (1934); 10. Constanța 6,004.000 t. (1934); 11. Hâvre 6,871.000 t. (1934); 12. Genova 6,895.000 t. (1933); 13. Gdynia 7,536.036 t. (1935); 14. Rouen 8,134.000 t. (1934); 15. Hamburg 19,580.000 t. (1933); 16. Canalul

Panama 19,620.000 t. (1933); 17. Anvers 20,888.000 t. (1934); 18. Rotterdam 22,500.000 t. (1933); 19. Canalul Suez 26,915.000 t. (1933).

Acest trafic ridicat al portului Constanța se datorește în cea mai mare parte petrolului, care în masă se manipulează mai simplu decât alte mărfuri.

În anii 1933 și 1934, traficul maritim la noi a fost repartizat astfel:

1. Constanța: 78,6⁰/₀ în 1934 și 69,5⁰/₀ în 1933.
2. Brăila: 12⁰/₀ „ „ „ 18,6⁰/₀ „ „
3. Galați: 7,4⁰/₀ „ „ „ 7,3⁰/₀ „ „

Față de comerțul exterior al țării, traficul portului Constanța este dat de următoarele cifre:

		1933		
		Pentru țara întreagă	Pentru Constanța	% ₀
		tone	tone	
Import	. . .	467.000	85.000	18,2
Export	. . .	8,778.000	5,693.000	64,9
Total	. . .	9,245.000	5,778.000	62,5
1934				
Import	. . .	636.000	120.000	19,0
Export	. . .	8,852.000	5,883.000	66,4
Total	. . .	9,488.000	6,003.000	63,3

Analizarea traficului portului Constanța. În 1935, au fost 5,839,346 t. la ieșiri și numai 115.750 t. la intrări, în raport de 98⁰/₀ și 2⁰/₀, din cauza exportului de mărfuri în masă (petrol, cereale, cherestea) și a importului de mărfuri generale cu valoare mare raportată la volum mic.

Ca valoare, raportul între export și import (98⁰/₀ și 2⁰/₀) se schimbă: din valoarea aprox. de 10,6 miliarde în 1935 a traficului, 8,6 miliarde ce este exportat și 2 miliarde a celor importate, adică 81⁰/₀ pentru export și 19⁰/₀ pentru import. Ideal ar fi ca volumul exportului să fie egal cu al importului, sau să se apropie cât mai mult de acesta, pentru ca vasele să nu vină goale pentru încărcături, cum e la noi, sau să plece goale după ce au descărcat, cum e în porturile unde importul întrece exportul (Rouen, Pireu, Trieste, Hâvre). La noi, chiar dacă scoatem din calcul petrolul predat în tancuri, care trebuie să facă un drum în gol, disproporția rămâne totuși mare: 77⁰/₀ export, 23⁰/₀ import.

În 1935, din 5,839,346 t. export, care reprezintă aproape întregul trafic, abia 13.844 t. au fost tranzit încărcat în vase la Constanța.

Exportul petrolului a fost în continuă creștere până în 1935 (5,492.648 t.) când aproape este staționar față de 1934 (5,445.435 t.). Înainte de război, maximum atins a fost 800.000 t. Astăzi reprezintă 15.000 t. în 24 ore, deci cu un debit de 200 litri pe secundă.

În 1935, petrolul reprezintă 92⁰/₀ din export, din care: păcură 29,5⁰/₀, benzină 29,4⁰/₀, motorină 19,5⁰/₀, petrol lampant 17,9⁰/₀ (14⁰/₀ sosit la Constanța pe conductă), șteițe 2,5⁰/₀ și ulei mineral 0,9⁰/₀.

Cel mai mare export de petrol s'a făcut prin Constanța: 83,2⁰/₀, pe când prin Giurgiu numai 12⁰/₀, iar prin alte puncte de frontieră 4,8⁰/₀.

Exportul cerealelor prezintă o curbă foarte variabilă. Maximum atins a fost în 1932 și 1933 (692.007 t.), iar înainte de războiu, în 1911 (556.900 t.); în 1935, numai 212.549 t., din cauza producției scăzute și îndrumarea cerealelor pe Dunăre spre porturile din Ungaria, Austria și Cehoslovacia. În portul Constanța, în medie 81% din cereale trec prin silozuri. Repartizat pe porturile principale, exportul de cereale se prezintă astfel:

	1933	1934
Brăila	1.388.511 tone	781.203 tone
Constanța	692.592 „	315.452 „
Galați	224.075 „	84.567 „

Din tot acest export, prin Constanța a trecut 40%.

Exportul de cherestea cel mai ridicat, făcut prin portul Constanța, a fost în 1935, (81.536 t.). În 1934, s'a exportat prin Galați, 350.243 t.; Constanța, 61.962 t.; Brăila, 35.524 t. În 1934 s'a exportat pe toate căile 856.750 t., din care prin Constanța numai 7%.

Exportul de vite pe cale maritimă se face numai prin Constanța. În mare parte e tranzit din Polonia. S'au exportat: 604 t. în 1933; 13.079 t. în 1934 și 31.076 t. în 1935. În 1935 au trecut prin Constanța 60.560 vite mari și 73.642 vite mici.

Importul prin portul Constanța este foarte redus, făcându-se mai mult de navigația fluvială și căile terestre. Cea mai mare cifră atinsă înainte de războiu a fost 223.000 t. (1913), iar după războiu 234.129 t. (1926). În ultimii ani: în 1932=80.901 t.; 1933=85.012 t.; 1934=120.335 t.; 1935=115.750 t. Din aceste cifre, o parte reprezintă tranzit și cabotaj.

Pentru 1935, descărcările din vase de mare au fost: Constanța 41%, Brăila 28% și alte porturi 3%.

Valoarea mărfurilor trecute prin Constanța în 1935 a fost 10,6 miliarde, iar în 1934 a fost 10,2 miliarde față de 26,8 miliarde importul-exportul total al țării.

Vase intrate în port: în 1934 au fost 1.850 vase cu o capacitate de 5,038.588 trn., iar în 1935 au intrat 1.895 vase cu o capacitate de 4,904.360 trn. În frunte stă pavilionul italian cu 26,9% (1935); apoi cel englez 17,7%, norvegian 13,6%, român 10,4%, olandez 7,6%, grec 5,8%, german, 4,3% etc. Tonajul mediu al vaselor intrate în port a fost de 2.588 trn.

Liniile poștale de navigație pentru călători și mărfuri aduc avantaje mari portului și țării; taxele de port le sunt reduse la 1/3. În 1935 au fost în funcțiune 6 linii:

1. „S. M. R.", cu 6 linii: 5 spre Egeea și E. Mediteranei cu unele prelungite la Dunăre și o linie spre Mediterana occidentală; a avut 180 intrări în port.
2. „Lloyd Triestino Flote Riunite" cu 5 linii între porturile italiene și Marea Neagră; a avut 141 intrări.
3. „Compania Genoveze di Navigazione a Vapore" între Mediterana și M. Neagră, cu 33 intrări.
4. „Palestina Line", între Constanța—Palestina—Egipt, cu 29 intrări.
5. „Palestina Maritime Lloyd" între Constanța—Palestina—Egipt, cu 40 intrări.
6. „Johnston Line", între Anvers—Dunăre, cu 28 intrări.

Traficul de pasageri prin portul Constanța:

	<u>Pasageri intrați</u>	<u>Cu vase românești</u>	
1933	9.780	8.036	82%
1934	12.686	7.486	59%
1935	18.530	12.054	60%
	<u>Pasageri ieșiți</u>		
1933	17.435	11.279	60%
1934	40.443	12.878	32%
1935	65.078	13.631	21%

Majoritatea celor ieșiți merg din Polonia în Palestina. Mai mult beneficiază pavilionul strein.

Raza de activitate a portului Constanța în 1935.

Produce petrolifere au mers în: Italia 30,5%, Anglia 20,5%, Germania 13%, Egipt 8,9%, Franța 6,5%, Olanda 4,4%, Grecia 3,1%.

Cereale au fost aduse din județele: Constanța 35,2%, Ialomița 24,6%, Brăila 7,8%, Caliacra 5,6%, Ilfov 3,6%, Tulcea 3,5%. Au fost exportate în Italia 19,4%, Grecia 19,1%, Germania 18,8%, Anglia 14,1%, Belgia 10,8%, Franța 5,9%, Elveția 4,1%, America 2,9%.

Cherestea: Palestina 39,2%, Grecia 23,6%, Egipt 8,7%, Germania 7,4%, Italia 7,4%, Siria 5,4%.

Vitele mari, 64% în Grecia și 32 în Palestina; vitele mici aproape toate în Grecia; păsările toate în Palestina. Vitele provin din Bucovina și Transilvania, iar 13% din Polonia; păsările din S. Basarabiei, Bucovina și Moldova.

Import. Din Anglia 16,2%, Egipt 14%, Belgia 14%, Italia 10,7%, Turcia 8,2%, Palestina 4,5% etc.

Total (import-export): Italia 29,6%, Anglia 19,6%, Germania 12,9%, Egipt 8,6%, Franța 6,3%, Olanda 5%, Grecia 4,4%, etc.

Cabotajul și navigația de coastă.

Lipsește aproape complet în țara noastră din cauza adăposturilor naturale și artificiale, ca și, poate, a lipsei unei tradiții de viață la mare. Dela limanul Nistrului la capul Caliacra, numai la gurile Dunărei și Constanța se găsesc ape liniștite în timp de furtună. Singurul cabotaj pe care-l face Constanța este cu Bugazul.

Lucrări mai importante executate în ultimii ani.

S'a clădit o mare magazie cu subsol pentru fructe, parter pentru tranzit și etajul pentru întreprindere. Dar mai importantă este uscătoria de cereale, instalată într'un turn înalt de 50 m, cu 14 planșe, care a costat 52 milioane lei. Debitul de uscare de 60 tone pe oră pentru reducerea apei cu 5% din greutatea cerealelor. În prezent se lucrează la noui basini petrolifere.

S'au instalat două radiofaruri (Caliacra 1929 și Constanța 1931), utilizate mult în timp de ceață și legate între ele prin radiotelefonie. Sunt utilizate de 65% din vase.

S'a modernizat farul dela Șabla, cu o vizibilitate de 17 mile.

Gara maritimă a fost pusă în funcțiune în 1934, costând 24,500.000 lei.

Veniturile și cheltuelile de exploatare ale portului Constanța.

În 1934/35 au fost venituri de 262.557.075 lei și cheltueli de 71.014.531 lei, ceea ce revine la : venituri 43 lei pe tonă și cheltueli 11,70 lei pe tonă. Scăzându-se absolut toate cheltuelile generale, amortizări, asig. rări etc., mai rămâne încă un venit de 60/0 la capitalul investit.

Tarife și taxe. Nu sunt mai mari decât în alte porturi. Cele care cer contravaloarea imediată a serviciilor prestate (silozuri, magazii, macarale, apă etc.) abia acopăr cheltuelile directe. Taxele de port servesc pentru întreținerea adâncimilor, cheiuri, diguri, balizare etc. ; ele se calculează după capacitatea vasului, mărfuri, advalorem și călători. Taxa advalorem e veche la noi (Gh. Brătianu o află menționată într'un document din 1448, la Cetatea Albă).

Lucrările necesare pentru buna funcționare a portului :

- a) Terminarea basinului nou pentru petrol și a malului nou.
- b) Adâncirea basinului de N.
- c) Completarea și refacerea instalațiilor de desprăfuire a cerealelor, ca și amenajarea a noi dane pentru încărcarea lor.
- d) Construirea a două magazii pentru cereale.
- e) Terminarea grajdurilor necesare exportului vitelor.
- f) Linii, peroane acoperite, pavaje, pasaj subteran pentru gara maritimă.
- g) Magazii, hangar, macarale electrice, pavaj, șosele, pentru mărfuri generale.
- h) Construirea unui basin de radub de care se simte mare nevoie și pentru marina militară, deoarece toate reparațiile sub apă ale vaselor noastre se fac în porturi străine.
- i) Mărirea portului care nu mai poate primi și adăposti un număr mai mare de vase comerciale, el servind și pentru marina militară.

Organizarea portului.

Până la începerea lucrărilor, portul aparținea Serv. hidraulic.

În Mai 1897 se înființează Dir. Constr. Portului Constanța, cu sediul la București.

La 1 Aprilie 1908 ia ființă Dir. Gen. P. C. A. căreia aparține și portul Constanța și care în 1919 își schimbă titulatura în Serv. Porturilor Maritime.

Prin legea din 29 Iulie 1929 trece la Regia Auton. a Port. și căilor de comun. pe apă.

În 1934 se desființează această regie, creându-se Ad-ția Comercială în dependență strânsă de Min. Lucr. Publice și Comun.

În timpul Regiei Autonome, s'au făcut mari investiții în portul Constanța : 347.000.000 lei în 5 ani, pe când în interval de 11 ani înainte numai 203.000.000.

Concurența între Constanța și porturile dunărene.

Superioritatea portului Constanța față de cele dunărene constă în :

- a) Funcționarea permanentă : nu îngheață.
- b) Posibilitatea de a construi ușor cheuri și basinuri cu adâncimi de apă oricât de mari și a le menține cu cheltueli nu prea mari.

La gurile Dunărei obținerea unei adâncimi mai mari necesită cheltueli prea mari care grevează transporturile. Pe de altă parte, fiecare din cele trei mari porturi își are hinterlandul său și traficul său special.

Constanța atrage tot traficul maritim de petrol și este singurul port de escală pentru pasageri.

Brăila deține aproape totalitatea transbordurilor de cereale pe Dunăre.

Galați deține aproape întregul transport de cherestea.

Cerealele ce vin la Constanța din hinterlandul său reprezintă peste 60% din traficul său, restul venind din hinterlandul altor porturi în vreme de îngheț, ceea ce nu e mult.

Deci concurența între marile porturi ale noastre este foarte slabă.

* * *

Ministerul lucrărilor publice și al comunicațiilor, Administrația comercială a porturilor și căilor de comunicație pe apă — Direcțiunea porturilor maritime a „Dare de seamă asupra activității serviciului porturilor maritime dela 1 Aprilie 1935 la 31 Martie 1936” (în manuscris). Această dare de seamă, în manuscris, a fost pusă la dispoziția „Analelor Dobrogei” de către d-l Ing. Insp. G-ral Virgil Cotovu, conducătorul tehnic al portului Constanța. Din toate datele statistice se vede că cel mai mare trafic îl realizează, între porturile noastre maritime, portul Constanța, căruii îi urmează Bugazul cu un trafic foarte scăzut, apoi Mangalia, Balci și Cavașna, cu un trafic aproape inexistent.

Exploatare și întreținere. Veniturile, în 1935—36, au fost de 236,617.313 lei, față de 262,557.075 din 1934—35, din cauza recoltei slabe din 1935. Numai la magaziiile cu silozuri a fost un minus de 10,000.000 lei. Raportat la trafic, venitul revine: 1935—36 = 41,22 lei de tonă

1934—35 = 43,00 „ „ „

1933—34 = 48,41 „ „ „

1932—33 = 49,52 „ „ „

Această descreștere e datorită creșterii la export a petrolului din care cea mai mare parte a veniturilor revin Portului petrolifer C. F. R.

În anul 1935—36 s'au produs și unele modificări tarifare privitoare la: vitele și păsările destinate exportului — înființare de taxe; reducerea taxelor de supraveghere și magazinaj pentru mărfurile în tranzit aduse de vasele „Comp. Deutsche Levante Linie”, ca și a celor de asigurare; modificarea taxelor pentru sămânța de sfeclă (cl. V); reducerea cu 15% a taxelor de magazinaj pentru cerealele depuse în silozuri de „Centrala cooperativă de producție și aprovizionare” și de „Centrala Comp. Imp. Exp.”; aplicarea tarifului S. M. R. pentru orezurile aduse de vapoarele S. M. R. (magazinaj); taxarea penelor de păsări (cl. III și IV din tarif); reducerea dela 180 la 150 lei pe oră a taxelor de macara, cele electrice putând fi plătite și cu 1/2 oră; retipărirea regulamentului pentru exploatarea magaziiilor și platformelor portului, cu mai multe modificări.

Cheltuielile de întreținere și exploatare în 1935—36 au fost de 71,084,487 lei.

Raportate la trafic, ele revin la:

	1935—36 = 12,55 lei pentru tonă
	1934—35 = 11,70 „ „ „
	1933—34 = 13,04 „ „ „
	1932—33 = 13,28 „ „ „

Înainte de războiu, aceste cheltuieli au fost mult mai mari: 1.25 lei, pentru perioada 1910—1913.

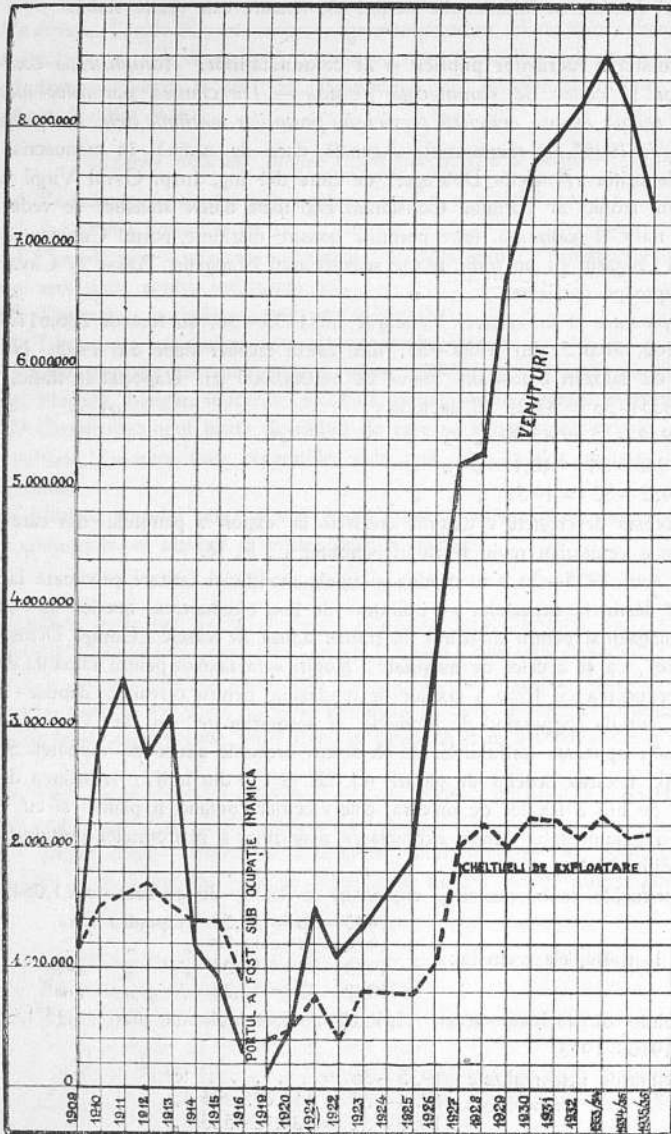
Veniturile nete realizate:

1935—36 = ... lei
1934—35 = 115.773.095 „
1933—34 = 139.129.523 „

Lucrări de investiții și refaceri : a) investiții = 16.792.023
b) refaceri = 1.040.424
c) expl. și întreț. 71.084.487

Total = 88.916.934 lei

Următoarea diagramă arată raportul dintre venituri și cheltuieli, în lei aur, pentru perioada 1909—1936 :

Lucrări mai importante executate dela 1 Aprilie 1935 la 31 Martie 1936 :

1. La molul nou: a) Umpluturi în spatele zidului de cheu al molului; b) Șoseaua de acces; c) Prolungirea cheului dela dana 30.

2. Magazia de materiale D. P. M., din beton armat, de 10/42 m., care adăpostește și birourile marine. Această magazie, prin modul ei special de construcție, este unică în toată țara.

3. Executarea unui puț pe amplasamentul formei de radub, lung de 7 m., lat de 3 m. și adânc de 18 m., pentru a se determina natura terenului de fundație și posibilitățile de executare a săpăturilor în aer liber. Cu mari dificultăți, se pot executa lucrări în aer liber, însă lentilele de argilă de sub stratul de stâncă compactă fac să se prăbușească stratele superioare. Stratul de stâncă se află la altit. de -12 m.

4. Lucrări în portul Balcic: s'a continuat prelungirea digului de larg, din piatră, în vederea creerii unui adăpost, pe o lungime de 100 m. S'a obținut o lungime totală de 200 m., până la adâncimea de 4 m.

5. S'au executat apoi o sumă de lucrări mai mărunte.

Activitatea atelierelor și uzinei D. P. M. în 1935-36 a fost ceva mai redusă ca în anul precedent, deoarece lucrările de investiții și reînnoiri ale serviciului au fost mult mai restrânse. Numărul total al lucrărilor a fost de 1073, pentru care s'au cheltuit în total 27.194.198 lei.

Numărul lucrătorilor a atins media anuală de 35, cu maximum de 400 în cursul luni Mai 1935.

S'au lucrat 644.667 ore și s'au plătit salarii de 7.182.774 lei.

Numărul accidentelor a fost 40, însă nici un lucrător n'a rămas invalid.

Utilajul atelierelor a fost completat procurându-se mașini și unelte în valoare de 1.221.501 lei.

În 1935-36, uzina a produs 2.421.857 Kw.-ore, din care cca 88,6% pentru instalațiile portului și 11,4% pentru uzul personalului și pentru diferite autorități din port. Pentru producerea și distribuirea energiei s'au cheltuit cu combustibil, personal și întreținere 4.887.380 lei, adică lei 2,01 pentru Kw.-oră.

Cariera „Ovidiu“ D. P. M. a avut în 1925 o activitate redusă. S'au extras 26.378 tone de roce diferite și s'au predat 30.406 tone. S'a procurat pentru această carieră o basculă de 30 tone, un explozor electric, s'a înlocuit macaraua cu aburi printr'un cazan tip Lachapelle etc.

Laboratoare: 1. Laboratorul de analize: s'au făcut analize pentru uscătorie, pentru porumb, 250 analize de produse petrolifere, uleiuri vegetale, vopseluri, substanțe minerale, săpunuri ș. a.; s'au făcut și analize de încercări cu caracter de studiu: problema apelor subterane în port, a alimentării cu apă potabilă a cartierului dela vii și a stației de petrol, prezența reziduurilor petrolifere în vase pe fundul diferitelor bazine ale portului, utilizarea diferitelor unsoiri românești, uscarea porumbului pe cale naturală și artificială etc. Unele chestiuni au fost definitiv rezolvate.

2. Laboratorul de încercări de materiale s'a organizat în 1935 pe baze științifice și are menirea să studieze și să tragă concluzii în privința acțiunii apei de mare asupra diferitelor betoane și materiale de construcție. Până în prezent s'au făcut câteva asemenea încercări.

Activitatea serviciului hidrografic. Pentru întocmirea și ținerea la curent a hărții hidrografice a litoralului românesc, s'a înființat o echipă de studii și ridicări hidrografice, compusă din 3 operatori, 1 desenator, 1 supraveghetor și 30 marinari și

lucrători și dispunând de următorul material: 2 bărci cu tambure cu cablu de sondaj lung de 600 m., 1 barcă pentru sondeje cu cablu și 2 bărci mari pentru sondaje ce se fac în larg cu sextantul. Ridicările litoralului se fac în legătură cu reperele topografice din triangulația țării. Simultan cu sondejele, se determină și natura fundului. Echidistanța curbelor este de 0,5 m. Până în prezent, echipa a executat ridicarea și alcătuirea hărții pe zona dintre Constanța și Carmen Sylva (cca 18 Km.). Se continuă lucrările și spre Nord de Constanța și se vor începe determinări de curenți marini cu ajutorul curentometrului, care indică direcția și viteza curentului.

Date asupra variațiilor fundurilor și dragajelor. Portul și în special canalul de acces suferă o împotmolire continuă, datorită fie depunerilor de vază în bazine acolo unde apa e liniștită, fie aluviunilor de nisip de fund acolo unde se resimte mișcarea valurilor. În port se ridică anual planul sondajelor. Totuși, nu s'au făcut studii pentru determinarea depunerilor anuale de nomol, din cauza greutăților prea mari. O idee apropiată o poate da cubajul mijlociu al dragajelor care este de 25.000 m³ de depuneri anuale în ultimii 4 anii. În canalul de acces însă media anuală de înisipare este 125.000 m³, la o cotă a fundului dragat de 10 m. În canal se fac sondeje anuale, refăcându-se uneori în urma furtunilor spre a se urmări efectul lor la fund.

În port, dragajele mențin adâncimea la 8,50—9 m., iar în canal 10 m. În 1935—36 s'au scos din port 20.400 m³ iar din canal 100.000 m³ depozite de împotmolire, cu ajutorul celor două drage.

Variația nivelului mării. Cu ajutorul maregrafului „Ott”, instalat în port, se scot diagrame săptămânale care se studiază pentru determinarea nivelului mediu zilnic și pentru variațiunea nivelului în raport cu agenții atmosferici. Când vântul e constant sau e calm, se poate vedea oarecare regularitate în oscilațiile apei, care au o perioadă medie de 12° 25', deci sunt variațiuni de mare și amplitudinea lor variază dela 3 la 10 cm. Vânturile de S. V., V., N. V. coboară nivelul apei toamna și iarna, iar vânturile dinspre larg ridică nivelul primăvara și vara.

Limitele maxime ale variației nivelului au fost de:

Maximum + 0,51 în ziua de 11 Februarie 1936 sub acțiunea unei furtuni puternice de direcție N. N. E. și forță a vântului 20 (22 m./sec.).

Minimum 0,23 m. în ziua de 29 Octombrie 1935 sub acțiunea unui vânt de direcție N. V. și forță 8 (14 m./sec.).

Deoarece O al maregrafului e luat în raport cu un reper de nivelment al cărui nivel e fixat arbitrar, se determină în fiecare an corecțiunea nivelului mediu anual al mării, pentru ca după câțiva ani să se poată determina cu destulă exactitate nivelul $\bar{O}$ al Mării Negre la Constanța, Corecțiunea pentru nivelul considerat a rezultat a fi + 0,0635 m. În anii precedenți fusese + 0,043 (1934) și + 0,054 (1935).

Semnalizarea coastelor se face cu ajutorul farurilor, radiofarurilor și geamandurelor, așezate dealungul țărmului, între Bugaz și Caliacra. Ele sunt în număr de 13 și funcționează în condițiuni bune, cu excepția celui dela Bugaz.

Evenimente. În anul 1935—36, portul a fost vizitat de M. S. Regele, de distrugătorul „Verdun” al flotei franceze și de vasul francez „De Grasse”, în croazieră cu 600 vizitatori. Tot în acest an au fost 3 accidente și 5 incendii sau începuturi de incendiu.

Dela 1898 până în prezent au naufragiat pe coasta Mării Negre, în apele românești, 46 vase repartizate astfel: 14 grecești, 9 românești, 6 engleze, 5 italiene, 3

norvegiene, 2 franceze, 2 rusești, 1 belgian, 1 egiptean, 1 jugoslav, 1 olandez, 1 norvegian și 1 turcesc.

Dela 1905 până în prezent au fost în portul Constanța 11 incendii la vase, 12 la magazii și depozite și 5 la clădiri și instalații

Asistența socială a fost acordată personalului în chip suficient: asistență medicală, ajutoare bănești și mai ales pensuni. În 1935 s'au dat 26.856 consultațiuni medicale la dispensarul din Constanța. Numărul membrilor Casei de ajutor, dela cele 3 servicii (S. P. M., S. M. R. și Căpitănia) este de 3.270.

* * *

Babinger Franz: *Robert Bargrave, un voyageur anglais dans les Pays Roumains du temps de Basile Lupu, 1652.* (În *An. Ac. Rom., Mem. S. Ist.,* seria III, tom. XVII, mem. 7; 49 pag. în 8°, Buc. 1936). Lucrarea cuprinde 3 părți: Biografia călătorului R. Bargrave, în franuzește (p. 1—14); 2. Jurnalul său de călătorie, în englezește (p. 14—36); 3. Traducerea jurnalului în românește, de d-na Icana R. Roseffi (p. 37—49).

Acest jurnal de călătorie al lui Robert Bargrave se găsește în manuscris la Biblioteca Bodleiană din Oxford, sub numele de *Codex Rawlinson 799* și a atras de mult atențiunea savanților. Pe la 1836—37, Edward Spencer Curling a publicat câteva extrase din acest manuscris; iar acum 30 de ani (1904—5), Albert Rode din Hamburg s'a ocupat în chip sistematic de acest manuscris și tot lui se datoresc primele cercetări asupra vieții și activității lui R. Bargrave, cercetări neîntrecute până acum.

Cu privire la viața lui Robert Bargrave, nu se cunosc până acum prea multe lucruri. El descinde dintr'o veche familie de nobili (*gentry*) din Kent și din care mulți membri au fost persoane proeminente în viața spirituală a Angliei. Unul din ei, Dr. Isaac Bargrave (1586—1642—3), fost Decan în Cantorbéry, și-a făcut renume ca poet, superior la Eton College, secretar temporar al Contelui Robert d'Essex și om de stat. Căsătorit în 1618 cu Elizabeth Dering, a avut patru fete și doi băieți dintre cari cel mai mic, Robert, născut în 1628, este autorul acestui jurnal de călătorie. La 14 ani, Robert intră la Universitatea din Oxford pe care, neavând destul gust pentru studii, o părăsește după trei ani. Se îmbarcă apoi pe un vapor cu scopul să ajungă la Constantinopol și să se angajeze ucenic la comerciantul James Modyford, membru al Soc. Levant sau Turkey Company. A călătorit pe acelaș vapor cu Sir Thomas Bendysh, noul ambasador la Constantinopol, care era întovărășit de soția sa, un fiu și cinci fiice, dintre care una, Abigail, era logodită cu James Modyford, dar cu care în cele din urmă nu s'a mai căsătorit. Modyford era un om trivial, supărător și meschin, care a făcut numai zile amare ucenicului său. La Stambul, Robert a stat 5 ani, în care timp a descris evenimentele de aici.

La 9 Septembrie 1652, Modyford părăsește capitala Turciei, întovărășit de R. Bargrave și de un oarecare Richard Nevett, pentru a se întoarce pe uscat în Anglia. Au pornit îmbrăcați în haine orientale, pe care le-au schimbat la Iași, călări pe cai buni, cu bagajele în două trăsură cu câte patru cai și întovărășiți de un servitor și un ienicer. Puțin înainte de Adrianopol, dela Havsa, părăsesc drumul mare, îndreptându-se spre N. E. prin Derwent, Jenikeui, Karnabad, Aidos și Provadia, pentru ca, străbătând Dobrogea, să ajungă la Galați. Regiunea dela Galați până la Varșovia era bântuită de ciumă, precedată de nori imenși de lăcuste. Din cauza epidemiei, au fost nevoiți să ocolască multe localități și ținuturi primejdioase. La Iași au ajuns cu trei

luni înaintea patriarhului Macarie și a lui Paul de Alep. Aici, călătorii englezi au fost primiți cu multă bunăvoință și în mod foarte popular de Vasile Lupu.

Dela Iași și-au continuat călătoria prin Lemberg către Occident, iar la 13 Martie 1653 au ajuns în Anglia. După ce s'a căsătorit cu Elizabeth Turner, Robert Bargrave a făcut o nouă călătorie, în Spania pe care o străbate dela un capăt la altul, iar dela Veneția se întoarce în patrie prin Germania și Olanda. În timpul unei alte călătorii în Orient, moare la Smirna (înainte de 5 Sept, 1670). Despre urmașii lui nu se mai știe nimic. Doar la începutul sec. XIX mai este pomenit un oarecare V. Bargrave de Kent, care a făcut un raport foarte interesant asupra evenimentelor din România.

Din jurnalul de călătorie al lui Robert Bargrave, d-l F. Babinger a studiat și a prezentat Academiei noastre partea privitoare la Țările Românești: Dobrogea și Moldova. Pentru identificarea localităților și unele informațiuni ce interesau acest studiu, d=sa a venit înadins și a lucrat aici.

Jurnalul cuprinde lucruri foarte interesante cu privire la trecutul acestor provincii. Pentru Moldova, el completează pe al lui Paul de Alep care descrie în deosebi solemnitățile dela curtea Voevodului și ceremonialul religios, toate având un caracter oficial. Bargrave ne înfățișează și alte aspecte ale vieții și societății de atunci. Între altele, este de reținut faptul că în Moldova, mai ales în Nord și până departe în Polonia, a întâlnit mulți negustori englezi, în special scoțieni, cari aveau în mâinile lor comerțul cu sare și fabricarea sodici. Laudă și băuturile moldovenești: berea și hidromelul (probabil mustul de vin, pe care nu-l cunoștea). Pentru Dobrogea și Moldova, Bargrave rămâne un pictor prețios al mijlocului secolului XVII și nu va fi depășit decât, poate, de predicatorul Conrad Jacob Hilterbrand din Pomerania, care a străbătut Moldova la 1656 și din ale cărui însemnări nu se cunoaște până acum decât un singur extras insuficient.

Din notele lui Bargrave extragem, în rezumat, numai partea privitoare la Dobrogea:

„La 29 Septembrie (1562) am părăsit Bulgaria și am intrat într'o țară numită Dobrurgia (*Dobrogea*) care și-a pierdut numele său creștinesc (afară numai dacă acesta ar fi fost Silistria, precum se chiamă încă orașul său de căpetenie) și a căpătat acest nume turcesc, care înseamnă prosperitate, după marea sa productivitate. Am călătorit vreo 12 ceasuri până la un oraș numit Bazargée (*Bazargic*) pe o câmpie plăcută, cu sol fertil, din care abia a zecea parte este cultivată, din cauza numărului mic de locuitori, deoarece asuprirea stăpânilor lor (deși sunt și ei Turci) le răpește rodul muncii lor. Pe drumul acesta se întâmplă multe tâlhării, astfel că în multe locuri se văd stâlpi comemorativi sau grămezi de piatră, acoperind trupurile oamenilor cari au fost asasinați și înmormântați acolo“.

La 30 Septembrie au ajuns la Cavaklër (*Cavaclar*). Pretutindeni câmpie deschisă, iarbă deasă, vite sălbătăcite și oameni puțini. Locuitorii sunt foarte leneși. Apa este proastă și puțină, iar vin nu se poate căpăta, căci „numai Turci locuiesc în această țară“. Focul arde cu fizic. Dealungul drumului au întâlnit o pasăre mare, asemănătoare curcanelui, numită *poi* (dropie).

În ziua de 1 Octombrie au ajuns la Dêftgia (*Defcea*), trecând „pe lângă diferite lacuri minunate bogate în păsări de baltă“. Și câmpiile sunt pline de un mare număr de păsări și de foarte felurite soiuri. Aici, locuințele și conacurile au grajd=

rile deoparte, pe când hanurile turcești obișnuite sunt în chip de șură, cu o vatră la mijloc, în care șură intră la un loc și oamenii și caii.

„În ziua de 2 Octomvrie am luat masa la Baltagee (*Băltăgești*) și ne-am adăpostit la Dulghierlër (*Dulgherul*), două sate însemnate, după cum se socotește în această țară“.

În ziua de 3 Octomvrie au călătorit prin ploaie, peste terenuri mai accidentate, până la Hassanëe (*Hasanlar*), unde au mâncat de amiazi pâine din grâne amestecate și au băut apă limpede, nectar.

În ziua de 4 Octomvrie au trecut prin „Inglisa (*Iglița*), un sat grecesc, foarte plăcut, în loc roditor, pe malul Dunărei“ și de acolo au mers la Mechécna (*Măcin*), scală la granița turcească; deși metropola acestor părți, este totuși un loc sărăcăcios. Și aici au obținut o locuință foarte pușin inferioară aceleia a Cadiului (gubernatorul orașului), unde trei inși aveau abia loc de culcare.

5 Octomvrie. „Călătorind vreo 5 ore dealungul Dunărei spre bac, spre Gálatsa (*Galați*), am trecut pe lângă o stâncă mare, în mijlocul unei câmpii întinse; se zice că această stâncă ar fi fost asvârlită aci de o fecioară uriașă, de pe un deal stâncos ce se află la depărtare de o milă (1509,3 m.), o minune pe care nici crezul spaniol nu ar putea s'o admită. În fața acestei stânci, pe cealaltă parte a Dunării, curge un râu care desparte Moldova de Valahia“. „În apropierea acestei cetăți, este o cetate curățică, numită Ibrail (*Brăila*), cu un castel frumos, pe care Domnul Valahiei l-a dăruit Sultanului Osman, când a trecut prin aceste părți ca să poarte războiul Poloniei; în același timp Osman a cerut, în chip josnic, trei alte cetăți dela Moldoveni, ținute de Turci până în ziua de azi; se numesc Ismail, Killeè (*Chilia*) și Timarova (*Reni*)“. În sfârșit, trece Dunărea la Galați, aruncând Turcilor un „*anasenisictum*“ (anasână sictimini). Totuși, ține să aducă Turciei și lauda ce i se cuvine: „că aerul este atât de bun și clima atât de temperată, mâncarea așa de ieftină și călătorii primiți prin tradiție în chip așa de milos, încât aproape nici o țară nu i se poate asemui; ba chiar, oricine ar fi blând din fire și sănătos, n'ar fi împiedecat, oricât de sărac ar fi, să călătorească unde ar voi“.

În ce privește identificarea locurilor, este de făcut o observare:

La pag. 18, nota 4, d=l Babinger a identificat stâncă „asvârlită de o fecioară“ de care e vorba mai sus, cu insula granitică Blasova, din fața Igliței. D=l Prof. C. Brătescu atrage atențiunea că nu poate fi vorba de Blasova, ci de o altă insulă, numită „Cetatea“, la Est de Bugeac și care se găsește pe dreapta drumului practicabil Măcin—Azaclău—Galați, la 14 Km. de Măcin, printră:

1. Bargrave spune că în ziua de 4 Oct. a ajuns și a dormit la Măcin; iar la 5 Oct., călătorind vreo 5 ore dealungul Dunărei spre bac, spre Galatsa (*Galați*), a trecut pe lângă o stâncă mare etc. Deci această insulă trebuie să fie între Măcin — de unde a plecat — și Galați, iar nu cea din fața Igliței, căci în cazul din urmă ar însemna că Bargrave s'a întors înapoi 12 Km. până la Iglița — și el nu spune aceasta —, ca de aci să-și ia din nou drumul, prin Măcin, spre Galați, fiindcă alt drum decât prin Măcin, dela Iglița la Galați, nu putea exista, cum nu există nici astăzi.

2. Tot Bargrave spune: „În apropierea acestei cetăți este așezată o cetate curățică, numită Ibrail (*Brăila*)“. Mai aproape de Brăila este insula „Cetatea“ (15 Km.), iar nu Blasova (20 Km.).

3. Insuși numele insulei — „Cetatea“ — este cel mai sigur indiciu, că despre ea este vorba.

4. Legenda pomenită de Bargrave că o fecioară uriașă ar fi asvârlit această stâncă nu este cunoscută astăzi în partea locului și deci calza folkloristică pentru identificarea insulei este complet închisă.

5. Și insula „Cetatea” domină câmpia băltoasă din dreapta Dunărei până la Galați și Reni.

6. Dacă „în fața acestei stânci, pe cealaltă parte a Dunărei, curge un râu care desparte Moldova de Valachia” (Siretul), apoi nu poate fi vorba decât tot de insula „Cetatea”, care este așezată exact în fața și în prelungirea gurii Siretului (9 Km. de pârtaie) și nu Blasova, care se află la 30 Km., de unde este imposibil de văzut Siretul din cauza depărtării și a bălților bogat împădurite.

Iliescu Dan

* * *

S. Zernov, *Sur le changement annuel du plancton de la mer Noire dans la baie de Sébastopol*. (Avec 1 planche). Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Petersbourg. 1904, Avril, T. XX, Nr. 4, pp. 119—134. Articol scris în limba rusă).

Cercetările s'au făcut între 1902—1904 și au arătat că răspândirea planctonului stă într-o strânsă dependență de temperatura apei. În cursul iernii planctonul de la suprafața mării se coboară în păturile mai adânci ale apei.

Temperatura lunară medie la suprafața apei, în *golful Sebastopol*, după datele Inst. Hidrologic, a fost în anul 1902: Ian. 7,7⁰ C., Febr. 7,3, Mart. 7,3, Aprilie 10,6, Mai 13,9, Iunie 20,8, Iulie 20,7, Aug. 23,1, Sept. 21,0⁰, Oct. 15,8, Noemb. 9,7, Dec. 7,2⁰; iar în 1903, Ian. 5,1, Febr. 5,1, Martie 7,2, Aprilie 15,3, Mai 21,2, Iulie 23,5, Aug. 22,9, Sept. 20,6, Oct. 19,5, Noem. 12,9, Dec. 10,3⁰ C.

Pescuirea planctonului s'a făcut în cursul zilei și nu numai la suprafață, ci și câțiva sajeni mai adânc.

Planctonul apei reci se distinge prin prezența spec. de :

Chaetoceros, Synchaeta, Dinoflagellata și Tintinnoidea. Cele două din urmă se ivesc în perioadele de tranziție.

Planctonul apei calde se caracterizează prin : Găstropoda, Lamelibranchiata, diferite forme de Podon (Podon Schoedleri Czern., Pod. polyphemoides Leuck., Pod. intermedius Lillj.), Evadne (Evadne spinifera P. E. Müller), Auricularia.

În apa cu temp. de peste 20⁰ C. Chaetoceros și Synchaeta lipsesc.

Șlemco R.

* * *

N. Andrussov : *Problemele cercetărilor viitoare ale M. Negre și regiunilor mărginașe*. I. Marea Marmara. (Zapis. Imper. Akad. Nauk. LXXII, 1893, p. 1—11) (rusește).

Din punct de vedere morfologic M. Marmara se aseamănă cu M. Neagră și M. Mediterană. E închisă aproape din toate părțile de continent; numai prin două strâmtoări puțin adânci comunică cu mările vecine.

Dar și în privința condițiilor fizice ale fundului (temperatura, salinitatea, etc.), M. Marmara se aseamănă cu cele două mări vecine.

În ce privește evoluția geologică, M. Marmara se aseamănă în multe cu M. Neagră. Basinel M. Marmara (Propontida) s'a format ca și M. Egee și M. Neagră, prin scufundare, odată cu scufundarea ultimei rămășițe a continentului egeic, sau mai înainte.

Basinul M. Marmara a fost în tot cursul epocii pliocene, împreună cu cel al M. Negre, despărțit de Mediterana și deci de Ocean.

Când Mediterana a ajuns până la Dardanele, ca a găsit depresiunea Propontidei sau pe cale de formare, sau formată gata și care putea fi ocupată de un lac sălciiu sau dulce, în orice caz fără faună marină.

Care a fost înfățișarea M. Marmara înainte de stabilirea legăturii Pontului cu M. Mediterană ?

Propondida era un lac, care se scurgea printr'un râu scurt (valea actuală a str. Bosforului) spre M. Neagră. O scurgere spre Mediterana din cauza continentului egeic, după părerea autorului era puțin probabilă. Din spre Sud, de pe continentul egeic, se vărsa în Propontida un râu, al cărui capăt s'a păstrat sub forma str. Dardanelor.

Bosforul și Dardanelele sunt, deci, văi fluviale, erodate în timpul unui nivel al Pontului, mai scăzut decât cel actual.

Șlemco Roman

* * *

N. I. Andrusov, *Depôts marins quaternaires de Sinope* (Asie Mineure). (Bulletin de l'Académie des Sciences. VI. Série. Tome XI. 1917, pp. 455—456. Articol scris în limba rusă).

Încă Hamilton (Observations on the Geology of Asia minor. Q. J. vol. V. 1849, p. 362) a arătat aci prezența depozitelor terțiare mai nouă, care au fost raportate de Moorhison (Geology of Russia, I, pag. 647) la depozitele sale aralo-caspice. Peninsula Sinope a fost descrisă amănunțit de Brauns: Sinope. Zeitschrift für allgemeine Erdkunde. 2-ter Bd. Berlin. 1857, p. 27—34. Masivul principal al peninsulei e format dintr'o rocă eruptivă, descrisă de Brauns ca andezit. Înălțimile, în formă de platouri, sunt formate de straturile, ușor înclinate spre WSW, de calcar tare. Toțuși autorul le grupează la cretă.

Într'un loc al țărmului dinspre Nord, aproape de orașul Sinope, s'au descoperit depozite de ardezie calcaroasă, care, după părerea autorului, din cauza asemănării cu ardeziile devonice dela Ghenghel-Bahci din Bosfor, aparțin devonului.

Un istm jos și îngust ce unește peninsula cu uscatul e alcătuit din straturi orizontale de breccie scoicoasă. Adeseori se întâlnesc aci și pături de nisip, prin care uneori se găsesc intercalate straturi de breccie.

După descrierea lui Hamilton — acestea sunt nisipuri calcaroase ce alternează cu calcarul scoicos; acesta din urmă, având grosimea de 6—9 m., acoperă nisipurile. Scoicile prezintă diferite grade de conservare. Hamilton raportează aceste depozite la cele aralo-caspice, ca și Moorhison. Această determinare e întemeiată pe cercetarea fosilelor de prof. E. Forbs, pe baza cărora Moorhison a plasat aceste roce printre cele aralo-caspice.

Moorhison, în cartea sa „Geologia Rusiei“, spune că, după cercetarea colecției lui Hamilton, fără nici o șovăire le plasează printre depozitele Mării Mediterane interne (Aralo-Caspice). Cu părere de rău, nici un autor nu arată precis ce fel de fosile sunt acestea. Hamilton indică Cyrena și Cardium, iar Brauns citează numai Astraca (!). Găsirea vreunui depozit terțiar pe Istmul Sinope și mai ales determinarea precisă a naturii și a vârstei lor ar fi avut un mare interes. De aceea autorul a rugat pe fiul său, Leonid Andrusov, care pleca în calitate de ajutor al prof. S. A. Zernov, pentru cercetări zoologice, dealungul țărmului anatolic al Asiei Mici, să cerceteze depozitele

depe Istmul Sinope. In colectia adunată de el s'au găsit următoarele exemplare interesante :

1. *Cardium tuberculatum* L. mari, umplute înăuntru cu resturi de scoici și grăunțe de cvart, puternic cimentate la un loc.
2. Exemplare mari de *Venus gallina* L.
3. O bucată de rocă, identică celei din interiorul scoicei, cu fragmente de *Venus gallina*, *Donax*, *Maetra subtruncata*.
4. O bucată de gresie poroasă cu cimentul calcaros și urme întipărite de *Donax*.
5. Fragmente de niște scoici mici, neidentificate.
6. Gresie galbenă spongioasă fără fosile.
7. *Helix*, foarte mari, umplute înăuntru cu nisip cimentat.

Fotografiile aduse de d=I L. Andrusov arată că straturile din care s'au luat aceste probe, zac orizontal, la înălțime neînsemnată deasupra nivelului mării. Așa dar e evident că avem de a face aci cu o *terasă marină post-terțiară*, iar nu cu depozitele terțiare. De aceea trebuie să credem, că în articolul lui Brauns s'a comis o greșeală de tipar, și în loc de *Ostrea*, s'a scris *Astraea*, mai ales că această „*Astraea*” s'a găsit pe țărmul de sud într'un strat subțire de argilă.

Șlemco Roman

* * *

A. Ostroumoff, *Recherches hydro-biologiques dans les embouchures des fleuves de la Russie méridionale*. (Communication préliminaire). (Bulletin de l'Académie Impériale de Sciences de St.-Petersburg. V= e Série. vol. VI. 1897, pp. 343—362. Articol scris în limba rusă).

După stabilirea legăturii între Mediterana și M. Neagră, apa acesteia din urmă a afins aproape din nou salinitatea ce a avut în epoca miocenă (Marea Sarmatică).

Ca urmare, în M. Neagră au pătruns o mulțime de forme mediterance, iar fauna relictă a M. Negre s'a refugiat în parte spre gurile fluviilor, iar în parte s'a păstrat în basinurile relice: M. Caspică și L. Aral.

În acest fel, în M. Neagră s'a petrecut o combinare originală de forme provenite din Mediterana, iar la gurile fluviilor s'au păstrat unele forme originale, dintr'o mare puternic indulcită, din epoca geologică precedentă.

Cercetările autorului au arătat că fauna de la gurile fluviilor Calmius, Don, Kuban și limanele din regiunea Nistrului precum și limanul Nistrului, se compune din trei categorii: 1. faună de apă dulce, 2. forme relice și 3. forme marine.

Dintre moluștele marine, *Cardium edule* pătrunde în limane mai departe decât altele.

Granița de răspândire a formelor vii de *Venus gallina*, *Syndesmia ovata* și *Mytilus galloprovincialis* e apropiată simțitor de Mare. Alte forme marine ca *Nereis*, *Bowerbankia* și *Balanus* înaintează mai departe în susul limanelor. Așa, *Nereis diversicolor* a fost găsit de autor în limanul Niprului mai sus de Prognoisk; *Balanus improvisus* în limanul Niprului mai sus de Cetatea Albă, satul Ciaghir. Lângă farul Sviatotoițchi, în limanul Bugului, a fost prins *Carcinus moenas* și *Astacus* (forme mici). Lângă Cetatea Albă s'au găsit, împreună cu cardide relice, forme vii de *Anodonta* (forme mici).

Cele mai prielnice condițiuni pentru fauna relictă le oferă limanul Bugului,

până la satul Kowaliwka, unde apar primele depuneri fluviale și care poate fi socotit ca un colț al basinului pliocen. În apele lui trăesc :

Bythotrephes Pengoi, *Carniger maoticus*, *Mysidae*, *Cumcea*. Pe fundul său : *Amphipoda*, *Adacna*, *Dreissensia* (*polymorpha* și *rostriformis*), *Clessinia*, *Micromelania*, *Ampharetidae*, *Archaeobdella*, *Reniera* (*Protoschmidtia*) etc.

În r. Kalmius, care se varsă în partea de apus, mai sărată, a golfului Taganrog, au fost găsite : *Balanus*, *Bowerbankia*, *Plumatella*, *Unio*, *Vivipara* ; iar între ele, formele relicte de *Adacna* și *Pseudocuma* ; deci reprezentanții tuturor celor trei grupe.

În brațele Kubanului nu găsim forme relicte.

În partea de E. a golfului Taganrog, lângă Krywa Kosa, putem găsi *Balanus improvisus* și *Nereis diversicolor* ; în schimb la Taganrog nu-i găsim deloc. Stâlpii sunt acoperiți aci de amfaretide și cordilofore, iar nereidele sunt înlocuite de amfaretide (*Amphicteis antiqua*). Același lucru se observă în partea de E. a Niprului, unde punctul extrem de răspândire a formei marine *Nereis* se află puțin mai sus de Prognoisik.

Prin urmare, în fața deltei Donului și a Niprului se pot distinge aproximativ două zone : una mai apropiată, ocupată numai de forme relicte și în parte de apă dulce, și a doua, locuită de forme relicte și marine. La gura r. Kalmius și în brațele r. Kuban aceste două zone sunt așa de apropiate, încât e foarte greu de stabilit o graniță între ele.

La limanul Bugului și Nistrului se observă un amestec al tuturor celor trei grupe. Totuși și aci, spre vărfurile limanelor, se observă o zonă liberă de forme marine.

La gurile limanului Nistrului predomină formele marine, care, cu cât înaintăm spre interiorul limanului, cedează locul formelor relicte și apoi celor de apă dulce.

Șlemco Roman

* * *

A. Eberzin et O. Vjalov : *Une terrasse euxinienne ancienne dans les environs de Touapsé.* (în *Comptes rendus de l'Académie des sciences de l'Urss*, 1936, vol. II, Nr 5, Moscou, p. 187—188. În franțuzește).

Sărăcia extremă a cunoștințelor despre terasele marine dela țărmul Caucasian al M. Negre, a îndemnat pe autori a publica următoarele date asupra uneia din terasele din apropiere de localitatea Tuapse. Cercetările geologice în regiune au fost conduse de O. Vjalov, în anii 1930 și 1935, iar determinările faunistice și determinarea vârstei terasei pe baza fosilelor a fost făcută de A. Eberzin.

Terasa dela Tuapse se evidențiază și morfologiceste dar și geologiceste prin nisipuri și galete : într'un șanț al șoselei din apropiere de stația Golubeva=Dača la S. de Tuapse ; aproape de farul Kadoș la N. de Tuapse ; apoi într'un loc nu departe de gura lui Nebug, la 19 Km. spre N. de Tuapse.

Înălțimea acestei terase este de 50—60 m. peste nivelul Mării. Galete de terasă apar și între Km. 15 și 16 de pe șoseaua Novorosiisk, acolo unde se apropie de malul Mării. Deasupra lor se vede un strat poros, de conchilii, în grosime de 0,40 m., cimentate cu un calcar destul de compact. Moluștele determinate aci aparțin familiei *Cardiidelor*. Ele sunt următoarele :

Didacna gr. crassa Eichw. în mare cantitate.

Dreissena polymorpha Pall., destul de frecventă.

Neritina sp. (*liturata* Eichw. ?)

Aceste fosile clasifică terasa menționată în categoria teraselor de tip Caspic ale M. Negre. Didacna gr. crassa de aci are foarte mare asemănare cu Didacna crassa din depozitele euxinice vechi ale peninsulei Cherci și Taman. De aceea vârsta cea mai probabilă a terasei dela Tuapse este cea euxinică veche. Cei dintâi cari s'au pronunțat pentru această vârstă au fost însă A. D. Archanghelskii și K. M. Strahov, în „Geologiceskaia istoria Cernogo Morea. Biull. Mosk. obšt. ispit prirod. T. X (1), 1932, pag. 28.

O faună corespunzătoare acestor formațiuni pe țărmul Caucasului spre Marea Neagră se cunoștea până acum numai pentru regiunea dintre Ghelengic și Djubga și ceva mai la S. de Djubga. Vezi: S. A. Jakovlev: *Počvi i grunți po linii Armavir — Tuapsinskoi jel. doroghi*, 1914.

Slemco Roman

* * *

M. I. Rostovtzeff. „Tableaux de la vie antique“, — (Payot, Paris, 1936).

Numele lui Rostovtzev e cunoscut cititorului român de istorie veche și arheologie; l-a găsit adesea citat de Vasile Pârvan și urmași. Acum profesor la Universitatea din Yale în America, Rostovtzev e originar din Kiev și face parte din pleiada de profesori plecați din Rusia din cauza revoluției.

Opera sa de cercetător e foarte întinsă și reprezintă un număr important de rapoarte și comunicări la diverse societăți de specialitate, din care face parte. Chiar pe când se afla în Rusia, era vice-președinte al Societății Arheologice Imperiale, iar acum în urmă a fost ales membru al Academiei de Inscipții din Franța și a dirijat săpăturile arheologice de la Doura—Europos din Asia mică, despre care a dat 7—8 volume de rapoarte.

Ca scriitor de istorie a întreprins și publicat o „Istorie Socială și Economică a Imperiului Roman“, care a apărut în mai multe limbi, în fiecare, în o nouă ediție; apoi o „Istorie Generală a Lumei vechi“; o carte despre „Cetățile Caravaniere“ din Arabia și Transiordania și o mulțime de articole și memorii publicate în diverse reviste.

Cartea de care ne ocupăm, „Tablouri din viața antică“, e compusă din schițe istorice, care sunt totuși pagini de istorie. Autorul le numește „notele unui om, care și-a închinat viața studiului antichității și, în primul rând, documentelor lăsate de Grecia și Roma“ și'n care note vrea să spue ce și cum a văzut în trecut, în acel trecut „în afară de trecutul din Grecia și Roma“, cum s'au și intitulat aceste note în ediția engleză: „Out of the past of Greece and Rome“.

Primul capitol e consacrat civilizației și culturii cetăților „de pe coastele Mării Negre în Rusia Meridională, unde Grecii fură în strâns contact cu stăpânitorii acestei regiuni, Scifii, neamuri de aproape cu Persii“. Al doilea tratează despre jocurile olimpice — o instituție care fu un element fundamental în evoluția civilizației grece, căci ea favoriză totdeauna dezvoltarea fizică și morală a tinerimei prin concursuri sportive și sentimentul religios profund al națiunii grece, care era esențialmente libertatea și bucuria de viață“. Al treilea capitol tratează despre viața într'o cetate din Italia îngropată în primul secol al erei creștine și desgroată în zilele noastre — Pompei. Al patrulea despre Messina, una din coloniile grecești de pe coastele Siciliei. Al cincilea despre două cetăți caravanier: Petra și Palmyra. Și al șaselea despre Egipt sau Istoria lui Zenon și Apolonius, doi oameni foarte întreprinzători din timpul regelui Ptolomeu Filadelful.

Toate capitolele sunt interesante și aduc informații nouă.

Vom stăruî rezumând numai primul capitol, care se referă la viața cetăților grecești de pe coastele de nord ale Mării Negre, viață interesând, credem, pe cititorul român și din care va putea deduce pentru celelalte cetăți foste colonii grecești: Tiras, Aegyssus, Histria, Tomis, Callatis, Bizone și Dionisopolis de pe țărmul românesc; asemeni, pentru că autorul caută a delimita în special o noțiune istorică, cam difuză până acum: Scitul și arta scitică.

De-a lungul țărmurilor Mării Negre, în Crimeia și dinspre Caucaz, cu multe secole înainte de Hristos, stăpâneau nomazi veniți din Asia, Sciții și Sarmatii. Tot pe-atunci apărură pe mare, în vase cu rame și pânze — Grecii, navigatori îndrăzneți și negustori dibaci. Marea i-atrăgea prin bogăția de pește și stepa prin bogăția de vite. Ei se stabiliră pe coastele mării și la gurile marilor fluvii.

Din așezările unora și altora au rămas puține urme.

De la Greci au rămas ruinele cetăților: *Olbia*, la gura Bugului și Niprului; *Panticapeum* (Kerci actualmente), la str. Kerci, numită în antichitate Bosforul Cimerian; *Phanagoria*, la gurile Cubanului; *Tanaïs*, la gura Donului; *Chersones*, aproape de cetatea modernă a Sevastopolului și *Dioscurias*, pe coasta caucaziană.

De la populațiile așezate împrejurul cetăților au rămas și mai puține urme, iar dela nomazii Sciți din Rusia meridională n'au rămas decât morminte.

Cum trăiau colonii greci, cine erau vecinii lor, care era viața lor, ce credeau și ce făceau?

Scriitorii contemporani spun puțin. Dar spun mai mult resturile din cetățile grecești: urme de ziduri, de străzi, ruine de edificii publice și private, temple, case, prăvălii, gimnazii, teatre, resturi de porturi, viaducte, apeeducte, locurile de îngropare dimprejur: necropole, unde ei ridicau frumoase monumente etc. Urmele dela vecinii Grecilor, Sciții și Sarmatii din stepa, dau puțin material, — locuințele și așezările lor nu se cunosc, numai mormintele lor au rămas.

În apropierea ruinelor cetăților vechi se găsesc cimitire (tumuli stepelor), în care se află de veacuri, îngropate cu morții, o mulțime de obiecte de uz zilnic, — căci nu se îngropau numai morții în hainele lor cele mai nouă, ci li se puneau în groapă ceace era prețios sau scump pentru răposat, sau ceea ce-i putea fi de folos în cealaltă lume, unde, după credința primitivă, trebuia să continue o altă viață.

Astfel se îngropau: arme, unelte de bucătărie, podoabe, bijuterii, alimente băuturi, fructe, flori, ramuri de arbori. Copiilor li se puneau jucăriile. Cu cât răposatul fusese mai bogat, cu atât mobilierul mormântului său era mai luxos: arme încrustate cu aur, talere de aur și argint, inele, brățări de aur, colane de pietre prețioase, vase pictate cu figuri frumoase, vestimente țesute în fir de aur și argint, covoare etc. Cu rășboinicii faimoși se îngropau caii, carele, hamurile, șele, jugurile, toate împodobite cu aur și argint.

Restovtzev citează ca morminte bogate, adevărate tezaure, pe cele găsite la Solokha și Kuloba.

Aceste obiecte nu ne vorbesc numai de viața lumei vechi în general, — ades artiștii sau meșteșugarii au figurat pe ele propria viață a persoanelor ce urmau a se servi de ele. Privindu-le, putem străbate în viața acestor oameni, să cunoaștem familiile lor și casele lor.

În câmpiile ce mărgineau cursul inferior al Cubanului, Niprului și Bugului, trăiau triburi numeroase și diverse. Grecii, și apoi savanții moderni, numesc Sciții

pe o mare parte din cei ce trăiau la Vest de Don și Sarmați pe ceilalți de la Est. Aceste grupuri nu se deosebeau mult prin felul de viață. Când au apărut erau nomazi și stăpâni de turme, cirezi și herghelii. Sute și mii de păstori se purtau cu vitele din loc în loc și proprietarii lor le urmau călări și țineau în ascultare pe sclavii lor și păzeau avutul de atacurile triburilor vecine ostile. Ei făceau și vânători de fiare și aveau lupte cu dușmanii. Câteodată, uniți în bande, atacau câmpurile cetăților grecești și sileau pe acestea să le plătească tribut în bani și obiecte.

Turmele erau urmate de care încărcate, trase de boi, încărcate cu familiile și averile stăpânilor de turme. Carele aveau coviltire de piele, abă sau pânză în formă rotundă, conică, cilindrică sau piramidală. În care locuiau femeile și copiii, iar după care urmau femeile și copiii păstorilor și sclavilor. În apropierea apelor, sau în locuri cu pășuni bune, poposeau pe loc săptămâni întregi. Spre iarnă coborau spre sud, sau spre păduri, unde s'ășezau în bordeie sau corturi.

Ades pe cursuri de ape, pe malul cărora nomazii se opreau câțva timp, apăreau negustori greci veniți de la gurile cursurilor de apă, de la Marea Neagră, aducând cu ei vinuri, untdelemn, arme, olărie, oglinzi, mărgele, inele, cercei și brățări. Iși ofereau marfa în schimbul pieilor, blănurilor, sclavilor. Dar ei dădeau mărfurile lor în special pentru păstrămuri, pește sărat și grâu.

Și, natural, nomazii cei mai bogați și mai puternici, prinții și seniorii, cari soțoteau vitele și sclavii cu miile, făceau un trafic mare cu acești greci și primeau în schimb lucruri frumoase și scumpe.

Mesele mai-marilor scîți erau luxoase, armele lor erau placate cu aur, îmbrăcămîntea deosebit de bogată, încălțămîntea din piele fină până sub genunchi, pantofoni de piele brodați cu aur, caftane brodate, împresurate cu blănuri și prinse în centuri de piele încrustată cu aur. Simbolul puterii și demnității lor era un sceptru și o cupă — corn de băut în argint și aur. Rochiile soțiilor și fiicelor lor erau asemenea bogate. Purtau coifuri înalte, șiruri de coliere, cercei de urechi și tâmple, brățări ornate cu figuri și rochiile erau prinse cu agrafe aurite.

La petreceri vorbeau de lupte, de dușmani uciși, — cel mai onorat era acela care adusese mai multe capete de dușmani uciși și cel ce avea mai mulți frați de sânge.

Munca era făcută de sclavi.

Negustorii greci se așezau la gurile fluviilor în case ridicate în dosul unor fortificații făcute din valuri de pământ. Pescuiau, cultivau câmpurile vecine, conservau peștele în vase mari de pământ și făceau negoț mai cu seamă cu Scîții, mai puțin cu Sarmații.

Aceste așezări, crescând și dezvoltându-se, începură a se uni în puternice grupe. Creșterea populației în metropolele grece din sud aducea noi coloni greci.

Cetățenii din Olbia, Panticapeum și Chersones puteau ieși fără teamă din murii lor și să locuiască afară, în case lucrate din piatră, să-și cultive câmpurile și să aibă semănături de grâu cu care să nutrească pe cei din cetate.

Scîții și Sarmații, văzând folosul culturii pământului, se aplicară la munca pământului: arau, semănau, recoltau. Triburi întregi pășiră la muncă și la viața așezată. Seniorii făcură din vechii lor păstori, muncitori de pământ și ei deveniră mari proprietari de domenii agricole, vânzători și negustori de grâu.

Grâul era cerut și de colonii și de metropole, ale căror populații se ocupau mai mult cu negoțul, pescuitul, meseriile, cultura viilor, legumelor și măslinilor.

Această îndeletnicire a localnicilor schimbă aspectul stepii: în lungul Niprului,

pe Don și pe Cuban, satele și orașele începură a se înmulți. Sciții nomazi părăsiră carele și corturile și-și făcură case, nobilii și bogații chiar palate; fundară cetăți în care trăiau meșteșugari, negustori indigeni și străini și cultivatori de pământ.

Îmbogățiți, ei cereau meșterilor și artiștilor lucruri potrivite preferinței și gusturilor lor: reprezentări ale realității vieții lor. De exemplu: Dacă seniorul scit dorea un pieptene de aur, el comanda unui bijutier grec de talent să-l reprezinte în mânerul pieptenului, pe el însuși pe calul său, în toată splendoarea armelor și echipamentului său, lup-tând contra inamicilor săi etc. Grecii executau admirabil aceste comenzi. Ei redau tipul feței, costumele și armele, mișcările și postura cailor observate cu exactitate și dispuneau figurile în frumoase compoziții, care toate respirau viață într'un stil de o simplitate și de un farmec delicat.

Dar aceste lucruri satisfăceau numai o modă; n'aveau și însemnătatea religioasă a vechi artele scite. Strămoșii sciților, trăiți în pădurile Asiei Centrale, venerau animalele de care se foloseau sau cu care erau în luptă, socotindu-le zei sau încarnările forțelor divine ale naturii. Vechii meșteri ai Asiei, din apropierea minelor Munților Altai, făureau lucruri pe care le împodobeau cu figuri de animale; dar ornamentul nu era numai un mijloc de înfrumusețarea obiectului, el trebuia să aibă prin această podoabă și o putere de a proteja pe purtător contra puterilor răului. În acest dublu scop, de frumusețe și asigurare, strămoșii Sciților împodobeau lucrurile cu forme de animale sălbatice sau domestice și păsări. În acest sens se constituie stilul lor particular în arta decorativă. Ei nu cunoșteau deci ornamentare cu linii geometrice și nici cu plante sau flori, — singurele motive artistice și decorative pe care ei le cunoșteau și prețuiau erau animalele.

Deci animale sau capete de animale erau insignele războinice, pe garda săbiilor pe mânerul diverselor unelte sau vase. Frize cu aceste motive și plăci în formă de animale ornau orice obiect: cupe, teci, tolbe, securi, scuturi, haine, încălțăminte, cuverturi, tapițerii, șeile, frâncle, hamurile, carele de luptă.

Ornamentele nu reproduceau numai animale reale, dar și imaginare: lei aripați, cornorași sau cu capete de vultur, dragoni, etc.

Când, după ani de migrație, Sciții ajunseră la țărmul Mării Negre, ei aduseră cu sine armele și echipamentele lor, vestimintele și harnașamentele lor și nu-și uitară obiceiurile și deprinderile ancestrale. Deci când sub influența modei cumpărară lucruri grecești, ei nu neglijară a pretinde stilul lor decorativ particular. Căii lor, de exemplu, nu purtau harnașament grecesc, și nici războinicii Sciți nu-și schimbă războinicele arme și echipamentul cu cel de tip grec.

Așa că arta redării animalelor dobândi un nou impuls pe țărmul Mării Negre.

De sigur, Sciții aveau făurarii lor, dar Grecii își însușiră repede meșteșugul și se arătară mai abili. Cu toate acestea arta pierdu forța sălbatică și feroce. Ritmul ei deveni mai grațios, mai civilizat, de aceea ajunse ornamentație fără semnificație religioasă.

La început moravurile acestor nomazi erau mai sălbatice. Când unul din seniori murea, tribul său consacra timp îndelungat înmormântării, se făceau ceremonii crude. Corpul era purtat dealungul stepei, cei ce treceau pe lângă el se răneau și se însângerau. În ziua înmormântării, unele din femeile sale și unii sclavi erau uciși la mormânt și sute de cai erau masacrați. Corpurile cailor, susținute de grinzi, erau rânduite și în șei erau așezați fineri uciși în cinstea răposatului.

Mai târziu moravurile se 'ndulciră și numai o femeie și un servitor erau uciși

și îngropați cu defunctul, căruia i se puneau în mormânt haine, arme, mobilier, mâncări, băuturi etc. După ceremonie și după ce animalele sacrificate erau mâncate, mormântul se acoperea, printr'o muncă de mai multe luni de zile, cu o mare cantitate de pământ, care acoperea pentru secole camera mortuară, formând movile înalte.

Aceste morminte au rămas, unele neatînse, cele mai multe au fost jefuite.

Cetățile grece crescuseră, deveniseră puternice, cu ziduri de piatră, pline de temple și clădiri destinate uzului public, politic și social, — piețe largi, case frumoase, alți coloni veniseră din Grecia, chiar Sciți se așezau și se greceau adoptând limba, vestimintele, obiceiurile și religia Grecilor. În porturile lor se găseau sute de corăbii cu mărfuri locale.

Comerțul era în special activ la Olbia, unde erau aduse toate produsele câmpiilor de pe malurile Niprului și Bugului; la Panticapeum era portul unde se adunau produse din stepele vecine Crimeei și mărfuri pescărești din Marea Azovului; la Tanais, la gura Donului și la Chersones cărau locuitorii colinelor și stepelor Crimeii

Cetățenii din Olbia și Chersones trăiau după felul grecesc, aveau magistrați aleși, adunări ce discutau și votau legi, încheiau pace și declarau războiul, cetățenii aveau și conservau culturile și riturile grece ale cetății lor natale. Dar onorau și divinitățile locale ca protectoare ale țării de adopție. La Chersones adorau pe „Fecioara divină“, care a salvat poporul în momente critice; la Olbia era onorat strălucitul erou Ahile, ca păzitor al mărilor, care și avea mormântul în Insula Albă (Leuca, Insula Șerpilor). Cetățenii practicau sporturi, organizau concursuri și distribuiau premii, învățau pe de rost poemele homerice și jucau în teatre tragediile lui Sofocle și cântau în coruri cântece naționale. Și îngropau morții după felul grec, adică cenușa era pusă într'un cavou cu monument și epitaf chiar în versuri. Aveau arhive ale trecutului, scriau istoria cetății lor și isprăvile războinicilor, tratatele de pace și tot ce era demn de amintire despre cetățenii lor sau binefăcătorii lor. Se scria pe plăci de marmură, care se așezau în piețele publice.

Dar viața Grecilor din Panticapeum era deosebită din cauza împrejurărilor mai grele și din cauza luptelor cu localnicii mai turbulenți și mai puțin civilizați. Panticapeum a recurs la un sistem de guvernare mai apropiat de cel al barbarilor. Ceteata avea un șef, numit de Greci *tiran*, căruia toți jurau credință și care la moartea sa transmitea puterea fiilor sau rudelor.

Având șefi dibaci, Panticapeum ajunsese a realiza un stat puternic, supunându-și cetățile și orașele dimprejur, sub numele de regatul Bosforului și care cuprindea regiunea dela gurile Donului, regiunea dela gura Cubanului și aproape jumătate din Crimeia. Supușii erau Greci și localnici și din aceștia își recrutau armata de pază contra vecinilor. Populația greacă nu avea libertăți cetățenești, dar nu și uită limba și și nici modul de viață din țara natală și trăia ca și cea din Olbia și Chersones, numai că adoptă oarecari obiceiuri dela vecinii Sciți și anume înmormântările pompoase și mormintele sumptuoase.

Această viață depe țărmul Mării Negre excita gelozia și lăcomia vecinilor. Clanurile și triburile dela Dunăre și din pădurile și colinele Germaniei începură a gravita spre aceste așezări și a face incursii prădalnice: Traci, cavaleri îndesați; Celți giganți, puternici și cu mustași lungi; Germani cu ochi albaștri și îmbrăcați în piei de animale, înarmați cu lănci și măciuci grele. Chiar vecinii dela Est, Sarmații, înaintau spre ei, presați de alte triburi ieșite din Asia centrală.

Regiunile situate la Vest de Don fură cele dintâi atacate de Sarmați.

Printre războinicii morți ai Sarmaților se găsiră și femei. Astfel se născu legenda după care lângă Marea Neagră ar fi fost un regat al Amazoanelor, trăind fără bărbați și umblând după isprăvi războinice. E adevărat însă că la Sarmați femeile luau parte și la lupte și șefii lor erau când regi, când regine. Se amintește regina Amaga, care foarte îndrăzneată, într'o incursie prinse pe un rege scit în propria-i țară fără ca acesta să prindă de veste că i se calcă țara.

În același timp atacurile dinspre Dunăre începură. Câmpurile cultivate de Sciți fură prădate și părăsite. Olbia cea dintâi decăzu, viața sărăci și se îngreuiă. Cetățile din Crimeia fură mai puțin atinse, fiind apărate de un val construit de la un țărm de mare la altul. Panticapeum și Chersones aveau încă mărfuri. Influența și puterea Romană le mai protejă câteva sute de ani. Totuși viața se schimbă. Grecia nu mai abunda în bogăție de mărfuri, alți imigranți nu mai veniau. Apoi atacurile dese întrerupeau munca și chemau la apărare. Se ridicaseră întărituri chiar pentru a proteja câmpurile semănate.

Alți dușmani apărură, de astădată pe apă: Taurienii pe pe coasta de nord a Caucazului, războinici, pe bărci, năvăleau asupra vaselor de comerț, le jefuiau și capturau echipajele, pe care le masacrau. Aceasta contribuă ca, chiar cei din regatul Bosforului să cadă în sălbătecia locuitorilor stepei uitându-și limba greacă și obiceiurile.

Venise timpul că Roma nu mai putea să înfrăneze pe barbari și atunci, fără nici o protecție, cetățile grecești căzură în ruină. Astăzi n'au mai rămas ridicați în lumină decât tumulii funerarilor.

În stepe, după Sarmați, urmă năvala triburilor turcomane venite din Răsărit, apoi Atila cu hoardele de Huni, apoi Cazarii, apoi Pecenegii, Turcii și Polovjenii și dela Nord și dela Vest noi clanuri de Germani, din cari cei mai răi Goții.

O nouă perioadă de înflorire se ivi numai sub influența Bizanțului, care creștină popoarele slave și care poate fi considerată ca aurora vieții contemporane.

D. Stoicescu

* * *

Teofil Sauciu-Săveanu: *Muzeul de Antichități din Mangalia. Un început de inventariere*. Cernăuți, 1936. (Tipografia Universității, Cernăuți, Piața Grigore Ghica Vodă No. 3).

Piese arheologice culese dintr'un ținut și depozitate în muzeu trebuie să fie, înainte de studiu, obiectul unei inventarii. Pentru cunoașterea pieselor adunate, inventarul are importanța bibliografică: dă vizitatorului o călăuză, iar cercetătorului materialul științific. Ca și bibliografia, el cuprinde o notare atentă și minuțioasă a fiecărui fragment sau monument, sub un număr, cu data descoperirii, natura — materialul brut și felul de monumente în care se încadrează, — locul precis unde a fost găsit. Evoluțiile studii moderne, în speță stratigrafia, cer chiar stratul în care au fost găsite obiectele antice.

Inventarierea, prezentată de d-l prof. Sauciu Săveanu, vrea să fie considerată numai o lucrare de început, în baza căreia — mai pe urmă și mai cu deamănuntul — să se facă o expunere completă, o călăuză științifică.

Inițiat în anul 1924, cu prilejul săpăturilor fructuoase a doi arheologi, profesorii *Sauciu Săveanu* și *Oreste Tafrali*, Muzeul din Mangalia a crescut an cu an și s'a strâns atâta material, că s'a simțit nevoia alcătuirii și editării unui inventar.

Inventarul are înregistrate **417** piese. Zestrea muzcului e însă cu mult mai mare. „Nu am înregistrat aci, scrie d=1 S. S., obiectele și fragmentele de vase de argilă arsă, de statuete și capete de statuete, de terracotta, foarte numeroase, nici cele de sticlă, de bronz și de fier“, „nici puținele monede“.

Piese sunt dispuse, în această lucrare pregătitoare a unei călăuze științifice, nu pe temeiul unei prealabile împărțiri pe secțiuni, ci în ordinea intrării lor în Muzeu până în Noemvrie 1935.

Afară de capitelurile din diverse epoci și stiluri, coloanele și bazele de coloane, pilaștrii, frizele cu deosebite decorațiuni, epistilurile, cornișele și arhitravele inventariate, sunt vrednice de reținut următoarele piese arheologice :

— Stelele funerare Τοῦ Φιλοκτίστου (n. 13), *Theon* (n. 179) și stela cu inscripția μνήμης ταῦτ'ἐχάραξε χάριν.

— Blocurile cu inscripții : n=relle 89, 152, 161 = despre gymnas, 182 = din vremea împ. *Antoninus Pius*, 225, 236, 237.

— Sarcofagul lui *Gaios*, fiul lui *Philodespotes* (n. 217 a. b. c.).

— Marmora cu numele lui *Moschion* (n. 36).

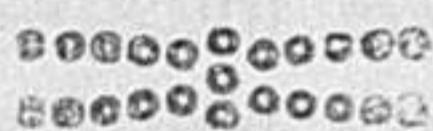
— Baza sepulcrală a *Fl. Sabina* (n. 37).

— Placa cu inscripția *Flavios—doros*.

— Fragmentul de decret de proxenie (n. 88).

Deși autorul afirmă că nu=i vorba de „o călăuză a Muzeului și, mai puțin, una a vechiului oraș Callatis, care se ascunde sub pământul și sub clădirile Mangaliei de azi“, acest început de inventariere e un *vade mecum* util printre piesele arheologice ale „Muzeului de Antichități din Mangalia“.

Ioan Micu

CENTRALA BIBLIOGRAFICĂ A NATURALIȘTILOR

Infințând Centrala Bibliografică a Naturaliștilor, cu scopul de a publica un periodic bibliografic atât de necesar naturaliștilor cari lucrează pe teren sau în laborator, Societatea Naturaliștilor din România roagă pe toți cercetătorii și publiciștii noștri în domeniul Științelor Naturale, membri sau nu ai ei, să binevoiască a-i trimite tipăriturile Domniilor lor, — și s'o fină la curent cu tot ce publică, fie și sub formă de notiță bibliografică.

Lucrările se vor trimite la adresa Președintelui Societății Naturaliștilor din România, d-l Prof. A. Popovici Bâznoșanu, str. A. Simu 3, București III.

Publicațiile primite se vor recenza de specialiști în revistele din țară și străinătate (cele de zoologie în „Zoologischer Bericht“ dela Berlin).

Lista lucrărilor primite se va publica și în „Buletinul Societ. Naturaliștilor din România“.

Societatea Naturaliștilor din România
Centrala Bibliografică

Doi cioloveci cinstiți.

Imediat după apariția „Analelor Dobrogei“, vol. XVI, în care se află articolul d-lui M. Roman, despre „Iredenta bulgară“, doi cioloveci culturali mi-au trimis următoarele cărți poștale: (Transcriem exact):

I. *Domnule Profesor,*

Rog binevoiți a-mi trimite ultimul număr al revistei „Analele Dobrogei“ din luna Decembrie 1935.

Cu stimă M. D. Tocușev

Profesor, Piața Cogălniceanu Nr. 9, București

P.S. Costul contra ramburs, sau comunicați la ce adresă se pot trimite banii anticipat.

II. *Stimate D-le Director,*

Rog binevoiți dispune a mi se trimete un exemplar din ultimul număr al revistei „Analele Dobrogei“ din 1935 contra valoare ramburs.

Cu stimă P. Tocev

Profesor, Școala bulgară, București, Calca Călărășilor Nr. 16

Ambilor „colegi“ li s'a trimis revista imediat. Ne sosind banii, li s'a scris câte o carte poştală, dându-li-se adresa la care să expedieze mandatul poştal. Ambii cioloveci însă s'au dat la fund şi tac chitic până în ziua de azi. Dar nici revista n'au înapoiat-o.

Administraţia „Analelor Dobrogei“

CORESPONDENŢA NOASTRĂ CU PREFECTURA DE DUROSTOR

România
Prefectura jud. Durostor
Serviciul financiar şi contabilitatea
Nr. 2793.

Silistra, 14 Martie 1936

D=lui Profesor universitar

C. Brătescu

Directorul Revistei „Analele Dobrogei“, Institut. de geografie
al Universităţii Cernăuţi

La cererea D=vs înregistrată la Nr. 2793/36, avem onoare a vă face cunoscut că, suma de lei 2100, reprezentând abonamentul la revista „Analele Dobrogei“ pe anii 1928/1935 inclusiv, se va achita din bugetul judeţului pe exerciţiul 1936/37, în care se va înscri ca rămăşişă de plată.

Prefect (indescifrabil)

Şeful Serv. (indescifrabil)

România
Prefectura jud. Durostor
Serviciul financiar şi contabilitatea
Nr. 2793

Silistra, 12 Mai 1936

D=lui Profesor universitar

C. Brătescu

Directorul Revistei „Analele Dobrogei“, Institut. de geografie
al Universităţii Cernăuţi

La cererea D=vs înreg. la Nr. 2793/36, avem onoare a vă face cunoscut că s'a hotărât cumpărarea câte unui volum din 1928—1935 inclusiv, pentru Prefectura noastră.

Costul lor se va ordona după primirea volumelor.

Prefect (indescifrabil)

Subprefect (indescifrabil)

Păstrăm ambele adrese ca document, spre a le înfăţişa la cerere. Administraţia revistei „Analele Dobrogei“ a trimis regulat Prefecturii de Durostor câte două volume din fiecare număr al Analelor timp de opt ani (1928—1935) fără a primi nici un ban. Pentru volumele trimise înainte de 1928, abonamentele neachitate au fost iertate pentru toată lumea. Prefectura, la 14 Martie, ne promite achitarea sumei de lei 2100, pe care o recunoaşte ca datorie; la 12 Mai însă, se face că nu înţelege despre ce este vorba şi ne înştiinţează — ca

răspuns la aceeași cerere — că a hotărât cumpărarea unei colecții a Analelor pe anii 1928—1935, iar banii îi va trimite ulterior, după expediția revistei! Adică, la calendele . . . balcanice!

Rugând pe colegul Pericle Papahagi, Directorul Liceului din Silistra, să se intereseze de soarta petiției, d=sa mi-a răspuns, în urma primei corespondențe dela 14 Martie, textual „*Abonamentul dela Prefectură ți s'a trimis de mult!*”

Noi însă n'am primit nimic! Iar la 12 Mai ne-a sosit adresa a doua!

Iată conduita corectă a unei administrații județene față de un Profesor universitar, Directorul unei reviste de talia Analelor Dobrogei, cu care s'a sărbătorit jubileul de 50 de ani al reanexării Dobrogei la Patria-mamă! Ce conduită va fi având această administrație față de plebea administrată?

D=1 Ministru de Interne poate rămâne indiferent față de asemenea procedee?

Aducem respectuos la cunoștința autorităților administrative mai jos notate, că ne datorează abonamentul la revista „*Analele Dobrogei*” pe anii 1928—1935 inclusiv și le rugăm a ni-l expedia prin mandat poștal la adresa Administrației Analelor Dobrogei:

Prefectura de Caliacra	2100	Lei
Prefectura de Durostor	2100	”
Prefectura jud. Tulcea	2100	”
Primăria orașului Tulcea	2100	”
Primăria orașului Măcin	2100	”
Primăria orașului Balcic	2100	”
Primăria orașului Cernavoda	2100	”
Primăria orașului Megidia	2100	”
Primăria orașului Mangalia	2100	”
Primăria orașului Cavarua	2100	”
Primăria orașului Bazargic	2100	”

ERRATA

La pag.	rând		în loc de:	să va citi :
3	12	de sus	știu	știm
3	14	"	"	"
5	16 și 17	"	executat	exercitat
10	17	"	carte	arte
17	17	"	istoria sau	istoria artelor sau
19	10	"	modalitatea	maleabilitatea
19	24	"	va fi realizat	va fi enorm, idealul școlii active va fi realizat
25	2	"	desemn, de câț urechea	desemn, de câț picioarele pentru dans, mai educabilă pentru desen, de câț urechea . . .

MULȚUMIRI

Aducem viile noastre mulțumiri următoarelor Instituțiuni, care au binevoit a sprijini bănește tipărirea acestui număr din „Analele Dobrogei“.

1. Primăria municipiului Constanța (H. Grigorescu) 20.000 Lei.
2. Fundația culturală Regele Ferdinand I . . . 10.000 „

Colecția „Analele Dobrogei“, de la anul V încoace, numerele izolate și abonamentele se pot cere d-ului C. Brătescu, prof. universitar, Cernăuți.
